

ЧИНГИЗ
АЙТМАТОВ

ГОЛГОТА

ИНТЕРПРИНТ

ЧИНГИЗ АЙТМАТОВ

ГОЛГОТА

Превод: Минка Златанова

chitanka.info

ПЪРВА ЧАСТ

I

След краткото, леко като детско дихание, дневно позатопляне на обърнатите към слънцето планински склонове времето бързо и неусетно се промени — откъм ледниците задуха вятър и в теснините вече крадешком се запромъква внезапният ранен здрач, носещ след себе си студената сивота на предстоящата снежна нощ.

Наоколо се стелеха дълбоки снегове. По цялата дължина на Приисъккулското бърдо планините бяха затрупани от виелиците, бушували преди два дни по тези места като внезапно избухнал пожар по каприза на своенравната стихия. То беше някакъв ад — в непрогледната фъртуна изчезнаха планините, изчезна небето, изчезна целият видим преди това свят. После всичко утихна и времето се проясни. Оттогава, заглъхнали след снежния ураган, сковани от огромни преспи, планините стояха смълчани сред вцепеняващата и безразлична ледена тишина.

И само упоритото бръмчене на тежкотонажен хеликоптер, който в този предвечерен час лавираше през каньона Узун-Чат към ледения, обвит във ветровитите висини от тъмни облаци превал Ала-Монгю, все повече нарастваше и приближаваше, засилваше се с всяка секунда, докато накрая властно заля цялото пространство и заплува с угнетяващ гръмотевичен грохот над недостъпните освен за звука и светлината хребети, върхове и ледници. Умножаван сред скали и падини от многократно ехо, грохотът прииждаше с такава неотклонна и страшна сила, че сякаш още миг и ще се случи нещо ужасно, както тогава — при земетресението...

В един критичен момент така и стана — по стръмен, оголен от ветровете каменист скат, попаднал в курса на полета, малък сипей потрепера от звуковия удар, тръгна и тутакси спря като съсирила се кръв. Но за неустойчивия терен този тласък бе достатъчен, за да се откъртят от урвата няколко тежки камъка, които се устремиха надолу, като набираха все по-голяма скорост и вдигаха след себе си прах и чакъл, а в подножието се сгромолясаха като топовни гюлета през храсталака и трънаците, пробиха преспите и се изтърколиха до

стъкмената тук от вълците бърлога под скалния навес в една затулена зад гъсталака пукнатина, близо до малкия полузамръзнал ручей.

Вълчицата Акбара отскочи от падащите камъни и посипалия се сняг, взе да отстъпва навътре в пукнатината и се сви като пружина, с настръхнала козина, диво втренила напред горящи в полумрака фосфоресциращи очи, готова всеки миг за схватка. Но опасенията ѝ бяха напразни. Само в откритата степ е страшно, когато няма къде да се денеш от преследващия те хеликоптер, когато те застига и неотстъпно те гони по петите, оглушава те с писъка на перките и сее смърт с картечницата, когато в целия свят няма спасение от него, няма такава теснинка, в която да опазиш дръзката си вълча глава — защото няма да се разтвори земята, за да даде убежище на преследваните.

А в планините е друго — тук винаги можеш да избягаш, винаги ще намериш къде да се притаиш, да изчакаш да мине опасността. Тук хеликоптерът не е опасен, за самия него е опасно в планините. И все пак стражът е безразсъден, още повече когато е познат и преживян отпреди. При приближаването на хеликоптера вълчицата високо заскимтя, сви се на топка, прибра глава, но нервите ѝ не издържаха, изтърва се Акбара — яростно зави, обзета от безсилен, необясним страх, и трескаво запълзя към изхода, злобно и отчаяно затрака със зъби, готова неотстъпно да се бие, сякаш с това се надяваше да уплаши и пропъди боботещото над каньона желязно чудовище, с появата на което започнаха да падат дори камъни, както при земетресение.

Паническите вопли на Акбара накараха нейния вълк Ташчайнар да се вмъкне в бърлогата — откакто вълчицата наедря в корема, той повечето време се спотайваше в хрсталака. Ташчайнар, ще рече, Каменотрошача — тъй го наричаха чобаните в околността заради яките му челюсти, припълзя до нея и успокоително заръмжа, сякаш я прикриваше с тяло от опасността. Притискайки се с хълбок до него все по-силно и по-силно, вълчицата продължи да скимти, като да отправяше жалби я към несправедливото небе, я към злочестата си съдба или кой знае към кого, и дълго още цялата трепери и не можа да се успокои, дори когато хеликоптерът изчезна в облаците зад величествения глетчер Ала-Монгю и изобщо престана да се чува.

И в тази планинска тишина, настъпила внезапно като лавина от космическо беззвучие, вълчицата изведнъж ясно долови в себе си, по-скоро в утробата си, живи тласъци. Така беше и когато, веднъж, още в

началото на своя ловен живот, Акбара с един скок задуши някаква едра зайка: тогава усети в корема ѝ точно такива помръдвания на някакви невидими същества, скрити от очите, и това странно обстоятелство изненада и заинтересува младата любопитна вълчица, удивено наострила уши и вперила недоверчив поглед в своята удушена жертва. Всичко бе толкова чудно и непонятно, че тя се опита дори да си поиграе с невидимите телца, както котка с полумъртва мишка. А сега бе усетила и в собствената си утроба също такова живо бreme — обаждаха се онези, които след седмица-две при благополучно стечение на обстоятелствата трябваше да се появят на бял свят. Засега обаче неродените малки бяха свързани с майчиния организъм, представляваха неделима част от него, ето защо и те бяха изживели в своето зараждащо се, все още смътно утробно подсъзнание същия шок, същото отчаяние. Това бе първият им задочен контакт с външния свят, с очакващата ги враждебна действителност. Именно затова се раздвижиха в утробата на майка си, реагирайки на нейните страдания. Те също бяха разтревожени и тази тревога се предаваше чрез майчината кръв.

Акбара взе да се ослушва в това, което ставаше извън волята ѝ в нейната оживяла утроба, и се развълнува. Сърцето ѝ ускорено затупа, изпълни се с храброст и решителност на всяка цена да защити, да опази онова, което носеше в себе си. Сега бе готова, без да се замисли, да влезе в схватка с всякакъв звяр. В нея бе заговорил великият природен инстинкт за запазване на поколението. И в същия миг Акбара почувствува като нахлула гореща вълна потребност да приласкае, да съгрее бъдещите сукалчета, да им дава млякото си, сякаш бяха вече до нея. Това бе предусещане за щастие. И притворила очи, тя застана от нежност, от очакване на млякото в набъбналите и зачервени едри бозки, щръкнали на два реда по корема ѝ, и разтапайки се от блаженство, бавно-бавно се изтегна, доколкото позволяваше бърлогата, и вече напълно успокоена, отново се сгуши до своя сивогрив Ташчайнар. Той беше едър и як, козината му — топла, гъста и мека. Дори той, навъсеният Ташчайнар, долови какво изпитва тя, вълчицата майка, някак инстинктивно разбра какво става в утробата ѝ и може би също се разнежи. Наострил ухо, Ташчайнар понадигна ъгловатата си тежка глава и в мрачния му поглед, в студените зеници на дълбоко хлътналите му тъмни очи се мярна някаква сянка, някакво смътно

радостно предчувствие. И той сдържано заръмжа, като похъркваше и пръхтеше, за да изрази доброто си разположение и готовност безропотно да се подчинява на своята синеока вълчица, да я закриля, и се зае старателно и нежно да облизва главата ѝ, най-вече сияещите сини очи и муцуната, с широкия си топъл и влажен език. Акбара обичаше езика на Ташчайнар и тогава, когато закачливо ѝ се галеше, тръпнейки от нетърпение, а езикът му, парещ от буйния прилив на кръв, ставаше гъвкав, бърз и пъргав като змия, макар в началото тя да се правеше на безразлична, и тогава, когато беше мек и влажен в мигове на спокойно задоволство след обилна храна.

В тази двойка хищници Акбара бе главата и умът, нейно беше правото да започне лова, а той бе преданата сила, сигурна и неизтощима, строго следваща нейната воля. Тези отношения никога не се нарушаваха. Само веднъж се случи един странен и неочакван инцидент, когато нейният вълк изчезна до разсъмване и се върна с чуждата миризма на друга самка — отвратителния мирис на разгонена безсрамница, който възбужда и привлича самците от десет версти, и предизвика у Акбара неудържима злоба и раздразнение, тя тутакси го отблъсна, забивайки дълбоко зъби в плешката му, и за наказание го остави дни наред да се влачи подир нея. Държеше този глупак на разстояние и макар че той непрекъснато виеше, нито веднъж не му отговори, не се спря, сякаш той, Ташчайнар, не беше нейният вълк, сякаш не съществуваше за нея и ако дръзнеше отново да се приближи, за да я покори, да ѝ достави удоволствие, Акбара сериозно би премерила силите си с него, не случайно именно тя бе главата, а той краката в тази сива двойка пришълци.

Сега, след като се поуспокои и позатопли до широкия гръб на Ташчайнар, Акбара му беше благодарна, задето бе споделил страха ѝ, с което ѝ възвърна увереността, и затова не се противеше на усърдните му ласки, дори в отговор го близна един-два пъти по муцуната и като превъзможваше тревогата, която все още се обаждаше с неочаквано потреперване, се съсредоточи в себе си, ослушвайки се колко чудновато и неспокойно се държаха неродените вълчета, примирена вече с всичко наоколо: и с тази бърлога, и с дългата зима в планините, и с постепенно настъпващата мразовита нощ.

Така завършваше денят, донесъл на вълчицата страшно сътресение. Подвластна на неизкоренимия майчински инстинкт, тя се

тревожеше не толкова за себе си, колкото за онези, които скоро трябваше да се появят в тази бърлога и заради които двамата с вълка търсиха и подредиха тук, в дълбоката пукнатина под скалния навес, затулена от най-различни храсти и срутили се камъни, семейно гнездо, за да има къде да си създадат потомство, за да имат и те свое убежище на земята.

Още повече че Акбара и Ташчайнар бяха пришълци в тези краища. За опитното око те дори външно се различаваха от своите местни събратя. Първото, което ги отличаваше, бе характерната за степните вълци светла козина на врата, опасваща като разкошна сребристосива мантия раменете и гърдите. Пък и на ръст акджалите, ще рече, сивогривите, бяха по-високи от вълците, срещащи се на Приисъккулското плато. А ако някой видеше Акбара отблизо, би останал изумен от прозрачносините й очи — съвсем рядък, а може би единствен по рода си екземпляр. Тукашните чобани бяха нарекли вълчицата Акдалъ, с други думи, Белошия, но скоро по законите на езиковата трансформация тя стана Акбаръ, а по-късно Акбара — Велика, и всъщност никой не подозираше, че в това има нещо като предсказание.

Допреди година тук нямаше и помен от сивогривите. Появили се веднъж, те останаха, но заживяха уединено. Отначало пришълците обикаляха повече из неутралните зони в местните вълчи владения, за да избегнат схватките с тукашните господари, преживяваха както можеха и в търсене на плячка отиваха дори в низините, населени с хора, но не се присъединяваха към местните глутници — твърде независим характер имаше синеоката вълчица Акбара, за да се приобщава към други вълци и да живее под чужда власт.

Времето е съдник на всичко. След време сивогривите пришълци съумяха да се наложат и в многобройни жестоки схватки си извоюваха земя на Приисъккулското плато, така че сега вече те, пришълците, станаха господари и тукашните вълци не се осмеляваха да навлизат в техните владения. И би могло да се каже, че животът на новопоявилите се в Исък-Кул сиви вълци сполучливо се уреждаше, но всичко това имаше своя предистория и ако зверовете можеха да си спомнят миналото, необикновено интелигентната и впечатлителна Акбара би трябвало отново да изстрада онова, за което — кой знае — може понякога и да си спомняше до сълзи и тежък стон.

В онзи вече загубен свят, в далечната оттук Моюнкумска савана, течеше напрегнат ловен живот — в безкрайна гонитба, по безкрайните моюнкумски простори след безкрайните сайгачи стада. Когато антилопите сайгачи, обитаващи от незапомнени времена саванните степи, обрасли с вечно сухи саксаулови храсти, когато тези древни като времето, най-древни двукопитни гърбоноси стадни животни, неуморими в бягането, с необикновено широки ноздри като тръби, пропускащи въздуха в дробовете със същата сила, с каквато китовете изхвърлят фонтани океанска вода, и поради това надарени със способността да тичат без отдых от изгрев до залез-слънце, когато хукваха, преследвани от постоянните си неотлъчни врагове — вълците, когато едно подплашено стадо увличаше в паника съседното, а то — друго и трето, когато в това всеобщо бягство се включваха срещаните по пътя големи и малки стада, когато сайгаците препускаха по Моюнкумите — по хълмове, равнини и пясъци подобно водите на връхлитащ потоп, и земята се огъваше и тътнеше под краката им, както при поройна градушка, и въздухът се изпълваше с вихрен дух на движение, прах и кремъчни искри, излитащи изпод копитата, с мирис на животинска пот, с мирис на безумно състезание на живот и смърт, тогава вълците се разгръщаха във верига, тичаха отзад и отстрани в старанието си да насочат стадата сайгачи към своите вълчи засади, където сред саксаула ги чакаха едри опитни зверове, които се хвърляха от засада върху шията на стремително преминаващата жертва и премятайки се заедно с нея, успяваха да ѝ прегризат гърлото, да пуснат кръв, след което се включваха в преследването; често обаче сайгаците по някакъв начин разпознаваха къде ги чакат вълчите засади и успяваха да ги заобиколят, а хайката от новия кръг продължаваше с още по-голяма ярост и скорост и всички те, преследвани и преследвачи — едно звено в жестокото битие, — хвърляха всичките си сили в този бяг, сякаш в предсмъртна агония, без да се щадят, едните — за да се нахранят, а другите — за да се спасят, и може би само господ-бог би могъл да ги спре — преследвани и преследвачи, защото ставаше въпрос за живота и смъртта на жадуващите да оцелеят твари, защото вълците, които не издържаха на този бесен темп, които не бяха родени да се състезават в борбата за съществуване — в борбата-бяг, — падаха и оставаха да издъхнат в прахта на отдалечаващата се като буря гонитба или ако останеха живи, отиваха по други места, където

преживяваха от плячкосване в безобидните овчи стада, които дори не се опитваха да се спасят с бягство, наистина там имаше друга опасност, най-страшна от всичките възможни — там, при тия стада, имаше хора, богове на овците и всъщност овчи роби, които живееха, без да дават на другите да преживеят, най-вече на онези, които са независими от тях и искат да живеят на свобода...

Хора, хора — човекобогове! Хората също ходеха на лов за сайгаци в Моюнкумската савана. В началото идваха на коне, облечени в кожи, въоръжени със стрели, по-късно идваха с бумтящи пушки, крещяха, препускаха насам-натам, а сайгачите стада се мятаха ту в една, ту в друга посока — иди ги търси в саксауловите гъсталаци, но дойде време и човекобоговете взеха да правят хайки с автомобили и също като вълците предприемаха изтощителна гонитба, стреляха в движение и поваляха сайгачите, още по-късно започнаха да прелитат с хеликоптери, оглеждаха от въздуха най-напред местоположението на сайгачите стада в степта и тръгваха да ги обкръжават в посочените координати, докато в същото време наземните снайперисти се носеха в раницата със скорост от сто и повече километра в час, та сайгачите да нямат време да изчезнат, а хеликоптерите коригираха отгоре целта и движението: Коли, хеликоптери, скорострелни пушки — и животът в Моюнкумската савана се обърна наопаки...

Синеоката Акбара бе още съвсем млада вълчица, а бъдещият ѝ съпруг Ташчайнар — малко по-голям от нея, когато им дойде времето да свикват с големите засадни хайки. Отначало не смогваха на темпото на потерята и разкъсваха повалените сайгаци, доубиваха неубитите, но по-късно надминаха по сила и издръжливост много опитни вълци, особено застаряващите. И ако всичко вървеше както е наредено от природата, скоро щяха да станат водачи на глутниците. Ала животът се обърна...

Една с друга годините не си приличат и през пролетта на онази година в сайгачите стада се случи особено богат приплод — много женски близнеха, тъй като есенес, през брачния период, сухите треви на два пъти се раззелениха след няколко обилни дъждове и затопляне на времето. Имаше богата паша, а от нея и богат приплод. За оказването сайгачите отиваха от ранна пролет в незаснежените големи пясъци, най-отдалечелата част на Моюнкумите, докдето не бе лесно за вълците да се доберат, а и гонитбата на сайгаци през дюните беше

безнадеждна работа. Ставаха неуловими по пясъците. Затова пък през есента и зимата, когато сезонната миграция на животните почваше, неизброими сайгачи стада идваха в полупустинните и степни простори, вълчите глутници вземаха своето с лихва. Именно тогава самият господ-бог бе определил вълците да вземат своя пай. А лете, най-вече по големите жеги, те предпочитаха да не закачат сайгаците, още повече че имаше в изобилие друга, по-достъпна плячка — множество мармоти сновяха из цялата степ, наваксвайки пропуснатото в зимния си сън, през лятото трябваше да сварят за всичко, което другите животни успяваха да свършат за цяла година. Така че наоколо гъмжеше от мармоти, презрели всяка опасност. Пък и те не бяха лоша прехрана — всяко нещо с времето си, зиме мармоти не се срещат — изчезват. И разни други животни и птици, особено яребиците, ставаха за храна на вълците през летните месеци, но главната им плячка беше през есента — големият лов за сайгачи, той продължаваше чак до края на зимата. И пак така всяко нещо с времето си. В това имаше своеобразна, дадена от природата целесъобразност на жизнения кръговрат в саваната. Само стихийните бедствия и човекът можеха да нарушат този изначален ход на нещата в. Моюнкумите...

II

Призори въздухът над саваната се поохладяше и едва тогава живите твари започваха да дишат по-леко, по-свободно, настъпваше часът на най-приятното време между зараждащия се ден, обременен от бъдещия зной, безжалостно, до бяло нажежаващ степното солонище, и отминаващата задушна и гореща нощ. Луната, изгряла над Моюнкумите като жълт абсолютно кръгъл диск, осветяваше степните простори с равномерна синкава светлина. И не се виждаше нито началото, нито краят на тези земи. Тъмните, едва доловими далечини се сливаха със звездното небе. Тишината беше жива, защото всичко, което населяваше саваната, всичко, освен змиите, бързаше да се наслади на този прохладен час, бързаше да поживее. Попискваха и подскачаха в тамариксовите храсти ранни птици, делово сновяха таралежи, свиреха с нова сила незамлъкващите цяла нощ щурци, вече се подаваха от дупките и се оглеждаха наоколо събудилите се мармоти, засега още беше рано да събират храна — ронещите се семена на саксаула. Прехвърчаше семейно от място на място голяма плоскоглава сива кукумявка с петте си плоскоглави кукумявчета, понаедрели, покрити с перушина, те вече изпробваха крилата си, летяха както им дойде и току загрижено попискваха, за да не се изгубят от поглед. Пригласяха им най-различни твари и зверове от предутринната савана...

И течеше лятото, първото съвместно лято на синеоката Акбара и Ташчайнар, които вече се бяха проявили като неуморни преследвачи на сайгаки в хайките и минаваха за една от най-силните двойки сред моюнкумските вълци. За тяхно щастие — би трябвало да се предполага, че в животинския свят също може да има щастливи и нещастни индивиди — и двамата, както Акбара, така и Ташчайнар, бяха надарени от природата с качества, изключително важни за живота на степните хищници в полупустинната савана — светкавична реакция, ловджийски нюх, своеобразна „стратегическа“ съобразителност и, разбира се, необикновена физическа сила — бързина и напоритост в бягането. Всичко подсказваше, че на тази

двойка вълци предстои голямо ловно бъдеще и животът им ще бъде изпълнен както с грижите за всекидневната прехрана, така и с красотата на тяхното хищническо предназначение. Засега нищо не им пречеше да властвуват всемогъщо в Моюнкумските степи, тъй като идването на човека по тези места имаше още случаен характер и те нито веднъж не се бяха сблъскали лице с лице с него. Това щеше да стане малко по-късно. Те имаха още и предимството, привилегията на всички земни твари, откак свят светува, че живееха ден за ден, без да познават страха и грижата за утрешния ден. Целесъобразната природа изцяло е освободила животните от това проклето житейско бreme. Макар че тъкмо в тази милост се криеше трагедията, която дебнеше обитателите на Моюнкумите. И никому от тях не бе съдено да я предвиди. Никому не бе съдено да си представи, че колкото и обширна, колкото и необятна да изглежда Моюнкумската савана, тя не е безкрайна, а е само един малък остров на азиатския субконтинент, едно не по-голямо от нокътя на палеца жълтокафяво петънце върху географската карта, към което от година на година все повече настъпват неотклонно разораваните целини, неизброимите стада домашни животни, бродещи в степта след артезианските кладенци в търсене на нови тревопасни зони, настъпват канали и пътища, прокарвани в околните райони във връзка с непосредствената близост до саваната на един от най-големите газопроводи; все по-настойчиво и за дълго, все по-добре технически въоръжени — с коли и мотори, с радиовръзка и запаси от вода, навлизат хората в най-отдалечените части на различни пустини и полупустини, включително и в Моюнкумите, но навлизат не учени за самоотвержени открития, с които потомците да се гордеят, а обикновени хора с обикновеното си трудово ежедневие, достъпно и по силите на всеки. И още по-малко бе съдено на обитателите на уникалната Моюнкумска савана да знаят, че корените на доброто и на злото по земята се крият в най-обикновените за човечеството неща. И че тук всичко зависи от самите хора — към какво ще насочат тези най-обикновени човешки дела: към добро или зло, към съзидание или разруха. И вече съвсем непознати, бяха за четириногите и другите твари от Моюнкумската савана онези сложни въпроси, които измъчваха хората, опитващи се да опознаят самите себе си още от времето, когато са станали мислещи същества, без изобщо

да намерят отговора на вечната загадка: защо почти винаги злото доминира над доброто...

Всички тези човешки дела по логиката на нещата не можеха да занимават моюнкумските обитатели, защото бяха извън тяхната природа, извън техния инстинкт и опит. Така че, общо взето, засега нищо сериозно не нарушаваше създалия се начин на живот в тази голяма азиатска степ, простряла се върху горещи полупустинни равнини и хълмове, обрасли с виреещите само тук видове устойчив на суша тамарикс, с пясъчен саксаул — полухраст, полудърво, твърд като камък, с усукана като морско въже дървесина, с остра ниска трева и най-вече с тръстиково стреловидно коило, тази красота на полупустинята — и на лунна, и на слънчева светлина то проблясва подобно на златиста призрачна гора, в която като в плитка вода всяко зверче, с ръст поне колкото на куче, вдигне ли глава, ще види всичко наоколо и ще бъде видяно.

Именно по тези места започваше животът на вълчата двойка — Акбара и Ташчайнар, а по него време — което всъщност е най-важно в битието на всички зверове, те се бяха сдобили с първите си рожби — три вълчета от едно котило, появили се на бял свят през онази паметна пролет в Моюнкумите, в онова паметно леговище, подредено в ямата под размитото коренище на стар саксаул, близо до полуизсъхнала тамариксова горичка, където беше удобно да се извеждат малките на обучение. Вълчетата вече държаха ушите си прави, всяко добиваше свой нрав, макар че когато играеха помежду си, ушите им отново клепваха като на кутрета, но иначе доста уверено стояха на крака. И все по-често започваха да следват родителите си на малки и големи разстояния.

Неотдавна едно такова отлъчване от леговището за цял ден и цяла нощ едва не завърши за вълците с неочаквано нещастие.

В онова ранно утро Акбара поведе челядта си към един далечен край на Моюнкумската савана, където в степните простори, особено в закътаните от вятър падини и дерета, растяха треви с плътни стъбла и лепкав, с нищо несравним, упойващ аромат. Ако се броди дълго сред тези треви, от вдишването на прашеца им отначало се появява усещане за необикновена лекота в движенията, чувство за приятно хлъзгане над

земята, после настъпва сънливост и слабост в краката. Акбара от малка помнеше тези места и ги наобикаляше веднъж в годината при цъфтежа на това омайно биле. Обичаше, след като половува из пътя за дребни степни животни, да се потъркаля сред високите треви, да се позамае от гъстия им парещ аромат, да се почувствува олекнала, сякаш хвърчи, и накрая да заспи.

Този път двамата с Ташчайнар не бяха сами: следваха ги вълчетата — три несъразмерно дългокраки кутрета. Те трябваше да опознават в походи колкото може повече от степните земи, да усвояват от малки бъдещите си вълчи владения. Ухаещите поля, към които ги водеше вълчицата, бяха в края на тези владения, по-нататък се простираше чужд свят, там можеше да се срещнат хора, там, тази далечна невидима земя, откъдето понякога се чуваха локомотивни свирки, продължително виещи като есенни ветрове, беше враждебен за вълците свят. Нататък, към този край на саваната, отиваха те, водени от Акбара.

Подир Акбара в бавен тръс вървеше Ташчайнар, а отзад игриво се премятаха вълчетата, заредени с енергия, и току напиреха да изскочат най-отпред, но вълчицата майка не им разрешаваше такова своеволие — строго следеше никой да не излиза на пътеката пред нея.

Отначало местата бяха песъчливи, обрасли със саксаул и пустинен пелин, слънцето се издигаше все по-високо и обещавахе както винаги ясно и горещо време. Едва привечер вълчето семейство стигна в покрайнините на саваната. И тъкмо навреме — още по светло. Тази година тревите бяха високи — почти до муцуните на възрастните вълци. Нагрети през деня от приличащото слънце, невзрачните съцветия върху мъхести стъбла изпускаха силен аромат, особено наситен по гъстообраслите места. Вълците избраха недалече от тях малка падина за почивка след дългия път. Неукротимите вълчета повече припкаха наоколо, вместо да почиват, душеха из въздуха и се взираха във всяко нещо, което събуждаше любопитството им. Може би вълчето семейство щеше да остане тук да пренощува, защото зверовете не бяха нито гладни, нито жадни — на идване успяха да хванат няколко тлъсти мармоти и зайци и да опустошат гнездата на различни птици, а жаждата си бяха утолили от изворчето в някакъв попътен дол — ала едно необикновено произшествие ги накара

незабавно да напуснат това място и да потеглят обратно към леговището си навътре в саваната. Вървяха цяла нощ.

А се случи следното: вече по залез-слънце, когато Акбара и Ташчайнар, позамаяни от аромата на чудните треви, се бяха излегнали на сянка под едни храсти в падината, изведнъж се чу наблизо човешки глас. Първи съзряха човека вълчетата, които си играеха горе на склона. Зверчетата не подозираха, пък и нямаше откъде да знаят, че внезапно появилото се тук същество е човек. Полугол — само по плувки и кецове на бос крак, с някога бяла, но вече доста замърсена панама на главата, — той тичаше сред същите омайващи треви. Тичаше някак доста странно — избираше гъсто обраслите места и упорито сновеше напред-назад, сякаш това му доставяше удоволствие. Отначало вълчетата се притаиха от недоумение и уплаха — никога не бяха виждали такова нещо. А човекът тичаше ли, тичаше насам-натам, като побъркан. По едно време вълчетата добиха кураж, любопитството им надделя, прииска им се да си поиграят с този невиджан двуног звяр с гола кожа, който тичаше като пощръклял. Но в същия миг и човекът ги съгледа. И което беше най-странното — вместо да се стресне, да се позамисли как така изведнъж се бяха появили тук вълци, — този чудак тръгна към вълчетата с ласкаво протегнати ръце.

— Я виж, какво е това? — възкликна той, като дишаше тежко и бършеше потта от лицето си. — Мигар вълчета? Или така ми се струва, защото ми е замаяна главата? О не, трички са и са толкова хубави, толкова големи вече! Ах, миличките ми зверчета! Отде се взехте, накъде сте тръгнали? Какво правите тук? Мен дяволът ме докара, но вие какво търсите сред тези проклети треви? Я елате при мен, елате, не бойте се! Ах вие, глупачетата ми!

Неразумните вълчета наистина вече се бяха поддали на гальовния му тон. Завъртяха опашки и притискайки се игриво до земята, запълзяха към човека с надежда да поиграят на гоненица, но в същия миг от падината изскочи Акбара. Вълчицата моментално прецени опасното положение. С глухо ръмжение се метна към голия човек, осветен в розово от лъчите на залязващото степно слънце. Нищо не й костваше от движение да прегризе гърлото му или да разкъса корема му. А човекът, загубил и ума и думата при вида на яростно връхлитащата вълчица, приклепна и от страх обгърна с две ръце главата си. Именно това го спаси. Още докато тичаше, кой знае

защо, Акбара промени намерението си. Прескочи човека — гол и беззащитен, — макар че можеше да го умъртви за секунда, прескочи го, при това успя да види чертите на лицето му и застиналите в смъртен ужас очи, долавяйки мириса на тялото, после се обърна и направи втори скок, но този път вече в друга посока, втурна се към вълчетата и ги подгони надалеч, като болезнено ги хапеше по опашките и ги изтласкваше към падината, сблъска се с Ташчайнар, страшно настръхнал от присъствието на човека, ухапа и него, избута го назад, при което всички вкупом се претърколиха в падината и след миг светкавично изчезнаха...

Едва тогава човекът се посъвзе и гол и нелеп хукна да бяга... Дълго бяга по степта, без да се обръща, без да си поема дъх...

Това бе първата случайна среща на Акбара и нейното семейство с човека... Но кой можеше да знае какво вещаеше тази среща занапред...

Денят преваляше, изнемогвайки от безжалостния зной на залязващото слънце и напечената през деня земя. Слънцето и степта са две вечни, постоянни величини: по слънцето се измерва степта, колко големи са пространствата, огрявани от него. А небето над степта се измерва с височината, на която е излетял реецията се ястреб. В този предвечерен час над Моюнкумската савана кръжеше ято белоопашати ястреби. Те летяха без цел, в някаква самозабрава, и плавно се носеха заради самия полет в тези винаги прохладни, прибулени в омара безоблачни висини. Един след друг, в една посока и в кръг, сякаш символизираха с това вечността и нерушимата девственост на тази земя и това небе. Не издаваха никакви звуци, мълком гледаха какво става в този момент долу, под тях. Благодарение на изключителното си всевиждащо зрение, именно благодарение на него (при тях слухът е на второ място) тези хищници бяха поднебесните аристократи на саваната, спускащи се на грешната земя само за да се нахранят и преспят.

Може би сега от неизмеримата височина те виждаха като на длан вълка, вълчицата и трите вълчета, разположили се на едно възвишение сред групички тамариксови храсти и златисто коило. Провесили езици от жегата, вълците си почиваха, без да подозират, че са обект на

наблюдение от страна на поднебесните птици. Ташчайнар лежеше в любимата си поза — кръстосал предни лапи, с леко вирната глава, привличайки вниманието с мощния си врат и едрото кокалесто телосложение. До него, застинала като скулптурна фигура, с прибрана до тялото къса дебела опашка, седеше младата вълчица Акбара, здраво опирайки се отпред на правите си жилести нозе. Белезникавата гръд и хлътналият корем с два реда щръкнали, но вече загубили своята набъбналост, бозки подчертаваха сухите ѝ мускулести бедра. А трите вълчета припкаха наоколо. Техните непрекъснати закачки, игри и лудории изобщо не дразнеха родителите. И вълкът, и вълчицата гледаха на тях с явно снизхождание: нека си играят...

А ястребите продължаваха да кръжат във висините и все така хладнокръвно оглеждаха какво става долу в Моюнкумите по залез-слънце. Недалеч от вълчето семейство, в тамариксовите горички, пасяха сайгаци. Не бяха малко. Доста голямо стадо бродеше из най-близката горичка, а на известно разстояние имаше друго, още по-многобройно. Ако ястребите се интересуваха от сайгаци, то, оглеждайки саваната, простираща се на десетки километри в едната и в другата посока, щяха да се уверят, че тези степни антилопи нямат чет — те са стотици хиляда, защото открай време се въдят в изобилие по тукашните благодатни за тях полупустинни земи. В очакване да поразмине дневният зной, нощем сайгаците ходеха на водопой до далечните и съвсем редки източници на влага в саваната. Отделни групи още отсега тръгваха нататък, бързо ускорявайки ход. Трябваше да преодолеят големи разстояния.

Едно стадо минаваше толкова близо до възвишението, на което се бяха разположили вълците, че през призрачно осветените стръкове коило ясно се виждаха бързо мяркащите се хълбоци, гърбове и сведени глави на сайгаците — при самците с къси рогца. Тези животни винаги се движат с наведени глави, за да не изпитват излишно съпротивление на въздуха, готови всеки миг да се впуснат в бяг. Така ги е устроила природата в хода на тяхната еволюция и това е главното им предимство, защото от всяка опасност могат да се спасят само с бягство. Дори когато не са разтревожени от нищо, сайгаците се движат в умерен галоп, неуморно и неотклонно, без да отстъпват никому път, освен на вълците, защото те, сайгаците, са множество и в това е вече тяхната сила...

Сега минаваха покрай семейството на Акбара, закрито от храсталаците, в галопираща маса, развихряйки след себе си въздуха, просмукан с миризмата на стадото и прах изпод копитата. Вълчетата инстинктивно трепнаха и наостриха уши. И трите напрегнато задушиха из въздуха и без да разбират какво става, бяха готови да хукнат натам, откъдето идваше този мирис, изгаряха от желание да се хвърлят в коилото, през което се долавяше мяркането на много бягащи тела. Но както Акбара, така и Ташчайнар останаха невъзмутими, без да променят позите си, макар че нищо не им струваше с два скока да се озоват до преминаващото стадо и да го подгонят, яростно и неудържимо да го преследват до изтощение, та в този общ бяг, бяг-състезание на границата между живота и смъртта, когато сякаш земята и небето си разменят местата, да дочакат някой остър завой и в лудешки галоп да повалят една-две антилопи. Такава възможност бе съвсем реална, но можеше и да не им провърви, да не успеят да настигнат жертва, понякога и това се случваше. Така или иначе, Акбара и Ташчайнар нямаха никакво намерение да предприемат гонитба — макар че плячката, тъй да се каже, сама се навираше в устата им, те не помръдваха от място. Това си имаше причина — този ден бяха сити и да се впускат при такава непоносима жегата и с пълни стомаси в бясно преследване на неуловимите сайгаци, би било равносилно на смърт. И най-важното — малките им не бяха дорасли за такъв лов. Вълчетата можеха да се прекършат още в началото — веднъж завинаги, ако задъхани в бягането изостанат от непостижимата цел — и никога вече нямаше да опитат, щяха да загубят кураж. През зимата, в сезона на големите хайки — ето кога позаякналите вълчета, станали вече почти годинаци, можеха да изпробват сили, да проверят своята издръжливост и биха могли да обикнат ловния живот, но засега нямаше смисъл да се провалят нещата. Има време, ще настъпи и този славен час!

Акбара леко се отдръпна от вълчетата, които ѝ досаждаха с нетърпението си в своя ловен хазарт, отиде и седна на друго място, сподиряйки с неотклонен поглед движението на антилопите, тръгнали на водопой — те плавно се мяркаха през златистото коило, гръб до гръб, и приличаха на риби при мятането на хайвера, плуващи нагоре по реката — всички в една посока, всички неразличими една от друга. В погледа на Акбара обаче прозираше и своеобразна мъдра увереност:

нищо, че сега плячката си отива, ще ѝ дойде часът, всичко, което е в саваната, няма къде да избяга. Междувременно вълчетата започнаха да досаждат на баща си, опитвайки да се боричкат с навъсения Ташчайнар.

А Акбара изведнъж си представи началото на зимата, необятната полупустиня, в някое прекрасно утро цялата побеляла от току-що навалял сняг, който се задържа половин или един ден, но който за вълците е сигнал за големия лов. От този ден ловът на сайгаци ще стане основното занимание в живота им. И този ден ще настъпи! С лека приземна мъгла, с мразовит скреж по скръбното побеляло коило, по огънатите от сняг тамариксови храсти, с прибулено зимно слънце над саваната — вълчицата си представи този ден така осезателно, че неволно трепна, сякаш неочаквано бе вдъхнала мразовития му въздух, сякаш бе стъпила върху снежната покривка с гъвкавите възглавнички на лапите си, събрани като цветни съзвездия, и съвсем ясно бе видяла и своите едри следи, и следите на вълчетата, вече поотрасли, заякнали, с оформен характер, което проличава от следите им, и до тях най-едриите — могъщите съцветия с нокти като човки, леко издадени навън — от лапите на Ташчайнар, те са най-дълбоки, най-силно врязани в снега, защото Ташчайнар е тежък и масивен в гърдите, той е сила, светкавичен нож в сайгачите гърла, и всеки застигнат сайгак ще оцвети белия сняг на саваната със струи алена кръв, като ранена птица в полет, за да живее друга кръв, пулсираща в техните сиви кожи, защото вълчата кръв живее за сметка на друга — така е повелило началото на всички начала, друг начин няма и тук никой не може да бъде съдия, доколкото няма нито невинни, нито виновни, виновен е само онзи, който е сътворил една кръв за друга. (Само на човека е отредена друга, различна съдба: да добива хляба си с труд и да отглежда месото с труд — да твори природата за себе си.)

А онези следи по първия сняг на Моюнкумите — едри и малко по-дребни вълчи съцветия, ще се занижат една до друга в ниско пълзящата мъгла и ще спрат в някоя закътаната долчина сред храстите — тук вълците ще поизчакат, ще се огледат, ще оставят тези, които трябва да дебнат в засада...

И ето, че желаният час наближава — притискайки се до снега, до ледените треви, Акбара крадешком ще припълзи, доколкото може да остане незабелязана, с притаен дъх ще се промъкне до пасящите

сайгаци толкова близо, че ще види очите им, все още неразтревожени, след което внезапно, като сянка, ще се хвърли — и ще настъпи звездният час на вълка! Акбара толкова живо си представи онази първа хайка — урок за малките, че неволно изскимтя и едва се удържа на място.

Ах, каква гонитба ще започне в първия зимен ден по заснежената савана! Сайгачите стада стремглаво ще побягнат сякаш от пожар и белият сняг за миг ще се превърне в черна рана на земята, и тя, Акбара, ще се понесе след тях начело на всички вълци, а зад нея неотстъпно — нейните вълчета, трите й първородни чеда, вече млади вълци, нейните потомци, на които изначалното предопределение бе дало живот именно за такъв лов, а след тях — нейният Ташчайнар, могъщият баща, неудържим и устремен само към една цел: да вкара сайгаците в засада и така да даде урок по лов на своите наследници. Да, това ще бъде вихрен бяг! И заживяла с този бъдещ устрем, Акбара копнееше сега не толкова за самата плячка, колкото за по-бързото настъпване на часа за лов, когато те като бързокрили птици ще се понесат в степната гонитба... Смисълът на нейния вълчи живот...

Такива бяха мечтите на вълчицата, диктувани от нейната природа и, кой знае, може би свише, мечти, на които ще бъде съдено по-късно да се връщат с горчив спомен и болка в сърцето, да се присънват често и безнадеждно... И ще вие вълчицата, разплащайки се за тези мечти. Защото с всички мечти е така — раждат се във въображението, а след това повечето от тях се разбиват, дръзнали да избуят като цветя и дървета без корени. Защото с всички мечти е така и в това е тяхната трагична необходимост при познанието на доброто и на злото...

III

Зимата навлезе в Моюнкумите. Една нощ заваля сняг, доста обилен за тези места, и набързо покри цялата савана, а на заранта тя заприлича на бял безбрежен океан с вълни, застинали в своя бяг, където можеха на воля да лудуват вятърът и понесените от него трънаци и където най-сетне настъпи тишина като в космоса, като в безкрая — притихнаха пясъците, напоени с влага, омекнаха твърдите глинести падини... А преди това над Моюнкумската савана прелетяха с крясък есенни ята гъски, тръгнали от северните морета и реки на юг, към Хималаите, към изконните зимовища край водите на Инд и Брахмапутра, прелетяха толкова високо и шумно над саваната, че ако нейните обитатели имаха криле, не биха устояли на техния зов. Ала всяка твар има свой предопределен рай... Дори реещите се в небесната шир степни ястреби само се отклоняваха от пътя си...

Зимата завари вълчетата на Акбара забележимо наедрели, загубили детската си невзрачност и превърнали се в млади вълци, непохватни още, но всеки вече със своя нрав. Разбира се, вълчицата не можеше да им даде имена: щом не е речено от бога, как ще го сториш, затова по миризмата, което пък на хората не е отредено, и по други живи белези тя лесно можеше да различи и да повика всекиго от своите потомци. Така например най-едрото вълче имаше широкото чело на Ташчайнар и се възприемаше като Едроглавия, а средното, пак доста едро, с дълги източени като лостове крака, което след време трябваше да стане вълк преследвач, можеше да се нарече Бързоногия, а синеоката палавница, любимка на Акбара, същинско копие на майка си, дори с нейното бяло петно на слабините, се означаваше в безсловесното съзнание на вълчицата като Любимката. В любовния период тя щеше да стане обект за раздори и люти схватки между мъжкарите.

А в онази утрин първият сняг, неусетно паднал през нощта, бе неочакван празник за всички. Отначало вълчетата се постъписаха от миризмата и вида на непознатото вещество, преобразило цялата местност наоколо, но след това им хареса приятната му прохлада и те

се завъртяха, затичаха, надбягвайки се в кръг, боричкаха се в снега, пръхтяха и джавкаха от удоволствие. Така започна тази зима за първородните вълчета на Акбара, в края на която щяха да се разделят с вълчицата майка, с вълка баща и трите помежду си, за да поеме всяко своя път в живота.

Привечер наваля още сняг и на другата сутрин преди изгрев-слънце в степта беше светло и ясно като ден. Покой и тишина се стелеха наоколо и острият зимен глад напомняше за себе си. Наострили уши, вълците душеха наоколо — време бе да тръгват на лов, да търсят храна. В предстоящия лов на сайгаци Акбара очакваше да се присъединят към тях и вълци от други глутници. Но засега никой не се обаждаше. И вълчето семейство слухтеше и чакаше. Ето Едроглавия седи в нетърпеливо напрежение, без да знае още колко труден е ловът, и Бързоногия стои нащрек, ето и Любимката гледа в очите синеоката вълчица с храбра и предана готовност, а недалече се разхожда бащата на семейството — Ташчайнар. И всички чакаха какво ще реши Акбара. Но над тях властвуваше и върховен господар — Гладът, царят на неутолената плът.

Акбара стана от мястото си и потегли в бавен тръс, нямаше повече време за чакане. Вълкът и вълчетата тръгнаха след нея.

Всичко започваше приблизително така, както го бе видяла вълчицата в мечтите си, когато вълчетата бяха още малки. Ето че този час настъпи — дойде времето на груповите хайки в степта. Ще мине още някой и друг ден и с идването на силните студове вълците единаци ще се обединят в големи глутници и до края на зимата ще ловуват заедно.

А междувременно Акбара и Ташчайнар водеха вече своите първородни вълчета на изпитание, на първия в живота им голям лов на сайгаци.

Според условията в степта вълците се движеха ту бавно, ту в лек тръс, оставяйки по девствения сняг съцветията на своите следи като белези на сила и сплотена воля, тук-таме крадешком се промъкваха през храсти, тук-таме се плъзваха като сенки. И сега всичко зависеше от тях самите и от това какъв късмет ще имат...

Акбара изтича на едно възвишение, обрасло с коило, за да огледа местността, и застина, вперила сини очи в далечината, душейки миризмите във въздуха. Необятната савана се пробуждаше, в леката

мъгла, додето погледът стига, се виждаха сайгачи стада — огромна маса сайгачи с едногодишния си приплод, който зиме се отделяше в нови стада. Тази година бе доста плодовита при сайгаците, а значи благоприятна и за вълците.

Вълчицата се задържа малко по-дълго на възвишението: трябваше да се вземе най-точното решение — да се определи по вятъра накъде, в коя посока да тръгнат, за да започнат безпогрешно лова.

Но в същия миг някъде отстрани и отгоре се чу внезапно странен звук и над степта се разнесе някакво бучене, което изобщо не приличаше на буреносна гръмотевица. Този шум бе съвсем непознат и така неотклонно и бързо нарастваше, че Ташчайнар не се сдържа, изтича горе при вълчицата и двамата, приклепнали от страх, видяха как в небето над саваната се появи невиджана чудновата птица, която летеше с оглушителен грохот, наклонена на една страна, забила нос напред, а зад нея на известно разстояние летеше друга. След малко се отдалечиха и шумът постепенно заглъхна. Това бяха хеликоптери.

И тъй, два хеликоптера прекосиха небето над Моюнкумите като риби, неоставящи следа във водата. Нищо не се промени от тяхното идване, ако се изключи фактът, че това бе въздушно разузнаване и че в този миг по етера се носеха с открит текст радиосъобщения от пилотите къде какво са видели и в кои квадрати какви проходими пътища има по Моюнкумите за всъдеходи и тежкотоварни камиони...

А вълците, преживели моментна тревога, разбира се, скоро забравиха за хеликоптерите и отново заситниха по степта към сайгачите пасища, без изобщо да предполагат, доколкото това не им е съдено, че всички те, обитателите на саваната, са вече забелязани и отбелязани върху карти, в номерирани квадрати, и са обречени на масов унищожителен лов, че гибелта им вече е планирана, координирана и приижда към тях с многобройни мотори и колела...

Откъде можеха да знаят степните вълци, че тяхната изконна плячка — сайгаците — е необходима за изпълнение на плана по месодоставките, че в края на последното тримесечие от „решаващата година“ в областта се бе създала твърде напрегната ситуация — „не можеха да приключат петилетката“ и някой изпечен хитрец от областното управление бе предложил „да се задействуват“ месните ресурси на Моюнкумите: всъщност тази идея се свеждаше не толкова

до самото производство на месо, колкото до фактическите месодоставки, единственият начин да се остане с чиста съвест пред народа и пред взискателните ръководни организации. Откъде можеха да знаят степните вълци, че в областното управление телефоните не спират да звънят; моментът налага — ако ще отдън земя, да се намери месо, но планът да се изпълни, стига вече протакания: това е последната година от петилетката, как ще се отчетем пред народа, къде е планът, къде е месото, къде е изпълнението на поетите задължения?

„Планът ще бъде изпълнен на всяка цена — отговаряше областното управление — в следващата десетдневка. Тук-таме има скрити резерви, ще форсираме, ще дадем зор...”

А степните вълци, без нищо да подозират, старателно се промъкваха по околни пътища към заветната цел и все така начело с вълчицата Акбара, стъпвайки безшумно по мекия сняг, приближиха последния рубеж преди атаката — високи могилки с коилови гъсталаци и изчезнаха сред тях, слели се с кафеникавосивия им цвят. Оттук вълците на Акбара виждаха всичко като на длан. Безчетно стадо степни антилопи — всички до една с еднакъв косъм, сякаш още от сътворението на света, бели отстрани, с кафява ивица на гърба, пасяха в обширната тамариксова долина, без да усещат опасността, жадно поглъщайки тревата с пресния сняг. Засега Акбара изчакваше, трябваше да съберат сили преди скока, та всички наведнъж да изскочат от прикритието и веднага да се впуснат в гонитба, след което вече хайката сама ще подскаже маневрите. Младите вълци трескаво потръпваха от нетърпение и наостряха уши, кипеше кръвта и на съдържания Ташчайнар, готов да забиے зъби в застигнатата жертва, но Акбара, прикривайки пламъка в очите си, все още не даваше знак за скок, дебнеше най-удобния момент — само тогава можеше да се разчита на успех: сайгаците за миг набират такава скорост, която е непостижима за нито едно диво животно. Трябваше да се издебне моментът.

Но изведнъж като гръм от небето отново се появиха хеликоптерите. Този път те летяха доста бързо и тутакси се насочиха застрашително ниско над разтревоженото стадо, което се впусна в бесен галоп, далеч от чудовищната напаст. Всичко стана така неочаквано и зашеметяващо бързо, че стотиците подплашени антилопи, обезумели от страх, загубили водачи и ориентация,

изпаднаха в дива паника — тези безобидни животни с нищо не можеха да се бранят от връхлитащата ги техника. А хеликоптерите сякаш тъкмо това целяха — като изпреварваха бягащото стадо и го притискаха към земята, сблъскаха го с друго, пак така многобройно, оказало се наблизо, и въвличайки все нови и нови насрещни стада в това моюнкумско стълпотворение, всяваха още по-голяма паника в бягащата маса, което доведе до още по-страхотни размери нещастията, сполетяло двукопитните обитатели на никога невиждалата подобен ужас савана. И не само двукопитните, но и вълците, неотлъчните им спътници и вечни врагове, попаднаха в същото положение.

Когато пред очите на Акбара и нейното семейство започна това зловещо нападение, в първия миг вълците се притаиха, свивайки се от страх в коиловите коренища, но не издържаха и хукнаха да бягат по-далеч от тази проклетата местност. Трябваше да изчезнат, да се спасят, да намерят някъде убежище, ала тъкмо това не бе съдено да стане. Още не успели да се отдалечат на достатъчно разстояние, те усетиха след себе си земята да бучи и да трепери като в буря — огромната маса сайгаци, гонена от хеликоптерите в определена посока, се носеше към тях със страшна скорост. Без да смогнат някъде да свърнат или да залегнат, вълците се оказаха на пътя на този жив, връхлитащ като ураган, грамаден и опустошителен поток. И ако дори за секунда се бяха поспрели, неминуемо щяха да бъдат пометени и прегазени от сайгаците — с такава шеметна скорост се бе устремила напред тази плътна, загубила всякакъв контрол над себе си животинска стихия. И само защото не забавиха крачки, а напротив, препуснаха в страха си още по-силно, вълците останаха живи. Но сега вече и те попаднаха в плен, сред вихъра на това поголовно бягство, абсурдно и недопустимо, защото, погледнато от страни, вълците се спасяваха заедно със своите жертви, които допреди малко бяха готови да разкъсат, да им разнесат месата по степта, а сега бягаха редом с тях от общата опасност, равни пред жестокия обрат на съдбата. Такова чудо — вълци и сайгаци да бягат ведно — до ден-дневен Моюнкумската савана не бе виждала дори при големи степни пожари.

На няколко пъти Акбара се опита да изскочи от общия поток, но това се оказа невъзможно — рискуваше да бъде смачкана под копитата на стотици антилопи, носещи се в плътна галопираща маса. В този бесен и убийствен галоп вълците на Акбара все още се държаха заедно

и засега тя можеше да ги вижда с крайчеца на окото — ето сред антилопите, разменяйки места, ускоряват бяг нейните първи рожби, с изблещени от ужас очи, ето го Едроглавия, до него Бързоногия, ето и Любимката, която едва смогва, все повече отмалява, а заедно с тях панически бяга и той — страшилището на Моюнкумите, нейният Ташчайнар. Нима за това бе мечтала синеоката вълчица — наместо в големия лов да бягат сега сред сайгачите стада, без да имат сили да предприемат нещо, повлечени от техния поток като тресчици в река... Първа загина Любимката. Падна под краката на връхлитащото множество, чу се само краткият ѝ писък, тутакси погълнат от тропота на хиляди копита...

А преследващите ги хеликоптери се движеха от двете страни на животинската маса и поддържаха връзка по радиото, координираха, следяха да не се разпръснат стадата, че после пак да се наложи да ги гонят по саваната и като увеличаваха скоростта, всяваха още по-голяма паника сред сайгаците и ги принуждаваха да бягат още по-бързо. В шлемофоните хриптяха възбудените гласове на хайкаджиите: „Двайсети, чуваш ли, двайсети! Я дай газ! Още!“ От въздуха чудесно се виждаше как по степта, по белия рохкав сняг се носи гъстата черна река на див ужас. И в отговор се чуваше бодър глас в слушалките: „Тъй вярно, давам! Ха-ха-ха, я виж, сред тях бягат и вълци! Е, на това му се вика браво! Накисна се Кумчо Вълчо! Край, братлета! Тук не ви е «Ну, погоди!»“.

Те разчитаха да изтощят преследваните сайгаци, както се предвиждаше по план, и сметката им беше точна.

А когато преследваните стада нахлуха в голямата равнина, тук вече ги посрещнаха онези, за които хеликоптерите се бяха старали от сутринта. Пресрещнаха ги ловците или по-скоро палачите. Те се включиха в хайката с всъдеходи — джипове с открити покриви, и подгониха сайгаците, стреляйки по тях с автомати от упор, без да се целят, косяха ги като градинска трева. А отзад ги следваха тежкотоварни камиони, в които хората хвърляха трофеите един след друг, събираха жътва наготово. Младите мъжаги набързо усвоиха новата работа, колежа неубитите сайгаци, настигаха ранените и ги доубиваха, но основното, което вършеха, бе да разлюлеят за краката окървавените трупове и с един замах да ги метнат през борда в каросерията! Саваната плащаше на боговете кървав данък, задето бе

дръзнала да остане девствена — в камионите растяха планини от сайгачи трупове.

А избиването продължаваше. Стрелците се врязаха в масата от съсипани, изнемогващи животни, покосяваха ги надясно и наляво и всяваха с това още по-голяма паника и отчаяние. Страхът доби такава апокалиптична сила, че оглушена от стрелбата, вълчицата Акбара имаше усещане, че целият свят е глух и онемял, че всичко наоколо е хаос, че чак и слънцето, беззвучно светещо отгоре, е подгонено заедно с тях в тази бясна хайка, че и то препуска и търси спасение, че дори хеликоптерите, изведнъж онемели, вече без грохот и свистене беззвучно кръжат над пропадащата в бездна степ като гигантски мълчаливи ястреби... Беззвучно стреляха от коляно или от бордовете на джиповете убийците автоматчици, беззвучно се носеха, отскачайки от земята, всъдеходните автомобили, беззвучно препускаха обезумелите сайгачи и беззвучно падаха под шибачите ги куршуми, обливайки се в кръв... И изведнъж в това апокалиптично безмълвие пред вълчицата Акбара изникна лицето на човека. Появи се толкова отблизо и така страшно, с такава яснота, че тя се ужаси и едва не попадна под колелата. Защото джипът се носеше редом, почти непосредствено до нея. А човекът седеше отпред, наведен до пояс от колата. Беше с ветрозащитни очила, имаше тъмно, зачервено и обрулено от вятъра лице, до черната си уста държеше микрофон и подрусван от движението, крещеше нещо по цялата степ, но думите му не се чуваха. Вероятно той командуваше хайката и ако в този момент вълчицата бе в състояние да чува шумове и гласове, и ако разбираше човешката реч, би чула, че той крещеше по радиото: „Стреляйте по краищата! Бийте по краищата! Недейте в средата, ще ги изпотъпчат, дявол да го вземе!“ Опасяваше се, че труповете на убитите сайгачи ще бъдат смазани от бягащата маса...

Неочаквано човекът с микрофона забеляза, че наблизо, досам колата, сред спасяващите се с бягство антилопи препуска вълк, а след него още няколко вълци. Трепна, изкрещя нещо дрезгаво и злорадо, захвърли микрофона и извади пушка, пое я в едната си ръка, а с другата я презареди. Акбара нищо не можеше да направи, тя не разбираше, че човекът с очилата се прицелва в нея, а и дори да разбираше, пак нищо не би успяла да предприеме — притисната от хайката, тя не бе в състояние нито да свърне, нито да спре, а човекът

продължаваше да се цели и това я спаси. Изведнъж нещо рязко я препъна и тя се преметна, но тутакси отново скочи на крака, за да не бъде стъпкана, и в същия миг видя как високо във въздуха се преобърна прострелян Едроглавия, най-якият от трите й първородни чеда, как, обливайки се в кръв, бавно се свлече на земята и като полегна бавно на хълбок, се изпъна, зарита с лапи, може би издаде вик на болка, може би предсмъртен вопъл, но тя не чу, а човекът с очилата тържествуващо размаха пушката над главата си, и вече в следващия миг, когато прескочи безжизненото тяло на Едроглавия, в съзнанието й отново нахлуха звуците от реалния свят — гласовете, шумът от гонитбата, нестихващият трясък на стрелбата, пронизителните сирени на колите, крясъците на хората, хъркането на агонизиращите животни, бученето на хеликоптерите в небето... Много сайгаци падаха изтощени и оставаха да лежат, биеха с копита, без да имат сили да се вдигнат, задушаваша се от умора и разрив на сърцето. Събирачите на трупове ги колежа на място, с един замах забиваха ножа в гърлото им и като разлюляваха за крака полуживата, потръпваща в конвулсии жертва, я хвърляха в каросерията. Страшно беше да се гледат тези хора, от главата до краката облети в кръв...

Ако от небесните висини нечие всевиждащо око наблюдаваше света, сигурно би видяло как протече хайката и в какво се превърна тя за Моюнкумската савана, но може би и на него не бе съдено да знае какво щеше да последва, какво още се замисля...

Хайката в Моюнкумите завърши чак привечер, когато всички — и преследвани, и преследвачи — грохнаха от изтощение и в степта започна да се мръква. Предвиждаше се на другия ден хеликоптерите, заредени в базата с гориво, да дойдат от сутринта и хайката да се поднови; предвиждаше се да има работа за още три-четири дни, съдейки по данните от предварителното въздушно разузнаване, че в западната, най-песъчлива част на Моюнкумските степи се намират още много неподгонени сайгачи стада, официално наречени „скрити резерви“ на този край. А щом като съществуваша скрити резерви, оттук неминуемо произтичаше необходимостта в най-скоро време тези резерви да се въведат в плановия оборот за интересите на областта. Такава беше чисто официалната мотивировка на моюнкумския „поход“. Но както е известно, зад различните заключения винаги се крият едни или други житейски обстоятелства, които определят хода

на историята. А обстоятелствата в крайна сметка са от хората, с техните подбуди и страсти, пороци и добродетели, с непредсказуемите им колебания и противоречия. В такъв смисъл и моюнкумската трагедия не беше изключение. Онази нощ в саваната имаше хора — волни или неволни участници в това злодеяние.

Вълчицата Акбара и нейният вълк Ташчайнар, единствени оцелели от вълчето семейство, ситнеха в мрака по степта, мъчейки се да избягат колкото се може по-далече от мястото на хайката. Движеха се трудно — цялата им козина на гърдите и корема, почти до гърба, бе прогизнала от сняг и кал. Изранените, подбити лапи ги смъдяха като изгорени и всяка стъпка по земята им причиняваше болка. Искаше им се час по-скоро да се приберат в своето леговище, да заспят и да забравят всичко, което се бе струпало на нещастните им глави.

Но дори за това нямаха късмет. Близко до леговището се натъкнаха на хора. Там, край родната падинка, се възвишаваше грамадата на тежък камион, навлязъл сред дребните, по-ниски и от колелата му, тамариксови храсти. В мрака около камиона се чуваха човешки гласове. Вълците поспряха, после мълчаливо се обърнаха и отново поеха към откритата степ. И кой знае защо, тъкмо в този миг, прерязали мрака, ослепително блеснаха фарове. И макар че бяха насочени в обратна посока, това бе достатъчно. Вълците закуцукаха и на подскоци хукнаха накъдето им видят очите. Акбара куцаше доста тежко с предните лапи... За да поохладва натъртените им възглавнички, тя избираше местата, където утринният сняг беше още непокътнат. Печално и горчиво се нижеха по снега смачканите цветчета на следите ѝ. Вълчетата загинаха. Назад остана и недостъпното им вече леговище. Там сега имаше хора...

Те бяха шестима, шестима с шофьора Кепа, събрани от случая хора, участници в хайката, останали да нощуват в саваната, за да могат на другата сутрин да започнат отрано работата, която се оказва толкова доходна — половин рубла на парче. Макар че бяха натъпкали вече три камиона, имаше доста застреляни и стъпкани в гонитбата сайгаци, които не бяха успели да приберат по светло. На заранта трябваше да ги съберат и натоварят за извозване и прехвърляне в автовлаковете, транспортиращи покритата с брезенти плячка от зоната на Моюнкумите.

Онази вечер луната, стигнала до съвършена пълнота, твърде рано изгря на хоризонта и отвсякъде се виждаше в белезникавата все още тук-таме заснежена степ. Светлината ѝ ту озаряваше, ту оставяше в сянка дръвчета, падини и могили. Но рязко очертаният силует на грамадния камион, толкова необикновен за тукашните безлюдни места, дълго още всяваше страх на вълците: всеки път, когато се обръщаха назад, те подвиваха опашки и още по-силно хукваха да бягат. И пак спираха, и пак напрегнато се взираха, като че ли се мъчеха да проумеят защо са дошли и какво правят хората край старата им бърлога и докога ще стои там страшното чудовище. Впрочем това беше всъдеходен МАЗ военно производство, с брезентов покрив и с такива мощни колела, че сякаш още сто години нямаше да се износят. В каросерията между десетките убити животни, оставени за транспортиране на следващия ден, лежеше човек с вързани като на пленник ръце. Той усещаше как все повече изстиват и се втвърдяват труповете на сайгаците до него. Но козината им донякъде го топлеше, иначе положението му щеше да е още по-лошо. През пролуката в брезента надничаше Луната, той я гледаше, без да вижда, и на бледото му лице бе изписано страдание.

Сега съдбата му зависеше от хората, с които бе дошъл тук и които смятаха, че и той като тях е тръгнал на печалба в моюнкумската хайка...

Трудно е да се разбере човешкият живот. Във всеки случай безкрайните комбинации от всевъзможни човешки отношения и всевъзможни характери са толкова сложни, че нито една супермодерна компютърна система не би била в състояние да интегрира обща крива дори на най-обикновени човешки натури. Но шестимата, или по-точно петимата, понеже шофьорът Кепа, включен допълнително в групата като водач на всъдехода, беше сам по себе си, пък и за разлика от другите, семеен човек, макар всъщност да не се различаваше много от тях — с една дума, и шестимата можеха да бъдат пример за това, че при среща на разнородни натури би могло да се мине и без компютърна интеграция, както и за това, че незнайни са пътищата господни, когато се касае дори за съвсем малък колектив от хора. Ще рече, сам господ-бог беше пожелал те да се окажат поразително еднакви. Поне от момента, в който тръгнаха за Моюнкумите...

Преди всичко те бяха скитници без дом и семейство, разбира се, освен Кепа, трима от тях напуснати от жените си, и всички в една или

друга степен бяха несретници, а следователно озлобени към света и хората. Изключение правеше най-младият със странното име Авдий — име, споменато в Библията, в третата книга „Царства“ — дяконски син от Псковска област, постъпил в духовната семинария като надежден потомък на църковен служител и две години по-късно, след смъртта на баща си, изгонен от нея за еретични разсъждения. Сега лежеше с вързани ръце в каросерията на МАЗ и очакваше да бъде наказан за опит, както Обера се беше изразил, да вдигне бунт на кораба!

Всички освен Авдий бяха отчаяни алкохолици или както още сами се наричаха, професионални пиячи. И в това отношение Кепа едва ли можеше да се причисли към тях — колкото и да е, трябваше да пази шофьорската си книжка, иначе лошо щеше да си изпати от жена си, но онази нощ в Моюнкумите и той здравата се натряска, не остана по-назад от другите, и отново трън в очите се оказа Авдий-Авдюха — какво толкоз се превзема, нали е скитник, можеше да пийне, ама на, заинати се, което още повече разпали омразата на Обера.

Обера — така за по-кратко бе наредил да се обръщат към него подчинените му участници в хайката, вероятно имайки предвид, че тази дума означава старши — беше по-рано наистина старши лейтенант в дисциплинарна рота. При разжалването му разни доброжелатели се бяха тюхкали, сиреч изгоря човекът заради старание в службата, а и той мислеше така, засегнат дълбоко в себе си от несправедливостта на началството, макар че предпочиташе да не споменава истинската причина за изгонването си от армията. Пък и нямаше защо, минала история. Фамилното му име беше Прангов, може би първоначално Франгов, ала никой не се вълнуваше от това — Обера си е обер в пълния смисъл на думата.

Втори по значение в тази хунта — а те единодушно нарекоха групата си хунта, само дето Хамлет-Галкин, бивш артист от областния драматичен театър, слабо беше възразил: „По дяволите тия хунти, момчета, не ги обичам аз. Нали отиваме на сафари, да се наречем сафари!“ — ала никой не бе подкрепил неговото предложение, вероятно почти неизвестното „сафари“ отстъпваше пред енергичната „хунта“ — та втори по значение в хунтата стана Мишаша, пълният му прякор беше Мишка Шамара, негодник, би трябвало да се каже, свиреп като бик, който можеше да види сметката дори на Обера. Навикът на Мишаша да повтаря за щяло и нещяло „мамка му мръсна“ беше за него

нещо като вдишване и издишване. Именно той даде идеята да хвърлят Авдий в каросерията, а другите побързаха да го послушат.

Най-скромно място в хунтата заемаше артистът Хамлет-Галкин, пропаднал алкохолик, преждевременно напуснал сцената, който преживяваше от случайни доходи, а сега беше налетял на такава аванта — мятал в камиона някакви си там антилопи ли, сайгаци ли, не е важно, и вземаш толкоз, колкото инак за цял месец не можеш да избициш, на всичкото отгоре имаш и премия от Обера, макар за сметка на удръжките от общата печалба — каса водка за тайфата. И накрая най-сговорчивият и безобидният сред тях — местният момък от съседните моюнкуски околности, Узюкбай или просто — Аборигена. Най-ценното у Аборигена-Узюкбай беше, че той нямаше никакво честолубие, каквото и да му кажеш, с всичко се съгласяваше и за бутилка водка бе готов да иде ако ще и на Северния полюс. Неговата история беше кратка. По-рано работел като тракторист, но взел, че се пропилил, зарязал една нощ трактора на шосето, блъснала се в него минаваща кола и загинал човек. Узюкбай лежал в затвора две години, междувременно го напуснала жена му заедно с децата и той останал в града като непредвидена работна сила, наемал се като товарач по продоволствените магазини, пиел по входовете, където всъщност го бе открил Обера, и Узюкбай го последвал без много да му мисли, пък и нямаше за какво да се замисля... Обера-Прангов притежаваше социално ориентиран нюх, това наистина не можеше да му се отрече...

Ето как се бяха събрали те начело с Обера и като участници в хайката се озоваха в Моюнкуската савана...

Ако трябва да говорим за съдбата и човешкия живот, за най-различни житейски обстоятелства, предопределящи събитията, Бог е свидетел, че Обера-Прангов нямаше да има никакви грижи с Авдий, стига този неосъществен семинарист да бе успял навремето да завърши и да бъде ръкоположен в съответен сан. Впрочем бившите колеги на Авдий от семинарията, някога лекомислени като всички ученици, но вече избрали пътя си в живота, се оказаха много по-устойчиви, а най-важното — по-благоразумни от сина на покойния дякон и след завършването на духовното си образование успешно се изкачваха по стъпалата на църковната йерархия. Ако и Авдий беше сред тях — а отначало той минаваше за един от най-надарените младежи, любимци на отците богослови, Обера-Прангов едва ли щеше

да го срещне, дори само затова, че искрено смяташе поповете за недоразумение на времето и никога през живота си не бе прекрачвал прага на църквата дори от любопитство.

Де да беше така... Пък и кой можеше да предположи как ще се развият нещата. Ако човек знае предварително... А и кой ще ти иска да запълваш анкетен лист, когато се събират хора за еднократна работа да изкарат по някоя пара. Все едно да идеш на бригада за картофи. Само че тук вместо картофи трябваше да се събират убити животни... Ако Обера-Прангов знаеше, че Авдий — скитникът, когото срещна на гарата — е откачен, ненормален, нямаше сега да си блъска главата сред моюнкумските пясъци какво да прави, къде да го дене, как, без да си навлече беля, да се отърве от тоя дивак, който едва не провали всичко, замислено от него с такова старание и надежда да реабилитира миналото си. Кой можеше да предположи, че по такъв странен и невероятен, при това глупав начин всичко ще се върже в неразплитаем възел? От тези мисли Обера-Прангов изпитваше силно желание да се напие, както му се вика, здравата да се натряска, а той беше спец в тая работа — половин чаша на екс, след нея още половин и още, да се зашемети, да се настрои така, че да изчезнат всякакви задръжки, изцяло да си замъгли съзнанието... и тогава да види сметката на някого... Но и да пие, се плашеше, знаеше колко зле ще се чувства след това...

И отде му се натресе на главата тоя Авдий! И пак, ако става дума за съдбата и човешкия живот, за всевъзможните житейски обстоятелства, предопределящи причините за други събития, всичко това бе започнало много по-отдавна и далече оттук...

Изгонен от духовната семинария за еретични разсъждения, Авдий работеше по онова време като хоноруван сътрудник в областния комсомолски вестник. Редакцията на вестника държеше на бившия семинарист, който доста добре пишеше на любими за читателя теми. Анатемосан от църквата, той беше добре дошъл за нагледната антирелигиозна пропаганда. На свой ред злополучният семинарист бе заинтересуван от възможността да пише в младежкия печат по близките му морално-етични въпроси. Неговите публикации с малко необичайни разсъждения безспорно привличаха читатели, и то не само млади особено на фона на унило-дидактичните призови и социални заклинания, залели областния печат. И би могло да се каже, че за

момента взаимните интереси оставаха ненакърнени, но малцина знаеха или по-точно никой не знаеше освен един човек какви планове зрееха в главата на този млад и недорасъл реформатор. След време, вече като утвърден журналист, Авдий Калистратов се надяваше да намери някаква приемлива форма, някаква междинна идеологическа линия, която би му дала възможност да направи обществено достойние така актуалните и жизненоважни, по негово убеждение, нови представи за Бога и човека в съвременната епоха в разрез с догматичните постулати на архаичното вероучение. Най-комичното бе, че той се изправяше пред две абсолютно недостъпни и неразбиваеми крепости, чиято сила се корени в тяхната обща непоклатимост и тотално взаимно самоизключване: от една страна — неподвластните на времето хилядолетни и неизменни традиционни концепции, ревностно пазещи чистотата на вероучението от каквито и да било, дори благонамерени новомислия, и от друга — могъщата логика на научния атеизъм, която изцяло отхвърля религията с всичките ѝ норми. А той, нещастният, беше между тях като между чук и наковалня. Въпреки това бе преизпълнен със страстна увереност. Въодушевен от своите идеи за „развитие във времето на категориите за Бога в зависимост от хода на човешката история“, еретикът Авдий Калистратов се надяваше рано или късно съдбата да му предостави възможност да посвети хората в същността на своите заключения, защото всичко, както предполагаше той, води дотам, че хората дори сами ще поискат да узнаят за своите отношения с Бога в постиндустриалната епоха, когато могъществото на човека ще стигне до най-критичната си фаза. Заключениеята на Авдий бяха все още уязвими, имаха дискуссионен характер, но официалното богословие не му прости дори такова свободомислие и го изгони от духовната семинария, когато той отказа да се разкае за своя еретизъм.

Авдий Калистратов имаше високо бледо чело; подобно на мнозина от своето поколение той носеше дълга коса до раменете и гъста кестенява брадичка, което впрочем ако не го разкрасяваше, то придаваше на лицето му кротък и благ израз. Трескавият блясък в сивите му изпъкнали очи отразяваше неспокойния дух, присъщ на неговата натура и извор на големи радости от постигнатите успехи, както и на много тежки страдания от околните хора, към които се стремеше с открито сърце и доброта...

Авдий ходеше обикновено с карирани ризи, пуловер и дънки, в студени дни слагаше едно балтонче и стара кожена шапка, останала от баща му. В този са вид се появи и в Моюнкумската савана...

И фактът, че сега лежеше вързан в каросерията на камиона, му навяваше разни горчиви мисли. Но най-остро от всичко чувствуваше своята самота. Спомни си полузабравен стих от някакъв източен поет: „Еднакво сам си и в тълпата, и в миговете насаме“. И още по-горчиво и мъчително си мислеше за онази, която от известно време му бе станала най-близкото същество на света, неотстъпно беше в неговите мисли като втори образ на собствената му същност — и сега не можеше да я отдели от себе си, не можеше да не отпрати към нея своите чувства и преживявания. Ако наистина съществуваше телепатия като свръхсетивна връзка между близки натури в изключително напрегнато състояние, тази нощ тя непременно би трябвало да изпитва странна угнетеност и тежки предчувствия...

Авдий едва сега бе прозрял истината в парадоксалните думи на същия онзи източен поет, на когото по-рано се присмиваше, не вярваше, че би могло да се твърди: „Да не познае нивга любовта създаденият истински да люби...“ Що за безсмислица! И тихо плачеше, мислейки за нея, съзнавайки, че ако не беше я срещнал, ако не я обичаше с такава съкровена и отчаяна любов, с каквато човек обича живота преди смъртта, нямаше да го мъчи тази нестихваща болка, тази тъга, това непреодолимо, безумно, изгарящо желание веднага, тутакси да скъса въжетата и да се устреми към нея, да хукне посред нощ през саваната към оная запиляна по огромната трансконтинентална железопътна линия спирка Жалпак-Саз, за да се озове както тогава поне за половин час пред вратата на дома ѝ, пред малката къщичка край болницата, граничеща с големите пустини... Но Авдий нямаше сили да се освободи и проклинаше своята може би дори ненужна преданост — та нали затова се върна, дойде за втори път в тези азиатски краища и се озова тук, в Моюнкумите, където сега лежеше вързан, оскърбен и унижен. И колкото по-ясно осъзнаваше, че желанието да я види е неосъществимо, толкова повече се изостряха чувствата му към нея, толкова повече го измъчваше самотата, и същевременно това душевно състояние му разкриваше тръпчивата наслада от сливането с Бога, защото сега бе разбрал, че Бог се проявява чрез любовта, дарявайки човека с най-висшето щастие на

битието. И тук божията щедрост е безкрайна, както е безкрайно времето, а предопределението на любовта е неповторимо при всеки един случай и при всеки човек...

— Слава на Всевишния! — прошепна той, загледан в луната, и си помисли: „Ако знаеше тя колко безпределна е божията милост, когато поражда в сърцето любов...“

В този миг край камиона се чуха стъпки и някой, като сумтеше и се уригваше, се качи в каросерията. Това беше Мишаша, а зад него подаде глава и Кепа. Изглежда, доста бяха пийнали, защото го лъхна силна миризма на водка.

— Ти бе, мамка ти мръсна, кво си се излегал? Я да ставаш, попска мършо, че Обера те вика на тепиха, ще те превъзпитава — каза Мишаша и тръгна към него, стъпвайки между сайгачите трупове като мечка в бърлога.

Захили се на свой ред и Кепа:

— Тепих няма да има, на собствения си задник ще поседиш, на моюнкумската земица.

— Че то трябвало и удобства да му търсим — басово се обади Мишаша и се уригна, — за тия работи, мамка му мръсна, заслужава да го пратят в Сибир! Решил да ни баламосва, едва ли не калугери да ни прави, ама не е познал, мамка му мръсна!

IV

Оттогава Авдий Калистратов писа на Инга Фьодоровна няколко писма до Жалпак-Саз и тя му отговаряше до поискване в градската поща, тъй като той вече нямаше постоянен адрес. Авдий от малък загуби майка си и баща му, дякон Калистратов, останал цял живот вдовец, посвещаваеше своята любов и богатата си богословска и светска култура на сина си и дъщеря си, по-голяма от Авдий с три години. Варвара, сестрата на Авдий замина да учи в Ленинград, искаше да постъпи в Педагогическия институт, но там не я приеха като дъщеря на култов служител, защото това би й открило достъп до училищното обучение. Тогава тя кандидатствува и влезе в политехниката и така остана в Ленинград; омъжи се, създаде семейство и сега работеше като чертожничка в някакъв проектантски институт. А пътят на Авдий водеше към сферите на духовния живот, той сам искаше да стане духовник, искаше го и баща му, най-вече след историята на Варвара с Педагогическия институт. Когато Авдий постъпи в семинарията, дякон Калистратов бе щастлив и горд — радваше се, че мечтата му се сбъдна, че трудът и усилията му не бяха напразни, че Господ чу молбите му. Но скоро след това умря и навярно по милостивата воля на съдбата, защото не би понесъл еретичната метаморфоза у сина си, отдал се на реформаторски увлечения на попрището на вечното като света богословие — учение, дадено веднъж завинаги в безкрайността и неизменността на божествената сила.

Когато Авдий започна да сътрудничи в областния младежки вестник, малкото жилище, в което дякон Калистратов преживя със семейството си много години, бе предоставено на новоназначен църковен служител, а на бившия семинарист предложиха да го освободи като лице, нямащо никакви отношения с църквата.

Авдий повика сестра си Варвара, за да прегледа и отнесе в Ленинград като спомен и наследство нужните ѝ вещи, останали от родителите им, предимно старинни икони и картини. За себе си остави бащините книги. Това бе последната среща между брата и сестрата — всеки имаше своя съдба. Повече не се видяха, отношенията им си

останаха нормални, но пътищата в живота — различни. Оттогава Авдий живееше по частни квартири, отначало беше наемал самостоятелна стая, но по-късно се принуди да живее със съквартиранти, тъй като не му достигаха средства. Затова и писмата си получаваше до поискване.

Тъкмо по това време се очерта първата командировка на Авдий Калистратов в Средна Азия от редакцията на областния комсомолски вестник. Непосредствен повод бе идеята му да проучи и опише как и по какви пътища прониква сред младежта от европейската част на страната наркотичното средство анаша, растение, което вирее в Средна Азия, в Чуйските и Примоюнкусските степи. Анашата е родна сестра на всеизвестната марихуана, особен сорт южен див коноп, съдържащ в листата си и най-вече в цветовете и прашеца силно упойващи вещества, които при пушене предизвикват еуфория, илюзия за блаженство, а при увеличаване на дозата настъпва угнетение, преминаващо в агресивна, опасна за околните невменяемост.

Историята на това пътуване Авдий Калистратов подробно описва в пътните си очерци, дори описва и премеждието в степта, когато неочаквано се сблъска с вълчето семейство, описва всичко преживяно с болка и тревога като очевидец, като гражданин, загрижен от разпространяването на този наркотик. Но публикуването на очерците му, отначало приети в редакцията с голям възторг, се забави, а по-късно изобщо беше спряно.

За всичките си несполуки и тревоги Авдий писа на Инга Фьодоровна, в която виждаше най-близък човек, дар от съдбата, защото, подобна на бистри речни води, тя го освежаваше и възкресяваше за всекидневното битие. Скоро осъзна, че всяко писмо до нея е събитие в живота му, че може би дори тази кореспонденция е предопределението, което оправдава неговото съществуване.

След всяко изпратено писмо той живееше с него, възстановяваше в паметта си цялото му съдържание и сякаш коментираше собствените си мисли. Това бе някаква странна форма на общуване от разстояние — непрекъснати излъчвания във времето и пространството от неговата страдаща душа.

„... После дни наред си мислех дали не са Ви шокирали началните думи в писмото ми: «В името на Отца, и Сина и Светаго духа.» Писах ги, защото така съм възпитан, те винаги ми служат като

камертон преди сериозен разговор, настройват молитвено духа ми, и аз не съм нарушавал този принцип, макар с това още веднъж да Ви припомням, че произхождам от семейство на духовник и че по-рано бях семинарист. Отношението ми към Вас не ми позволява да премълчавам каквито и Да било обстоятелства, свързани с живота ми.

И си мислех още, че пиша на «Вие», а при нашата раздяла бяхме вече на «ти». Простете ми, нещо стана с мен, макар че не е минало много време, откакто съм далеч от Вас. Впрочем всички чудаци се опитват да си намерят някакво нелепо оправдание. Но това между другото. Все пак позволете ми от разстояние да се обръщам към Вас на «Вие». Така се чувствам много по-удобно. А ако ни е съдено да се срещнем отново, за което отсега се преизпълвам със съкровени, особено свидни мечти (те са ми като деца, аз бдя над тях, не мога без тях, представям си какво щастие изпитва човек да обича децата си, ако ги обича като мечтата), тези мечти се породиха като стремеж на духа към божествено съвършенство, вечно привлекателно и безкрайно, и всъщност благодарение на тях аз противостоя на заплахата от небитието, може би защото любовта е антитеза на смъртта, което я прави ключов момент в живота след тайнството на раждането, всичко това си повтарям като заклинание, дано ни е съдено да се срещнем отново, и обещавам тогава да не Ви създавам затруднения — обещавам, че ще Ви говоря на «ти»... А сега имам толкова неща да Ви казвам...

Инга Фьодоровна, Вие помните, надявам се, че бяхме се уговорили, щом започне публикацията на моите материали, заради които идвах по вашите места, незабавно да Ви ги изпращам с въздушна поща. За съжаление обаче не съм сигурен, че очерците ми за юношите, търсачи на анаша, и за всичко, свързано с това печално явление в наши дни, ще се появят в близко време. Казвам в наши дни, понеже анашата вирее по тези земи от незапомнени времена като бурен — всъщност тези неща са Ви известни, защо да Ви ги разказвам именно на Вас, нали сте специалист, но извинете, все пак ще ги разкажа именно на Вас, Инга Фьодоровна, само така ще добие сега някакъв смисъл цялото начинание — та преди петнайсетина години, според думите на местните жители, на никого не е минавало през ум да събира това зловредно растение или, както го наричат анашистите, трева — нито за пушене, нито за друга цел. Тази проклета напаст се

появи отскоро и до голяма степен под влияние на Запада. И ето че сега получавам предложение да се ограничи само с докладна записка до някакви си инстанции, което умът ми просто не побира. Съгласен съм, тук има деликатен момент, но погрешното опасение, че един остросензационен материал на наркоманията сред младежта — и за да бъде ясно разбран, ще подчертая: сред част от несъзнателната младеж — щял да накърни нашия престиж, може да предизвика само гняв и смях. Та това е щраусова политика... Кому е нужен този престиж, ако трябва да се поддържа с цената на такива жертви!

Представям си, Инга Фьодоровна, с каква снизходителна усмивка четете тези редове, усмихвате се по-скоро на наивното ми възмущение, а може би напротив, мръщите се, което впрочем много Ви отива. Когато сте намръщена, лицето Ви добива целомъдрен и вгълбен израз като на млада монахиня, унесена в тревожни мисли как да постигне божествената същност, защото истинската красота на тези Христови невести е тяхната одухотвореност. Кажа ли това на глас и пред други хора, би изглеждало опит да Ви лаская. Но аз вече споменах, че отношението ми към Вас няма абсолютно нищо, което би трябвало да омаловажа или да преувелича. И ако Вашето замислено лице ми напомня Божията майка от ренесансовата живопис, припишете това в краен случай на недостатъчните ми познания в изкуството. Все пак храня надежда, че вярвате на моята искреност... Нали всичко така започна — Вие ми повярвахте от първата дума и открихте за мен нови измерения в живота..."

Днес пак ходих в редакцията във връзка с материала и пак заварих същото положение — нищо ново, никакво движение, никаква надежда. Никой не може свързано да обясни защо степните ми очерци, приети отначало с такъв възторг, сега у никого не будят ентузиазъм, а засегнатите проблеми бяха породили толкова откровени признания. Главният редактор избягва срещата с мен, не мога да го открия по телефона, всеки път секретарката ми казва, че бил страшно зает — ту имал заседание, ту оперативка, ту го били извикали, както тя обича да подчертава, във висшестоящите инстанции.

И отново бродя самотен по познатите улици като случаен пътник, сякаш това не е родният ми град, в който съм израсъл, такава

празнота и отчуждение има в душата ми. Някои познати не ме поздравяват — за тях съм черната овца на църквата, изгоненият от семинарията еретик и прочее, и прочее. И само едно топли сърцето ми, една желана грижа е неотлъчно с мен — писмото ми. Вървя и преценявам какво ще пиша, как ще разкажа всичко, което ми се струва интересно за нея и би ми дало повод да споделя своите мисли. Никога не съм предполагал, че да мисля за любимата жена и да ѝ пиша писма, ще стане същност на живота ми. И чакам най-малката възможност да отида там, където се срещнахме. Дано бъде по-скоро! Вървя и непрекъснато мисля за това. Навярно и други хора са имали дни, когато са виждали главния смисъл на живота си в любовта и са били щастливи, но за разлика от тях аз ще обичам до гроб и смисълът на моя живот ще бъде само това...

Ето че вече капят листата по булеварда. А събитията, за които писах, бяха в началото на лятото. Тогава редакцията с радост възприе идеята ми, настояваше да бързам. И аз не подозирах, че когато се стигне до самото изпълнение, редакцията ще се отметне. Не подозирах, че е толкова силен странният принцип да се публикува само онова, което е благоприятно и престижно за нас.

Тогава бях погълнат от грижите около предстоящото продължително пътуване на юг, в области, непознати и привлекателни за мен, руснака провинциалист. Замисълът беше да замина не като страничен наблюдател, а да се присъединя към някоя група търсачи на анаша. Естествено аз съм по-възрастен от тях, но не дотам, че външността ми да буди съмнение. В редакцията прецениха, че ако си обръсна брадата, със старите дънки и износените маратонки мога да мина за хлапак. Точно така направих — временно обръснах брадата. Никакви бележници не взех, разчитах на паметта си. За мен беше важно да проникна в средата на анашистите и да изясня защо всъщност тези момчета са попаднали в нея, какво ги е подтикнало освен изкушението за лека печалба чрез спекулации; трябваше отблизо да проуча личните, социалните, семейните и не на последно място психологичните моменти в това явление.

И тъй, подготвих се. Беше месец май. Именно тогава започва да цъфти конопът анаша и именно тогава тръгват за Примоюнкуските и Чуйските степи онези, които берат цветовете му. Всичко това ми бе известно от един мой познат — Виктор Никифорович Городецки,

учител по история в нашия град. Обикновено когато разговаряхме насаме, той шеговито ме наричаше отец Авдий. Беше млад мъж, съученик на сестра ми Варвара. Та както се оказа, неговият племенник, сестриният му син Паша или Пахом — всъщност това име му беше избрал Виктор Никифорович, — попаднал в една анашистка компания. Нито родителите, нито Виктор Никифорович са знаели това.

Веднъж Паша измолил разрешение да отиде в Рязан при дядо си, на когото често гостувал. Четири-пет дни след заминаването му Виктор Никифорович получил телеграма от следователя в транспортната прокуратура Джаслибеков, пратена от някаква далечна гара в Казахстан. В телеграмата се съобщавало, че племенникът му Паша е арестуван за престъпно пренасяне на наркотици по железопътната линия.

Виктор Никифорович тутакси разбрал защо именно до него, а не до родителите е адресирал телеграмата си следователят Джаслибеков. Паша имал голям страх от баща си, сприхав и груб човек. Виктор Никифорович веднага заминал със самолет за Алма Ата, откъдето за едно денонощие стигнал с влак до онази гара в степта. Заварил Паша в отчаяно положение. Очаквали го незабавен съд и присъда по специален указ за не по-малко от три години в колония със строг режим. Съдът бил неизбежен — съставът на престъплението налице. Виктор Никифорович се опитал, доколкото могъл, да внуши на племенника си, че друг изход за съжаление няма, че по закон всяко престъпление се наказва. Съветвал го как да се държи и какво да каже пред съда, обещал да обясни всичко на родителите и да му ходи на свиждане в колонията. Разговорът се водил в присъствие на следователя. Неочаквано Джаслибеков се обадил:

— Виктор Никифорович, ако гарантирате, че в бъдеще племенникът ви няма да повтори това престъпление, ще го пусна на своя отговорност. Не знам защо, имам чувството, че вие сте в състояние да вкарате в правия път този младеж. Но ако за втори път бъде заловен да пренася анаша, ще бъде съден като рецидивист. Така че решавайте сам.

Естествено Виктор Никифорович, безкрайно зарадван, веднага гарантирал за Паша и просто не знаел как да благодари на следователя, тогава Джаслибеков казал:

— А вас, Виктор Никифорович, бих помолил да ни помогнете там, във вашия край. Опитайте се да повдигнете в печата сериозен разговор, на тази тема. Нали сте учител. Ние се борим срещу самите престъпления, когато вече са извършени или са в процес на извършване. А всъщност не знаем кой и какво подтиква такива деца, тъй да се каже, да ходят в тоя джендем, по безлюдни места с разни декласирани елементи, дори понякога закоравели престъпници, и ги съдим, принудени сме, длъжни сме да ги съдим. Впрочем хубаво стана, че вие веднага се отзовахте, незабавно дойдохте, с което ме улеснихте, а много роднини — това е в повечето случаи — изобщо не се обаждат. И така, петнайсетгодишни момчета попадат в колония със строг режим. А там? Какво става с тях, на какво ще се научат? Душевно осакатени, безполезни хора — ето какви ще излязат оттам. Сам разбирате, че в затвора не се отива от порядъчен живот. Сърцето ми се къса, Виктор Никифорович, като гледам всичко това. Вярвате ли, че само през миналия сезон по нашия железопътен участък сме заловили и осъдили повече от сто момчета, пък и колко сме пропуснали, не сме могли да задържим, а те прииждат ли, прииждат от цялата страна, от Архангелск до Камчатка, напират като риба при мятането на хайвера. Докога ще продължава? Всички не можем да осъдим. Създали са си и цяла организационна мрежа. Имат си водачи — и местни жители, и приходящи, — които ги водят по местата, където расте анашата, и тях съдим. А знаете ли какво правят с влаковете? Спират в степта товарните влакове, в пътническите не смеят да се качат, веднага ще ги заловим. Снабдяват се с някаква специална прахообразна смес, с която, щом се наръсят релсите и траверсите, нощем в лъчите на локомотивните фарове се създава илюзия, че железопътната линия е обхваната от пожар. Траверсите горят, релсите горят. Естествено, машинистът спира композицията — в степта всичко се случва, и слиза да види, а линията си е наред, нищо не гори. През това време анашистите се качват по вагоните с багажа си. Тукашните композиции са дълги — проточени на цял километър, не можеш да проследиш какво става, и те стигат до някоя възлова гара. Там си купуват билети. А сред толкова пътници иди, че разбери кой какъв е. Действително напоследък милицията разполага със специални кучета, които подушват анашата по миризмата. Вашия племенник например го открихме с куче...

И още много подробности узнал Виктор Никифорович по онези места. Именно той ме посвети в тия работи. Но преди това аз имах вече вътрешна нагласа за подобен разговор. Отдавна се измъчвах от мисълта как да намеря неотъпкан път към умовете и сърцата на моите връстници. Виждах своето призвание в проповядване на доброто. От моя страна навярно бе малко самонадеяно да смятам, че имам такова призвание, но във всеки случай най-искрено го желяех, което може би до голяма степен се обяснява с произхода ми. В някои от предишните си статии бях споменал, макар и в общи черти, за пагубните последици от алкохолизма сред младежта, нещо подобно писах и за наркоманията, позовавайки се на печалния опит на Запад. Но всичко бе от чужди думи, от втора ръка. А за един ярък и проникновен материал, в който да изразя собствени размисли и преживявания във връзка с общоизвестни, макар и от мнозина суеверно избягвани като чума случаи на наркомания сред младежта, най-вече сред юношите, случаи, водещи до печални последици — от саморазрушение на личността до садистични убийства, — трябваше да разуча проблема основно и да събера факти. И тъкмо в този момент Виктор Никифорович Городецки, натъкнал се на това явление с цената на горчивия опит, сподели с мен своята болка. За да се откъсне Паша от лошите приятели, цялото семейство — бащата, майката и децата, били принудени да се преселят в друг град, разменяйки жилището за по-малко. Всичко това Виктор Никифорович ми разказа с голяма скръб.

Ето какво ме накара по-енергично да се заема с осъществяването на моята идея.

Пристигнах в Москва, където от Казанската гара трябваше да замина за степите с див коноп. Именно тук, на Казанската гара, се събираше първоначално групата на контрабандистите, така се наричаха помежду си търсачите на анаша — контрабандисти. Както по-късно се уверих, те идваха от различни градове на Севера и Прибалтика, където най-оживени точки бяха Архангелск и Клайпеда, може би защото там имаше възможност да препродават анашата на моряците, тръгващи на плаване. За да се включа в групата, трябваше да намеря на гарата един носач с нагръден номер осемдесет и седем по прякор Ютията или Ютата и да му предам поздрав от бивш приятел на

споменатия Паша. Ютията имаше връзки в билетните каси и осигуряваше пътуването, разбира се, срещу някакво възнаграждение. Не можах обаче да узная как е поставена цялата работа, изглежда, някой оглавяваше това звено, макар и тайно. И тъй, Ютата осигуряваше груповото тръгване, тоест купуваше билети на всички за един и същи влак, но задължително в различни вагони. По-късно, когато се сблизих с контрабандистите, разбрах, че основно правило при тях е в случай на провал за нищо на света да не се издават един друг, и затова на публични места трябваше по-малко да общуват помежду си.

Ето го познатия площад с трите гари, където толкова пъти съм бил на идване и тръгване от Москва. Чудовищна навалица, особено в метрото и по гарите — не можеш да се провреш, да си пробиеш път през тая тълпа, и какви ли не хора, от какви ли не краища повлича като тресчица живият водовъртеж на площада с трите гари, въпреки това аз обичах да идвам в Москва, обичах, когато се промъкна вече по-близо до центъра, на относителен простор, да бродя по улиците, да влизам в антикварните книжарници, да стоя пред афишите и рекламите и ако успея, за пореден път да посетя Третьковската галерия и Пушкинския музей.

Този път, щом слязох от влака на Ярославската гара и тръгнах, понесен от потока на тълпата към Казанската гара, осъзнах колко хубаво ми е било преди, когато, предоставен само на скромните си подбуди, не бях обременен с никакви особени грижи и нищо не ограничаваше свободното ми време и разходките по московските улици. А сега на тази огромна, гъмжаща като мравуняк гара трябваше час по-скоро да открия носача свързка по прякор Ютията с номер осемдесет и седем на гърдите. Господи, колко ли такива носачи или по-точно количкари има, щом като търсения го бяха белязали с номер осемдесет и седем — сигурно не по-малко от стотина. И наистина не се оказа лесно да го намеря в това вавилонско стълпотворение. Загубих най-малко половин час, докато обиколя всички възможни пиащи на количкарите, накрая го открих на перона пред влака за Ташкент. Ютията помагаше на някого да качи багажа си, пъргаво пренасяше от количката във вагона куфари и кутии, като оживено разменяше шегички с кондукторите и току повтаряше обичайната банална скоропоговорка: „Имаш пари — заминаваш в Казан, нямаш пари — стоиш вкъщи.“

Изчаках отстрани, докато той се освободи, а пътниците се качат по вагоните и изпращачите се пръснат покрай влака пред прозорците на купетата. И ето че той слезе от платформата на вагона, задъхан, пъхайки бакшиша в джоба си. Рижав здравеняк, хитра лисица с играещи очи. За малко да допусна грешка — едва не му заговорих на „вие“, дори да се извиня за безпокойството.

— Здравсти, Ютия, как е? — започнах колкото се може безцеремонно.

— Както му е редът: който си има каручка, смятай го тузар — дръзко отговори той, сякаш се познавахме от сто години.

— Значи си тузар — заключих аз, сочейки количката.

— Че как иначе. И ние, батенка, знаем какво е живот да си живееш. А защо питаш, мой човек? Да не искаш някакъв багаж да ти пренеса? Заповядай.

— За пренасяне и аз мога да си го пренеса — подметнах шеговито. — Имам работа с тебе.

— Казвай каква е работата.

— Не тук, да идем на друго място.

— Дадено, мой човек.

Тръгнахме по дългия перон към зданието на гарата. Ташкентският влак потегли, мина покрай нас с низ от прозорци и лица зад стъклата, а на съседния коловоз спря друг влак, току-що пристигнал отнякъде. По коловозите имаше няколко композиции, хората се суетяха, бързаха, дикторът непрекъснато обявяваше заминаващите и пристигащите влакове.

Пред зданието на гарата Ютията остави количката в един ъгъл, където нямаше толкова народ, и аз, оглеждайки се наоколо, му предадох поздрав от Пашкиния приятел, който се казваше Игор, но между търсачите бе познат с прякора Моржа. Защо именно Моржа, не знам.

— А къде е Моржа? — осведоми се Ютията.

— Закъса го — отговорих. — Сви го язвата.

— Знаех си аз — със съжаление, но и някак тържествуващо се плесна по челото Ютията. — Казвам му, мой човек, още миналия път му казвах, не върши глупости, Моржак, не се прави на бабаит. А той се нахвърли на екстрата и прекали. На ти сега и язва.

Придадох си съчувствен израз, макар че, откровено казано, не проумявах каква ще е тази екстра — водка или нещо друго. Слава богу, сетих се да не уточнявам. По-късно узнах, че под екстра се разбира конопеният прашец, чиято гъста маса прилича на детски пластилин, изключително ценна суровина (впрочем за пластилина Виктор Никифорович ми беше разказал), особено силно наркотично вещество, нещо като опиума. Това беше екстрата. В химическите лаборатории може да се преобразува на подобен на хероина прах за инжектиране. Но за Моржа и други анашисти това беше недостъпно, ето защо в момент на непреодолимо желание те можеха да държат екстрата под езика, да я дъвчат, да я пият с водка, да я поемат с хляб. При тях употребата на екстра се нарича „мозъчен удар“. Но все пак най-достъпно и просто беше пушенето на анашата — всеки според вкуса си — в чист вид или смесена с тютюн. Сигурно не е по-лошо от „мозъчния удар“, въпреки че действието на дима минава по-бързо, отколкото при другите начини.

Постепенно научавах тези и още много подробности от живота на търсачите при пътуването за „халхин-гол“, което пък означаваше местата с анаша. И с това „халхин-гол“ едва не обърках конците.

— И ти ли, мой човек, за „халхин-гол“? — попита Ютията сякаш между другото.

Отначало се стъписах, понеже не разбрах какво е „халхин-гол“, но след това някак съобразих:

— Ами нещо такова. Общо взето, да, че то да не би...

— Е, добре тогава. За билети не бери грижи. Всичко ще бъде тип-топ. А виж за другото — когато се върнете с тревата, Дог да се оправя, там вече нямам думата.

Кой беше Дог, дето осигуряваше билетите, и за какво по-късно трябваше да се оправя, не разбрах и докрая не можах да разбера. В разговора Ютията спомена, че тръгването за „халхин-гол“ ще стане не по-рано от следващия ден. Още не се бяха събрали всички търсачи. Двама трябваше да пристигнат от Мурманск с вечерния влак и един, не знам откъде си, щеше да дойде чак на другата сутрин. Това никак не ме разтревожи, все пак един ден в Москва беше от значение за мен.

На сбoguване Ютията напомни, че трябва да дойда в уговорения час на следващия ден (а защо трябваше да идвам, когато и бездруго се наложи да ношувам на гарата) и се заинтересува дали имам раница и

найлонови торбички, в които да събирам тревата, тоест анашата. Имах раница и торбички в куфарчето. Препоръча ми да потърся по магазините и някаква херметически затваряща се стъкленица или пластмасова кутия за прашеца — тъй наречения пластилин.

— Не се минавай, мой човек, събери си пластелинче, въпреки че не е лека работа — поясни той. — Вярно, аз никога не съм ходил, ама много съм чувал за него. Има тука един Льоха, който за два сезона си купи жигула. Разкарва се из Москва и хич не му пука... А целият зор е най-много десетина дни...

Така се разделихме. Оставих куфарчето в гардероба на гарата и тръгнах да се поразходя.

Беше края на май. Сигурно в Москва няма по-хубаво време от последните дни на пролетта. Макар че и есента, ранната есен, е неизказано красива, когато кристалната чистота на въздуха и златистият цвят на листата се отразяват в очите на минувачите. Но аз обичам най-много именно дните преди московското лято — и денем е приятно по улиците, и през светлите нощи, озарени до сутринта от сиянието на вечерните светлини в града и в звездното небе над града.

Побързах да изляза от гарата, но се сетих, че до центъра най-лесно ще стигна с метрото, и отново се гмурнах в многолюдното движение. До върховите вечерни часове имаше доста време и след грохота и редуващите се смени от мрак и светлина спокойно се добрах до центъра на града. На площад Свердлов се отбих в любимата ми градинка. Тя зеленееше и пъстрееше като малък благодатен остров в обръча на непрекъснатото движение и сградите наоколо. Почти несъзнателно тръгнах с потока пешеходци отначало към Манежа, надявайки се да заваря там някоя изложба, но тон беше затворен, тогава продължих покрай стария Московски университет и Пашковия дом на Волхонка и бавно се запътих към Пушкинския музей. Не знам защо в душата ми беше така светло и спокойно — може би защото между върховите часове на деня от московските улици се излъчва някакво умиротворение, а може би то идва от тухления силует на Кремъл, извисяващ се като мощна планинска твърдина в тази част на града. „Какво са видели тези стени и какво ли още ще видят?“ — мина ми през ума и унесен в улични размишления, прииждащи от само себе си, забравил, че наскоро се обръснах, току попипвах голата си

брадичка; бях забравил за момент и онова, което се опитвах да постигна в мътния въртоп на злото, загнездило се на Казанската гара.

Не, все пак има съдба, тя определя и добрите, и лошите събития. Съдено ми беше и това щастие, за което дори не подозирах, когато отивах в Пушкинския музей. Защото аз отивах с надежда в най-добрия случай да видя нещо ново в експозицията, макар че това не беше задължително — щях просто да се поразходя из залите, да освежа старите си впечатления. А ето че точно пред градинката на самия музей ме спря някаква двойка, идваща насреща ми:

— Слушай, приятел, търсиш ли билет? — попита младежът, някакъв тип с крещящозелена вратовръзка и нови оранжеви обувки, които явно му стискаха. И неговото, и лицето на спътницата му изразяваха досада и нетърпение.

— Защо, няма ли билети? — полюбопитствувах, тъй като не виждах никаква опашка.

— Не бе, за концерта. Но трябва да купиш и двата.

— Какъв концерт? — попитах.

— Знам ли, някакъв църковен хор.

— В музея? — изненадах се аз.

— Купуваш ли ги, или не? Давам ти и двата за три рубли, вземи ги.

Грабнах двата билета и забързах към музея. Не бях чувал там да се уреждат концерти. Но както ми обясни администраторката, от известно време в Пушкинския музей се провеждали нещо като лектории на класическа музика, най-вече на избрана камерна музика в изпълнение на прочути музиканти. И този път — какъв сюрприз — в залата, наречена Италианския двор, щеше да се състои концерт на стари български религиозни песни. Виж, за такова нещо дори не бях мечтал. Нима ще бъдат изпълнени и творби от бащата на славянската литургия Йоан Кукузел? За съжаление администраторката не знаеше подробности. Каза само, че се очакват важни гости, едва ли не самият посланик. Макар че това не ме засягаше, аз се развълнувах и зарадвах, защото още от баща си бях чувал много за българските религиозни песни и ето че сега ми се падаше такъв подарък преди рискованото за мен пътуване. До започването на концерта оставаше половия час и вместо да обикалям из музея, предпочетох да изляза навън, да подишам чист въздух и да се успокоя.

Ах, Москва, Москва, на едно от седемте възвишения, близо до Москва-река, в края на майския ден. Всичко наоколо е радостно и осмислено, когато в душата ти е светло и цари кратката хармония на битието. Дишах леко и свободно, небето беше ясно, времето — топло, и аз се заразхождах напред-назад покрай желязната ограда.

Стана ми мъчно, че не чакам никого — може би защото имах два билета. И колко реално и естествено би било, ако всеки миг тя трябваше да се появи и аз да я съгледам на отсрещния тротоар, да видя как се готви да претича през улицата, от страх, че ще закъснее, а аз, обезпокоен за нея — толкова прекрасна, неразумна, непредпазлива, — да ѝ правя отчаяни знаци в никакъв случай да не прекосява, че виж колко много коли минават, колко народ има наоколо, само тя единствена сред всички носи в себе си щастието, отредено за мене, и тя да ми се усмихне, разбрала по израза на лицето ми какво мисля. И тогава, изпреварвайки я, аз ще изтичам на отсрещния тротоар, без да се страхувам за себе си — аз съм опитен. — а когато стигна пои нея, ще я погледна в очите и ще я хвана за ръка. Изведнъж, след като си представих тази сцена, аз наистина усетих тъга по любовта и за кой ли път си помислих, че още не съм срещнал онази, която ми е предопределена от съдбата за моя любима. Но съществува ли тя, предопределената, не е ли само плод на мечтите ми и не усложнявам ли най-обикновени неща? Много съм мислил по този въпрос и всеки път съм стигал до тъжното заключение, че може би аз съм си виновен за всичко — или твърде много очаквам, или не съм интересен на момичетата. Във всеки случай моите връстници се оказаха много по-щастливи и умели в това отношение. За оправдание можеше да ми служи само обстоятелството, че духовната семинария ми бе попречила да се впусна в младежки живот. Но и след изключването от семинарията аз няхах никакъв напредък. Защо? Ако сега например наистина се появи онази, която съм готов да обикна, най-напред бих ѝ казал: „Нека идем да послушаме църковни песни и така да намерим себе си.“ Но после ме обзе съмнение. Току-виж, ѝ се стори скучно и еднообразно, не съвсем разбрано и най-важното: по един начин се възприема литургичното пеене в храм и по друг — в светска сграда сред разнородна публика. Дали няма да е същото, както ако хоралите на Бах се изпълняват на някой стадион или в казарма на авиодесантници, свикнали на гръмки енергични маршове?

Пред Пушкинския музей започнаха да спират елегантни, лъскави коли, пристигна дори автобус на „Интурист“. Значи трябваше да влизам. Пред входа на залата вече се тълпяха хора. По нещо много си приличаха — и мъжете, и жените, — обикновено такова впечатление се създава, когато всички заедно очакват някакво събитие. Търсеха се билети. Дадох втория билет на един студент, може би доста късоглед или с неподходящи очила. Просто съжалих след това. В тая блъсканица той започна да отброява копейки за билета и току ги ръсеше на пода, казах му да не се притеснява, защото билетите са ми подарък и не ми струват нищо. Но той дори не искаше да чуе и когато вече влизах в залата, пусна копейките в джоба на якето ми. Разбира се, аз имах нужда от тези пари, защото живеях, дето се казва, от свободни, но оскъдни доходи, и все пак... Бях притеснен и от факта, че столичната публика беше в подходящо за случая облекло, а аз — със стари, износени дънки, разкопчано яке, тежки обувки и на всичкото отгоре с обръсната брада, с което още не можех да свикна, сякаш бях гол — нали се готвех за далечен път в непознатите степи с бог знае какви търсачи на анаша. Но всичко това бяха незначителни подробности...

Както ми се стори, всички експонати в Италианския двор, зала, висока колкото два етажа, бяха на местата си, само в центъра бяха поставени плътни редици от столове, на които насядахме. Нито сцена, нито микрофони, нито завеса — абсолютно нищо. Там, където трябваше да бъде сцената, имаше малка катедра. За една-две минути всички места бяха заети, дори при входа се натрупаха правостоящи. Изглежда, мнозина сред публиката бяха дошли с приятели или познати и оживено разговаряха помежду си, а аз бях сам и мълчах.

Но ето че от някаква странична врата се появиха две жени. Едната от тях, служителка в Пушкинския музей, представи другата — нейна българска колежка от софийския музей при храма „Александър Невски“. Шумът утихна. Българката, сериозна млада жена, с гладко сресана коса, елегантни обувки и красиви крака, което, не знам защо, ми се наби в очи, строго погледна над големите си очила с полутъмни стъкла, поздрави и на сравнително добър руски език изнесе кратка лекция. Каза, че наред с безценните старинни ръкописи и образците на църковна архитектура, иконописно изкуство и книгопечатане те показват на вечерни концерти в Криптата — музея в сутеренните

помещения на храма — и експонати в живо изпълнение, както се изрази тя с усмивка, църковнославянски религиозни песни. С тази цел по покана на Пушкинския музей е пристигнала капелата при Криптата.

— Да поканим певците — завърши тя сред аплодисменти.

Певците мигом се появиха — всъщност те бяха чакали отвън до вратата, откъдето и ние бяхме влезли. Десет души, само десет. И всичките млади, кажи-речи, мои връстници. В еднакви черни концертни костюми, с твърди папийонки и бели нагръдници, с черни обувки. Нито инструменти, нито микрофони, нито звукоусилватели, нито дори подиум за сцена и, разбира се, никакви светлинни ефекти — само дето осветлението в залата бе леко намалено.

Макар и сигурен, че тук се бяха събрали слушатели, които имат представа какво значи капела, изпитах необясним страх за певците. Толкова народ имаше тук, пък и нашата младеж беше свикнала с електронно гръмогласие, а те изглеждаха като безоръжни войници на бойно поле.

Певците плътно се наредиха рамо до рамо в полукръг. Лицата им бяха спокойни и съсредоточени, нямаше и следа от притеснение. И още нещо ми се стори странно — кой знае защо, всички много си приличаха. Може би защото в момента бяха завладени от една обща грижа, обща готовност, от един общ душевен порив. В такива моменти всичко: дори и твърде важното в делничния ни живот, напълно се изключва от съзнанието — както преди започване на битката бойците мислят само за победа.

Междувременно българката, поглеждайки все така сериозно през полутъмните си очила, ни информира накратко за историята и своеобразието на българската църква, водеща началото си от византийската, но със свои особености, своя литургия, посочи и някои подробности, засягащи националните традиции на българското пеене. И обяви началото на концерта.

Певците бяха готови. Няколко секунди помълчаха, регулирайки дишането си, и още по-плътно притиснаха рамене, при което настъпи такава тишина, сякаш залата опустя — толкова голям бе интересът на всички как ще пеят десетимата, защо са дръзнали и на какво се надяват. И ето, след кимването на третия отдясно — изглежда, ръководителят на групата — те запяха. И гласовете им волно полетяха...

Сякаш в настъпилата тишина бавно потегли ефирна божествена колесница, с блестящи обръчи и спици, и се понесе по незрими вълни отвъд пределите на залата, оставяйки подире си тържествена и ликуваща следа от гласове, която дълго не затихваше, отново и отново се пораждаше от неизчерпаемите сили на духа.

Още отначало пролича, че капелата е постигнала необикновен изпълнителски синхрон, подвижност и хармония на гласовете, каквато на практика е невъзможно да постигнат десет различни певци, независимо от своите вокални данни и майсторство, и ако изпълнението бе акомпанирано дори от най-модерни и съвършени музикални инструменти, без съмнение това несравнимо творение, съградено на десет опори, би рухнало. Единствено съдбата е могла да стори такова чудо — тъкмо те, десетимата, белязани свише, да се родят приблизително по едно и също време и по-късно да се срещнат, да се преизпълнят от синовно чувство за дълг пред праотците, някога изстрадали Него, измисления, непостижимия и неотделимия от духа — само така би възникнало подобно неописуемо, възторжено изпълнение. И това бе силата на тяхното изкуство, покоряващо само със страстта, с вдъхновението, с могъществото на изтръгваните звуци и чувства, когато заучените религиозни текстове са предлог, формално обръщение към Него, а на първо място е човешкият дух, устремен към върховете на собственото си величие.

Слушателите бяха пленени, очаровани, хвърлени в размисъл; и в своето уединение всеки имаше възможност да усети онова, което векове наред се е създавало в трагични заблуди и озарения на разума, вечно устремен към себе си в търсенето на друг разум, и в същото време заедно с всички да възприеме Словото, удесеторяващо силата на изпълнението чрез съпреживяванията на множество души. И въображението пренасяше всекиго в онзи неясен, но винаги до болка желан свят, който се изгражда от личните спомени и мечти, мъки и угризения, от загуби и радости, познати от човека през неговия жизнен път.

Не разбирах и дори, откровено казано, няхах желание да разбера какво става с мен в този миг, какво прикова мислите и чувствата ми с такава неотразима сила към десетимата певци, по външност най-обикновени хора, но химните, които пееха, сякаш излизаха от мен, от собствените ми пориви, от натрупаните в душата ми огорчения,

тревоги и възторзи, не намерили досега излаз от нея, и като се освобождавах от тях и същевременно се преизпълвах с нова светлина и прозрение, аз постигах чрез изкуството на тези певци изначалната същност на религиозните химни — вик на живота, вик на човека, издигнал ръце към небето във вечния си копнеж да се утвърди, да облекчи своята участ, да намери опора в необхватните простори на вселената, в трагичната си надежда, че освен него има и някакви небесни сили, които ще му помогнат за това. Грандиозна заблуда! О, колко силен е стремежът на човека да бъде чут горе! И колко енергия, колко мисъл е вложил в уверенията, покаянията, словословията, налагайки си в името на всичко смирение, послушание, безропотност, въпреки непокорната си кръв, въпреки собствената си стихия, вечно жадуваща за бунт, преобразования, отрицания. О, колко трудно и мъчително е постигнал това. Ригведа^[1], псалми, заклинания, химни, шаманизъм! И толкова нескончаеми молитви са звучали през вековете, че ако имаха материална същност, биха удавили цялата земя като горчивосолени океански води, прелели бреговете. Колко трудно се е раждало човешкото у човека...

А десетимата, от Бога събрани и вдъхновени, пееха, за да се вгълбим в себе си, в кръжащите въртопи на подсъзнанието, да възкресим миналото, духа и скърбите на прежните поколения и да се извисим над себе си и света, да открием красотата и смисъла на собственото си предназначение — веднъж появили се в живота, да го обикнем с неговото чудесно устройство. Десетимата пееха с такава всеотдайност и величие — вероятно без сами да го съзнават, — че пробуждаха в душата най-възвишени пориви, каквито рядко завладяват човека сред делничната суета и грижи. И присъстващите неволно се преизпълваха с нежност, лицата им бяха развълнувани, в очите на някои блестяха сълзи.

Колко щастлив, колко благодарен бях на случая, който ме доведе тук, за да ми подари този празник, сякаш бях пренесен в някакви извън времето и пространството измерения, където фантастично се сливаха в едно всичките ми познания и преживявания — и в спомените за миналото, и в съзнанието за настоящето, и в мечтите за бъдещето. Неочаквано изплува мисълта, че още не съм обичал, и копнежът по любовта, който живееше в кръвта ми и чакаше своя час, се обади в гърдите с тъпа, пулсираща болка. Коя е тя, Къде е, кога и как ще я

срещна? На няколко пъти неволно се обърнах към вратата — може би е там, слуша и чака да я забележа. Колко жалко, че я нямаше в онзи час в онази зала и не можех да споделя с нея онова, което ме вълнуваше и подхранваше моето въображение. И още си мислех — дано съдбата не опорочи тази бъдеща среща, че по-късно със срам да си спомням за нея...

Кой знае защо, в мен възкръсна един спомен от ранното ми детство... Ведра зимна утрин, навън прехвърча сняг, мама ми закопчава палтото, гледа ме с усмихнати очи, нещо ми приказва, аз и се изплъзвам от ръцете, но тя весело ме настига, и над градчето се носи камбанен звън от църквата на хълма, там е баща ми, провинциален дякон, с фанатична вяра и същевременно, както сега го схващам, с ясното съзнание за цялата условност на онова, което човекът е създал от името и в името на Бога... А аз, въпреки че безрезервно споделях тази негова вяра, тръгнах по съвсем различен път от оня, за който той мечтаеше. И страдах от тягостната мисъл, че татко си отиде в съгласие със себе си, а аз се разкъсвам от колебания и отричам миналото, макар че се възхищавам от прежното величие и могъщата изразителност на тази някога всесилна идея, която векове наред се е опитвала да вдъхне вяра на невярващите по всички материци и острови, та завинаги, за всички времена да остане на света, да живее в поколенията, в разбиранията и — както гръмоотводът отвежда мълнията в земята — да задържа и отвежда в дълбините на покорството вечното предизвикателство на вечно метежните човешки съмнения. Благословени да са Вярата и Съмнението, тези сили на битието, взаимно движещи живота.

Аз съм роден, когато силите на съмнението са надделели, породили на свой ред нови съмнения, и съм продукт на този процес, от една страна, съм анатемосан, а от друга — невъзприет с всичките ми сложни и вълнуващи проблеми. Какво да се прави, такива като мен стават изкупителна жертва на историята... В подобни мисли бях потънал, заслушан в българските религиозни химни.

А те един след друг се лееха в залата като ехо от далечното старо време. Библейските страсти в „Жертва вечерна“, „Избиение младенцев“ и „Ангеле вопияше“ се сменяха със суровите, пламенни химни на други мъченици за вярата и макар че всичко до голяма степен вече знаех, необяснимо ме пленяваше самото действо —

обаянието, с което десетимата превръщаха познатото в голямо изкуство, чиято сила зависи от историческата вместимост на народния дух — който много е страдал, той много е познал...

Както се вслушвах в гласовете на софийските певци, увлечени, вдъхновени от собственото си изпълнение, и се вглеждах в мимиката на лицата им, изведнъж забелязах, че един от тях, вторият отляво, единственият светлокос сред мургавите българи, много прилича на мен. Поразително е да срещнеш човек, с когото така да си приличаш. Имаше сиви очи и тесни рамене — сигурно и на него като малък децата са му викали хърба, — дълга светла коса, същите слаби, жилести ръце, може би и той превъзможва своята стеснителност с пеенето, както на мен понякога ми се налага да превъзможвам собствената си скованост чрез прехвърляне на разговора върху близките ми богословски теми. Представям си колко глупаво изглежда, когато още в първия момент при запознанството с жени повеждам такъв сериозен разговор. И в лицето сивоокият певец беше същият — хлътнали бузи, леко гърбав нос, чело, разсечено от две надлъжни бръчки и — което беше най-куриозно — съвсем същата брадичка, каквато носех, преди да я обръсна. Посегнах неволно към несъществуващата си брада и отново се сетих, че на следващия ден ми предстои да тръгна на далечен път с търсачите на анаша. И сякаш изненадан от тази мисъл, смаяно се питах: къде и защо съм тръгнал? Какъв контраст между божествените химни и низките стремежи на такива като Ютията, пристрастени към проклетия дим на проклетата трева. Но във всички времена реалният човешки живот с неговите добри и зли дела е протичал извън Божиите храмове. И нашата съвременност не прави изключение...

Ето каква прилика открих на онзи концерт. И вече не откъснах очи от своя двойник, наблюдавах как пее, как издължава лицето си, как отваря устата си при по-високите ноти. И имах усещането, че съм на негово място, че той е мое превъплъщение. Всичко в мене пееше, бях се слял в едно с певците и изпитвах необикновено умиление, чувство на братство, величие и общност, сякаш бях срещнал приятели след дълга раздяла, и нашите укрепнали, мъжки гласове ликуващо се възнасят към небесата, а земята под нас е твърда и непоклатима. И така ще пеем вечно, докато на света има песни...

Те пееха, пеех и аз заедно с тях. Такъв необикновен възторг ме обзема най-вече когато слушам старинни грузински песни. Не бих могъл да обясня защо, но стига да запеят само трима грузинци, дори да не са професионални певци, и чувствуваш как в тази песен се излива душата, живее изкуство с изключителна хармоничност, с покоряваща сила на духа. Сигурно това е някакъв вроден усет, характерна особеност на националната култура или просто божия дар. Не разбирам за какво пеят, но за мен е важно, че и аз пея с тях.

Докато слушах, унесен в тези мисли, изведнъж ме озари истината в един грузински разказ, който някога бях чел — „Шестимата и седмият“. Къс разказ, с каквито е пълен периодичният печат, по-скоро фабулен, отколкото психологичен, донякъде с романтично настроение, и би могло да се каже, че по нищо не се отличава от другите, но краят му се запечата в съзнанието ми и кой знае защо, заседна в мене като трън.

Съдържанието на разказа или по-точно баладата „Шестимата и седмият“ (не помня труднопроизносимото име на малкоизвестния автор) беше доста тривиално. Действието се развива по време на гражданската война, революционните сили побеждават в последните боеве с врага и в Грузия се установява съветската власт, която прогонва контрареволуционните банди дори от най-затътените планински селца. В сила е основният закон при такава война — щом врагът не се предава, трябва да бъде унищожен. Но жестокостта поражда в отговор нова жестокост. И това е стар закон. Особено яростно се съпротивлява банда на непримиримия Гурам Джохадзе, който добре познава околните планини, бивш пастир, а сега дързък и неуловим бандит, заблуден в класовата борба. Но и неговите дни са вече преброени. Той търпи поражение след поражение. В банда е изпратен чекист, който с риск да бъде разкрит и да понесе всички произтичащи от това последици, спечелва доверието на Гурам и става един от най-приближените му хора. Той подрежда така нещата, че при отстъпление след продължителен и ожесточен бой Гурам Джохадзе заедно с намалелия си от загуби отряд да попадне в засадата край един речен брод. Когато с бесен галоп всички стигат брега и се хвърлят със запенените си коне в реката, чекистът пада в храсталака — уж се скъсва коланът на седлото. А банда продължава през широката планинска река и точно в средата, където е уязвима от всички страни,

две тежки картечници, замаскирани на двата бряга, откриват кръстосан кинжален огън. Дива сеч, гинат хора, дават се в буйните води на реката, но Гурам — съдбата го пази! — успява да се измъкне от обстрела, връща се назад и препуска със силния си кон през крайбрежните храсталаци. Следват го неколцина от неговите хора и чекистът, който веднага се е присъединил към тях, щом разбира, че операцията не е сполучила и че главатарят ще избегне възмездието.

Фактически тази засада означавала пълен разгром за бандата на Гурам Джохадзе.

Когато най-сетне се откъсват от преследвачите и спират за почивка, става ясно, че, включително Джохадзе, от цялата банда са останали само седем души и седмият е чекистът на име Сандро. Очевидно отгук идва и заглавието на разказа — „Шестимата и седмият“.

Сандро има заповед на всяка цена да ликвидира главатаря — Гурам Джохадзе. За главата му е определена голяма сума. Но въпросът не е в парите, а как да се изпълни заповедта, при положение че отсега нататък Джохадзе няма да влезе в бой, в който Сандро би могъл да го застреля, защото като звяр единак, вкаран в капан, Джохадзе ще бъде извънредно бдителен, разчитайки вече само на собствените си сили и находчивост. Няма да се предаде без борба до последна капка кръв...

И ето развързката, която ми направи най-силно впечатление...

Късно вечерта след жестокия разгром Гурам Джохадзе, който знае всички пътеки в планините, спира в отдалечена, почти недостъпна местност — в една гора близо до турската граница. Още щом разседлават конете, шестимата и седмият грохват на земята от умора. Петима тутакси се унасят в дълбок сън, а двама остават будни. Не спи чекистът Сандро — обмисля как да постигне целта си, какво да предприеме, за да осъществи възмездието. Не може да заспи и непримиримият Гурам Джохадзе — тежко преживява загубата на отряда, измъчва го тревога за утрешния ден. И само господ знае за какво още са мислили двамата смъртни врагове, разделени от революцията.

Отдясно в небосвода греела луната, тежко и глухо шумоляла от нощен полъх гората, долу нестихващо ромоляла по камъните реката, а планините наоколо били застинали в каменно мълчание. Внезапно Гурам Джохадзе скочил, сякаш разтревожен от нещо.

— Не спиш ли, Сандро? — изненадано се обърнал той към седмия.

— Не, а ти защо скочи? — на свой ред попитал Сандро.

— Ами просто така. Сън не ме хваща, нещо не ми се лежи на това място, много свети луната. Ще легна в оная пещера. — Джохадзе взел плъстеното си наметало, пушката и седлото, подложено за възглавница, и тръгвайки, добавил: — За другото ще поговорим утре. Сега вече малко неща останаха да си кажем.

След тези думи отишъл и легнал в пещерата, където някога като пастир често се криел при лошо време — сега пак потърсил убежище в нея, дали от желание да остане сам с безкрайната си мъка, или пък някакво предчувствие му подсказвало да се настани така, че отникъде да няма достъп до него, а той да вижда всеки, който тръгне да се приближава. Сандро се обезпокоил: как да си обясни тази на пръв поглед разумна постъпка на главатаря? Ами ако са се породили някакви съмнения?

Тъй минала нощта, а на заранта Гурам Джохадзе заповядал да оседлят конете. И никой не знаел какво е намислил, какво смята да предприеме. А когато всички оседлали конете и готови да ги яхнат, мълчаливо се изправили пред него, той с въздишка казал:

— Не, не бива да напускаме така родната земя. Днес ще се прощаваме с нашата майка кърмилница, а сетне ще хванем кой накъдето му видят очите. Но докато сме още тук, да се чувствуваме като у дома си.

Изпратил двама души за вино и храна до най-близкото село, където имал верни хора, други двама — Сандро и още един момък, оставил да съберат дърва за огън и да пазят конете, а той с останалите двама отишъл на лов — да удари някакъв дивеч, може би дори сърна, за прощалната вечеря.

Сандро нямал друг изход, освен да се подчини и да чака подходящ момент, когато ще може да изпълни заповедта. Но засега такава удобна ситуация не възниквала.

Вечерта шестимата и седмият отново се събрали: наклали огън недалеч от пещерата, подредили софра върху ленената бохча, донесена от селото — хляб, сол, вино, ядене, всичко, което им дали за сбогом верните хора на Гурам Джохадзе. Огънят се разгорял. Седмината се изправили до него.

— Оседлани ли са всички коне, готови ли сте всички за път? — попитал Гурам Джохадзе.

Всички мълчаливо кимнали в отговор.

— Слушай, Сандро — забелязал Джохадзе, — хубави дърва си насъбрал, силно горят, но защо си ги оставил толкова далече от огъня?

— Не се безпокой, Гурам, аз ще го поддържам и това е моя грижа. А ти си кажи приказката.

Тогава Гурам Джохадзе казал:

— Приятели мои, ние загубихме нашето дело. Когато две страни воюват, едната побеждава, а другата търпи поражение. Всъщност за това воюват. Много кръв проляхме — и вражеска, и наша. Много синове оставиха главите си на бойното поле. Каквото било, било. Моля за прошка загиналите другари и загиналите врагове. Защото падналият в боя враг престава да ни бъде враг. Дори сега да тръгвах на война, пак бих молил прошка от загиналите. Но съдбата ни обърна гръб, затова и народът вече ни обърна гръб. Не ни иска дори земята, на която сме се родили и израснали. Няма за нас място на нея. Няма и прошка. Ако аз бях победил, нямаше да пощадя враговете, казвам го открито, бог ми е свидетел. Сега имаме само един изход — да тръгнем по чужди, далечни страни. Оттатък тоя висок баир е Турция, един хвърлей място, а малко по-встрани, зад оня хребет, над който изгрява луната — е Иран. Избирайте кой къде ще иде. Аз отивам в Турция, ще стана хамалин на пристанището в Истанбул. Сега всеки от нас трябва да реши къде ще преклони глава. Останахме седмина. А не след дълго един по един ще се пръснем по света в седем различни посоки. Тръгвайки по чужди краища, на всекиго от нас ще се наложи докрай да изпие горчивата си чаша. Никога вече няма да се видим. Това е последният ден, в който ние, седмината, останали живи, сме заедно, в който се гледаме в очите и си приказваме. Така че хайде да се сбогуваме помежду си, да се сбогуваме с родната земя, с грузинския хляб и сол, с нашето грузинско вино. Нийде вече няма да вкусим такова вино. А след като се сбогуваме, всеки ще поеме своя път. Нищо не вземаме със себе си, дори песъчинка от грузинската земя. Родината не може да се отнесе, само мъката може да се отнесе — ако родината можеше да се разнася насам-натам като торба на рамо, тя нямаше да струва пукнат грош. И тъй, да прием за последен път и да пеем за последен път нашите песни...

Отлежалото в мех селско вино съчетавало в себе си сладостта и силата на грузинската земя и грузинското небе. То опиянявало главата, отприщвало мъката в сърцето. И от само себе си бликнала песен, както бликва и струи поточе между камъните на планински склон и всичко, що докосне със своята вода, цъфти и се множи по целия му път. Тихо подхванали те песента на своите бащи и деди, тихо и гърлено нараствала тя, бълбукайки като ручей по склона — седмината пеели превъзходно, защото няма грузинец, който да не пее, пеели в чудесна хармония, всеки на свой глас, по свой усет, и песента ставала все по-силна и пламенна като огъня, до който стояли.

Тъй започнала прощалната песен на седмината или по-точно шестимата и седмия, който обаче нито за секунда не забравял какво му предстои да извърши. Никой, най-вече Гурам Джохадзе, не бивало безнаказано да си отиде. Чекистът не можел да го позволи — такава била заповедта. И той трябвало да я изпълни.

А песните се леели една след друга, леело се и виното, което колкото повече се пие, толкова повече се услажда, толкова по-силно разпалва душата, жадна за още вино и още песни.

Стояли в кръг, прегърнати през рамо, понякога безжизнено отпускали ръце, а когато искали да бъдат чути от божествената сила, невидима и неизбежна, но всевиждаща, всезнаеща, молитвено ги вдигали към небето. Та ако Бог всичко вижда и всичко знае, как ще ги прокуди от родната земя? И защо така е наредено, че хората воюват и се мразят, че се лее кръв и сълзи, че всеки смята себе си невинен, а другия виновен, къде е истината, кой има правото да я изрече? Къде е онзи пророк, който би отсъдил справедливо?... Навярно за това, за тези страдания, наситили мелодията, отдавна преживени, осмислени от предните като изначален опит на доброто и на злото, страдания, изпитани в дълбоката им красота и вечност, се пеело в тези старинни песни, съхранявани в паметта на народа? И от една песен се раждала друга, и те пеели все така прегърнати в кръг, но сегиз-тогиз Сандро ги напускал, за да донесе и хвърли дърва в огъня. И сигурно ненапразно (всяко нещо в живота си има причина) той натрупал в гората огромния куп вършини и сега сам поддържал огъня. Но иначе и той като другите пеел от сърце — защото песните еднакво принадлежат на всички. Няма песни, които да се пеят само от царе, а други — достойни само за

простолюдието. Пей и се весели, тъгувай и плачи, танцувай, докато си жив...

Как любиш и трепетно чакаш любимата за среща, и как страдаш с разбито сърце и неразбран от нея, искаш да умреш и тя да чуе твоята предсмъртна песен, и как в детството с обич и нежност те е дарявала майка ти, и къде е пожертвувал живота си баща ти, и как в кървав бой се сражават твоите другари, и на какви идеали обричаш душата си в порив искрен и чист; и мислил ли си нявга за какво на този свят си роден, мислил ли си, че докато дишаш, смъртта е неотлъчно с теб, а след смъртта няма смърт, но животът е по-важен от смъртта, няма на света мерило по-високо от живота и не бива да посягаш на човешкия живот, но ако врагът нападне твоята земя, ти ще я браниш; и честта на любимата ще пазиш като родната земя; и знаеш ли ти що е разлъка, и че разлъката тегне като камък на душата, че без любимата нищо не те радва: нито цветята, нито слънцето и луната, нито утрешният ден — пък и още за колко неща се пее в песните, всичко не може да се изкаже...

И нямало в онази нощ хора по-близки и по-скъпи един на друг от седмината грузинци, пеещи горестно И вдъхновено в часа на раздяла. Стихията на песните ги свързвала още по-силно. През колко ли много страдания са минали праотците, че да оставят на своите потомци толкова задушежни слова, пълни с безсмъртна хармония. И както можеш да разпознаеш една птица по полета, така грузинецът ще познае отдалече по песента друг грузинец и ще каже какво е преживял, какво му е на сърцето — дали от весела сватба се връща, или тежка мъка го гнети.

Луната вече високо се издигнала над планините и заливала всичко наоколо с мека светлина — гората лекичко поклащала върхари от полъх на ветрец, реката тихо ромоняла и като сребро искрляла и проблясвала по влажните камъни, нощните птици като безшумни сенки прелитали над седмината, пеещи в кръг, и дори конете, оседлани вече, търпеливо чакали своите стопани и кротко наостряли уши, а в очите им се отразявали играещите пламъци на огъня... На тези коне предстоял дълъг път из чужди страни и този час наближавал...

Но песните сякаш нямали свършване, сякаш Гурам Джохадзе решил да пее за всичко до насита: „Пейте, приятели, пийте вино, нивга вече няма да се видим, нивга вече грузински песни няма да гаят слуха

ни...“ И пеели ту заедно, ту поотделно, ту припявайки, танцували вихрено и страстно като в предсмъртен танц, ту отново се събирали в кръг седмината или по-точно шестимата и седмият. Сандро час по час напускал кръга, за да хвърли дърва в огъня, който лумвал с нов буен пламък.

Решили да изпеят последната песен, а след нея още една и още една за сбогом, но все не могли да се разделят и със сведени глави отново се събрали в кръг — и бавно и мощно като тътен изпод земята започнал да нараства напевът. Сандро пак отишъл за дърва, макар че огънят горял силно. Всичко било точно пресметнато — отстрани той чудесно виждал всеки от шестимата, докато те, заслепени от ярките пламъци, не могли да го видят... Тежкият маузер бил вече готов — зареден. Настъпвал неизбежният час на разплата, часът на възмездието. Сандро вдигнал многозарядния автоматичен пистолет, подхванал го с лявата ръка за опора и с първия патрон, изтрещял като гръмотевица в мрака, повалил главатаря Гурам Джохадзе, а след него тутакси, преди още да замрат словата на песента, отронени от устата, убил един по един и другите, които дори не разбрали какво става. И тъй в порочния кръговрат на войната за пролятата кръв нова кръв пролял.

Да, законите на човешките отношения не се поддават на математически изчисления и в този смисъл Земята се върти като въртележка от кървави драми... И нима е съдено тази въртележка да не спре, докато свят светува, докато Земята се върти около своето Светило?

Стрелбата била точна, само единият от шестимата, агонизирайки, изведнъж се надигнал на лакти, но Сандро притичал и го довършил с изстрел в тила... Конете подплашено се замитали; но после отново притихнали на местата си...

Огънят още горял, реката тихо шумяла, гората и планините тънели в мълчание и луната на небосвода невъзмутимо сияела — нищо не се променило, секнала само песента на шестимата, която така продължително звучала през цялата вечер...

В мрака лицето на Сандро белеело като вар, той задъхано грабнал меха с останалото на дъното вино и заливайки се, трескаво започнал да пие, за да удави пожара в себе си... После поел дъх и спокойно тръгнал да обходи убитите, нападали в различни пози край

огъня. Събрал оръжието, окачил го по седлата, свалил оглавниците и юздите на конете и пуснал животните на свобода. Пуснал и седемте коня, включително и своя дорест другар... И гледал как те, усетили, че са на воля, един подир друг тръгнали надолу към селото в низината, при хората... Защото конете винаги отиват там, където живеят хора... Но ето че затихнал тропотът на копитата, изчезнали сред трепкащата мъглявина на лунната светлина и силуетите на конете...

Всичко било сторено. Сандро още веднъж мълчаливо обиколил шестимата убити, после, като се дръпнал малко настрана, опрял дулото на маузера до слепоочието си. Още един изстрел отекнал в планините като кратко ехо. Сега вече Сандро бил седмият, изпял своите песни...

Така завършваше онази грузинска балада.

Тя бе изплувала за миг в паметта ми, докато слушах в музея религиозните химни, изпълнявани от българските певци. Тези химни бяха създадени от хората, отправящи с пламенен, дори яростен порив от мрака на вековете слова към Всевишния, сътворен от самите тях, слова към нереалното, превърнато в духовна реалност от хората, убедени, че са толкова сами на този свят, че единствено в песните и молитвите ще намерят Него.

Спомних си и преживях цялата история в грузинския разказ само за няколко секунди. Скоростта на светлината е нищо в сравнение с мисълта, която се движи във времето и пространството по-бързо от всичко...

Сега повярвах, че събитията в „Шестимата и седмият“ са могли именно така да се развият по онова време. В заключението авторът пишеше, че Сандро, тоест седмият, бил посмъртно награден с някакъв орден.

Но ако трагедиите на гражданските войни не са се превръщали в трагедии на нацията, ако съпротивата на едни срещу историята и нетърпението на други в борбата за ускоряване на тази история не са променяли коренно живота, откъде щяха да се появят тези страшни бразди в угарите на революцията и щеше ли да има грузинската балада такъв край?... Цената се определя от жертвите... Седмият е можел да тържествува, да остане жив, но той не е останал — по труднообясними причини. Всеки може да ги тълкува по свой начин. А сега аз, когато плувах с ладията на религиозните химни, носена от възвишения дух, вечно набраздяващ далечните простори на безбрежния океан на

битието, си помислих, че причина за този край на грузинската балада са били песните, в които се е съдържала вярата и на седмината...

Когато стигнеш в себе си до някакво откритие, изпитваш радост и удовлетворение. Гледах как благочестиво, предано и вдъхновено сияеха очите на софийските певци, как от напрежение лицата им се оросиха от обилни капчици пот и просто съжалявах, че не съм сред тях, че не пея на мястото на моя двойник.

И в проблясъка на обзелото ме радостно озарение изведнъж си помислих: откъде е всичко това у човека — музиката, песните, молитвите, каква нужда е имал и има от тях? Може би подсъзнателното чувство за трагичната му обреченост в кръговрата на живота, в който всичко идва и всичко си отива, отново идва и отново си отива, го кара да ги създаде с надеждата чрез тях да намери израз, да остави следа, да увековечи себе си. И когато всичко свърши, когато след милиарди години настъпи онзи бъдещ край на света, когато нашата планета изстине и умре, някакво световно съзнание, дошло от други галактики непременно да чуе сред вечното безмълвие и пустота нашата музика и песни. Ето какво неизкоренимо е заложено в нас още от сътворението. — да живеем след живота. Колко важно и необходимо е на хората да знаят, да вярват, че такова самопродължение е възможно. И вероятно те ще изобретят, ще оставят след себе си някакво вечно автоматично устройство, някакъв вечен вокално-музикален двигател — сбор от всичко най-хубаво в човешката култура през всички времена, и аз, слушайки с наслада великолепно изпълнение на певците, бях сигурен, че онези, които чуят тези слова и тази музика, ще почувствуват, ще разберат какви противоречиви същества, какви гении и мъченици са били хората, единствените, които са притежавали разум на Земята.

Живот и смърт, любов и състрадание, вдъхновение — всичко ще намери израз в музиката, защото в нея човекът е постигнал най-висша свобода, за каквато се е борил през цялата си история още от първите проблясъци на своето съзнание, но която е успял да постигне само в музиката. И само музиката, преодолявайки догмите на всички времена, е вечно устремена към бъдещето... Ето защо на нея е съдено да каже онова, което човекът не е могъл да изкаже...

Поглеждах часовника си и не без ужас очаквах, че концертът в любимия ми Пушкински музей ще свърши и аз ще трябва да се

отправля към Казанската гара, за да навляза в един съвсем различен живот, живот, който от незапомнени времена кипи в недрата на суетата и покварата, където божествени песни не звучат, пък и нямат никакво значение... Но именно затова трябваше да отида там...

[1] Сборник с религиозни химни, най-старият и най-значителният от древните паметници на индийската литература, свещените книги на индуизма (веди). — Б. пр. ↑

V

Измина половин ден, влакът се движеше вече по крайречието на Волга и в спалните вагони се бе установил, доколкото е възможно, някакъв своеобразен пасажерски бит, нагоден към едно многодневно пътуване, а в общия вагон, където беше Авдий Калистратов, настъпи, тъй да се каже, комунален живот. Пътуваха най-различни хора и всеки по някаква своя работа. Пък и много естествено — налага им се, пътуват хората. А сред тях и контрабандистите на анаша, спътниците на Авдий Калистратов. Той се досещаше, че в същия влак пътуват десетки като тях, но засега познаваше само онези двама, към които го присъедини на гарата хитрият носач Ютията. Това бяха двамата мурмански хъшлаци — по-големият, Петруха, на около дваайсет години, и вторият, съвсем още дете, шестнайсетгодишният Лъоня, който обаче за втори път отиваше за анаша. Затова се смяташе за печен в занаята и дори се перчеше с това. Отначало мурманчани бяха сдържани, макар да знаеха, че Авдий или Авдяй, както взеха да го наричат по северняшки, е свой човек и е включен в групата по препоръка на сигурни хора. Говореха за работата с недомлъвки най-често на платформата, където излизаха да пушат. Сега вече пътуващите не търпят пушачи във вагона — при такава тъпканица, когато и бездруго въздухът не стига. И те излизаха на платформата да поприказват, да изпушат по някоя цигара. Пръв Петруха забеляза, че Авдий не е пушач.

— А бе, Авдяй, ти май никога не си палил цигара? Като някоя мадама си, страх ли те е да дръпнеш по-дълбоко?

Наложи се да излъже:

— Пушех едно време, но ги отказах...

— Личи си, виж, аз от дете ги пафкам. А нашият Лъонка ги припалва една от друга, дими като комин, пък и на чашката не прощава. Сега не бива, ама после здравата ще се натряскаме.

— Но той е още малък!

— Кой, Лъонка ли? Малък, ама печен. Ти, дето се вика, за пръв път си тръгнал на сериозна работа, това не ти е детска залъгалка. А той

е отворен на всички игри, не му бери грижата!

— А тревата пуши ли, или само я продава? — интересува се Авдий.

— Лъонка ли? Че как иначе, пафка я. Сега всички я пафкат. Ама за това нещо се иска акъл — започна да философствува Петруха. — Има някои, дето я гълтат до умопобъркване, те, виж, не стават за работа. Мърши. Всичко ще оплескат. А тревата какво е — радост за душата, рай.

— И откъде тая радост?

— Ами гледаш, да речем, едно нищо и никакво поточе, плюнка, колко му е да го прекрачиш, а на тебе ти се вижда река, океан, благодат. И ти се радва сърцето. А радостта какво е, отде ще я получиш? Е, ще си купиш например хляб, дрехи, обувки ще си купиш, и водка всеки може да-си купи. А тревата, макар че струва бая мангизи, ти прави особен кеф: като че сънуваш, всичко наоколо ти е като на кино. Разликата е само, че в киното зяпат стотици, хиляди, а тука ти си си отделно, никой не ти пречи, а рече ли някой да ти досажда; можеш да го фраснеш по мутрата, сиреч я се разкарай — каквото искам, това ще правя, не си навирай гагата. Такива ми ти работи. — И след кратко мълчание, присвил изпитателно очи, подхвърли нагло:

— А ти защо не опиташ, Авдий, да си дръпнеш за кеф, мога да ти дам от моята трева...

— А, не, когато ще си имам своя, тогава ще опитам — отказа Авдий, — тогава ще е друго.

— Прав си — съгласи се Петруха, — своето си е свое. — Помълча и реши да продължи: — В нашата работа, Авдйя, най-важното е да си предпазлив, защото всичко живо е против нас: всяка бабичка, всеки ветеран с медалче, всеки пенсионер, да не говорим за другите. Само гледат как да ни пратят под съд, да ни натикат по каторги, в джендема, да се отърват от нас. Затова си имаме такова правило — дръж се хрисимо като най-безобидна буболечица, докато не пипнеш големите мангизи. А сетне шапка на тояга. Туриш ли мангизите в джоба, всички да вървят на майната си... Ама случи ли се нещо непредвидено, Авдяс, умри, пукни, но своите не издавай. Това е закон. Ако не издържиш и се раздрънкаш — край, ще те претрепят

като куче. Ще те докопат, където и да се завреш. В тая работа няма тинтири-минтири...

Постепенно се разбра, че Петруха работи по разни строителни обекти, а щом наближи лятото, тръгва за Примоюнкумските степи, където знае местата, богати с анаша. Разправяше, че имало такива гъсталаци, особено по деретата, в които направо можеш да се изгубиш, с тонове да береш. Живееел с престарялата си майка алкохоличка. Братята му се запилели кой накъдето види, единият в Заполярието, другият на някакъв газопровод. Мъчат ги там, завалиите, както се изрази, ту студове, ту рояци комари. Пък той си направи една разходчица до Азия — фантазия, и година лежи на гръб и плюе в тавана, стига само да му стигне плюнката. Другият с него, Лъонка, бе още по-зле със семейните работи. Той не познаваше майка си. Бил изпратен в сиропиталище. Когато станал на три годинки, някакъв мурмански капитан за далечно плаване, който имал обикновено курсове до Куба, дошъл с жена си в приюта и съвсем законно осиновил момчето. Няма собствени деца. А след пет години всичко отишло по дяволите. Жената на капитана избягала с някакъв любовник в Ленинград. Капитанът се пропилил и бил оставен на работа в пристанището. В училище Лъонка се учил как да е, живеел ту при лелята на капитана, ту при брат му, някакъв счетоводител, чиято жена била същински цербер, и всичко вървяло от лошо по-лошо, момчето се разхайтило и озлобило. Завинаги напуснало капитана. Намерило подслон при един инвалид от войната, бивш подводник, самотник и добряк, но без каквото да било влияние над него. Лъонка правел каквото си иска. Хрумне му и току изчезне нанякъде. След време пак се върне. И тъй, вече втори сезон Лъонка отиваше да прекарва контрабанда анаша, пък и вероятно се беше прирастил към тази проклета трева, а беше само на шестнайсет години, тепърва навлизаше в живота...

Авдий Калистратов пряко сили се старал да не реагира на крайно възмутителните подробности, тъй като си бе поставил за цел да вникне в същността на тези явления, повличащи към дъното нови и нови младежи. И колкото повече вникваше в тези тъжни истории, толкова повече се убеждаваше, че всичко това е като някакво подводно течение под привидно спокойната повърхност на житейското море и че освен личните причини, пораждащи склонността към порока,

съществуват и обществени причини, благоприятстващи възникването на подобна болест сред младежта. От пръв поглед бе трудно да се схванат тези причини — те бяха свързани като кръвоносните съдове, които разнасят болестта из целия организъм. И колкото и да се мъчиш да ги разбереш на лично равнище, почти нищо или абсолютно нищо няма да постигнеш. Тук се изискваше най-малкото един обстоен социологически трактат, или още по-добре — дискусия в печата и по телевизията. Виж ти какво му се приискало, сякаш е паднал от небето... Пък и донякъде си беше така, ако се вземе предвид неговата семинаристка ограниченост и житейска неопитност. По-късно щеше да се увери, че никой не е заинтересован открито да се говори за подобни неща и това винаги се обяснява уж с някакви съображения за престижа на нашето общество, макар всъщност въпросът да опира най-вече до нежеланието на мнозина излишно да рискуват общественото си положение, зависещо от мнението и настроението на други лица. Очевидно за да се вдигне тревога за неблагоприятното сред известна част на обществото, е необходимо, освен всичко друго, човек да не се страхува, че с това би могъл да си навреди. За свое щастие или нещастие Авдий Калистратов не беше обременен от подобен страх. Но той бе още далече от тези житейски открития. Тепърва тръгваше по този път, тепърва влизаше в допир с тази страна на действителността, която жадуваше да опознае от състрадание към заблудените души с цената на собствения си опит, та поне на някои да помогне, и то не с нравоучения, укори и порицания, а с лично участие и с личния си пример да им докаже, че изходът от това пагубно състояние е само в нравственото прераждане и че в този смисъл на всекиго от тях предстои да извърши революция поне в мащабите на собствената си душа. Но дори и в това отношение той нямаше представа колко скъпо ще се наложи да плати за тези свои прекрасни намерения.

Беше млад. Но дали само защото беше млад... Та нали когато изучаваше в семинарията историята на Христа, така дълбоко преживяваше Неговите мъки, че когато прочете как Юда Го е предал в Гетсиманската градина, горчиво плака. О, каква катастрофа за мирозданието виждаше той в това, че през онзи горещ ден, на онзи гол хълм, на Голгота, Христос е бил разпнат на кръста. Но неопитният младеж не си бе помислил тогава: ами ако в живота съществува

някаква закономерност, по силата на която светът наказва своите синове най-вече заради най-възвишените идеи и пориви на духа? Може би наистина е трябвало да си помисли: дали пък това не е формата на съществуване и начинът за възтържествуване на подобни идеи? Ами ако действително е така? Ако именно такава е цената за тази победа?

Всъщност за това бе ставало дума още в началото при един разговор с Виктор Городецки, към когото Авдий се обръщаше с бащиното му име — Никифорович, въпреки незначителната разлика в годините им. А разговорът се бе състоял в момента, когато младежът бе вече решил да скъса с духовната семинария.

— Какво да ти кажа, отче-отроче? Впрочем не се обиждай, Авдий, че понякога те наричам отче-отроче, но съчетанието е тъкмо на място — замислено каза Городецки, когато двамата седнаха да пият чай в дома му. — Ти ще напуснеш семинарията или по-скоро ще бъдеш отлъчен от църквата, сигурен съм, че твоите наставници няма да позволят да ги напуснеш и да им хвърлиш по този начин такова предизвикателство... Още повече че ти напускаш, тъй да се каже, по необичайна и доста неприятна за църквата причина — не защото се чувствуваш онеправдан, обиден, потиснат и не защото си влязъл в конфликт с някое духовно лице, не, отче-отроче, църквата няма вина пред тебе... Ти скъсваш, тъй да се каже, по чисто идейни съображения.

— Да, Виктор Никифорович, така е. Конкретен повод нямам, пък и би било твърде елементарно да се позова на някаква обида. Тук изобщо не става дума за мен, а за това, че традиционните религии са безнадеждно остарели за днешния ден, че не можем сериозно да говорим за една религия, която е била предвидена за родовото съзнание на пробуждащите се низини. Сам разбирате, че ако историята съумее да издигне нова централна фигура на всемирния хоризонт на вярванията — фигурата на един съвременен Бог — с нови божествени идеи, отговарящи на сегашните потребности на света, тогава все още бихме могли да се надяваме, че вероучението ще има някаква стойност. Това е причината за моето напускане.

— Разбирам, разбирам — снисходително се усмихна Городецки и посрбвайки чай, продължи: — Даа, всичко звучи някак потресаващо:. Но преди да засегна твоята теория, бих искал да ти кажа, че сега, както съм седнал с тебе и пия чай, сърцето ми се произпълва с най-искрена радост, че не живеем в средните векове. Ами за подобна нечувана ерес

някъде в католическа Европа — в Испания или Италия, само защото ти си дръзнал да я изречеш, а аз съм имал неблагоприятното да те изслушам, двамата с тебе, отче мой отроче, първо ще бъдем инквизирани, после изгорени на клада, след което останките ни ще бъдат стрити на прах и разнесени от вятъра. Ох, как свирепо би си разчистила сметките с нас светата инквизиция, и с какво удоволствие. Щом като е изгорила един нещастник само защото в доноса срещу него е било споменато, че уж си бил позволил загадъчно да се усмихне при споменаването на непорочното зачатие, то трябва да предполагаме...

— Прощавай, Виктор Никифорович, ще те прекъсна — усмихна се Авдий, нервно закопчавайки черния си семинаристски сюртук. — Разбирам, доста те развеселих, но да оставим шегата настрана, ако в наши дни съществуваше инквизиция и утре трябваше да бъда изгорен на клада заради моята ерес, пак не бих се отрекъл от нито една своя дума.

— Вярвам ти — кимна Городецки.

— Тази идея не ми дойде случайно. Стигнах до нея, след като изучих историята на християнството и след наблюдения над нашата съвременност. И ще търся нова, съвременна форма на Бога, дори ако никога не успея да я намеря...

— Добре, че спомена историята — прекъсна го Городецки. — Изслушай ме сега. Идеята ти за нов Бог е абстрактна теория, макар в известно отношение да е извънредно актуална, казано на езика на нашите интелектуалци. Това са твои лични съждения, умозрения, както обичаха да се изразяват по-рано. Ти програмираш Бога, по Бог не може да бъде умозрително създаден, колкото съблазнително и убедително да изглежда това. Разбираш ли, ако Христос не беше разпнат, нямаше да бъде обожествен. Тази уникална личност, обладана от идеята за всеобщо царство на справедливостта, първо е била зверски убита от хората, а после издигната в култ, възпята, оплакана, изстрадана, ако щеш. Тук са съчетани преклонението и самообвинението, разкаянието и надеждата, наказанието и милостта, най-сетне човеколюбието. Друг е въпросът, че по-късно всичко е било изопачено и приспособено към интересите на определени сили, такава е съдбата на всички вселенски идеи. Така че прецени кое е по-силно, по-могъщо и по-завладяващо, по-близко — култът към Бога-мъченик, приел мъченическо разпятие

заради идеята, или култът към някакво върховно същество, което, макар и в съответствие със съвременните разбирания, ще бъде абстрактен идеал.

— Мислил съм за това, Виктор Никифорович. Имате право. Но не мога да се освободя от мисълта, че е настъпило време да се преразгледат традиционните представи за Бога, колкото и непоклатими да са, представи, които отдавна вече не отговарят на новите познания за света. Та това е очевидно. Няма да спорим. Съгласен съм, че може би изхождам от абстракция, че търся нещо, което не подлежи на търсене. Тъй да бъде. Нека мислите ми да са несъвместими с каноничното богословие. Какво да направя, не мога да ги избия от главата си. Бих се радвал, ако някой можеше да ме разубеди.

Городецки съчувствено разпери ръце:

— Разбирам те, отче Авдий. Но трябва да те предупредя, че за духовниците реформаторството е най-страшното престъпление срещу църквата, все едно че си решил да обърнеш света наопаки.

— Знам — спокойно отговори Авдий.

— Да, но в светския живот реформаторството още по-малко се обича. Мислил ли си по този въпрос?

— Та това е парадоксално — изненада се Авдий.

— Тепърва ще го разбереш...

— Как така? Да не би позициите им тук да се схождат?

— Не толкова, че се схождат, колкото това, че никому не е нужно...

— Странно, излиза, че най-нужното на никого не е нужно...

— Струва ми се, че ще ти бъде много тежко, отче Авдий. Не ти завиждам, но и не искам да те спирам — каза накрая Городецки.

Прав беше. За всичко се оказа прав. След известно време Авдий Калистратов има възможност сам да се увери в това.

Такъв случай му се удаде малко преди да бъде изключен от семинарията. Същия ден в градчето им пристигна важно лице, посрещнато на гарата с големи почести от ректората — координаторът на патриаршията по учебните заведения отец Димитрий. Семинаристите го наричаха помежду си отец Координатора. Благообразен и благоразумен мъж на средна възраст, какъвто всъщност би трябвало да бъде за своя сан, този път отец Координатора идваше във връзка с едно извънредно произшествие, виновник за което бе един

от най-добрите семинаристи — Авдий Калистратов, тръгнал по пътя на ереста — открита ревизия на Светото писание, предлагайки съмнителната идея за Бог-съвременник. Разбира се, отец Координатора бе дошъл в качеството си на наставник и миротворец с оглед да съдействува чрез своя авторитет за връщането на заблудения младеж в лоното на църквата, без да се разчува случаят извън нейните стени. В този смисъл църквата почти не се различава от светските заведения, където честта на мундира е най-важна от всичко. Ако Авдий Калистратов бе по-опитен в живота, именно така би възприел бащинското намерение на отец Координатора, но Авдий съвсем искрено не разбра видния църковник, с което доста обърка сметките му.

Авдий бе извикан на разговор при отец Координатора в средата на деня и остана при него не по-малко от три часа. Отначало отец Координатора предложи заедно да се помолят пред олтара в академичната черква, която заемаше една от залите в централната сграда.

— Сине мой, сигурно се досещаш, че ни предстои сериозен разговор, ала да не бързаме, бъди така добър да ме придружиш до Божия олтар — предложи той на Авдий, като го гледаше с изпъкналите си позачервени очи, — чувствавам, че първо трябва заедно да се помолим.

— Спаси вас, Господи, владико — каза Авдий, — на драго сърце. За мен лично молитвата е контрапункт на постоянните ми размисли за Всевишния. Струва ми се, че никога не ме напуска мисълта за Бог-съвременник.

— Да не избързваме, сине мой — сдържано промълви отец Координатора и стана от креслото. Дългогодишният опитен свещенослужител се престори, че не е чул дръзките думи за контрапункта, за Бог-съвременник и не пожела да изостря разговора още в началото. — Нека се помолим. Трябва да ти кажа — продължи той, — че колкото повече живея на този свят, толкова повече се убеждавам в Божията милост, в безпределното милосърдие на Господа към нас. И съм щастлив, че е дадено да се почувствува това в самовгълбена молитва. Безкрайно е всеопрощението Господне. Безкраен е Всевишният в своята любов към нас. Може би за него

нашите молитви са само празнословие, но в тях е нашето неразривно единство с Бога.

— Имате право, владико — проговори Авдий, застанал до вратата.

И след това, понеже беше още млад и нетърпелив, пренебрегна изискваната от благоприличието пауза в разговора и веднага изложи своята теза:

— Осмелявам се обаче да отбележа: в нашето разбиране Бог е безкраен, но тъй като мисълта на земята се развива от познание към познание, то неизбежно се налага изводът, че Бог също би трябвало да има свойството да се развива. Как мислите, владико?

Този път отец Координатора не можа да избегне отговора.

— Горещиш се, сине мой — започна той, като се поизкашля глухо и пооправи гънките на плътното си одеяние. — Непристойно е да се говори така за Бога, макар и от младежко недомислие. На нас не ни е съдено да познаем безначалния Творец. Той съществува извън нас. Дори материализмът признава, че светът съществува извън нашето съзнание. А какво остава за Бога.

— Прощавайте, владико, но нека приказваме открито. Няма Бог извън нашето съзнание.

— Сигурен ли си в това?

— Да, затова го казвам.

— Е добре тогава, да не бързаме със заключенията.

Ще проведем например нещо като малка учебна дискусия. Но след молитвата. А сега, ако обичаш, ела с мене в храма.

Дори само фактът, че отец Координатора оказа на Авдий честта да се помолят заедно в академичната църква, по логиката на нещата трябваше да се изтълкува като проява на доброжелателство и семинаристът, застрашен от изключване, може би трябваше да се възползува от тази благоприятна за него ситуация.

Тръгнаха по коридора — отпред отец Координатора, а отстрани, на половин крачка зад него, Авдий Калистратов, който, като гледаше изправената осанка на свещеника, уверената му походка, свободното черно расо, стигащо до пода и придаващо му особена величественост, усети в него онази натрупана от вековете сила, която във всяко човешко дело охранява каноните на вярата, за да опази преди всичко собствените интереси. Именно с нея, с тази изконно противостояща

сила, му предстоеше да се сблъска при търсенето на истината в живота. Но засега те двамата отиваха при Онзи, в когото вярваха, макар и всеки по свой начин, и в името на когото бяха длъжни да внушават на другите хора общи за всички мисли за света и мястото на човека в него. И единият, и другият се уповаваха на Него, защото Той бе всезнаещ и всемилостив. И тъй, те вървяха...

По това време на деня академичната черква бе празна и не изглеждаше толкова малка. Във всичко останало тя си беше черква като черква, ако се изключи обстоятелството, че в дъното на затъмнения олтар ликът на Христос, открояващ се ясно с тъмните коси, със строгия и изпитателен поглед, твърде много се белееше на специалното матово осветление. Към Него отправиха взор и мисли двамата коленичили мъже — свещенослужителят и младият семинарист, засега все още не лишен от свободата на собствените си съждения. Всеки от тях бе дошъл тук с надеждата да поговори някак насаме с Него, защото Той можеше да води синхронен диалог по всяко време на денонощието с безброй желаещи да се обърнат към Него, фактически едновременно с цялото човечество във всяка точка от земното пространство. Именно това Го правеше вездесъщ.

И този път всичко отново се повтаряше: заедно с молитвата всеки искаше да изкаже и личните си тревоги и скърби, и оправданията за своите постъпки, произтичащи от вярата в Него, и да открие съотношение между себе си и въображаемата вселена, в която заемаше толкова нищожно място за толкова нищожно кратък срок, и осенявайки се с кръст, всеки благодареше на Твореца, че му е отредил да се роди на света, и го молеше в последния си час да намери сили да умре с Неговото име на уста...

После се върнаха в същия кабинет, където имаха откровен разговор на четири очи.

— Ето какво, сине мой, няма да ти чета нравоучения — започна отец Координатора и се разположи удобно в коженото кресло срещу Авдий Калистратов, който седна на един стол и смирено сложи ръце на мършавите си колене, остро очертали се под сивото семинаристко расо.

Авдий очакваше строги назидания и се изненада, че в очите На владиката не виждаше нито гняв, нито никакви други недобри чувства, напротив, отец Координатора изглеждаше доста спокоен.

— Слушам ви, владико — покорно отговори той.

— И тъй, ще повтора, няма да се карам и да ти чета нотации. Тези примитивни мерки за въздействие не са подходящи за тебе. Но нещата, които си позволяваш да говориш, и то не от лекомислие или някаква несдържаност, не могат да не будят досада. И въпреки това сигурно забелязваш, че аз приказвам с тебе като с равен. Нещо повече, ти си доста умен... Няма да скрия, че в интерес на църквата е твоят ум да не противостои на нейното учение, а да служи безрезервно и всеотдайно на заветите на Господа. И аз не крия това. Но мога и бащински да ти поизтегля ушите, защото добре познавах покойния ти баща, с когото чудесно се разбирахме. Той бе наистина човек с християнски добродетели и твърде образован. Но ето че съдбата ме срещна и с тебе, Авдий, със сина на покойния дякон Инокентий Калистратов, бивш дългогодишен служител на църквата, казано на канцеларски език. И какво излиза? Признавам, в началото чувах положителни отзиви за тебе, но сега ме доведоха тук, както сам разбираш, обстоятелства от тревожно естество. Излиза, че си тръгнал по грешен път, искаш да ревизиращ вероучението, а фактически ти си още само ученик. От твоите дори съвсем случайни изказвания стигнах до заключение, че както изглежда, твоите заблуди имат по-скоро възрастов характер. Ще ми се така да мисля. Всъщност по силата на редица причини за младостта е свойствена особена самонадеяност, която при различните хора се проявява различно в зависимост от техния темперамент и възпитание. Чувал ли си някога възрастен човек, минал през немалко житейски изпитания, в залеза на живота си да изгуби вяра в Бога и да започне по свой начин да тълкува божествените понятия? Не, дори да има такива случаи, безспорно е, че те са извънредно редки. Божествената същност се опознава все по-дълбоко именно с възрастта. Впрочем всички европейски философи, по-специално така наречените френски енциклопедисти, предприели в смутната предреволюционна епоха атеистичен щурм срещу религията, който продължава повече от двеста години, са били всъщност млади хора, нали така?

— Да, владико, млади са били — потвърди Авдий.

— Ето на, сам виждаш. А не показва ли това, че за младостта е характерен такъв — сега тази дума е на мода — екстремизъм, преди всичко защото е нейна възрастова особеност?

— Да, но и не може да се отрече, че тези млади хора, владико, които смятате за екстремисти, са имали и доста сериозни убеждения — допълни Авдий.

— Безусловно, безусловно — побърза да се съгласи отец Координатора, — но това е отделен въпрос. Все пак те не са били свещенослужители и отношението им към религията си е било тяхна лична работа, така че няма какво да им се придиря, а ти, сине мой, си бъдещ божи пастир.

— Още повече заради това — прекъсна го Авдий, — защото поначало хората трябва да имат пълно доверие в мен и в моите познания.

— Не бързай — намръщи се отец Координатора, — щом като не искаш да разбереш онова, което ти казвам за твое добро, да говорим другояче. И тъй, ти не си нито първият, нито последният, който е обзет от противоречия при постигане на вярата. През своята история църквата е видяла мнозина като тебе, разколебани в представите за Бога. И какво? Във всяко велико дело неминуемо се срещат, несполуки. Подобни преходни моменти, подобни случайности е имало и ще има. Важното е, че те завършват с неизбежен край: или субектът веднъж винаги се отказва и безрезервно, с още по-голямо усърдие и ревност се отдава на истинската вяра, което предполага опрощението му от страна на висшестоящите отци, или пък, в случай че упорствува и не иска да се съгласи, този еретик бива прогонен от лоното на църквата и анатемосан. Разбираш ли, друг изход няма, трети път е недопустим. Твоето новомислие не може да се приеме. Разбираш ли?

— Да, владико, но аз смятам, че трети път е необходим не толкова на мен, колкото на самата църква.

— И таз добра — насмешливо поклати глава отец Координатора. — Какви ги говориш! — възкликна той и с горчива ирония предложи: — Ами бъди тогава така любезен да обясниш какъв е този трети път, който си подготвил за Светата църква. Може би някаква революция? Защото подобно нещо досега историята не познава...

— Да преодолее вековечната закостенялост, да се разкрепости от догматизма, да предостави на човешкия дух свобода в познанието за Бога като най-висша същност на собственото битие...

— Замълчи, замълчи! — запротестира отец Координатора. — Смешна е тази самодейност, драги!

— Е, щом по същество изключвате самостоятелното мислене, то значи за жалост, владико, няма какво повече да говорим!...

— Точно така — няма! — разгореци Се отец Координатора и стана от креслото. Гласът му заехтя: — Опомни се, момче, отърси се от това високомерие! По гибелен път вървиш! Ти смяташ, нещастнико, че Бог е само плод на въображението, от което следва, че човекът е, кажи-речи, Бог над Бога, докато фактически именно небесната сила е създала човешкото съзнание. Дадеш ли воля на това новомислие, ти ще унищожиш божествените устои, хилядолетните завети и забрани, които хората с цената на толкова прозрения и мъки са познали и пренесли през всички поколения. Ето към какво се стремиш в стремежа си към разкрепостяване от догматизма, а догматите са дадени и благословени от Бога. Без новомислия църквата ще се държи, както се е държала, но без догмати вероучение не може да има. Впрочем запомни: догматизмът е главната опора на всички постулати и власти. Запомни го. В желанието да осъвремениш Бога чрез нови понятия ти фактически го игнорираш. И си готов да го подмениш със себе си! Но за щастие нито от тебе, нито от подобните на тебе зависи по какъв начин Бог ще пребъде неизменно и вечно! Амин.

Авдий Калистратов стоеше пред отец Координатора с побелели устни — страдаше от неговото бурно негодувание. И въпреки това не отстъпваше:

— Простете ми, владико, но няма смисъл да се приписва на небесните сили онова, което произтича от нас самите. Защо е трябвало на Господа да ни създава толкова несъвършени и противоречиви, съчетаващи в себе си две контрастни сили — доброто и злото, след като е могъл да избегне това? Защо Му е трябвало да ни прави толкова податливи на съмнения, пороци, коварство дори в отношенията си с Него? Вие ратувате за абсолютен вероучението, за едно крайно, веднъж завинаги постигнато знание за света и нашия дух, но това е нелогично — нима след две хиляди години християнство ние не сме в състояние да добавим нито дума към казаното едва ли не в предбиблейски времена? Вие ратувате за монопол върху истината, но това е най-малко самоизмама, защото не може да има учение, дори от Бога дадено, което веднъж завинаги да е познало истината докрай. Иначе това учение е мъртво.

Той замълча и в настъпилата тишина се чу как забиха камбаните на градската черква. Толкова близък и познат бе този камбанен звън — символична връзка между човека и Бога, че Авдий изпита желание също като неговите звуци да се понесе, да отлети, да изчезне в безкрайността...

— Прекаляваш, млади момко — промълви отец Координатора с надменен и студен тон. — Не биваше да влизам в богословски спорове с тебе, защото знанията ти са твърде недостатъчни, дори подозрителни — дали не говориш по внушение на дявола, врага на човешкия род? Едно обаче ще ти кажа на сбогуване: тези мисли ще те погубят, защото и в живота никой не обича онези, които подлагат на съмнение основополагащите учения — всяка идеология претендира за окончателна установена истина и ти непременно ще се сблъскаш с това. А мирският живот е много по-жесток, отколкото изглежда, скъпо ще платиш за своето недомислие и ще си спомниш нашия разговор. Но стига вече, пригответи се да напуснеш семинарията, ти ще бъдеш отлъчен от църквата — от Божия дом!

— Моята църква ще бъде винаги с мен — не отстъпваше Авдий Калистратов. — Моята църква съм аз самият. Не признавам храмовете, а още по-малко свещенослужителите, особено в съвременния им вид.

— Е добре, момче, дано е рекъл Господ много да не страдаш, но бъди сигурен, че животът ще те научи на послушание, защото в живота съществува една насъщна необходимост — да си изкарваш хляба. До ден-дневен тази необходимост диктува съществуването на милиони като тебе.

По-късно Авдий Калистратов наистина често си спомняше тези предупреждения, но винаги си мислеше, че тепърва предстои основното в неговото предопределение — някакъв висш смисъл като видима линия на хоризонт, че всички пречки и житейски несгоди по пътя към него са временни и ще дойде ден, когато много хора ще последват примера му, а нали това именно е целта на неговия живот?

Докато пътуваше с контрабандистите на анаша за степите с див коноп и гледаше от сутрин до вечер необятната пустош от прозореца на влака, той си мислеше: „Сега вече си самостоятелен, с нищо необвързан, освен с редакционната задача, за всичко друго си свободен да разполагаш със себе си, както намериш за добре. И какво, какво откри при това ходене по мъките? Ето го живота такъв, какъвто е,

виждаш го отблизо. Пътуват хората отнякъде за някъде както преди сто години и ти си един от тях, сред тях са и контрабандистите, пътници като всички други, но потенциално безнадеждни хора, паразити — спекулират с един от най-страшните пороци. Горчивият дим, който е сякаш безобиден, само някакво сладостно опиянение, разрушава човешкото у човека. И как да ги предпазиш, след като сами не се щадят? Знаеш ли откъде идва всичко това? Къде се крият причините? Мълчиш — не ти е ясно какъв подход да избереш, как да обясниш, какво да предприемеш? А нали така неудържимо се стремеше да излезеш извън стените на семинарията и да се впуснеш в бързея на живота, че поне в нещо от малко да го промениш, да го направиш по-хубав? Съучениците от семинарията те наричаха идеалист. Сигурно е имало защо. А ти сега започваш да се питаш имат ли нужда контрабандистите от тебе, трябва ли да се намесваш в техните дела и начинания? И какво можеш да сториш за тях? Да ги разубедиш, да ги накараш да живеят другояче? А докато ти се измъчваш от мисли какво и как да предприемеш, те пътуват с твърдо набелязана цел, жадуват за успех и виждат в него своето щастие. Но как ще ги разубедиш, как ще им отвориш очите за истината? Ако пък не се намесиш, не помогнеш, рано или късно те ще бъдат съдени, разпратени в колонии, и това те ще възприемат не като вина, а като нещастие. Друг въпрос е, ако съумееш да ги отбиеш от злото и те да се пречистят с покаяние, да ги накараш сами да се отрекат от това престъпно занимание и да открият истинското си щастие в друго. Би било прекрасно! А в какво да видят своето щастие? В нашите рекламни ценности? Но те са вече доста обезценени и вулгаризирани. Или в Бога, когото от деца смятат за бабини деветини, приказки, и нищо повече? В крайна сметка каква е силата на словото пред реалната възможност без никакво усилие да се печелят много пари? Сега навред се шири изтърканият афоризъм — голата слава не храни, друго си е да те бие парата! А може би контрабандистите печелят валута, я виж колко от тях идват от пристанищни градове — от Мурманск, Одеса, Прибалтика, дори от Далечния изток, както разправят. Къде ли се препродава анашата и така нареченият пластилин, екстрата? Но има ли значение къде се препродава? По-важен е самият факт и защо това явление намира място в нашия живот, в нашето общество, обявило пред целия свят, че в нашата социална система пороците са недопустими. О, ако успееш да

напишеш такъв материал, че на него да откликнат много, много хора, да вземат въпроса присърце, като свое кръвно дело, като пожар в собствения си дом, като нещастие на собствените си деца, само тогава словото, подето от множество неравнодушни хора, може да победи парите и порока! Дай Боже именно така да стане, че словото да не бъде казано напразно и ако наистина «В начале беше словото», то да запази изначалната си сила... Тъй да се живее, тъй да се мисли...“

(„Но, Боже, пак се обръщам към тебе: какво е думата пред звъна на парите? Какво е проповедта пред скрития порок? Как да се преодолее чрез слово материята на злото? Дай ми сили, не ме изоставяй по моя път, аз съм сам, все още сам, а те, обзетите от жажда за леки печалби, нямат брой...“

Вече второ денонощие влакът Москва — Алма Ата, напуснал границите на Саратовска област, се движеше по казахстанската земя. Озовал се за първи път в Туранската част на континента, Авдий Калистратов бе поразен от огромните мащаби на този край, от географските пространства, придобити някога от Русия — пред погледа се откриваше действително необятна шир: като се включи и Сибир, мислено си представяше той, излиза, кажи-речи, половината суша на земята... И колко нарядко са тук населените места... Градове, села и селца, гари, спирки и кантони, тук-таме скотовъдни ферми и къщи се стрелваха край железопътната линия, като случайни мазвания от четка на художник върху необятното платно на степта, само грундирано и оставено в неоцветено сиво еднообразие... Навсякъде се простираха голи степи — сега те бяха в периода на цъфтежа, когато големи и малки треви достигат своя апотеоз, за да преобразят земята само за няколко дни, след което пак да изсъхнат под лъчите на безжалостното слънце и цяла година да чакат пролетта...

През спуснатите прозорци нахлуваше на вълни силен аромат от цъфналите степни треви, особено наситен, когато влакът спираше на някоя малка, самотна гара, открита отвсякъде, откъм четирите посоки на света, и тогава човек изпитваше желание да изскочи от задушния вагон и да хукне на воля из тези треви, невзрачни на вид, но толкова благоуханни, с тръпчив дъх на сок и нагрята суха почва. Интересно, мислеше си Авдий, дали и онзи див коноп — проклетата анаша, не расте в такива количества и не мирише така примамливо? Но, изглежда, миризмата ѝ е много по-силна и остра, ако се съди по

разказите на контрабандистите в моменти на откровение и най-важното, както я описват, имала високо плътно стъбло и стигала чак до пояса. Тя обаче не расте навсякъде, има си места, където може да вирее и слава богу, че е така, че трябва да я търсиш надалече, иначе човек би могъл да си представи какво щеше да бъде... И ето, пътуват контрабандистите от далечни пристанищни градове от единия край на света до другия, тръгнали като хипнотизирани да търсят опияняващата анаша... Но има още много път и не се знае какво ще стане, какво ще излезе от това начинание.

На моменти Авдий Калистратов забравяше целта на своето тайно пътуване и мислено си представяше какви хора и в какво време са населявали тези краища, това пък го караше да си спомни за прочетените книги и филмите, гледани през ученическите години, и се радваше, че все още се откриват белези и следи от миналия живот: стада тъмнокафяви камили, пръснати по степта като изоставени градове, гробища-мазари^[1], селца от няколко къщурки, а понякога току се мерне и самотна юрта — сам-самичка, додето погледът стига, и го обземаше страх за обитателите на това допотопно жилище, запиляно сред големия свят, тук-там се съзираше ездачи — ту отделни, ту на групи, някои с островърхи шапки, каквито са носили едно време, а конете им обзидени със старинни такъми. И си мислеше: как е възможно тук да живеят хора, не умират ли от скука и безводие сред тези огромни пространства? Ами нощем? Какво ли изпитва човек под нощния звезден космос, колко ли странно и зловещо е усещането за пълна самота в безкрая на света, сигурно затова минаващите тук влакове са радост за него, не му действуват на нервите, както е в големите градове. А може би напротив, може би величието на степните нощи поражда в душата велики стихове, защото какво е поезията ако не самоутвърждение на човешкия дух в световното пространство...

Но подобни мисли го разсейваха за малко, след което пак си спомняше, че пътува с контрабандисти на анаша, че има работа с престъпници от гледна точка на закона и че засега в интерес на замисления социално-нравствен репортаж за вестника ще трябва да се примирява с този живот, със злото, което анашистите носят в себе си. При мисълта за това усещане някакво бодване под лъжичката, неприятни спазми в стомаха, смътна вледеняваща тревога, сякаш той самият беше контрабандист, замесен в тези престъпни дела. И тогава

разбираше вътрешното състояние на онези, които живеят с тайно бремe в душата, разбираше, че необятните простори на земята и радостта от новите впечатления нямат никаква стойност, нищо не дават на ума и на сърцето, ако в съзнанието има някаква дори съвсем миниатюрна болезнена точка, която лека-полека определя и самочувствието на човека, и отношението му с околните. Като наблюдаваше контрабандистите, с които пътуваше сега за степите, и се опитваше да ги заприказва, да ги предразположи към откровеност, Авдий Калистратов си мислеше, че въпреки привидната самоувереност, може би всеки от тях е угнетен от своето занимание и от постоянен страх пред неизбежното възмездие и ги съжаляваше. С нищо друго не можеше да се обясни наглата им дързост, предизвикателният жаргон, комарът и пиенето, отчаяното безстрашие — „или всичко, или нищо“, тъй като не виждат друг живот за себе си. Да спаси душите им от властта на порока, да ги разкрепости, да им отвори очите за злините, които вършат, да ги освободи от вечния страх, който ги убива като отрова, наситила въздуха — ето какво искаше Авдий Калистратов и като призоваваше на помощ всичките си знания и своя макар и небогат, но все пак някакъв житейски опит, той се мъчеше да намери начин за осъществяването на това възвишено намерение. И сега осъзнаваше, че дори след напускането на семинарията и отлъчването му от официалната църква в душата си бе останал проповедник и че най-полезното, което би могъл да извърши по своя жизнен път, е да проповядва на хората словото на истината и доброто така, както го разбира. А за тази цел не е задължително да бъде ръкоположен, трябва само да бъде предан на идеалите си. Впрочем той все още нямаше ясна представа какво всъщност бе дръзнал да предприеме по повелята на разума и на сърцето, воден от най-добри пориви. Защото едно е възторжено да мечтаеш и в мечтите си да носиш спасение от пороците, и съвсем друго — да вкореняваш доброто сред реални хора, които изобщо не горят от желание да ги учи на добродетели някой си Авдий, контрабандист като тях, хукнал накрай света да гони къравото. Какво ги засяга, че имал благородни намерения да преобрази техните съдби, да им отвори очите към светлината чрез силата на словото, защото твърдо вярва, че Бог живее в словото и то трябва да бъде подчинено на чистата и безупречна истина, за да има божествено въздействие. В това той вярваше като в

закон на природата. Но засега още не знаеше едно: че злото противостои на доброто дори тогава, когато в името на доброто човек иска да помогне на тръгналите по пътя на злото... Тепърва щеше да го узнае.

[1] *Мазар* — култово съоръжение у мюсюлманите над гробниците на светиите. — Б.пр. ↑

VI

Гърбатите разклонения на снежните планини, показали се призори на четвъртия ден, известиха, че приближават низините на Чуйските и Примоюнкусските степи, закъдето пътуваха контрабандистите. Снежните планини бяха само общ ориентир за тези места, а след като влакът навлезеше в степните простори, те трябваше да изчезнат от погледа. Ето че на хоризонта изгря слънцето и за кой ли път всичко се озари от кротка светлина, и влакът, препълнен от хора с толкова различни съдби, проблесна в степта с дългата си върволица от вагони, след което зави към прибулените в мараня равнини — там, откъдето не се виждат планините...

На гара Жалпак-Саз контрабандистите трябваше да слязат и да продължат пеша — всеки отделно, на своя отговорност, но по един общ замисъл и под общо ръководство. Именно това най-много занимаваше Авдий Калистратов — кой всъщност бе Шефа, главният в тази работа, чието будно око неотклонно ги следеше и за когото се споменаваеше мимоходом и тихо.

До гара Жалпак-Саз оставаха три часа път — контрабандистите се оживиха, започнаха да се готвят за слизане. Предизвикал от сутринта недоволството на другите пътници, Петруха дълго се ми в тоалетната след снощното си пиянство, преди да иде при Шефа за последни указания. Миналата вечер бе започнал с шампанско, което за него и другарите му беше детинска игра — пиеха го с водни чаши, като лимонада, после минаха на водка и това ги довърши. Малолетният Лъонка бе изпаднал в безсъзнание и Авдий с голяма мъка успя да го свести. Едва след като му напомни, че приближават гара Жалпак-Саз, Лъонка събра сили и седна на скамейката, клюмнал рошава глава на мършавата си мръсна шия. Кой би могъл да си помисли, че този хлапак печели солидни пари по престъпен начин и че животът му е вече погубен?

Влакът продължаваше бързото си отмерено движение по равните степни простори и в един от неговите вагони се намираше Шефа, при когото побърза да отиде съненият Петруха, след като на един дъх

изгълта чаша гъст, катраненочерен чай за пълно изтрезняване. Очевидно Шефа не си поплюваше с пияниците. През целия четиридневен път Авдий Калистратов не можа дори отдалече да го зърне, макар че всички контрабандисти пътуваха в един и същи влак. Кой е, как изглежда? Опитай се да го разпознаеш сред стотиците пътници. Независимо от всичко обаче той беше предпазлив и се спотайваше — същински лалугер в дупката си, през целия път с нищо не се издаде. Скоро Петруха се върна като пребито псе, мрачен, озлобен, загрижен. Явно Шефа здравата го бе наредил, задето бе пиянствувал вечерта преди самото пристигане. Пък и човек можеше да му влезе в положението — от момента, в който влакът спре на Жалпак-Саз, започваше най-важният етап в работата на контрабандистите, а тоя дръвник така се беше натряскал, че цяла седмица щеше да се влачи с главоболие. Петруха недоволно изгледа Авдий, сякаш той му беше крив за нещо, и смутолеви:

— Ела да поприказваме.

Излязоха на платформата. Запалиха по цигара. Колелата на вагона оглушително тракаха.

— Виж какво, Авдий, трябва значи да го имаш предвид — започна Петруха.

— Казвай, слушам те — понамръщи се Авдий.

— Ти не ми се прави на толкоз важен — кипна Петруха. — Какво си въобразяваш?

— Не си прав, Пьотър — примирително подхвана Авдий, — защо се засягаш напразно? Добре де, аз не пия, ти пиеш, какво от това, защо да се караме? Не се сърди, кажи сега какво трябва да правим?

— Сега ще правим каквото нареди Шефа.

— Да де, нали това питам. А какво нареди?

— Не е твоя работа — прекъсна го Петруха. — Ти ще дойдеш с мене и Лъонка, понеже си новак, с една дума, ще бъдем тримата. А другите момчета тръгват кой сам, кой с приятел.

— Ясно. А къде трябва да идем?

— Не бери грижа, аз ще те водя. Слизаме на Жалпак-Саз. После продължаваме сами. На автостоп до совхоз „Моюнкусски“; а по-нататък няма да срещнем жив човек — тогаз вече ще тръгнем пеша.

— Така ли?

— А ти какво си мислеше, че някой ще те метне с жигула? Не, мой човек! Видят ли те там, я те окошарили, я не, ама тръгнеш ли с кола или мотоциклет, направо ти е спукана работата!

— Хайде бе! Ами Шефа къде отива, с кого е?

— Теб какво те засяга? — възмути се Петруха. — И защо непрекъснато питаш за него? Къде, с кого! Може пък изобщо да го няма! Искаш да ти дава сметка или как да го разбирам?!

— Ами никак. Нали ни е шеф, в случай на нещо да знам къде е.

— Тъкмо затова не трябва и да знаеш! — надменно заяви Петруха. — Не е наша работа къде е и какво прави. Когато му потрябваш, и вдън земя ще те намери. — И красноречиво замълча, сякаш да прецени създаденото впечатление, след което добави, втренчил в него мътния си все още пиянски поглед: — А на тебе, Авдий, Шефа нареди да ти предам, че ако работиш както трябва, винаги ще те взема с нас, но решиш ли курвенски да ни натопиш, най-добре е отсега да напуснеш бизнеса. Слизаме на гарата и тихомълком се омиташ накъдето ти видят очите, с пръст няма да те пипнем, но тръгнеш ли веднъж — край, връщане няма. Изкурвиш ли се, свършено е с тебе. Разбра ли?

— Ами, естествено, какво има толкоз за разбиране. Не съм дете — отговори Авдий.

— Така че запомни: аз съм ти предал, а ти си чул, да си нямаме после ама не знаех, не разбрах, ама извинявайте, ама прощавайте.

— Стига, Пьотър — прекъсна го Авдий. — Стига си повтарял едно и също. Имам глава на раменете си. Знам какво рискувам и какво искам. По-добре чуй сега какво пък аз ще те посъветвам. Спри с това пиене и на Льонка не давай. Той е още неразумен. А и ти защо си търсиш белята? Ще тръгнем по ония места и пияни в такава жега каква работа ще свършим?

— Дадено — отсече Петруха и облекчено се усмихна, изкривил мокрите си устни. — Кое то си е право, право си е. Вярвай ми, Авдий, капчица няма да сложа в уста, и на Льонка няма да разреша. Край, точка!

Двамата замълчаха доволни, че разговорът завърши с общо съгласие. Като се клатушкаше ритмично, влакът бързо приближаваше възловата гара Жалпак-Саз, където ставаше смяната на локомотивите и

на машинистите. Много пътници, които щяха да слизат, подготвяха вече багажа си. И Лъонка разтревожено надникна на платформата.

— Защо стоите още? — попита той, като се мръщеше от главоболието. — Нали трябва да се стягаме? След час пристигаме.

— Не бой се — отговори Петруха. — Какво има да се стягаме? Не сме моми, че да се контим. Мятаме раниците и тръгваме.

— Лъоня — повика го Авдий. — Я ела. Боли ли те главата? — Лъонка виновно кимна. — Току-що двамата с Пьотър взехме решение: от днес нататък никакъв алкохол. Съгласен ли си? — Лъонка отново кимна мълчаливо. — Хайде върви, след малко идваме и ние. Ще успеем, не се тревожи.

— А бе време има колкото щеш — обади се Петруха, като погледна часовника си. — Час и нещо. — А когато Лъонка си отиде, каза: — Прав си за Лъонка. Налита на пиене, копелето му недно, а щом пийне, не може да се държи на крака. Но сега вече — баста! Като ще вършиш работа, върши я. То само във влака се поразпуснахме. Пък и не мисли, че съм пил с Лъонкини пари, виж, той, да речем... но аз си пия на моя сметка.

— Не става дума за това — горчиво отговори Авдий. — Просто ми е жал за момчето.

— Прав си — въздъхна с разбиране Петруха. Изглежда, в откровения разговор му хрумна някаква мисъл, която дълго не му бе давала мира. — Слушай, Авдий, с какво се занимаваш по-рано, сиреч преди да дойдеш при нас? Да не си заваркаджия? Не го извъртай, отсега нататък или на една маса ще гуляем в ресторанта, или в една кофа ще кензаме в пандиза. Смятай го както щеш!

Авдий не скри:

— Не съм заваркаджия. И няма защо да го извъртам. По-рано учех в духовната семинария.

Очевидно Петруха изобщо не бе очаквал такъв отговор.

— Почакай, почакай! В семинария, казваш — ами ти значи си учил за поп?

— Да, така излиза...

— О-хо-хоо! — облещи очи Петруха и закръглил устни, комично подсвирна. — И защо я напусна, или те изгониха?

— И едното, и другото. С една дума, напуснах.

— И защo така? Господа ли не можахте да поделите, а? — безочливо продължи Петруха. — Гледай ти, да си паднеш от смях!

— Излиза, че не сме могли да го поделим.

— Кажй ми тогава, щом като си наясно... Има ли Бог, или няма?

— Трудно е да се отговори на този въпрос, Пьотър. За едни има, за други няма. Всичко зависи от човека. Докато свят светува, хората непрекъснато ще се питат дали има Бог.

— И къде е бе, Авдяй, ако, да речем, наистина съществува?

— В нашите мисли, в нашите слова...

Петруха млъкна, обмисляйки казаното. Още по-високо и оглушително се чуваше шумът на колелата, който долиташе през междинната врата на платформата, оставена от някого отворена. Петруха я затвори, позаслуша се в приглушеното тракане и накрая каза:

— Излиза, че у мене го няма. А у тебе, Авдяй?

— Не знам, Пьотър. Искa ми се да мисля, че го има, бих искал да го има...

— С други думи, нужен ти е?

— Да, имам нужда от него...

— Човек не може да те разбере — озъби се Петруха. Явно се чувствуваше от нещо засегнат. — За какъв дявол тогава си тръгнал с нас, щом като имаш нужда от Бога?

Авдий реши, че нито моментът, нито мястото са подходящи да се задълбочава тази тема.

— Да, но имам нужда и от пари — кратко отговори той.

— Аа, друга песен запя. Или Бога, или мръсните пари. И ето че си избрал парите!

— Да, засега така излиза — беше принуден да признае Авдий.

Този разговор даде материал на Авдий Калистратов за нови размишления. Първо, той стигна до заключението, че Шефа, който невидимо ръководеше и държеше под постоянен контрол цялото пътуване на контрабандистите, е крайно недоверчив, пресметлив и вероятно жесток човек и ако заподозре нещо нередно в някое звено от провежданата операция, пред нищо няма да се спре, за да отмъсти или отклони опасност та от себе си и своите подчинени. Това трябваше да се очаква — такава е тя търговията с наркотици. И второто заключение, което си извади от предишните разговори с Петруха и

другите, бе, че има смисъл да въздействува на контрабандистите чрез словото, дълг на всеки проповедник — задушежни диалози и внушения, независимо от грозящата опасност: та нали едно време мисионерите самоотвержено са разпространявали Христовото слово сред дивите африкански племена, рискувайки живота си, и значи спасението на душите с цената на собствения му живот може би ще се окаже равносметка, съдба, смисъл на жизнения му път — така ще спаси и своята душа.

На гара Жалпак-Саз пристигнаха към единайсет часа на обяд. Гарата беше възлова, оттук се отделяха две линии към появилите се призори снежни планини, ето защо имаше много пътници от различни краища на страната, което в известен смисъл създаваше удобства за контрабандистите: можеха да останат незабелязани сред това оживено движение. И всичко мина от хубаво по-хубаво. Авдий се изненада колко непринудено и делово влязоха да обядват в ресторанта. Заедно с Авдий контрабандистите бяха десет-дванайсет души, поне така му се стори. Насядаха на отделни маси по един или по двама, но така, че взаимно да се виждат, без да общуват открито и да правят впечатление — наоколо беше пълно с хлапаци като Лъонка и с връстници на Петруха. Всички пътуваха отнякъде и занаякъде в разгара на летния сезон — типична смесица от азиатски и европейски лица... И макар че в ресторанта час по час влизаха милиционери да осъществяват контрол, и макар че те се срещаха на всяка крачка на гарата, контрабандистите ни най-малко не се тревожеха от този факт. Наобядваха се бързо, отстъпвайки място на други желаещи да опитат дежурното меню, след което по някакъв таен сигнал незабелязано се разпръснаха — всеки с багажа си: сак или куфарче, в които носеха хляб, консерви и други необходими принадлежности. И тъй, контрабандистите се запиляха всеки по своя път, изчезнаха в необятните простори на тукашните Примоюнкуски степи.

Петруха, Авдий и Лъонка тръгнаха заедно, както бе замислено и санкционирано от Шефа, когото Авдий така и не успя да види. Нямаше обаче никакви съмнения, че именно тон ръководи тайно цялата операция. За четири рубли, които Петруха плати с парите, отпуснати от Шефа, потеглиха с попътен камион за един от най-далечните филиали на совхоз „Учкудук“, кажи-речи, на границата с Моюнкумите. За всеки случай си измислиха легендата, че са работници занаятчии. Авдий е

строителен дърводелец — твърде търсени хора по тукашните краища, — което впрочем отговаряше на истината: Авдий действително не беше лош дърводелец. Още от дете знаеше много неща от баща си. Пак така, за всеки случай, Петруха сложи в куфарчето му най-необходимите дърводелски сечива — ренде, брадва, длето, предвидливо взети от къщи. Себе си и Лъонка Петруха трябваше да представя за мазачи и бояджии — уж са ученици от ПТУ и през ваканцията отиват в далечния „Учкудук“, в Примоюнкумието, да припечелят някоя пара от степняците при строежа на нови къщи. Версията беше съвсем правдоподобна.

Денят беше зноен, но в открития камион жегата се понасяше по-леко, не приличаше толкова и подухваше свеж степен ветреца. Наистина пътят, като всеки междуселски път, беше лош и съвсем разбит.

Когато пред ямите шофьорът понатискаше спирачки, вдигнатите облаци прах застигаха камиона и тримата се давеха от кашлица, махайки е ръце. Само необятната шир наоколо разведряваше духа в това тежко пътуване и неволно хрумваше мисълта: ех, да имах криле да полетя над земята... „Сега сякаш със собствените си очи се уверих, че земята е планета — мислеше си Авдий, изправен до кабината. — А колко тясно се чувства човек на нея, как се страхува, че няма да има място за всички, няма да се изхрани, няма да живее добре със своите себеподобни. И може би именно предубежденията, страхът, омразата стесняват планетата до размерите на стадион, където всички зрители са зложници, понеже, за да спечелят играта, и двата отбора са донесли със себе си ядрени бомби, а запалняковците безогледно крещат: гол, гол, гол! Това представлява планетата. А нали всъщност пред всеки човек стои неотменната задача да бъде човек днес, утре, винаги. От това се създава историята. Къде отиваме сега, заради каква жизнено важна необходимост хората търсят отрова за себе си и за другите, какво ги кара да го вършат и какво намират в този страшен кръг на отричане от самите себе си?“

В Учкудук, това наистина запиляно и от бога забравено казахско селище, веднага си намериха работа — уредиха се за два дни да довършват мазаческите и дърводелските работи в новата къща на един

чобанин. Той самият бе заминал със стадото за летните пасища, семейството му бе тръгнало с него и строежът пустееше, оставен на грижите на един съсед роднина, в случай че и тази година се навестят работници занаятчийци. И те дойдоха сякаш по поръчка — Петруха, Авдий, Лъонка, трима левенти, трима апаши на анаша.

Живееха на строежа, достатъчно бе, че имаха покрив над главата, а и времето беше горещо. Направиха на двора огнище и дори си готвеха на него. Трябваше да се каже, че работеха бясно, като фурии. Петруха ставаше още в зори и веднага будеше своите колеги от задругата — Авдий и Лъонка, хващаха се на работа и блъскаха чак до мрак. Вечеряха късно край огнището и едва тогава Петруха си позволяваше да отдъхне и да поразмишлява.

— Знаеш ли, Авдий, като те гледам, не мога да се оплача — работиш. Е, разбира се, все нещо ще платят, както си е редното. Но ако искаш да знаеш, тия пари за нас са нищо! Колкото да се почерпим! Сега работим само за парлама. Виж, когато тръгнем оттук и попаднем където ни трябва, та с две ръце да береш, това е вече друго — един ден ще се потиш из степта, ама после цяла година си караш кефа. Ти, Лъонка, знаеш! Прав ли съм?

— Знам донякъде — отвърщаше Лъонка, който ставаше все по-мълчалив.

— Но внимавайте, момчета — строго предупреждаваше Петруха, — да не се изтървете я пред съседа, я пред някой друг от селото, те са добри хора, ама все пак — ако ще светът да се обърне, на никого пи дума. Особено ако някой дойде и вземе да разпитва. Ти, Авдий, ще казваш: нямам представа, не знам, имаме си бригадир, той отговаря за всичко, така че питайте него, аз съм само работник и нищичко не знам. Ясно ли е?

Какво има да му се умува — щом трябва да е ясно, значи ясно... Но Авдий не се тревожеше толкова от това, колкото че трябва да мълчи и да не прави опити да повлияе на момчетата, тръгнали по такъв опасен път, жадуващи на всяка цена да спечелят тези престъпни пари — изпитваше страстно желание да се намеси, но не можеше да си го позволи. Дори да съумее със силата на разума и словото да ги разколебае, да ги накара да осъзнаят своето падение, дори при положение, че двамата се вслушат в съветите му и решат да скъсат с този живот, те няма да посмеят, няма да могат да го сторят по простата

причина, че вече здраво са обвързани от някакво жестоко взаимно поръчителство с другите, които имат неписаното право да ги накажат за измяната. И как да разкъса този железен обръч? Единствената му утеха бе мисълта, че би помогнал за благородното дело, ако разучи отблизо пътищата и начините за контрабанда с анаша и по-късно публикува всички факти в голяма вестникарска статия, с която да възбуди общественото мнение. И както се надяваше, това ще бъде началото на една морална борба за душите на отбилите се от пътя младежи. Само това му помагаше да се примири с факта, че неволно се оказа замесен в тези работи, че стана контрабандист от групата на Петруха.

На третия ден от пребиваването им в Учкудук се случи малко произшествие — Авдий не му придаде никакво значение, но Петруха много се разтревожи, когато узна за него. Точно тогава той и съседът, стар инвалид от войната, бяха отишли с неговата каруца до централното стопанство на совхоза за консерви, цигари и захар — Петруха искаше да набави запаси, тъй като бе решено на следващия ден да поемат навътре в степта — уж да търсят работа по други места.

Льонка довършваше вътрешната мазилка на къщата, а Авдий, седнал в едно потулено кътче на двора, майстореше врата за барачката. Внезапно откъм улицата се чу пукот на мотор, Авдий стана и засенил с ръка очи, се огледа. Пред къщата спря, боботейки, голям мотоциклет, водачът му леко скочи от седлото. За учудване на Авдий това се оказа съвсем млада жена. Как ли управлява тази тежка машина, и то по такива пътища?! Жената смъкна каската с откопчана каишка, свали ветрозащитните очила и тръсна глава, по раменете ѝ се разпиляха гъсти светли коси.

— Ох, заврях! — показва тя в усмивка равни бели зъби. — Олеле, що прахоляк съм насъбрала! — жизнерадостно възкликна тя и взе да отупва прахта от дрехите си. — Здравейте!

— Здравейте — смутено отговори Авдий. Глупашките наставления на Петруха му бяха подействували. „Коя ли ще е? И за какво ли е дошла?“ — мина му през ума.

— Тук ли е стопанинът? — попита мотоциклетистката със същата приветлива усмивка.

— Кой стопанин? — не разбра Авдий. — Стопанинът на къщата ли?

— Да, разбира се.

— Няма го, май че е някъде по пасищата.

— Ама как, не сте ли го виждали?

— Не, не съм. Впрочем наскоро идва и го зърнах за малко. Но не съм приказвал с него.

— Че как така да не сте приказвали, нали работите тук, на къщата му?

— Извинете, но аз наистина не успях да говоря с него. Тогава, струва ми се, той бързаше. Разговаряха с нашия старши, с Пьотър. В момента го няма. Скоро трябва да си дойде.

— Да, но това не ми върши работа, извинявайте, ако има нещо. Просто исках да се видя с Орман — нали е пастир, да ме осведоми по някои въпроси, които ме интересуват. Та рекох пътъм да се отбия, мислех, че ще го заваря. Извинявайте, сигурно ви попречих на работата.

— Моля ви се, ни най-малко.

Мотоциклетистката отново сложи каската с разкопчаната каишка, запали мотора и на тръгване, поглеждайки Авдий през очилата, леко му кимна. А Авдий несъзнателно ѝ махна в отговор. После мислите му дълго се връщаха на този уж незначителен, случаен епизод. И то не защото в душата му се беше промъкнало подозрение: толкова ли безобидно е внезапното ѝ посещение точно в деня преди тяхното тръгване за анаша, дали не иска да подразбере нещо — не, съвсем за друго си мислеше той. След като тя замина, вдигнала облаци прах с мотоциклета си, той ясно си я представи с най-големи подробности, сякаш си бе поставил за цел да я запомни за цял живот. И с изненада и задоволство установи, че е добре сложена, малко по-висока от среден ръст, с дребни, но женствени и съразмерни форми, общо взето, всичко беше по вкуса му. „Ама не, наистина — повтаряше си той, сякаш спореше с някого. — Точно така трябва да изглежда една жена! Точно така!“ Спомняше си одухотвореното ѝ лице, необикновено изтънчените черти, кестенявите, почти черни очи, сияещи с жив блясък, а косата ѝ, която свободно падаше на раменете и очертаваше лицето, бе съвсем светла. Това съчетание на тъмни очи със светла коса ѝ придаваше особена прелест. Всичко в нея му харесваше: и малкият, почти незабележим белег на лявата буза (може би е падала като малка?), и начинът, по който бе облечена — дънки, яке,

поизносени ботуши с нагънати кончове, — и увереността, с която караше мотоциклета: а той самият беше карал само велосипед... Пък и как глупаво се държа, когато го попита за стопанина; не съм го виждал, не-не, зърнах го за малко... просто като някакъв хлапак и защо така се обърка?

Приятно, твърде приятно му беше на Авдий Калистратов да си мисли за нея, макар че всъщност нямаше кой знае какво толкова да си спомня — тя внезапно дойде, внезапно си отиде и толкоз. Все пак коя е, откъде идва? Съдейки по всичко, бе дошла по работа, но какво би могла да прави тази жена по тия пусти места?...

Когато разбра, че е идвала някаква странна жена с мотоциклет, Петруха сериозно се разтревожи и започна надълго и нашироко отегчително да разпитва какво била казала тя, от какво се е интересувала, какво ѝ бил отговорил Авдий. Наложил се на няколко пъти Авдий да преразкаже целия разговор дума по дума.

— Има нещо гнило в тая работа, има — със съмнение клатеше глава Петруха. — Жалко, че не бях тука, иначе веднага щях да разбера що за птица е тя. Виждаш ли, Авдий, ти си умен и образован, ама в тоя случай аз по-добре от тебе щях да се справя, щях най-подробно да я разпитам. Да изясня коя е и какво ѝ трябва, а ти, мой човек, си се оплел, виждам аз, загубил си ума и дума, макар че те бях предупредил как да постъпваш в такъв случай.

— Но защо се тревожиш? — мъчеше се да го успокои Авдий. — Какво толкоз има да се страхуваш?

— А бе може да са ни подушили ченгетата. Представи си, че са я пратили тук да оглежда?

— Не говори глупости!

— Да видим какви ще ги приказваш, когато те тикнат зад решетките или когато Шефа те привика за обяснение, а в разпитите той не си поплюва, не е като ченгетата: жив ще те одере, а може и да те пречука. Разбираш ли поне какво значи тая дума?

— Успокой се, Пьотър, каквото е писано да става, ще стане. Трябвало е по-рано да се мисли за това. Виж, Лъонка, да речем, е още дете, но кой го е въвлякъл в тая работа? Или да вземем тебе, на колко години си, имаш ли двайсет? Като някакъв тъпак не смееш една крачка сам да направиш, излишна дума да кажеш, само и само да не

разсърдиш Шефа. Поне да беше се замислил какво ще стане по-нататък, тук има над какво да се помисли.

Но опитът на Авдий беше неуспешен — Петруха моментално кипна.

— Я зарежи тия работи, Авдйй, и Лъонка не закачай. Може да си учил за поп, ама няма защо да ми четеш проповеди. Избий си ги от главата тия. От хубави думи файда няма, а при Шефа гребем парите с шепи. Разбра ли? Лъонка е сирак, кон го поглежда, а има ли си парици, няма да е по-долу от другите. Няма да ходи гладен и жаден. С твоите басни човек не може да се нахрани, а камо ли да седне да гуляе с приятели, та чак масите да се огъват и мадамите на естрадата така да пеят, че да му бъркат в душата. Нали братята ми са бачкатори, да беше видял как изкарват всяка рубла! Блъскат от сутрин до вечер. А за мене рублата е нищо, колкото задника да си избърша! Само глупаците не обичат парите, така ли е, Лъонка?

— Така е — с блажена усмивка кимна Лъонка без капчица съмнение.

Но това беше само опипване на почвата за един по-сериозен разговор при по-удобен случай. Авдий разбираше, че не бива да е твърде настойчив — иначе кой ще му повярва, че и той е контрабандист на анаша, алчен за пари.

На другия ден станаха преди разсъмване. На хоризонта зората едва проблясваше и пръснатите недалеч къщи на селото още спяха, дори кучетата не лаеха, когато тримата тръгнаха крадешком през градините към голата степ. По думите на Петруха нямаше много път. Той ги водеше и обеща, щом види някъде от дивия коноп — анаша, веднага да го покаже на Авдий.

Скоро им се удаде такъв случай. Високо, доста жилаво растение с мъхесто стъбло и кичести съцветия — именно такава се оказа анашата, заради която бяха дошли в Азия чак от Европа. „Господи — помисли си Авдий, — наглед толкова невзрачна, като бурен, а каква омайваща наслада крие за някои хора, които съсипват живота си заради нея! А тук я газиш като трева!“ Да, това беше анашата, слънцето се бе издигнало високо и започваше вече да припича, а те стояха сред голата степна шир, където нямаше дори едно дръвче, и мачкайки с пръсти листенца от цветовете, вдишваха лепкавия тръпчив мирис на дивия коноп. Колко чудновати видения е пораждал той у пушачите векове

наред! Авдий се мъчеше да си представи старите източни пазари (за тях беше чел по книгите) в Индия, Афганистан или Турция, край древните крепостни стени на Истанбул или Джайпур, край портите на прочути някога дворци, пазарите, където открито, са продавали и купували анашата и още там, на място, са я пушили, като всеки се е отдавал на разнообразни халюцинации в границите на собствената си фантазия — едни са преживявали насладите на харема, други са се виждали под разкошни балдахини върху шахски слонове със златосърмени покривала, яздещи сред пъстрите тълпи и шумното многогласие на празничните улици, трети са изпадали в зловещ мрак на самота, който извира от недрата на умъртвеното съзнание и поражда неудържима ярост, желание да смажеш, да унищожиш всичко живо наоколо. Тукати всеки, който ти се мерне пред очите!... И не се ли крие в това една от фаталните причини за гибелта на някога процъфтяващия Изток? Нима сладостното опиянение на разума предлага тъкмо този коноп, това съвсем обикновено, нищо и никакво растение сред сухите степи?...

— Ето я, милинката! — радостно възкликна Петруха и описа с широк жест степните простори. — Гледай, а ето още там, и там! Всичко това е анаша! Но няма да берем тука — това е нищо! Средна работа. Такива места ще ви покажа, че свят ще ви се завие...

След един час път навлязоха в огромни площи с анаша, само от вдишването на аромата ѝ наоколо се почувствуваха като пияни и се развеселиха. Същинска джунгла. Започнаха да берат листата и цветовете, като разстилаха набраното да съхне. Петруха каза, че трябва да се суши не повече от два часа. Работата спореше... И всичко вървеше от хубаво по-хубаво. Не изведнъж отнякъде се чу бръмчене на хеликоптер. Той летеше ниско над степта и както изглежда, се приближаваше към тях.

— Хеликоптер, хеликоптер! — с хлапашки възторг закрещя Лъонка и радостно заподскача.

Петруха обаче бързо реагира.

— Лягай, глупако! — викна той и изпсува.

Всички залегнаха по очи сред тревата — хеликоптерът мина малко по-встрани, така че едва ли ги забелязаха отгоре, но дълго време след това Петруха не можа да се успокои и много се кара на Лъонка —

мислеше, че хеликоптерът е изпратен специално да търси контрабандисти.

— Защо не — разсъждаваше той. — Отгоре всичко се вижда, всеки плъх, всяка мишка. А нас, глупаците, от сто километра ще ни зърнат. И веднага ще съобщят по радиото къде то трябва. А дойде ли милицията с коли, тук няма къде да бягаш — вдигаш ръце и край!

Но скоро той забрави тревогите си, трябваше да се работи. Същия ден се случи невероятното преमेждие на Авдий с вълчето семейство. А всичко стана така.

Направиха почивка, хапнаха и тогава Петруха каза:

— Слушай, Авдяй, ти, изглежда, свикна с нас, стана вече наш човек. Виж какво ще ти кажа. За новациите като тебе при нас има такъв закон. Щом влезеш в бизнеса, трябва да дадеш на Шефа нещо като подарък, или такса, както щеш го разбирай.

— Но отде подарък? — разпери ръце Авдий, изненадан от този обрат на нещата.

— Чакай бе, не се стряскай! Не мисли, че трябва да хукнеш по магазините за подарък! Оттука ще ти бъде бая далечко. Друго имам предвид. Трябва да посъбереш малко пластилин, да речем, колкото една кибритена кутийка. Ще потичаш из тревата, аз ще ти кажа как се прави, а после значи, когато се видиш с Шефа, ще му го поднесеш в знак на приятелство, но какво да те уча, имаш си акъл в главата, сам разбираш: Шефа тук е главният, а ти си му подчинен, сиреч благодарност за доверието...

Авдий се позамисли: всъщност тази идея не беше лоша — подаръкът, събраният от анашата прашец, най-ценният продукт, му откриваше достъп до Шефа. Най-сетне щеше да го види. А това бе крайно необходимо! Току-виж, му се удаде възможност да поговори с онзи, под чиято власт бяха всички контрабандисти. „Власт, власт, къде то има двама души, там вече има и власт!“ — горчиво се усмихна Авдий Калистратов.

— Добре — каза той, — ще събера пластилин и ще го дам на Шефа. А кога ще му го дам, на гарата ли?

— Не знам със сигурност — призна Петруха. — Може още утре дори.

— Как така утре?

— Ами така. Време е да се връщаме. Стига толкоз. А утре е двайсет и първи. Утре до четири часа след обяд живи или мъртви трябва да се явим на срещата. Така че тръгваме.

— Къде е тази среща?

— Където е — перчеше се със своята осведоменост Петруха. — Като идем, ще видиш. На триста и трийсетия километър.

Авдий престана да пита — и без това разбра, че триста и трийсетият километър е участък от Чуйската железопътна линия; друго беше по-важно — вероятно там, и то още утре, ще се запознае с Шефа. Така че по-добре е да не губи време и да тръгва да събира пластилин.

Работата се оказа проста, но крайно уморителна и се вършеше по някакъв дивашки начин. Човек трябваше да се съблече гол и да тича през конопа, за да полепне по тялото му прашец от цветовете. На Авдий Калистратов се наложи дълго да тича тоя ден — никога през живота си не бе тичал толкова много! Пък и доста трудно беше да се изстърже едва видимият лепкав слой от микроскопичния и почти безцветен прашец — в резултат от всички усилия се получи нищожно малко количество пластилин. И само при мисълта, че така ще си осигури среща с главния, с Шефа, и че най-сетне, след като натрупа факти, ще може чрез словото, чрез вестника да разкрие скритите пружини за поведението на контрабандистите, да огласи с вик на болка цялата страна — намираше сили да тича напред-назад в тоя пек.

Но в желанието си да намери по-гъсто обрасли места с анаша Авдий доста се отдалечи. И в един момент се почувствува някак удивително олекнал, сякаш литнал насън ли, наяве ли и той не знаеше. Дори не разбра как стана това. Слънцето яростно приличаше, въздухът трептеше нажежен, прелитаха с крясък някакви птици, заливаха се в трели чучулиги, пърхаха пеперуди и други насекоми, които също издаваха някакви звуци — с една дума, земен рай, и в този рай, гол, по плувки и кецове, с панама на главата и очила, Авдий Калистратов, белокожият, мършав северняк, зашеметен от прашеца, се носеше като навита пружина напред-назад по степта, избирайки най-високите гъсталаци. Около него се кълбяха облаци от прашеца на цъфналия, връзващ семена коноп и от продължителното вдишване на тази летяща омая в съзнанието му се пораждаха различни видения. Изпитваше особеното усещане, че се носи на мотоциклет, седнал зад вчерашната

посетителка. При това ни най-малко не се смущаваше от обстоятелството, че не е на кормилото, както подобава на истински мъж, а се вози като пътник, отзад, където обикновено седят жените. Но какво да се прави — не знае да кара мотоциклет, пък и няма абсолютно никакво понятие от техника. Стигаше му и това, че е заедно с вчерашната си позната. Кичури от косата ѝ, изскочили изпод каската, се развяваха на вятъра и докосваха лицето му като галещи ръце, полепваха по устните, по очите, гъделичкаха врата, което му доставяше неописуемо удоволствие; от време на време тя се обръщаше и закачливо му се усмихваше, очите ѝ сияеха — сърцето му преливаше от желание това да продължи вечно...

Опомни се едва когато недалеч от себе си съгледа трите вълчета. Я виж ти! Откъде ли се взеха? Не вярваше на очите си. Трите вълчета въртяха опашки, искаше им се да дойдат при него, да си поиграят — примираха от страх, но не бягаха. Дългокраки, като малчугани, с леко щръкнали, неукрепнали уши, с още остри муцунки и живи, трогателно доверчиви очи. Кой знае защо, Авдий така се разнежи и забравил всичко, започна ласкаво да им приказва, гальовно и закачливо да ги мами, преизпълнен от човешка доброта, но в следващия миг видя като блясък на бяла мълния оголените бели зъби на връхлитащата го вълчица... Всичко бе така внезапно и стремително, но и с някаква забавена зловеща яснота, че без да усети как се подгънаха краката му, той приклезна, обхванал с две ръце глава — дори не подозираше, че именно това му спаси живота. Стигнала вече на три крачки от него, вълчицата неочаквано промени намерението си и с яростен скок прелетя над главата му, облъхвайки го с животинския си мирис, а погледите им се срещнаха и Авдий видя искрящите ѝ, необикновено сини, жестоки очи и студени тръпки го полазиха. Вълчицата още веднъж стремително го прескочи, втурна се към вълчетата и веднага ги подгони по-надалече, като пусна в действие и зъбите си, междувременно избута появилия се от падината ужасно настръхнал грамаден вълк и след миг всички светкавично изчезнаха...

А Авдий, хукнал да се спасява, дълго тича по степта, като крещеше от ужас. Тичаше със замаяна глава, чувствуваше тялото си натежало като олово, залиташе, преплитайки крака от изтощение — идеше му да се тръшне на земята и да заспи, но в същия миг започна да повръща, мислеше, че е настъпил последният му час. Въпреки това

всеки път намираше сили да отскача от гнусните нечистотии, които изригваха от устата му, и продължаваше да тича, докато нов пристъп не го превиваше одве с адски режещи болки в корема. Докато бълваше отровата от пращеца и се гърчеше в конвулсии, Авдий стенеше и бърбореше: „О Боже, стига, помогни ми! Никога, никога вече няма да събирам анаша! Стига, не искам нито да я виждам, нито да усещам тоя мирис, о Божичко, смили се над мене...“

Когато най-сетне спря да повръща и се канеше вече да потърси дрехите си, дотичаха Петруха и Лъонка. Разказът за срещата с вълците страшно им подействува. Най-много се уплаши Лъонка.

— Я се стегни! Какво си се разтреперал? — нахвърли се срещу него Петруха. — Едно време, когато хората са ходили за злато, що ужасии са им се случвали, ама нищо, пак са отивали... А ти от някакви вълци се уплаши — та те вече отдавна са избягали...

— Да, но онова е било злато — каза Лъонка след известно мълчание.

— И каква разлика има? — озъби се Петруха.

Тъкмо от това се възползува Авдий.

— Има разлика, Пъотър — промълви той. — Доста голяма разлика. Златото е причина за много злини, но то се добива открито, а анашата е отрова за всеки. Нали по себе си го разбрах, едва не пукнах, цялата степ оплесках с бълвоч.

— Глупости, прилошало ти е, защото не си свикнал, кой ти е виновен — недовошно махна с ръка Петруха. — Да не сме те довели тука насила? И непрекъснато дрънкаш за Бога, какво било хубаво, какво било лошо, защо ни разваляш играта? Защо само ни мътиш водата? Ама щом е за пари, дойде с нас и едва не се навря на вълците в устата!

— На никого не искам да мътя водата, а да я избистря. — Авдий реши, че ще се наложи да говори по-открито, отколкото бе възнамерявал. — Например ти, Пъотър, изглеждаш умно момче, а как не съзнаваш, че вършиш престъпление...

— Върша! А ти какво вършиш!?

— А аз искам да ви спася!

— Да ни спасиш! — ядно възкликна Петруха. — И как смяташ да ни спасиш? Я кажи!

— Първо ще се покаем пред Бога и пред хората... За учудване на Авдий те не се разсмяха. Петруха само се изплю, сякаш нещо мръсно му бе влязло в устата.

— Да се покаем! Виж ти какво намислил — промърмори той. — Ти се покайвай, а ние ще бичим мангизи. На нас мангизи ни трябват, разбра ли — просто и ясно! А ти се кай колкото щеш! И ако си правиш шеги, Авдий, внимавай как се шегуваш! Узнае ли Шефа, че се мъчиш да ни откажеш, вкъщи няма да се прибереш, запомни! Най-приятелски ти го казвам. И не ни безпокой, за нас парите са всичко! Кажи, Лъонка, на тебе какво ти трябва — Бог или пари?

— Пари! — отговори Лъонка.

Авдий премълча. Реши временно да отложи този разговор.

— Е хайде, поговорихме и стига вече, а сега да си приготвяме багажа — примирително се разпорежи Петруха. — Та значи с твоя пластилин, Авдий, нищо не излезе?

— Да, за съжаление. Когато ме нападна вълчицата, си изкарах ангелите, забравих къде какво съм оставил. И дрехите ми някъде останаха, ще ида да ги търся...

— Дрехите ще се намерят, няма къде да се дият, но, виж, за пластилина вече нямаш време. Днес трябва да се връщаме. Нищо де, ще обясним каква е работата. Шефа ще разбере. Ако не разбере, другия път ще събереш...

Нарамили претърпаните раници с анаша, те вървяха чак до полунощ в посока на железопътната линия. Не се чувствуваха много уморени, защото сухата анаша не тежеше, но силната ѝ миризма, която лъхаше през найлоновите торбички, замайваше главите им, караше ги на сън. В полунощ контрабандистите легнаха да спят на открито в степта, та на разсъмване да продължат пътя си. Лъонка се сгуши между Авдий и Петруха — страхуваше се от вълци след днешния случай. И много естествено — той си бе още дете. А при Авдий стана обратното, докато по пътя ужасно му се спеше, когато легнаха, дълго не можа да заспи. Молбата на Лъонка да легне в средата го бе трогнала дълбоко, пък и като си помисли човек — такъв дангалак, а се страхува от вълци — но каква ли власт има порокът, изопачените от детство представи за живота, щом като одева дори Лъонка, без да му мигне окото, отговори, че за него парите са по-важни от Бога. Естествено, Бог

като условно понятие, като символ на порядъчния живот. Такива мисли се въртяха в главата на Авдий...

Летните нощи в степта си имат някаква своеобразна красота. Всеобхватна тишина, излъчваща се от величието на земята и небето, топъл въздух, наситен с аромата на много треви, и най-вълнуващата гледка — сияещата луна с милиарди звезди наоколо, и нито прашинка в пространството между погледа и звездите, толкова е бистро, че преди всичко натам, в дълбините на този загадъчен свят, се отправя човешката мисъл в редките мигове, когато се откъсне от делничните грижи. Но жалко, че никога не е за дълго...

А Авдий си мислеше, че засега всичко се нарежда според сметките му: добра се до степите с дивия коноп, видя всичко с очите си и дето е речено, изпита го на гърба си. Сега оставаше най-трудното — да се качат на влака и да заминат. За контрабандистите на анаша най-опасното беше самото пренасяне на стоката. Милицията ги задържаше предимно по азиатските гари, в европейската част на страната беше по-спокойно. Успееха ли да се приберат или поне да стигнат до Москва, това вече се смяташе за пълен триумф. Голямото зло на битието тържествуваше, добило формата на нищожен успех на нищожни хора...

Трудно беше за Авдий да се примири с това дори в мислите си, но и да предприеме нещо, с което не само да спре даденото престъпление, а да преобрази разбиранията на тези хора, да ги откаже от престъпния живот — не бе по силите му, съзнаваше го. Онзи, който му беше потенциален противник тук, в тези степи, и който невидимо държеше в ръцете си всички контрабандисти, а следователно в известна степен и него, Авдий, когото всички наричаха Шефа, беше много по-силен от него. Именно той, Шефа, беше ръководителят, или може би дори нещо повече — микродиктаторът в похода за анаша, а той, Авдий, присъединил се като странствуващ монах към разбойническа банда, беше най-малкото смешен... Но монахът, фанатично преданият на Господа идеалист, при всички обстоятелства трябва да остане верен на призванието си... Именно това предстоеше и на него...

И си мислеше още Авдий за странното премеждие през този ден — за вълчетата, неразумните дългокраки палавници, взели човека за някакво смешно безобидно същество, с което бяха готови да си

поиграят, за свирепата синеока, връхлетяла го изневиделица вълчица. Как се беше разярила и как всичко се размина, а и защо ли го прескочи на два пъти? Впрочем какво костваше на нея и на вълка да го разкъсат за миг, да разкъсат този гол — като се изключат панамата и плувките, — беззащитен градски идиот, толкова гол и беззащитен, че само в анекдотите може да се чуе подобна смехория. И какво нещо — съдбата в лицето на тези зверове се смили над него: не означаваше ли това, че все още е нужен в живота? А колко хубава, колко стремителна бе необикновената синеока вълчица в своя яростен порив, в тревогата за чедата си. И естествено, тя бе права за себе си, но добре, че го прескочи, не му причини зло, та той нямаше никаква вина. И докато мислеше за това, Авдий тихо се засмя, представи си колко би се развеселила онази мотоциклетистка, ако беше го видяла в такова смешно положение. Като някакъв забавен цирков клоун. Но после го обзе страх, ами ако изведнъж мотоциклетът се повреди и угасне някъде сред безлюдната степ, та тя е сам-сама, току-виж, я нападнали вълци?! И тогава започна суеверно да заклева синеоката вълчица: „Чуй ме, прекрасна майко вълчице! Ти живееш по тези места, живеи си, както искаш, както ти е отредено от природата. Само за едно те моля, ако случайно спре нейният мотоциклет, не я закачай, за Бога, в името на твоите вълчи богове, в името на твоите вълчета. Не й причинявай зло! А ако поискаш да ѝ се полюбуваш — нали е толкова прекрасна на тази мощна машина с две колела, тичай до нея, откроя на пътя, тичай тайно, добий крила и лети отстрани. И може би, синеока вълчице, ако се вярва на будистите, ти ще познаеш в нея своя сестра в човешки образ? И защо не — вие двете сте прекрасни, всяка със своя красота, нищо че ти си звяр, а тя човек! Не крия от тебе, че бих я обикнал с цялата си душа, но съм глупак, ами да, глупак съм, какво друго! Само един абсолютен глупак може така да мечтае. А ако по някакъв начин узнае за какво мисля, сигурно много ще се смее, ще се залива от смях! Но нека се смее, ако това би ѝ създало радост...“

Бе още тъмно — над степта едва-едва започваше да се развиделява, когато Петруха взе да буди Авдий и Лъонка. Време бе да стават и да продължат пътя си към триста и трийсетия километър. Колкото по-рано, толкова по-добре. Защото освен тях още две-три групи контрабандисти щяха да дойдат по същото време на това място с набрана и вече изсушена анаша. Трябваше да спрат някой товарен влак

и незабелязано да се качат на него, за да стигнат до гара Жалпак-Саз, а оттам вече да продължат с пътнически влак. С една дума, на контрабандистите предстоеше най-опасната част от пътуването. Изглежда, цялата операция щеше да се ръководи от Шефа. Дали той щеше да ги посрещне, или те щяха да го намерят на триста и трийсетия километър, не се разбра. Петруха не обясни свястно. Или не знаеше, или не искаше да говори.

Отново метнаха раниците на гръб и тръгнаха след Петруха. Авдий беше изумен от топографския му усет, от неговата зрителна памет. Петруха предварително казваше къде какво дере има, закътано изворче, падина или суходол. А Авдий съжаляваше, че такава способност, такава памет се похабяват напразно! По тези места Петруха бе минавал само набързо, а колко добре се ориентираше сега!

Ами че аз, казваше Петруха, съм роден на село. И още разправяше, че както бил чувал, на около триста километра оттук започвала пустинята Моюнкум, където гъмжи от сайгаци, сиреч степни антилопи, и където умните хора, които разполагат със здрави служебни газки, идват на лов едва ли не от Оренбург. „Дойдат, а мезето припка наоколо, пиенето си носят, каквото им душа иска. Да, царски лов изкарват! Но май си е бая опасно, имало е случай колата да се повреди, тогава ловците се загубват в степта и загиват от жажда. А зиме се е случвало и буря да ги застигне. После само костите им дето ще намерят. А един ловец дори откачил, наложило се с хеликоптер да го гонят. Лети хеликоптерът над него, иска да го спаси, а той бяга ли, бяга, крие се. Дълго го гонили тъй и когато най-сетне го прибрали, той не можел вече да говори. Междувременно жена му се хванала с друг! Кучка! Всички са такива! Затуй не мисля да се женя. Имам си в града една изпраскана мадама, пуснеш й нещо за парцали и по-добра от нея няма, дори ти дава гаранция, че няма да има бебета. И най-важното — купил съм си вече мотор, чешка марка, спортен модел, държа го в бараката, а сега ще взема жигула, колко му е, но де да можех да се изтупам с една от новите волги, дето приличат на мерцедесите и отвътре са с касетофон, че като го пусна, мацето да ми пее, а аз да се топя от кеф. За тая работа връзки трябват, навсякъде плащаш скъпо и прескъпо. Че като духна тогаз със собствената волга до Воркута, да позяпат братлетата, да видят. Хе-хе, жените им ще се пукнат от завист. А багажника ще напълня с най-отбрано пиене, все чужбински марки.

Е, и от нашенската водка ще сложа, по-добра от нея няма, разбира се. И как да не завиждат, уж бях Иван-глупака, ама я гледай какво става... Затуй, приятелчета, се хванах с контрабандата на анаша, пък и вас доведох, да си разберете от живота, защото дават ли ти — яж, гонят ли те — беж.“

Докато слушаше това на пръв поглед вятърничаво и непретенциозно бърбене на Петруха, който гледаше така да минат неусетно пътя, Авдий си мислеше за своето, за това, че човек се лута между изкушението да забогатее, подражанието на тоталното подражание и суетата, че именно това са трите основни начала на масовото съзнание, върху които се гради навсякъде и във всички времена непоклатимият свят на еснафа, те са пристан на големи и малки злини, на безплодни и жалки възгледи и трудно би се намерила такава сила на земята, включително и религията, която да се пребори с всесилната идеология на еснафския свят. Колко самоотвержени полети на духа са се разбивали в тази несъкрушима, макар и аморфна твърдина... И фактът, че сега отива на явката на контрабандистите, свидетелствуваше за същото — духът е безпомощен, при все че е неуморим... Очевидно такава му е съдбата... През целия път Авдий се настройваше за срещата с Шефа — трябваше да е готов за предстоящата борба...

Стигнаха участъка на триста и трийсетия километър два часа по-рано — след час бяха вече на уговореното място. Малко преди да стигнат до успоредната с железопътната линия падина, Петруха предупреди: да скрият раниците там, където им посочи, и да седят мирно, да не стават от местата си, когато минават влаковете. Всеки миг да чакат инструкции от него.

Все пак доста бяха уморени — и как иначе, толкова път за един ден! Приятно бе да се изтегнеш, в падината на копринено-мекия килим от конски босилек и коило. Да слушаш как в далечината се подема тътенът на влаковете, как той нараства, как бучат и потреперват релсите при приближаването на тежкотоварните километрични композиции, как страшно профучават с оглушителен грохот от колела и с дъх на желязо и мазут й как дълго след това заглъхва шумът на движението, разтваряйки се в океана на степната тишина... Профучаха и два пътнически влака — единият в едната, другият в другата посока. Авдий се пооживи — от дете обичаше да гледа отблизо

преминаващите пътнически влакове, да се взира в силуетите и лицата по профучаващите прозорци. Ах, щастливци, вземете и мене със себе си! Сега обаче бе лишен от тази мимолетна радост — трябваше да се крие зад един храст, да не вдига глава. И което беше най-лошото, да бъде съучастник или най-малкото свидетел на бандитското спиране на един от товарните влакове по този участък. Но ме с цел грабеж, а само колкото контрабандистите да се качат и скришом да продължат своя път...

Влаковете се движеха в едната и в другата посока. После настъпи продължителна пауза и пълна тишина. Авдий беше позадрямал, когато изведнъж се чу изсвирване с уста. Петруха се ослуша и също подсвирна, в отговор сигналът се повтори.

— Стойте тука и чакайте спокойно — каза Петруха, — а аз отивам, викат ме. И без мене никъде да не сте мръднали, чу ли, Авдйй, чу ли, Лъонка? Не е лесно да спрем товарен влак. Акъл се иска за тая работа.

С тези думи изчезна. Върна се приблизително след половин час. Изглеждаше някак странен. Усещаше се някаква необяснима промяна в него, очите му играеха, избягваха откритите погледи. В подобни случаи Авдий не обичаше да се поддава на подозрения, пъдеше от себе си ненужните мисли. Винаги можеш да се излъжеш, какво ли не се случва на човек, току-виж, го е заболял коремът... И затова спокойно се осведоми:

— Е, Пьотър, как вървят нещата?

— Засега добре, всичко е наред. Скоро ще действуваме.

— Товарен влак ли ще спрем?

— Ами то се знае. Най-сигурното в нашата работа е да се махнем оттук с товарен влак. И вече идеалното положение е влакът да стигне на гарата през нощта и да спре на някоя глуха линия.

— Аа, ясно.

Помълча. Петруха запали, подръпна от цигарата и каза сякаш между другото:

— А бе един приятел от наште си е навехнал крака, Гришан се казва. Сега се видяхме. Нямал късмет човекът. С тоя крак какво ще набереш — къде ти, ходи с тояжка. Жал ми стана за него. Та ако искате, да му отпуснем всички по нещо, тука сме десетина човека.

Всеки ще отсипе по мъничко анаша и като погледнеш, ще помогнем на човека.

— Аз съм съгласен — отговори Авдий. — Лъонка спи, но мисля, че и на него няма да му се посвиди.

— Знам, Лъонка си е наше момче! А ти, Авдяс, що не идеш при Гришан, да си поприказвате. Какво било, как било, образован човек си, може и да му подобриш настроението на тоя нещастник...

— А Шефа къде е, там ли е? — нетактично попита Авдий.

— А бе какво само ми повтаряш — Шефа, та Шефа — ядоса се Петруха. — Отде да го знам? Аз ти говоря за Гришан, а ти ме питаш за Шефа. Ако потрябва, ще ни намери, ако не, негова си работа. Защо толкова се тревожиш?

— Добре де. Просто попитах, и съвсем случайно. Успокой се. А къде е тоя Гришан? На кое място?

— Ей там, седи на сянка до оня храст. Хайде, върви!

Авдий тръгна нататък и скоро го съгледа — Гришан седеше сред тревите на малко сгъваемо столче, с тояга в ръка. На главата с каскет, който прикриваше челото му. Изглежда, беше доста подвижен и бърз — преди още Авдий да наближи, той вече се беше обърнал и се изкашля в шепи. Недалеч от него седяха още двамина. Значи общо трима души. И Авдий разбра, че това ще е Шефа... Забави крачки, усети как го полазиха студени тръпки и сърцето му се разтупа...

ВТОРА ЧАСТ

I

— Привет на пострадалия — поздрави Авдий колкото се може по-естествено, мъчейки се да потисне вътрешния нервен трепет.

Гришан, който седеше на миниатюрно рибарско столче и си играеше с тоягата, присви едното си око.

— Привет, ама от кого?

Авдий неволно се усмихна:

— От същия, който на първо време трябва да се осведоми за твоето самочувствие.

— А, ето какво било! Много благодаря, наистина благодаря, макар да е на първо време. В безлюдната степ такова внимание е двойно по-скъпо. И още как! Хора сме, нали така?

„Много е устат и ако плюс това е начетен, лоша работа. Това вече не го очаквах. Преструва се, иска да мине за бърборко — помисли си Авдий. — С каква цел? Или изобщо такъв му е похватът?“ Авдий установи още липсата на каквито и да било отличителни белези във външността на Гришан. Всичко у него беше в рамките на нормалното: умерено кестеняв, малко над среден ръст, възслаб, непретенциозно облечен, както се обличат мъжете на негова възраст — дънки, поизносена риза с цип, обикновен каскет, който при случай на нужда може да се пхне в джоба. Ако не накуцваше, поради което се налагаше да ходи с дебела чепата тояга, трудно би се различил сред тълпата, би се загубил в нея. По-скоро се запомняха очите, ако човек го наблюдава по-продължително време. Изразът на неговите кафяви очи с пъргав поглед постоянно се променяше, дори може би той самият не забелязваше колко често ги присвива, гледа някак с подозрение, и безцветните му вежди потрепват, което му придаваше вид на хищно зверче, попаднало натясно, готово да се нахвърли, да хапе, но не се решава и все пак се ежи, заплашва. Изглежда, това впечатление се засилваше от нащърбения горен преден зъб, който се оголваше при разговор. „Би могъл да сложи златна коронка, но, кой знае защо, не иска — помисли си Авдий. — Вероятно за да няма отличителен белег.“

— Какво ти е на крака? Навехнал ли си го? Сигурно си се заплеснал? — поинтересува се той от учтивост.

Гришан неопределено поклати глава.

— Да, може да се каже, че го понавехнах. Заплеснах се, имаш право, Авдий, струва ми се, така те викаха, нали?

— Да, Авдий.

— Рядко име, библейско — разтегли думите нарочно и с известна наслада Гришан. — Авдий — име, което направо ти лъха на нафора и тамян — замислено заключи той. — Даа, едно време хората с бога са живели. И затова в Русия се срещат — Пречистенски, Боголепови, Благовестови. Сигурно и фамилното ти име е в същия дух?

— Калистратов.

— Ето, виждаш, всичко си е точно... А пък аз се казвам по-просто, по пролетарски — Гришан. Но това не е толкоз важно. Та прав си, Авдий Калистратов, заплеснах се аз, не гледах къде стъпвам. Оттук следва страшният извод, че ако човек има поне малко акъл в главата, трябва непременно да си гледа в краката. Вярна излезе приказката „вързана глава, спънати крака“. Както виждаш, станах инвалид. Всъщност банална история.

— И как ти се отрази? — попита Авдий, имайки предвид намеците на Петруха.

— Не те разбрах — настръхна Гришан.

— Искам да кажа, че тази банална история трябва да ти се е отразила на работата, нали така? — поясни Авдий.

— А, това е вече друга приказка! — Гришан моментално се оживи и спря да се преструва. — Прав си, щом питаш за работата. Сега обаче това не е важно, друго ме безпокои. И двамата го разбираме, иначе нямаше да разговарям с тебе, камо ли да си чеша езика... С една дума, аз съм тук нещо като разпоредител или, да речем, армейски старшина и за мене най-важното е да мина фронтовата линия, като запазя живата сила.

— И с какво мога да помогна? Впрочем смятам, че би било полезно да си поговорим — предложи Авдий. — И аз имам да кажа нещо за тая жива сила...

— Е, щом интересите ни съвпадат, трябва не да говорим, а да поумуваме — уточни Гришан. — Тъкмо това ми се искаше. И значи предстои ни един, тъй да се каже, конфиденциален разговор — хитро

намекна той и след кратка пауза нареди на двамата контрабандисти, които невъзмутимо седяха отстрани: — А вие, вместо да седите със скръстени ръце, идете се пригответе!

Те мълчаливо отидоха да изпълняват онова, което явно бе предварително уговорено. Като даде нареждането, Гришан погледна часовника си.

— След един час започвам операцията. Ще видиш как става — обеща той на Авдий. — При нас има строга дисциплина, както при десант. Всъщност ние сме истински десантчици, беззаветно предани на родината. С голяма буква. Ти също трябва безпрекословно да изпълняваш всяка заповед. Без никакви там „мога“ и „не мога“. Ако свършим работата както трябва, надвечер ще бъдем в Жалпак-Саз.

Гришан многозначително замълча. После го погледна с известно злорадство и като оголи нащърбения си зъб, насмешливо каза:

— А сега да минем към най-важното. Онова, което те е довело при нас. Чакай, не бързай. Та значи твоето положение в тъй наречения престъпен свят, в който по някакъв странен начин попадна, а за това тепърва ще говорим, е следното: ти си контрабандист, обвързан си с нас и твърде много знаеш. Не изглеждаш глупак, но сам се намъкна в капана. Така че имай сега добрината да компенсираш високото доверие, което ти гласувах.

— Какво имаш предвид?

— Мисля, че и сам се досещаш...

Двамата замълчаха, докато стихне грохотът на минаващия влак — всеки вътрешно се готвеше за неизбежния вече двубой. Авдий си мислеше колко странно се оформят човешките отношения: дори тук, в голата степ, където сякаш всички са равни, имат еднакви шансове, еднакво застрашени са от провал и углавна отговорност, а при благополучен развой на нещата ще имат еднакъв успех, хората са донесли като неделима част от своя организъм неизтребими закони, според които Гришан има неписаното право да заповядва, защото тук той е господар.

— Та казваш, да говоря направо — прекъсна мълчанието Гришан. — Добре — неопределено провлачи той и изведнъж, сякаш му хрумна някаква мисъл, лукаво попита:

— Вярно ли е, че те били нападнали вълци?

— Да, имаше такова нещо — потвърди Авдий.

— А не ти ли се струва, Авдий Калистратов, че съдбата те е оставила жив, за да отговориш сега на моите въпроси? — оголи в усмивка нащърбения си зъб Гришан.

— Може и така да се приеме.

— Тогава стига си го увъртал. Трябва още сега, на секундата, да ми обясниш какво подкокоросваш моите момчета?

— Имате малка грешка — прекъсна го Авдий.

— Как да имам грешка? Нали го знам със сигурност.

— Аз се мъча да ги вкарам в правия път и значи думата „подкокоросвам“ е съвсем неуместна.

— Я стига, другарю Калистратов. Прав път, крив път — по този въпрос всеки си има собствено разбиране. Зарежи тия работи. Тук не му е мястото да си упражняваме красноречието. Искам да знам какво търсиш, какво преследваш, свети отче?

— Имаш предвид някаква лична облага?

— Ами, разбира се, какво друго? — широко разпери ръце Гришан с тържествуващо подигравателна усмивка.

— В такъв случай нищо, абсолютно нищо — отсече Авдий.

— Чудесно! — почти радостно възкликна Гришан. — По-хубаво не може и да бъде! Всичко съвпада. Значи излиза, че ти си от оная агресивна порода невменяеми идиоти, които...

— Спри! Знам какво ще кажеш.

— Значи ти си тръгнал за Моюнкумите уж да събираш анаша и се набута при нас, стана, кажи-речи, наш човек не защото си възлюбил големите мангизи както Христа и не защото не е имало къде да идеш, след като са ти ударили дузпата от семинарията и са ти били затворени всички пътища? Че аз, ако бях на мястото на ония попове, с ритници щях да те изхвърля — с тия разсъждения дори на тях не си им нужен. Защото те си играят стари игри, а ти вземаш всичко за истина, гледаш на всичко сериозно...

— Да, сериозно. И ти гледай на мене сериозно — заяви Авдий.

— И още как! Да не мислиш, че не съм те разбрал какво представляваш, та аз ти виждам душичката. Ти си един откачен, маниак, фанатик на собствения си идиотизъм и затова си дошъл тук, иначе какво друго би те докарало? Дошъл си с благородната цел, един вид някакъв месия, да отвориш очите на нас — пропадналите контрабандисти, събирачи на анаша, които търгуват и злоупотребяват

със забранения наркотик. Дошъл си да сееш вечните спасителни идеи, които от три километра смърдят като пикня с елементарните си истини. Дошъл си да ни отклониш от злото и ние да се разкаем, да се преобразим, да приемем обожаваните от тебе стандарти на тоталното съзнание. Та дори и Западът твърди, че всички у нас мислят по един и същи начин — неочаквано, доста пъргаво за човек с навехнат крак, Гришан стана от платненото си столче и пристъпи към Авдий, плътно приближавайки разгорещеното си лице към неговото. — А ти, Спасителю-емисар, помисли ли преди това каква сила имаш срещу себе си?

— Помислих, затова съм тук. И те предупреждавам, че няма да се откажа от целта си тъкмо заради вас самите, каквото и да ми струва това, така че да не се чудиш.

— Заради нас самите! — презрително изкриви устни Гришан. — Не се тревожи, няма да се чудя, отде-накъде ще се чудя на това, на което се е чалдисал още оня, когото са разпнали на кръста, Спасителя на рода човешки... Разперил ръце, заковани с пирони, клюмнал глава, направил мъченическа мутра и на — гледайте и се любувайте, плачете и се кланяйте, дордето свят светува. Впрочем никак не е глупаво, измислили си някои умници занимание за всички векове — да ни спасяват от нас самите! И какво — кой е спасен и какво е спасено на този свят? Отговори ми! Всичко, както е било допреди Голготата, така си е останало и до ден-днешен. Човекът си е все същият. И нищо в него не се е променило оттогава. А вие все се надявате, че ще дойде някой да ни спасява нас, грешните. Само ти ни липсваше в тая работа, Калистратов. Но ето че и ти довтаса. Дойде росен-росен! — направи комична гримаса Гришан. — Добре дошъл, спасителю наш, ти си нашият нов Христос!

— За мен можеш да говориш каквото искаш, но името Христово не споменавай всуе! — строго каза Авдий. — Ти негодуваш и се чудиш защо съм дошъл, но в това няма нищо чудно — ние с тебе неизбежно трябваше да се срещнем. Помисли само! Нима не можеш да го разбереш? Ако не аз, то някой друг непременно щеше да се сблъска с тебе. А аз предвидих тази среща...

— Може би си предвидил и мене?

— И тебе. Нашата среща беше неизбежна. И ето, аз дойдох росен-росен, както се изрази.

— Съвсем логично, дявол да го вземе — та ние не можем един без друг. И сигурно в това си има някаква мръсна закономерност. Не бързай обаче да се радваш, спасителю Калистратов, на практика твоята теория нищо няма да даде. Но стига вече сме философствували, доста интересен тип си, ама стига, с тебе всичко е ясно! Впрочем ще ти дам един добър съвет: тръгвай си по пътя, Калистратов, спасявай преди всичко собствената си глава, сега никой с пръст няма да те пипне, а набраното в степта, ако искаш, го раздай, изгори, изхвърли — твоя работа. Но гледай нашите пътища никога вече да не се пресекат! — И Гришан изразително почука с тоягата по един камък.

— Не мога да приема съвета ти. Изключено.

— Я виж, ти си бил абсолютен идиот! И защо?

— Пред Бога и пред себе си аз отговарям за всички вас... Вероятно не можеш да го разбереш...

— Не-не! Как да не мога? — викна Гришан, като пребледня от гняв и повиши тон. — Между другото аз съм израснал в семейство на артисти й повярвай ми, оценях и разбрах твоята игра. Но не прекали ли вече, защото след всяко, дори гениално изпълнение завесата пада. И сега, другарю Калистратов, завесата ще падне, но пред един-единствен зрител. Трябва да се примириш! И не ме карай да си слагам излишен грях на душата. Махай се, докато не е станало късно.

— Говориш за грях. Разбирам какво имаш предвид, но и за мен е равносилно на тежко грехопадение да се оттегля, след като съм се уверил със собствените си очи, че се върши злодеяние. И няма смисъл да ме уговаряш. Никак не ми е безразлично какво ще стане например с малолетния Лъонка, с Петруха и другите момчета, а и с тебе самия.

— Покъртително! — прекъсна го Гришан. — И с какво основание си присвояваш правото да се месиш в нашия живот? В края на краищата всеки е свободен сам да се разпорежда със съдбата си. Пък и аз за първи път в живота си те виждам, кой си ти, че толкова се грижиш за мене и за другите, сякаш са ти дадени някакви върховни пълномощия. Я, моля ти се, недей! Не изкушавай съдбата. Като си откачен, много ти здраве, все някак ще минем без тебе. Разбра ли?!

— Но аз не мога да мина без вас! Искаш пълномощия — наистина никой за нищо не ме е упълномощавал. Правотата и чувството за дълг — това са моите пълномощия, и ти можеш да се съобразяваш или да не се съобразяваш с тях. Аз обаче неотстъпно ще

ги следвам. Ти например заяви, че си свободен сам да решаващ съдбата си. Звучи прекрасно. Но изолирани съдби няма, няма граница, която да дели една съдба от друга, освен раждането и смъртта. А между раждането и смъртта всички сме преплетени като нишките в преждата. Защото ти, Гришан, и онези, които са попаднали под твоята власт, носите заради собствената си облага заедно с анашата от тези степи злини и нещастие за други хора. Заради мимолетни удоволствия ги въвлечате в своя кръг на отчаянието и падението.

— А ти да не си ни съдия? Ти ли ще определяш как да живеем и какво да правим?

— Не, не съм ви съдия. И аз съм човек като вас, но...

— Какво „но“?

— Но аз съзнавам, че над нас има Бог като най-висше мерило на съвестта и добротата.

— Пак Бог! И какво искаш да кажеш с това?

— Че Божията благодат се изразява в нашата воля. Той е в нас, въздействува ни чрез нашето съзнание.

— Слушай, защо усложняващ така нещата? Какво от това? Каква ни е ползата?

— Как каква! Ами чрез силата на разума човек властвува над себе си като Бог. Всъщност какво значи искрено да осъзнаеш порока? Според мен това значи Да осъдиш злото в себе си на равнището на Бога. Човек сам си определя новото разбиране за собствената си същност.

— И с какво се различава твоето разбиране от масовото съзнание? Ние бягаме от него, за да не бъдем подвластни на тълпата. Ние не сме като вас, искаме да бъдем независими.

— Грешите. Свободата е свобода само когато не се сблъсква със закона, иначе е фикция. А твоята свобода е вечно угнетена от страха и законното наказание...

— И какво от това? Защо плачеш на чужди гробища? Това си е наш избор, а не твой.

— Да, твой е, но той засяга не само тебе. Разбери, има изход от безпътицата. Покайте се незабавно, още тук, в степта, под ясното небе, дайте си дума веднъж завинаги да сложите край на тая работа, да се откажете от престъпните печалби, от порока и търсете примирение със

себе си и онзи, който се нарича Бог и който ни обединява чрез един общ разум...

— И какво ще стане тогава?

— И тогава чак вие ще добиете истинска човешка същност.

— Красиво звучи, дявол да го вземе! И колко лесно изглежда! —

Гришан се намръщи, играейки си с чепатата тояга, изчака да мине закритият от склона товарен влак и когато грохотът заглъхна, каза, като пронизваше с насмешлив поглед изпадналия в откровение Авдий: — Виж какво, достопочтени ми Авдий, аз търпеливо изслушах твоите съждения, дори както се казва, заради едното любопитство, и трябва дълбоко да те разочаровам: грешиш, ако смяташ в своето самодоволство, че само на тебе ти е дадено да говориш с Бога в мислите си, а аз нямам контакт с него, че само ти, праведномислещият, си облагодетелствуван с тая привилегия, а аз съм лишен от нея. Ето, ти сега направо се шокира и си дълбоко възмутен, че с Бога може да бъде в контакт и човек като мене?

— Съвсем не. Просто думата „контакт“ тук звучи малко необикновено. Напротив, радвам се да го чуя от твоите уста. Може би в тебе нещо се е променило?

— Ни най-малко! Що за наивен въпрос? Така че знай, Калистратов, и гледай само да не припаднеш — аз си имам свои пътища към Бога, по друг начин стигам до него, през задния вход. Твоят Бог не е толкова възискателен и недостъпен, колкото си мислиш...

— И какво постигаш, като отиваш при Бога през задния вход?

— Не по-малко неща от тебе. Аз помагам на хората да усетят щастието, да познаят Бога в транса. Аз им давам онова, което вие не можете да им дадете нито с проповедите, нито с молитвите си... Много по-оперативно от всеки друг приближавам своите хора до Бога.

— Приближаваш ги до някакъв купен за пари Бог? Чрез опиум? Наркоза? И ти наричаш това щастие от опознаването на Бога?

— Защо не? Или може би е светотатство, богохулство? Ами да! Осквернявам слуха ти. Аз съм ти конкурент, представи си! Пресичам ти пътя. Да, дявол да го вземе, пари, наркотици! А парите, ако искаш да знаеш, са всичко. Да не мислиш, че имат някакъв особен Бог? Да не би по църквите и другите учреждения да минават без пари, а?

— Там е съвсем друго!

— Зарежи това! Не ме баламосвай! На света всичко се продава, всичко се купува, включително и твоят Бог. Но аз поне давам възможност на хората да изпаднат в забравата на удоволствието и да изпитат онова, което вие им обещавате само на думи и при това на оня свят. Само анашата дава блаженство, умиротворение, свобода в пространството и времето. Макар това блаженство да е мимолетно, призрачно и да съществува само в халюцинациите, то е щастие и е постижимо само в транса. А вие, праведните, сте лишени дори от тази самоизмама.

— В едно нещо си прав — че всичко е самоизмама.

— А ти какво си мислеше? Че можеш да получиш истината само срещу пет копейки? Не става така, свети отче! Тъй като няма друго щастие, анашата е неговият горчив заместител.

— Но кой те кара да заместваш нещо, което не съществува! Това е преднамерено злодеяние — ето какво е!

— Я по-полека, Калистратов, не се изсилвай! Фактически аз съм ваш помощник!

— Че как така ще си помощник?

— Ами така — и нищо странно няма в това! На човека толкова неща са му обещавани още от деня на сътворението, какви ли не чудеса за унижените и оскърбените: и царство Божие, и демокрация, и равенство, и братство, и щастие в колектива, искаш ли — живеј в комуни и като добавка за старанието ти се обещава рай. А в действителност? Само думи! Пък аз, ако искаш да знаеш, развличам незадоволените, несретниците. Аз съм гръмоотвод, аз водя хората през задния вход към утопичния Бог.

— Че ти си бил много по-опасен, отколкото очаквах! Само като си представя какъв колосален смут можеш да всееш — просто тръпки ме побиват! Може би в тебе е умрял един малък Наполеон.

— Защо малък? Защо не голям? Стига да имам възможност, така ще се развихря! Ако сега например живея на Запад, щях да се занимавам с къде-къде по-мощни неща. И тогава нямаше да дръзнеш да влизаш с мен в полемики, а щеше да гледаш на доброто и на злото, както на мен ми харесва...

— Не се съмнявам. Но и нищо страшно не виждам в твоите думи, Гришан, всичко, което казваш, не е ново. Ти паразитствуващ за сметка на загубената вяра у човека, а това е много по-удобно за

култивиране. Всичко е лошо, всичко е лъжа, щом е така, търси утеха в удоволствията. А ти опитай, след като хулиш всичко досега, да накараш хората да погледнат по нов начин света. Вярата не е удоволствие, вярата е продукт от страданията на много поколения, над вярата трябва да се трудим всекидневно хилядолетия наред. А ти с това позорно занимание искаш да преобърнеш редуването на деня и нощта, извечния ред на нещата. И най-сетне, ти започваш добре, но неминуемо ще свършиш зле — защото след тази наслада, която така превъзнасяш, настъпва безумие и пълна душевна деградация. Защо не се изказа докрай? Излиза, че твоята наслада е провокация: защото като се възнасяш до мнимия Бог, веднага попадаш в прегръдките на сатаната. Как ще обясниш това?

— Никак. Всяко нещо на тоя свят се заплаща. Така и това. Както цената за живота е смъртта... Не ти ли е минавала тая мисъл през главата? Защо се умълча? Разбира се, на тебе, светецо, не ти е по вкуса моята концепция!

— Концепцията на антихрист? Никога!

— Ха-ха! Че каква стойност има твоето християнство без антихриста? Без неговото предизвикателство? Кому е нужно то? Каква потребност има от него? Следователно аз съм ви необходим! Ако няма с кого да се борите, как ще демонстрирате борбеността на своите идеи?

— Бива си те да извърташ! — неволно се засмя Авдий. — Готов си да използваш противоречията. Но не си хаби красноречието. С тебе няма да намерим общ език. Ние сме антиподи, несъвместими сме и затова ме гониш оттука. Страх те е от мене. Но аз пак настоявам: покай се, освободи хората от своята паяжина. Предлагам ти помощта си.

Гришан неочаквано премълча. Стана и подпирайки се с тоягата, намръщено се заразхожда напред-назад, по едно време спря.

— Ако наистина мислиш, другарю Калистратов, че аз се страхувам от тебе, много грешиш. Остани, не те гоня. Сега ще се качим на някой товарен влак. Ще извършим, тъй да се каже, организирано нападение срещу транспорта.

— По-добре кажи — разбойническо — поправи го Авдий.

— Както искаш, нека да е разбойническо, щом като си рекъл, но не с цел за грабеж, а за нелегално изтегляне — това са две различни

неща, защото своята държава ни лишава от свободата да се движим безпрепятствено...

— Остави държавата на мира. Та какво ми предлагаш?

— Нищо особено. При разбойническото качване, както благоволи да уточниш — Гришан кимна към железопътната линия, — всички ще се съберат и ще ти бъдат подръка. Опитай се тогава да разубедиш невръстните хлапаци от рода на Лъонка или отраканите хъшлаци като Петруха, спасявай душите им. Спасител! С нищо няма да ти попреча, една думичка няма да обеля. Смятай, че ме няма. Успееш ли да спечелиш тия хора, да ги обърнеш към своя Бог, аз веднага ще се оттегля, както би трябвало при поражение. Разбра ли? Приемаш ли предизвикателството ми?

— Да — кратко отговори Авдий.

— Тогава действуй! И всичко, което си говорихме сега, ще остане между нас. Ще кажем, че просто сме побъбрили за най-обща неща.

— Благодаря! Но аз нямам какво да крия — отговори Авдий.

Гришан сви рамене.

— И внимавай, както пише в Библията, „ти го казваш“!

Бе вече седем часът вечерта на един от последните дни на май. А слънцето все така силно приличаше над степната равнина и подозрително застиналите сребристи облаци, които цял ден не помръдваха, в началото бледи, привечер се сгъстиха и увиснаха като черен парцал над хоризонта, всявайки необяснима тревога в душата на Авдий. Очевидно приближаваше буря.

А влаковете вървяха в едната и в другата посока, от север на юг и от юг на север, и земята трепереше и бучеше под тежките им колела. „Колко земя, колко простор и светлина, а на човека все нещо му липсва и преди всичко — свобода — помисли си Авдий, загледан в необятните степни простори. — И без хора не може да живее, и с хората му е тежко. Както сега например — какво да правя? Какво да предприема, че всеки, попаднал в мрежите на Гришан, да постъпи както му повелява разумът, а не както го принуждават съучастниците от страх или от стадно чувство и най-вече защото не е по силите им да превъзмогнат хипнотизиращото влияние на този йезуит. Дори нещо повече! Страшен, извънредно опасен негодник. Какво да правя, какво да предприема?“

И ето че настъпи часът. Преди да спрат товарния влак, контрабандистите се пръснаха по Двама-трима покрай железопътната линия, скрити зад високите треви и храсталаци. Условният сигнал бе изсвирване с уста. Когато в далечината, изпълзял като змия от един завой, се зададе влакът, някой изсвири и всички веднага се приготвиха за скок. Раниците и куфарите с анаша бяха подръка. Авдий, Петруха и Лъонка залегнаха зад купчина чакъл, останал след ремонт на линията. Недалеч от тях бе залегнал и Гришан с други двама контрабандисти: единият беше с рижа коса и се казваше Коля, а на втория, подвижен момък с гърбав нос и кавказки акцент, викаха Махача — вероятно беше от Махачкала. За останалите контрабандисти Авдий нищо не знаеше, но по всичко личеше, че още двама-трима души си бяха избрали удобни прикрития и чакаха момента за решителния скок. А двамата, които Гришан бе изпратил за химически операции по линията, да създадат илюзията за пожар на моста и така да принудят машиниста да спре локомотива, бяха далече напред при железопътния знак с отметката „330 км“. Тук линията минаваше през малък мост над дълбоко дере, издълбано от пролетните пороизи. Именно на това уязвимо място действаха двамата, наричани от другите контрабандисти диверсанти.

Влакът стремително се приближаваше и Авдий разбираше, че всички ужасно нервничат как и какво ще стане, ще успеят ли бързо да се качат, пък и каква ще бъде композицията, току-виж, се окаже само от цистерни — къде ще се скрият тогава? Или, не дай боже, излезе охраняван ешелон, в такъв случай направо им е спукана работата.

С треперещи от вълнение ръце Лъонка запали цигара. Петруха тутакси му изсъска:

— Хвърли я! Ще те пречукам, копеле!

Но Лъонка, пребледнял и посинял от страх, продължи жадно да пуши, тогава Петруха се метна като звяр върху него и така силно го удари, че събори фуражката му. Лъонка обаче не му остана дължен — отговори на удара с удар, дори издебна момента да го ритне. Петруха просто побесня от злоба и помежду им започна яростно боричкане.

Авдий се понадигна, за да ги разтърве:

— Спрете, веднага спрете. Петруха, пусни момчето. Как не те е срам!

Но тогава ожесточеният Петруха се нахвърли срещу него:

— А ти къде се вреш бе, поп с маймунски лоб! И какво така си се изправил бе, дръвнико, виждаш се от цял километър! — И с всички сили го дръпна за крачола. Като псуваха и дишаха тежко, разгорещени от борбата, двамата побойници се изтърколиха обратно на местата си.

А влакът вече наближаваше. Вълнението на контрабандистите неволно се предаде и на Авдий. Пък и много естествено, моментът беше извънредно напрегнат и опасен.

Авдий от дете обичаше да гледа влаковете: всъщност той бе заварил още следвоенните локомотиви, онези романтични машини, които изхвърляха огромни стълбове дим и кълбета пара и огласяха със свирките си цялата околност — но сега се изненада, че с такъв трепет очаква този влак — та нали трябваше незаконно, дори чрез насилие да се качи в него.

А тежката товарна композиция, теглена от два локомотива, все повече се приближаваше и нейното приближаване бе така неудържимо, осезаемо, че Авдий настръхна, побиха го тръпки. Каква разлика имаше между някогашните локомотиви и сегашните дизели. Силата на дизелите бе невидима, скрита, но те теглеха след себе си толкова дълга опашка от вагони, която сякаш нямаше край. Безброй колелета ритмично потракваха, а изпод вагоните се носеше поривист вятър и грохот. Авдий гледаше тази стремително и отчетливо движеща се желязна грамада и просто не му се вярваше, че има начин да се спре такава чудовищно тежка композиция.

Вагоните — открити и закрити, цистерни и пломбирани контейнери — профучаваха един след друг, ето вече покрай групата контрабандисти отмина, кажи-речи, половината композиция и Авдий си помисли, че опитът ще излезе безуспешен: невъзможно е да се спре тази устремена грамада, но изведнъж скоростта на влака взе да намалява, колелетата започнаха все по-бавно да се въртят, чу се стържене на спирачки и ешелонът с конвулсивно придръпване, сякаш се бе препънал, постепенно забави ход. Авдий не вярваше на очите си: композицията почти спря. В същия миг се чу пронизително изсвирване и в отговор още едно.

— Хайде! — изкомандува Петруха. — Напред!

Те грабнаха раниците и саковете и се втурнаха към забавилите хода си вагони. Всичко се вършеше с абсолютна бързина и точност, както при нападение от засада. Трябваше да се хванат за нещо и на

всяка цена да се покатерят на някой вагон, колкото да се озоват във влака, а после вече по време на движение можеха да се прехвърлят по покривите и да се настанят по-удобно. За Авдий всичко се развиваше като в кошмарен сън: той се метна към глухата стена на един вагон, извишаваща се едва ли не до небето, и подсъзнателно отбеляза с изненада колко високи са вагоните и каква остра миризма на мазут лъха от колелетата, готови всеки миг да продължат устремното си движение. Независимо от всичко Авдий трескаво се закатери, като помагаше на някого и някой помагаше на него. Един-два пъти резки тласъци застрашително разтърсиха композицията, буферите — се сблъскаха и зачегъртаха — всеки миг човек можеше да падне под колелетата. Но всичко мина благополучно. И когато след още едно придръпване влакът усили скоростта, за да навакса загубеното време, Авдий се огледа и откри, че се намира в празен товарен вагон заедно с неразделните си спътници — Петруха и Лъонка, тук беше и Гришан. Господ знае как бе успял да се качи с навехнатия си крак, с него бяха и другите двама — Махача и Коля. Всичките бледи и запъхтени, но с доволли и радостни лица. Авдий просто не можеше да повярва, че всичко бе минало така успешно и че най-трудното бе свършило. Сега контрабандистите пътуваха за Жалпак-Саз, а оттам пътят им водеше към голямата земя, към големите градове, към многолюдието...

Предстоеше им четири-пет часа път. И в това отношение контрабандистите имаха късмет: във вагона, който бяха окупирали, намериха празни амбалажни сандъци — подредиха ги и насядаха върху тях, както заповяда Гришан, за да не се виждат отвън. Пък и стана доста светло, когато отвориха едната врата, а прозорчетата на вагона поначало бяха смъкнати за вентилация.

На първата спирка плътно затвориха вратата и в настъпилата задуха и горещина се спотаиха, изчакавайки да свърши престоят, но наоколо беше съвсем тихо. Петруха предпазливо надникна и съобщи, че всичко е наред — жива душа няма наоколо. По едно време прогромоля насрещен пътнически влак, след което техният отново потегли. На следващата спирка Махача успя да налее цял бидон със студена вода и настроението във вагона се повиши — всички се оживиха, похапнаха консерви със сухари и започнаха да мечтаят за сита и топла храна в ресторанта на гара Жалпак-Саз.

А влакът продължаваше пътя си по Чуйските степи към снежните планини...

В дългата майска вечер бе още светло. Говореха за най-различни неща, но повечето за ядене и пари. По едно време Петруха се сети за своята красива любовница, която го чакала в Мурманск, но Махача с чисто кавказка експресивност забеляза:

— А бе, Петруха, само в Мурманск ли те бива да оправяш мадами? В Москва не можеш ли да ги сваляш? Ха-ха-ха! Малко ли ги има там?

— Сополанко си още, Махочка! Какво разбираш от тия работи? — ядоса се Петруха. — На колко години си, а?

— На колко! На колкото съм, всичките са си мои! У нас в Кавказ такива като мене отдавна вече правят деца! Ха-ха-ха!

Всички се развеселиха от този разговор, дори Авдий неволно се позасмя, като поглеждаше сегиз-тогиз Гришан, който се държеше някак настрана и снизходително се подсмиваше. Пак беше седнал на своето сгъваемо столче с чепатата тояга в ръце. Може би с останалите контрабандисти си приличаше само по това, че пушеше същите евтини цигари.

И така, пътуването минаваше във весела компания, в празния вагон се бе създавала уютна атмосфера. Лъонка полегна в един ъгъл, а и другите се готвеха да поспят, макар че на хоризонта залезът още не бе угаснал и слънчевите лъчи осветяваха всичко наоколо. Както пушеха и бъбреха помежду си, контрабандистите неочаквано млъкнаха и след миг, поглеждайки към Гришан, започнаха да си шушукат нещо.

— Слушай бе, Гришан — обърна се към него Махача, — защо, вместо да седим тука като на някакво заводско събрание, да не се изкефим, а? Има време, нека си направим кефа? Аз имам такава вкусотия, скъпи тамада, че лиги да ти потекат, само багдадските крадци са пафкали такова нещо!

Гришан хвърли бърз поглед към Авдий: сиреч, какво ще кажеш, а? И като помълча, нехайно отговори:

— Дадено!

Всички оживено се скупчиха около Махача. А той извади от якето си анаша, ще рече, въпросната вкусотия, каквато пушели само багдадските крадци. Сви си една голяма цигара, пръв дръпна от нея и я пусна — да се пуши в кръг. Всеки благоговейно поемаше дим от

цигарата и предаваше на следващия. Когато дойде ред на Петруха, той жадно и дълбоко смукна, притворил очи, след което я подаде на Авдий:

— На, Авдяс, дръпни и ти! Да не си по-долу? Хайде дръпни! А бе що се превземаш като някоя кокона?

— Не, Пьотър, няма да пуша, не настоявай! — категорично отказа Авдий.

Петруха моментално се засегна:

— Поп си бил и поп ще си останеш! Какво се правиш на важна клечка? Човек се чуди как да ти угоди, а ти му плюеш в лицето!

— Не ти плюя в лицето, Пьотър, не си прав!

— А бе човек не може да те надприказва! — махна с ръка Петруха и като дръпна още веднъж, предаде цигарата на Махача, а той с кавказка ловкост я подаде на Гришан.

— Сега е твойт ред, тамада! Твойт тост!

Гришан мълчаливо отблъсна ръката му.

— Ех ти, царю-господарю! — със съжаление поклати глава Махача и цигарата отново тръгна от ръка на ръка. Дълбоко смукна Лъонка, после рижиет Коля, след него Петруха и отново Махача. Скоро настроението на пушачите започна да се променя, очите им ту се премрежваха, ту ярко заблестяваха, устните им без причина се разтегляха в щастливи усмивки и само Петруха не можеше още да забрави обидата и току стрелваше с недоволни погледи Авдий, като си мърмореше нещо за поповете, сиреч какви гадове били всичките.

Гришан седеше мълчалив и невъзмутим на столчето си и с иронично-предизвикателна снизходителна усмивка на супермен наблюдаваше сеанса на пушенето. Бързите погледи, които сегиз-тогиз мяташе към Авдий, изправен до отворената врата, показваха, че е доволен от хода на събитията и знае какво коства всичко това на праведния Авдий.

Авдий разбра, че Гришан нарочно разреши на контрабандистите да пушат във влака само за да се погаври с него, да го предизвика. Сиреч, какво ще кажеш сега? Виждаш каква сила имам аз и колко струват твоите възвишени пориви в борбата със злото.

И макар че се преструваше на безразличен, вътрешно Авдий се възмущаваше и страдаше от своето безсилие да се противопостави на Гришан, да предприеме нещо конкретно, с което би могъл да освободи

контрабандистите от неговото влияние. По едно време усети, че нервите му не издържат, че няма сили да овладее гнева, който все по-яростно кипеше в него. И последната капка, която преля чашата на търпението, беше пак предложението на Петруха да си дръпне от неговия фас, да пуши от същата цигара, която след всяко всмукване се наслюнчваше все повече и повече, докато накрая доби някакъв зловещ жълтозелен цвят.

— На бе, Авдяс, стига се прави на важен, отче ти наш. Аз ти предлагам от най-добри чувства. Фасът е най-сладък, мозъкът на мармалад ти става! — досадно настояваше Петруха.

— Остави ме на мира! — раздразнено го прекъсна Авдий.

— Какво да те оставя бе! Аз ти предлагам от все сърце, а ти се фукаш и правиш фасони!

— Я ми го дай — ядно каза Авдий и като взе от ръката му тлеещия фас, вдигна го високо над главата си, сякаш за демонстрация пред Петруха, и го изхвърли през отворената врата на вагона. Това бе толкова неочаквано, че всички, включително Гришан, онемяха от изненада. В настъпилата тишина някак по-силно, по-отчетливо и по-страшно започна да се чува тракането на бързо движещите се по релсите колелета. — Видя ли? — предизвикателно се обърна Авдий към Петруха. — Всички видяха какво направих, нали? — обгърна той с гневен поглед контрабандистите. — И така ще бъде винаги!

Петруха, а след него и другите въпросително и с недоумение се обърнаха към Гришан: сиреч, как да го разбираме, шефе, отде се пръкна тоя началник при нас?

Гришан демонстративно мълчеше, като местеше ироничния си поглед от Авдий към оскърбените лица на контрабандистите. Пръв избухна Махача:

— Слушай, тамада, защо мълчиш? Онемя ли?

— Не! Не съм онемял! — отвърна Гришан и саркастично добави, без да скрива злорадството си: — Дал съм дума на тоя тип да мълча. Оправяйте се сами! Нищо повече няма да кажа...

— Вярно ли е? — с недоумение се обърна Махача към Авдий.

— Да, но това още не е всичко! — повиши тон Авдий. — Зарекох се да разоблича тоя дявол — кимна той към Гришан, — който ви е направил престъпници с тая гибелна съблазън! И няма да мълча, защото истината е с мене! — Без да съзнава какво става с него, какво

върши и какво крещи, измъкна раницата си от купчината раници с анаша. Всички освен Гришан наскачаха от местата си в недоумение от това, което е намислил този смирен, недоучил поп Авдий Калистратов.

— Ето, момчета, гледайте! — раздруса Авдий раницата високо над главата си. — Тук ние носим гибел, чума, отрова за хората. И това го правите вие, контрабандистите, главозамаяни от леката печалба, ти, Пьотър, ти, Махач, ти, Лъоня, ти, Коля! За Гришан да не говорим. И бездруго знаете какъв е той в действителност!

— Чакай бе, Авдий, чакай! Дай, миличък, дай ми раницата! — тръгна към него Петруха.

— Махни се! — отблъсна го Авдий. — Не се бъркай! Знам как да унищожа тая отрова за хората.

И докато другите се усетят, той развърза раницата и взе да изтърсва анашата през вратата на вагона. И анашата — а колко много се оказа, че е набрал — се посипа край железопътното платно, и жълтозелените й цветчета литваха и кръжеха като есенни листа. Разпиляваха се от вятъра маса пари — стотици и хиляди рубли! За миг търсачите притихнаха, загледани в Авдий като хипнотизирани.

— Видяхте ли! — викна той и метна през вратата празната раница. — А сега последвайте примера ми! И всички заедно ще се покаем, и Бог ще ни възлюби и прости! Хайде, Лъонка, Пьотър! Изхвърляйте, пращайте по дяволите проклетата анаша!

— Той се е побъркал! Ще вземе да ни предаде на ченгетата! Дръжте попа, бийте го! — кресна извън себе си Петруха.

— Стойте, стойте! Чуйте ме! — опита се да им обясни нещо Авдий, когато видя как се разяриха упоените от анаша контрабандисти, но вече беше късно. Те го връхлетяха като бесни кучета. Петруха, Махача, Коля един през друг започнаха да го налагат с юмруци. Единствен Лъонка не се нахвърли, а се помъчи да ги разтърве.

— Недейте бе! — безпомощно се суетеше той около тях. Ала усилията му бяха напразни — а и как можеше да надвие трима души наведнъж. Започна се жесток бой.

— Удряй! Дръж! Изхвърли го от вагона! — ревеше разяреният Петруха.

— Хвани го за гушата! Събори го! — пригласяше Махача.

— Недейте! Ще го убиете! Не бива! — пицеше преbledнял и разтреперан Лъонка.

— Пусни ме, копеле мръсно, ще те заколя! — отскубна се от ръцете му настървеният Коля.

Авдий се бранеше с всички сили, като гледаше да се отдалечи от отворената врата и да се примъкне по-навътре: сега с очите си се увери в свирепостта, жестокостта, садизма на наркоманите — а как блажено се усмихваха допреди малко в обзелата ги еуфория. Той съзнаваше, че това е неравностойна борба, борба на живот и смърт. Как можеше да се справи с трима яки побеснели мъжаги, на негова страна беше само Лъонка, пък и той не влизаше в сметката. А Гришан през цялото време продължаваше да си седи на столчето, сякаш бе на цирк или на театър, но без да скрива злорадството си.

— Я виж! Браво бе! — подигравателно се подсмиваше той. Все пак бе успял да ги насъска, още отначало знаеше, че ще стане скандал и сега жънеше плодовете от победата си — гледаше как пред очите му ще убият човек, Авдий разбираше, че само намесата на Гришан би могла да промени участието му. Достатъчно бе да извика: „Помощ, Гришан!“ и контрабандистите веднага щяха да се укротят. Но Авдий в никакъв случай не можеше да си го позволи. Имаше един-единствен изход — да се добере до някой ъгъл на вагона, където да се завре, пък там вече ако ще да го смажат от бой, само да не го изхвърлят от влака по време на движение — това означаваше сигурна смърт...

Но не беше така лесно да осъществи намерението си. Силните удари и ритници го събаряха към зеещия отвор на вратата. Останеше ли там дори за секунда, контрабандистите, без да се замислят, щяха да го изритат от вагона. И Авдий пак се изправяше и упорито се мъчеше да си пробие път навътре, с надежда, че наркоманите ще се уморят или опомнят. Пръв в тази яростна схватка се строполи Лъонка, получил силен удар по главата. Коля го беше наредил така, за да не му пречи да си разчиства сметките с Авдий попа, с праведника, значи с един враг на контрабандистите. И контрабандистите бясно размахваха юмруци — ставаше въпрос за луди пари.

— Бий! Удряй под лъжичката, изкарай му въздуха! — беснееше Петруха и като го сграбчи откъм гърба и му изви ръцете, го подложи под ударите на Махача, който с настървеният на разярен бик го удари жестоко в корема — превит одве, храчейки кръв, Авдий рухна на пода.

Тримата веднага го повлякоха към вратата, но той с последни сили драскаше с нокти по пода, отчаяно се мъчеше да се хване за нещо, да се измъкне, да се спаси, а зловещият Гришан, кръстосал крак връз крак с безгрижен и тържествуващ израз на лицето, продължаваше безучастно да седи на столчето си в ъгъла на вагона, като си подсвиркуваше и играеше с чепатата тояга. Авдий все още можеше да го помоли за пощада, да извика: „Спаси ме, Гришан!“ — и не беше изключено Гришан да се смили, да прояви великодушие и да предотврати това убийство, но Авдий дори не отвори уста, и като прокараха кървава следа с главата му, тримата го довлякоха до вратата, където настъпи още една, последна схватка. Те се опасяваха веднага да го изхвърлят, защото, както се бяха засилили, можеха да полетят заедно с него. Така че Авдий издебна момента и се хвана за вратата или по-скоро увисна от външната страна, вкопчил се до желязната ѝ скоба. Насрещният вятър силно го притисна до вратата, Авдий успя да стъпи с левия крак върху някаква метална издатина и се помъчи по този начин да запази равновесие — сигурно никога не бе имал толкова сили, такава жажда за живот, както в този миг, когато се опитваше да се измъкне от ръцете на смъртта. Ако го бяха оставили на мира, може би щеше да се покатери, да се вмъкне отново във вагона. Но контрабандистите с най-долни псувни го ритяха в главата като футболна топка и целия го окървавиха, а той все така продължаваше да се държи с мъртва хватка за скобите на вратата. Последните мигове бяха особено ужасни. Петруха, Махача и Коля съвсем се ожесточиха. Дори Гришан не се стърпя, скочи и притича до вратата: сега вече можеше без преструвки да погледа как Авдий Калистратов ще падне и ще се пребие и чакаше този неизбежен миг. Не ще и дума — Гришан великолепно си познаваше работата — извършваше убийство с чужди ръце. И в най-лошия случай по-късно, когато намерят трупа, Ще остане чист — той лично дори с пръст не беше го докоснал. Ще каже: изпокараха се момчетата, сбиха се и стана нещастен случай — падна, както се боричкаха.

Последното, което запомни Авдий, бяха ритниците по лицето, оцапаните с кръв обувки на контрабандистите и бученето на насрещния вятър като бушуващ огън в ушите. Тялото му сякаш се наливаше с олово и се смъкваше все по-надолу, в страшната, гибелна пустота, а влакът устремно се носеше по степта, и никой на света не се

интересуваше от момъка, обречен, увиснал на косъм от смъртта. И залезът на този безкрайно дълъг ден ослепяваше с лъчите си изблещените му от ужас и страдание очи и се свиваше заедно с него в черната бездна на небитието. Но колкото и да го риташа, Авдий не откопчваше ръце, тогава Петруха му нанесе последния, решаващ удар с тоягата на Гришан, който уж несъзнателно си играеше с нея — сиреч заповядай, бий през ръцете, за да се пусне...

Като някаква топка от болка и страдание Авдий полетя надолу, без вече да усети как се търколи по насипа, как профуча влакът, отнасяйки бившите му спътници, как изчезна от погледа последният вагон, как заглъхна грохотът на колелата.

Скоро залезът угасна, настъпи мрак и в оловносивото небе на запад се натрупаха още буреносни облаци...

Край злополучното място минаваха вече други влакове, а онзи, който не пожела да моли за пощада, да спаси живота си, лежеше изхвърлен на дъното на железопътната канавка. И всички мечти в неистовото търсене на истината, всички отстоявани идеи бяха сега смазани, погубени. И струваше ли си, без сам да се щади, да пренебрегва шанса да оцелее? Защото така или иначе ставаше дума за собствения му живот и трябваше да каже само: „Спаси ме, Гришан!“ Но не го каза...

Нямат граници Божиите парадокси... Та нали в историята е имало вече подобен случай — оня галилеянин, който пак така от гордост не поискал да произнесе такива думи и се отрекъл от живота. След което, разбира се, загинал. И макар че оттогава са минали вече хиляда деветстотин и петдесет години, хората още не могат да си обяснят — все обсъждат, спорят и скърбят как и защо се е случило това. И винаги им се струва, че е станало буквално вчера — толкова поразяващо е впечатлението. И всяко поколение — а оттогава те нямат чет — отново се връща към този случай и чедата му заявяват, че ако през оня ден и в оня час са били на Голия хълм, за нищо на света не биха допуснали разправата над мъченика от Галилея. Ето как мислят хората. Но кой ли по онова време е могъл да предположи, че всичко, всичко ще се забрави през вековете, само не и този ден...

Впрочем и тогава е било петък и оня, който е могъл да се спаси, не пожелал да моли за пощада...

II

Горещо беше онова утро в Йерусалим и предвещаваше още погорещ ден. На Сводестата тераса в двореца на Ирод, под мраморната колонада, където прокураторът Пилат Понтийски бе наредил да изнесат скамейка, подухваше слаб ветрец и прохлаждаше краката му, обути в сандали. Високите пирамидални тополи в огромната градина едва чуто шумоляха и поклащаха върхари. Тази година листата преждевременно бяха пожълтели.

Оттук, от Сводестата тераса на двореца, построен на скалисто възвишение, се откриваше гледка към града, чиито очертания се различаваха в трепкащата мараня — въздухът все повече се нажежаваше — дори околностите на Йерусалим, винаги ясно различни, сега само смътно се долавяха на границата с бялата пустиня.

В онова утро, прелитайки през равни интервали над просторната градина, беззвучно и плавно кръжеше самотна птица, разперила криле, сякаш закачена с невидима нишка за небето. Орел или ястреб, освен тях никоя друга птица не би имала търпение така продължително и еднообразно да лети в горещите небеса. Уловил беглия поглед, с който сподире птицата застаналият пред него Иисус Назарянина, пристъпващ от крак на крак, прокураторът възнегодува, дори се почувствува оскърбен. И с остра язвителност каза:

— Накъде вдигаш очи, царю Юдейски? Там твоята смърт кръжи!

— Тя кръжи над всички нас — тихо отвърна Иисус, като че говореше на себе си, и неволно докосна с длан затвореното си от черен оток око: когато го бяха повели на съд пред синедриона, тълпата на пазара, насъсквана от свещениците и старейшините, се бе нахвърлила да го бие. Едни жестоко го бяха налагали с юмруци, други го бяха плюли в лицето и в оня час той бе разбрал каква люта омраза изпитват към него хората на първосвещеника Каиафа и че никаква милост не би могъл да чака от йерусалимското съдилище, и въпреки това бе потресен, с най-човешка наивност се беше чудил колко свирепа и непоследователна е тълпата, сякаш дотогава тези хора не бяха

подозирали, че той е скитник, сякаш дотогава не бяха слушали със затаен дъх проповедите му в храмовете и по площадите, сякаш не бяха ликували, когато той бе влязъл през градската врата, възседнал сивата магарица с припкащо сукалче отзад, сякаш не бяха крещели, хвърляйки в краката на магарицата цветя: „Осанна сину Давидову! Осанна в вишних!“

Сега, в изпокъсани дрехи, мрачен и посърнал, той стоеше пред Пилат Понтийски в очакване на по-нататъшната си участ.

Прокураторът беше в твърде лошо настроение и преди всичко, колкото и странно да изглеждаше това, се ядосваше на себе си — на своята мудност и необяснима мекушавост. Никога не му се беше случвало подобно нещо, нито в действащите римски войски, нито по-късно, когато стана прокуратор. Пък и беше някак смешно — вместо тутакси да потвърди присъдата на синедриона и да си спести излишен труд, той продължаваше разпита, губеше време и сили. А колко по-лесно би било да извика очакващия постановлението му йерусалимски първосвещеник и неговите хора и да каже: вземайте си подсъдимия и се разпореждайте с него както сте решили. И все пак нещо го възпираше. Всъщност заслужаваше ли така да се церемони с този шут?

Пък и какъв необикновен чудак излезе! Уж бил цар юдейски, възлюбен от Господа и пратен на юдеите от Господа да им проповядва благовестието на царството Божие. А в това царство нямало да има власт на кесаря и кесарите, на техните наместници и раболепни синагоги, всички щели да бъдат равни и щастливи от нине и во веки веков. Какви ли не хора са се домогвали до върховната власт, но толкова умен, хитър и коварен властолюбец до ден-дневен никой не е срещал — та нали ако случайно се добере до властта, навярно би управлявал по същия начин, защото друг ход на живота няма и не може да има. Този злосторник отлично го знае и все пак продължава играта! Подкупва наивниците с обещания за Ново Царство. Ако наистина е вярно, че всеки съди за другите според себе си, то в случая бе точно така: прокураторът приписваше на Иисус помисли, каквито той самият, без да се надява на тяхното осъществяване, таеше дълбоко в душата си. Именно това най-много разпалваше и любопитството, и омразата му. Сигурен беше, че е разбрал към какво се стреми Иисус Назарянина: тоя скитник ясновидец е намислил да предизвика смут в

земите, като обещава на хората Ново Царство и да унищожи онова, което впоследствие сам иска да притежава. Я виж ти! Кой би предположил, че тоя жалък юдей е дръзнал да мечтае за нещо, за което не можеше, или по-скоро не си позволяваше да мечтае дори повелителят в малоазиатските провинции на Римската империя Пилат Понтийски. Така си внушаваше, така се самонадъхваше, до такова заключение стигаше хитрият и опитен прокуратор, докато разпитваше скитника Иисус по доста необичаен начин — за всяко нещо се поставяше на негово място и изпадаше в негодувание от намеренията на този безподобен узурпатор. И все повече се разпалваше, все повече се терзаеше от съмнения — хем му се искаше незабавно да потвърди с прокураторския си подпис смъртната присъда, издадена предишната вечер от старейшините на йерусалимския синедрион, хем да отложи този миг, да се наслади, докрай да изясни с какво мислите и действията на Иисус са застрашавали римската власт.

Отговорът на обречения скитник при забележката за птицата в небето бе шокирал прокуратора със своята откровеност и непочтителност. Можеше и да премълчи или да каже нещо смирено, ама не, намерил, виждате ли, с какво да се утешава: смъртта кръжала над всички. „Виж го ти, сам си навлича нещастieto, сякаш наистина няма страх от смъртното наказание“ — ядосваше се Пилат Понтийски.

— Е, да се върнем на думата си. Знаеш ли, нещастнико, какво те чака? — с дрезгав глас попита прокураторът, и за кой ли път обърса с кърпа потта от кафявото си лъснало лице, плешивото теме и якия дебел врат. Докато Иисус отвори уста да му отговори, той изпука потните си пръсти, като извиваше всеки един поотделно — имаше тоя лош навик. — Питам те, знаеш ли какво те чака?

Иисус тежко въздъхна и пребледня при мисълта за онова, което му предстоеше:

— Да, наместнико римски, зная, днес трябва да ме екзекутират — с усилие проговори той.

— „Зная!“ — подигравателно повтори прокураторът с усмивка, пълна с презрение и жалост, като огледа от глава до пети злополучния пророк.

Той стоеше посърнал, неугледен, дългокрак и дългокос, с разрошени къдрици и изпокъсани дрехи, бос — сигурно бе изгубил сандалите си, когато тълпата го бе нападнала, — а зад него, през

арките на дворцовата тераса, се виждаха къщите по далечните хълмове на града. Този гнусен град чакаше осъдения на смърт, изправен на разпит пред прокуратора, чакаше жертвата си. В днешния зноен ден жадуваше за кръв, мрачните като нощ инстинкти имаха нужда от силни преживявания, когато уличните тълпи ще се задъхват от рев и плач като виещи и злобно лаещи глутници чакали, наблюдаващи как разярен лъв разкъсва зебра в Либийската пустиня. Пилат Понтийски бе виждал такива сцени и сред дивите животни, и сред хората и вътрешно се ужаси, представил си за миг как ще протече разпятието. И укорително повтори не без известно съчувствие:

— Ти каза — знам! „Знам“ не е точната дума. Ти ще го узнаеш напълно, когато те отведат там...

— Да, наместнико римски, знам и тръпна при мисълта за това.

— А ти не ме прекъсвай, не бързай да идеш на оня свят, имаш време — промърмори прокураторът, на когото не бе дадена възможност да довърши мисълта си.

— Покорно моля за извинение, наместнико, ако, без да искам, съм те прекъснал — извини се Иисус. — Аз изобщо не бързам. Бих искал още да поживея.

— И не мислиш да се отречеш от своите излишни думи? — веднага попита прокураторът.

Иисус разпери ръце с безпомощен, детски поглед.

— Нямам от какво да се отрека, наместнико, тези думи са предопределени от моя Отец и аз бях длъжен да ги предам на хората, за да изпълня Неговата воля.

— Ти само едно си знаеш и баеш — повиши раздражено тон Пилат Понтийски. Лицето му с едър гърбав нос и тънки волеви устни, с две дълбоки бръчки отстрани, доби презрителен и студен израз. — О, аз те виждам като на длан, колкото и да се преструваш — каза той с тон, нетърпящ възражение. — Всъщност какво ще рече да предадеш на хората думите на твоя Отец? Това ще рече да заблуждаваш, да подчиниш простолюдието на волята си. Да го подтикваш към безредици. Може би е трябвало и на мен да предадеш неговото слово — нали и аз съм човек!

— Засега ти нямаш нужда от това, наместнико римски, защото не страдаш и нямаш причина да копнееш за друго устройство на живота.

За тебе властта е Бог и съвест. А тя е изцяло в твои ръце. И за тебе няма нищо по-висше от нея на земята.

— Вярно е. Нищо по-висше от властта на Рим. Надявам се, че това искаш да кажеш?

— Така си мислиш ти, наместнико.

— Винаги са мислили така умните хора — не без снизходителност го поправи прокураторът. — Ето защо се казва — назидателно допълни той: — кесарят не е Бог, но Бог е като кесаря. Докажи ми обратното, щом си сигурен, че не е така. Хайде! — И впери насмешлив поглед в Иисус. — Аз мога от името на римския император Тиберий, чийто наместник съм, да внеса някои промени в положението на нещата във времето и пространството. А ти се опитваш да ни противопоставиш някаква върховна сила, някаква друга истина, която уж носиш със себе си. За мене това е твърде любопитно, извънредно любопитно. Иначе не бих те държал тук излишно време. Целият град гори от нетърпение да види изпълнена присъдата на синедриона. Така че отговаряй!

— Какво да отговарям?

— Сигурен ли си, че кесарят е по-незначителен от Бога?

— Той е смъртен.

— Ясно е, че е смъртен. Но докато е жив, има ли за хората друг Бог, който да стои по-високо от кесаря?

— Има, наместнико римски, ако се вземе друго измерение на битието.

— Не бих казал, че ме забавляваш — пророни Пилат Понтийски, като намръщи чело с престорено оскърбление и вдигна четинестите си вежди. — Не можеш да ме убедиш в това по простата причина, че то дори не е смешно. Не знам, не мога да си обясня кой и защо ти вярва.

— Вярват ми онези, които са угнетени и идват при мен, водени от вековна жажда за справедливост — тогава семената на моето учение попадат в благодатна почва, наторена от страдания и напоена със сълзи — поясни Иисус.

— Стига! — обезсърчено махна с ръка прокураторът. — Безполезна загуба на време.

Двамата замълчаха, всеки потънал в собствените си мисли. Бледото чело на Иисус бе оросено от обилни капчици пот. Но той не посягаше да ги обърше нито с длан, нито с разкъсания ръкав на

хламидата, не му беше до това — от страх започна да му се гади, и потта се застича на вадички по лицето, капейки върху мраморните плочи до мършавите му жилести нозе.

— И след всичко, което каза — с внезапно прегракнал глас продължи Пилат Понтийски, — искаш аз, римският прокуратор, да ти даря живота?

— Да, наместнико великодушен, пусни ме на свобода.

— И какво ще правиш?

— Ще тръгна с Божието слово по земите.

— За глупак ли ме вземаш? — викна прокураторът и скочи на крака, побеснял от гняв. — Сега вече се уверих, че мястото ти е на кръста, само смъртта може да те усмири!

— Гресиш, наместнико благороден, смъртта е безсилна пред духа — твърдо и отчетливо произнесе Иисус.

— Какво? Какво каза? — втрещи се Пилат Понтийски, не вярвайки на ушите си, и пристъпи към Иисус; по учуденото му, изкривено от гняв лице избиха тънморави петна.

— Това, което чу, наместнико.

Поел дълбоко въздух, Пилат Понтийски рязко вдигна ръце, готвейки се нещо да каже, но в същия миг отекнаха шумните стъпки на подковани кавалерийски ботуши.

— Какво искаш? — строго се обърна прокураторът към въоръжения легионер, дошъл с някакъв пергамент в ръка.

— Наредено ми е да ви го предам — кратко отговори той и се оттегли.

Това беше бележка до Пилат Понтийски от жена му: „Прокураторе, съпруге мой, не причинявай, моля те, непоправимо зло на този скиталец, наричан Христос. Всички разправят, че бил безобиден праведник и чудесен изцелител от всякакви недъзи. А това, че бил уж син Божий, месия и едва ли не цар Юдейски, навярно са слухове. Не е моя работа да съдя има ли Истина в тях. Сам знаеш колко раздорен и смахнат народ са юдеите. Представи си, че всичко е вярно, тогава? Много често онова, което е в устата на презряната тълпа, след време се потвърждава. Ако и сега излезе така, знай, че после ще те проклинат. Говори се, че свещенослужителите от тукашните синагоги и градските старейшини се уплашили и намразили този Иисус Христос, задето народът тръгнал с него. От завист свещениците го оклеветили и

насъскали срещу него невежата тълпа. Онези, които до вчера са падали на колене пред него, днес го замерят с камъни. Струва ми се, че ако позволиш да накажат със смърт юродивия, по-късно всички лоши приказки ще се обърнат срещу тебе, съпруге мой. А нали няма вечно да останем в Юдея? Аз искам да се върнеш в Рим с достойни за тебе високи почести и слава. Не върши това. Одеве, когато стражата го водеше, видях колко е красив, същински млад бог. А и снощи сънувах сън. После ще ти го разкажа. Много е важен. Не навличай проклетия върху себе си и своите потомци!“

— О, богове, богове! С какво ви разгневих? — изстена Пилат Понтийски и за кой ли път съжали, че не отпрати под стража веднага, без излишни думи и протакане, този невменяем и неистов лъжепророк при палачите, там на хълма, отвъд градските градини, където трябваше да се изпълни смъртната присъда, издадена от йерусалимското съдилище. Ето че сега и жена му се бърка в неговите прокураторски работи, в което той виждаше ако не скрита намеса на силите, стоящи зад Иисус Христос, то във всеки случай неодобрение от страна на небесните сили. Но жителите на небето малко се интересуват от земните дела, а жена му — какво разбира тя с женския си ум от политика, защо пък той заради тоя подозрителен скитник Иисус, който хули кесарите, да си навлича омразата и враждата на първосвещеника Каиафа и на йерусалимските управници. Отде си го е измислила, че тоя тип бил красив като млад бог? Вярно, млад е. И толкова. Но за красив, и дума да не става. Ей го на, стои смазан от бой като пребито псе. И какво ли е могла да намери в него? Прокураторът замислено се поразходи напред-назад, обмисляйки съдържанието на писъмцето, и отново седна с въздишка на мястото си. А междувременно му мина и мисълта, която често пъти вече го беше занимавала: колко жалки изглеждат хората — ходят по нужда, плачат, съвкупляват се, раждат се и умират, пак се раждат и умират, какви ли не низости и злодеяния носят в себе си и сред цялата тая гадост и мръсотия току се пръкне някой пророк о провидения, с пориви на духа. Да вземем макар и тоя скитник — толкова е уверен в своето предопределение, че сякаш живее насън, а не наяве. Но стига толкова, ще трябва да бъде отрезвен! Време е да се свършва с това!

— И все пак едно искам да знам — обърна се прокураторът към Иисус, който все така мълчаливо стоеше пред него, — да допуснем, че

си праведник, а не злоумишленик, всяващ размирие сред доверчивите хора да допуснем, че с думите си за Царството на справедливостта оспорваш правото на кесаря да владее света, да допуснем, че и аз ти повярвам, тогава — какво те кара да отиваш на смърт? Открий ми какви са подбудите ти! Ако смяташ по този начин да се възцариш над народа Израилев, аз лично не бих одобрил това, но ще те разбера. Защо обаче режеш клона, на който се готвиш да седиш? Как ще станеш кесар, щом като отричаш кесаревата власт? Сам разбираш, че сега от мен зависи да те оставя жив или да те изпратя на смърт. Защо мълчиш? Онемя ли от страх?

— Да, наместнико римски, страхувам се от жестокото наказание. И кесар изобщо не се готвя да ставам.

— Тогава покай се на всички градски площади, осъди поведението си. Признай, че не си ясновидец и пророк, че не си цар Юдейски, за да се откаже простолюдието от тебе, да не го съблазняваш с напразни и престъпни надежди. Никакво Царство на справедливостта не може да има. Справедливо е само онова, което съществува. На света съществува император Тиберий и на него се гради цялото мироустройство. А Царството на справедливостта, за което говориш и надъхваш лекомислените да роптаят, е илюзия. Помисли! И не заблуждавай нито себе си, нито другите. Впрочем кой си ти, че римският император да се опасява от тебе — неизвестен скитник, съмнителен пророк, пазарски дърдорко, с каквито е пълна земята на Юдея. Но с учението си ти сееш изкушение и вашият първосвещеник е много загрижен, затова трябва да разобличиш своята лъжа. После се махни, иди в Сирия или в други страни, а аз като римски прокуратор ще се опитам да ти помогна. Съгласи се, докато не е късно. Но защо пак мълчиш?

— Мисля си, наместнико римски, че двамата сме толкова различни, че едва ли ще можем да се разберем. Нали ако взема да се отричам от учението на Господа и да си кривя душата в твой и на кесаря интерес, истината ще пострада?

— Не увъртай, интересите на Рим са над всичко.

— Над всичко е истината, а тя е една. Две истини няма.

— Пак хитруваш, скитнико!

— Не съм хитрувал нито преди, нито сега. И отговорът ми е такъв: първо, недостойно е да се отричам от онова, което съм казал в

името на истината, само защото ти го искаш. И второ, недостойно е човек да взема на душата си грях за нещо, което не е извършил, да се бие в гърдите и да го доказва само за да се очисти от позорящата го мълва. Ако мълвата е лъжлива, от само себе си ще умре.

— Но най-напред ще умреш ти, царю юдейски! И така, ти приемаш смъртта, прекъсвайки всякакви пътища към спасението си?

— На мен ми е оставен само този път за спасение.

— Какво спасение? — не разбра прокураторът.

— Спасението на света.

— Стига се прави на смахнат! — загуби търпение Пилат Понтийски. — Значи доброволно отиваш на гибел?

— Така излиза, щом нямам друг път.

— О, богове, богове! — уморено въздъхна прокураторът и прекара ръка по дълбоките бръчки, набраздили челото му. — Каква жега, дали не предвещава промяна във времето? — промърмори под нос. И стигна до окончателно решение: „За какво ми е всичко това? Защо се мъча да го спася, щом като той не вижда полза от това! И аз съм чудак!“ И каза: — В такъв случай си измивам ръцете!

— Твоя воля, наместнико — отговори Иисус и сведе глава.

Те пак замълчаха, като може би и двамата почувствуваха как отвъд границите на дворцовата ограда, отвъд пищните градини, там, където изнемогваха от зной и пек градските улици в низините и по възвишенията на Йерусалим, сякаш набъбваше глуха, зловеща тишина, готова всеки миг да избухне. Засега долитаха само неясни звуци — от гълчавата на големите пазари, които от сутринта гъмжаха от хора, стоки, впрегатни и товарни животни. А между тези два свята беше онова, което ги разделяше и пазеше горния от долния: зад оградата се разхождаха legionari, а малко по-надолу, в горичката, имаше кордон от кавалеристи. Виждаше се как конете размахват опашки да прогонят мухите.

Заявил, че си измива ръцете, прокураторът усети известно облекчение, защото вече можеше да си каже: „Направих всичко, което зависеше от мен. Боговете са ми свидетели, че не съм го насилвал да остане на думата си, да предпочете своето учение пред собствения си живот. Щом тъй е решил, тъй да бъде. За нас дори е по-добре. Сам подписа смъртната си присъда...“ В такива мисли Пилат Понтийски подготвяше и отговор за жена си. И си помисли още, като поглеждаше

под око Иисус Назарянина, който мълчаливо, с едва доловима тревожна усмивка очакваше своята участ, отредена много по-отрано: „Какво ли му е на сърцето? Може би вече горчиво съжалява, разбрал е какво ще му коства неговото премъдро учение, от което не смее да се отрече. Попадна в собствения си капан. Нека опита сега да се отметне: Един е Бог за всички — за всички земи, за целия човешки род, за всички времена. Една вяра. Едно Царство на справедливостта за всички. Какво ли цели? Не ще и дума, че хората мечтаят за такова нещо и той разчита именно на това! Но ето какви уроци ни дава животът, как ни наказва за прекаленото желание да хитруваме. Ето как се обръща срещу теб самия покушението срещу трона, който не ти е предназначен от рождение. И какво му се приискало! Наумил си да разбуня простолудията, да го вдигне против кесарите, и тая зараза от тълпа на тълпа да тръгне по света. Решил да обърне наопаки целия изконен ред в мироустройството. Безразсъден смелчага! Не ще и дума! О, такива като него изобщо не бива да се оставят да живеят. Гледаш го кротък, пребит от бой, а каква сила крие в себе си — ами че това начинание може да е плод само на един голям ум. Кой би могъл да го допусне в този скитник!“

С тези мисли прокураторът Пилат Понтийски се мъчеше да облекчи съвестта си. Успокояваше го и това, че сега няма да се наложи да води неприятен разговор с първосвещеника Каиафа, който от името на синедриона открито настояваше да се потвърди присъдата на Иисус Назарянина.

— Бъди спокоен, мъдри наместнико, съвестта ти ще бъде чиста, за всичко ще излезеш прав — пророни Иисус, сякаш отгатнал мислите на прокуратора.

— Ти за мен не се тревожи — грубо се нахвърли той срещу Иисус, — за мене делото на Рим стои над всичко, по-добре за себе си помисли, нещастнико!

— Прощавай, благородни велможе, не биваше да изричам на глас тези слова.

— Точно така. И още веднъж помисли, за да не съжаляваш, когато вече ще бъде късно, помисли. Аз ще произляза, но ако до моето завръщане не промениш решението си, тогава ще произнеса своята последна дума. И не си въобразявай, че си цар юдейски, че без тебе ще загине светът. Напротив, сега вече обстоятелствата се оформят не в

твоя полза. И времето ти отдавна изтече. Само в случай, че се отречеш от всичко, все още би могъл да се спасиш. Разбра ли?

— Разбрах, наместнико...

Пилат Понтийски стана и се запъти към покоите си, оправяйки широката тога върху раменете си. Кокалест, с едра плешива глава и царствена осанка, уверен в своето достойнство и всесилие. Докато вървеше през аркадата на терасата, неволно вдигни очи и отново съзря онази птица, която величествено се рееше в небето. Не можеше да определи орел ли беше или негов събрат от същата порода пернати, но не това го вълнуваше, а фактът, че птицата беше недостижима, неподвластна на него — не можеше да я уплаши, както и да я повика или прогони. Вдигнал високо вежди, прокураторът я проследи с яден поглед: Виж ти, кръжи ли, кръжи, и от нищо не се интересува. Хрумна му мисълта, че тази птица е като някакъв император в небето. Изглежда, не случайно орелът символизира императорското величие — мощен клон, хищно око, яки като желязо криле. Именно такъв трябва да бъде всеки император! Във висините — виждан отвсякъде Й абсолютно недостъпен... И оттам да управлява света — никакво равенство с никого и за нищо, дори би трябвало да има свои богове, различни от тези на другите, безучастни и презиращи поданиците. Ето какво крепи силата и кара хората да се страхуват от властта, ето на какво се държи редът на нещата в света. А Иисус Назарянина, който упорствуваше в своето учение и който е решил да изравнява всички от императора до роба, понеже Бог бил един и всички хора били равни пред Бога, твърди, че Царството на справедливостта щяло да настъпи за всички. Той е смутил умовете, разбунил е низините, иска да преустрои света по свой начин. И какво излезе от това? След време същата тълпа се нахвърли да го бие, да храчи в лицето на тоя лъжеясновидец, лъжепророк, измамник и хитрец... И все пак що за човек е? Въпреки цялата безнадеждност на своето положение, се държи така, сякаш не той търпи поражение, а онези, които го съдят...

Така си мислеше прокураторът Пилат Понтийски, наместник на римския император, дори би могло да се каже, той самият полуимператор, поне в тази част на Средиземноморието, когато прекъсна разпита на Иисус Назарянина и за няколко минути го остави насаме със себе си — да проумее над каква бездна е застанал. Трябваше да сломи духа му, да го накара унижено да пълзи в краката

му, отрекъл се от този единствен за всички Бог, от всеобщото равенство и после, вече като змия с пречупен гръбнак, да го изхвърли от израилските земи, че да се влачи немил-недраг и да загине някъде безславно, защото няма дълго да изкара — собствените му ученици ще загубят вяра в него и ще го убият...

Така си мислеше, докато се бореше със своите съмнения, твърде вещият управник Пилат Понтийски, който търсеше най-сигурното, най-удобното и назидателно средство за изкореняване на новопоявилата се размирна напаст. И се оттегляше от Сводестата тераса сигурен, че като остане сам и поразмисли, осъденият ще разбере какво го чака и при неговото завръщане ще падне в краката му. Но прокураторът не знаеше, че в предоставените му кратки мигове този странен човек изобщо не мислеше за това или по-скоро не по този начин, а се отдаде на спомени, защото и спомените са жребий на живите, едно от последните блага преди раздялата с живота.

Веднага щом прокураторът се отдалечи, от страничните ниши излязоха четирима стражници и застанаха в четирите края на терасата, сякаш осъденият би могъл да избяга. И той си позволи да се обърне към най-близкия от тях:

— Може ли да седна, добри ми стражници?

— Седни — отговори легионерът, като удари с копието по каменния под.

А Иисус приседна на мраморния перваз до стената — прегърбен, с бледо, изострено лице и падаща на вълни дълга тъмна коса. И заслонил с ръка очи, се унесе в мисли, изпадна в забрава. „Да можех да пийна малко вода — мислеше си той — или да се изкъпя в някоя река.“ И живо си представи речните води — как струят и мият бреговете и крайбрежните треви, дори му се стори, че чува плисък, сякаш към него се приближаваше лодка, сякаш някой идваше да го вземе и отведе оттук. Да, това беше майка му, тревожна и уплашена. „Майко! — едва чуто прошепна той. — Да знаеш само колко ми е тежко, майко! Още снощи в Гетсимания, на Елеонската планина, се терзаех от ужасна мъка, връхлетяла ме като черна нощ, място не можех да си намеря и безутешен бодърствувах с учениците си, тръпнех от страшни предчувствия. Тогава се обърнах към Господа, Отеца мой небесен. «Отче мой — рекох аз. — Ако е възможно, нека ме отмине тая чаша: не обаче както искам аз, но както искаш Ти.» И ето я чашата,

препълнена догоре, не отминава, няма да ме отмине, безвъзвратно приближава и ще се случи онова, което навярно и ти предчувствуваш. И ако е така, значи ти си знаела какво ще стане с мене, но тогава как си живяла през всички тия години, майко моя, родителко, дала ми живот, с каква мисъл и надежда си отглеждала чедото си, предопределено от волята Господна за този велик и ужасен ден, най-нещастния от всичките ми дни, защото няма по-голяма скръб за човека от собствената му смърт, а за майката, която гледа как пред очите ѝ загива плодът на нейната утроба, семето на нейния род, скръбта е двойно по-голяма. Прости ми, майко, не аз определих твоята съдба, а Всевишният мой Отец и нека възведем смирено взор към Него и нека бъде Неговата воля!“

Докато мислеше за майка си Мария, в паметта му изплува един детски спомен, странната история, която му се беше случила на четири-пет години. По онова време семейството им живееше в Египет, където беше избягало от цар Ирод, който търсеше да убие новородения младенец — бъдещия Иисус Христос, защото влъхвите бяха казали, че се е родил цар на Юдея. Момченцето вече беше пораснало. Недалеч от дома им течеше голяма пълноводна река, възможно да е била Нил — защото беше голяма, широка. Мария ходеше там с детето да пере, както повечето жени от околността. А един ден, когато бяха на реката, пристигна някакъв старец с лодка, приближи се до тях и ласкаво ги поздрави. „Дядо — обърна се към него Мария. — Ще дадеш ли лодката да повозя на нея синчето си? Плаче глупавичкият, иска да се вози на лодка.“ — „Да, Мария — отговори старецът, — тъкмо затуй съм я докарал, да повозиш малкия Иисус.“ Мария не се учуди, че старецът знаеше имената им, взе го за някой от тукашните жители. Но когато се реши да го помоли той да седне на веслата, старецът внезапно изчезна, сякаш се беше разтворил във въздуха. Но и това не смути Мария — момченцето ѝ толкова искаше да се повози, така се радваше и тичаше наоколо, дори подскачаше от възбуда и я дърпаше за ръка. Тя остави прането на камъните край реката, качи детето на лодката и като я отвърза и блъсна от брега, скочи в нея, взе момченцето на коленете си и така заплуваха по течението. Колко приятно беше бавно да се носиш над проблясващата повърхност на водата, съвсем близо до брега — по крайбрежните плитчини се полюшваха тръстики, тук-там се виждаха

ярки цветя, в храсталаците шумно пърхаха, чуруликаха и подсвиркваха пъстропери птици, в топлия влажен въздух летяха на рояци с бръмчене и цвъртене насекоми. Беше чудесно! Мария бе щастлива и тихичко затананика, а синчето ѝ, доволно, че се вози на лодка, с интерес се оглеждаше наоколо. И това още повече радваше Мария. В същото време — а те не бяха отплували далече от мястото, където се качиха, пък и все още се движеха близо до брега — големият дънер в крайбрежната тиня оживя и като разцепваше водата наоколо, бързо и застрашително се насочи към тях. Това беше грамаден крокодил — изпъкналите му очи хищно се бяха втренчили в тях. Момченцето се уплаши и изпищя. Мария се вцепени от ужас, без да знае какво да предприеме. Крокодилът изпляска с опашка и едва не преобърна лодката. Мария пусна греблата и здраво притисна детето до гърдите си. „Господи! — взе да се моли тя. — Това е той! Твоят син Иисус! Дарен от тебе! Не го оставяй, Господи! Спаси го!“

Толкова се беше уплашила, че само затвори очи и продължи да отправя горещи молби към Онзи, който бе Всичко във Вселената и Отец небесен на сина ѝ. „Не ни оставяй, Господи, отсега нататък той ще ти бъде нужен!“ — изкрещя тя. А лодката, останала без управление, се понесе, тласкана отдолу от крокодила. Когато най-сетне Мария се осмели да отвори очи, вик на радост се откъсна от гърдите ѝ — лодката спря до брега, сякаш някой я беше изтеглил там, а крокодилът заплува обратно и изчезна. Обезумяла от уплаха, Мария скочи на брега и хукна, като плачеше от силното вълнение и се смееше от щастие. Тичаше, притиснала момченцето до гърдите си и като го обсипваше с целувки и обливаше със сълзи, непрекъснато повтаряше: „Иисусе! Иисусе! Ненагледното ми чедо! Той те призна и те спаси! Само Той те спаси! Той те възлюби, Иисусе, ти си Неговият възлюбен син! Ти ще станеш премъдър, Иисусе! И ще станеш Учител! Ще отвориш очите на хората, Иисусе! Хората ще те следват, Иисусе, и ти никога няма да се отречеш от тях, никога, никога!“ Така ликуваше благословената между жените.

Така нареждаше и ликуваше тя от радост, че Синът Божий по чудо се бе спасил, без дори да подозира, че това е знамение Господне, за да знаят хората кой е всъщност малкият Иисус, синът на дърводелеца Йосиф, преселил се в Египет само за да спаси от Ирод този младенец. Защото лодката тутакси изчезна, още щом Мария скочи

на брега, а жените, дошли да перат на реката, притичали на нейния вик, после твърдяха, че докато тя бягала с детето на ръце, около главата му имало златисто сияние. И всички много се радваха на това. И бяха трогнати до сълзи, когато малкият Иисус, с две ръце прегърнал майка си през шията, нежно приближи лице до нейното и каза: „Мамо, като порасна, ще хвана за опашката оня крокодил, за да не ни плаши вече!“ Всички се засмяха на неговите детски думи, а сетне взеха да правят догадки, кой би могъл да бъде стопанинът на лодката. Тогава се разбра, че никой от околността не го познава и от този ден нататък никой никога вече не го видя. Дърводелецът Йосиф седмици наред обикаля да търси този тайнствен лодкар, за да му се извини и да плати щетите, но така и не можа да го намери...

Ето какво премеждие се беше случило на малкия Иисус в Египет и сега той си го спомни на Сводестата тераса, когато молеше майка си да му прости заради причинената мъка и страдания. „В този миг се сбогувам с тебе, майко — шепнеше той. — Не ми се сърди, ако не успея или не ще мога да се обърна към тебе в предсмъртния си час. Страх ме е от смъртта и краката ми се вледеняват, макар че днес е такава непоносима горещина. Прости ми и събери кураж, не оплаквай злочестата си участ в този тежък за мене час. Аз нямам път към истината у хората, които са най-тежкото бреме за Твореца, освен да я утвърдя чрез собствената си смърт. Друг път към хората не е отреден. И аз отивам при тях. Прости и сбогом, майко! Все пак съжалявам, че така и не можах да хвана оня крокодил за опашката. Говори се, че крокодилите живеели много дълго — два-три човешки живота. Но и дори да бях го хванал, сигурно отново щях да го пусна... Нека си живее... И ето какво още си помислих, майко, ако онзи лодкар е бил ангел, предрешен на старец, може би ми е съдено да го срещна на оня свят... Дали ще си спомни този случай? Чувам стъпки, идва моят палач по неволя — Пилат Понтийски. Сбогом, майко, отсега и завинаги, сбогом.“

Пилат Понтийски се върна на Сводестата тераса със същата твърда стъпка, с каквата я беше напуснал. Стражата моментално се оттегли и двамата пак останаха на четири очи. Хвърлил бърз изпитателен поглед към Иисус, който стана от мястото си при неговата поява, прокураторът разбра, че всичко се развива така, както му се искаше и на него — жертвата сама и неотклонно вървеше към гибелта

си, пренебрегвайки последния си шанс, Ала той и сега реши да не избързва. И бездруго нещата се развиваха в желаната насока.

— И тъй, дойде краят на нашия разговор — каза Пилат Понтийски. — Отказваш ли се от учението си?

— Не.

— Напразно! Помисли още!

— Не — поклати глава Иисус. — Нека бъде тъй, както е отредено.

— Напразно! — повтори Пилат Понтийски, макар и не съвсем уверено. В него нещо трепна — беше го разколебал категоричният отговор на Иисус Назарянина. Същевременно не му се искаше осъденият да се прекърши и да търси спасение, да моли за пощада. И Иисус разбра всичко.

— Не съжалявай — кротко се усмихна той. — Вярвам, че думите ти са чистосърдечни. И те разбирам. На мен също ми се иска да живея. Едва пред прага на небитието човек разбира колко скъп му е животът. Жал ми е и за майка ми — толкова я обичам, винаги съм я обичал, още от най-малък, макар да не съм го казвал. Но така или иначе, наместнико римски, запомни: ти например би могъл да спасиш една жива душа, за което ще имаш голяма благодарност, а аз съм длъжен да спася много-много души, дори душите на онези, които ще се появят — след нас на този свят.

— Да ги спасиш? Когато няма да те има вече на земята?

— Да, когато няма да съм вече сред хората.

— Никой не ти е виновен, втори път няма да се връщаме към този разговор — твърдо заяви Пилат Понтийски, решил повече да не рискува. — Искам обаче да отговориш на един последен въпрос... — каза той и млъкна, като остана прав и се замисли, намръщил рунтавите си вежди. — Но в състояние ли си сега да разговаряш? — неочаквано попита той доверително. — Ако нямаш желание, не се затруднявай, няма да те задържам. Чакат те на хълма.

— Както кажеш, наместнико, аз съм на твое разположение — отговори събеседникът му и вдигна към него бистрите си сини очи, които смаяха прокуратора с мъдрия си проникновен поглед — сякаш Иисус не беше обречен, не го чакаше неминуемото на онзи хълм.

— Благодаря — пак така неочаквано поблагодари Пилат Понтийски. — В такъв случай отговори на последния ми въпрос, който

ще ти задам вече само от любопитство. Нека поговорим като свободни хора — аз съм абсолютно независим от тебе, а и ти, както сам разбираш, сега си пред прага на пълната свобода, така че да бъдем откровени — предложи той и седна на мястото си. — Каж ми, говорил ли си на своите привърженици, твърдял ли си, че щом те разпнат, на третия ден ще възкръснеш, а по-късно, някой ден, отново ще дойдеш на земята и ще устроиш Страшен съд и над онези, които сега живеят, и над онези, които тепърва ще се раждат на света, с други думи, над всички души, над всички поколения от самото сътворение на света? И това щяло да се нарича второ твое пришествие. Вярно ли е?

Иисус странно се усмихна, сякаш си казваше: виж ти какво било — и като пристъпи на място с босите си крака по мрамора, няколко секунди мълча, сякаш решаваше има ли смисъл да отговаря.

— Всичко това ти го е наприказвал Юда Искаротски, нали? — насмешливо попита той. — И то много те безпокои, наместнико римски.

— Аз не знам кой е този Юда, но така ми беше предадено от уважавани хора, от старейшините. Значи излиза, че са празни думи?

— Мисли си каквото искаш, наместнико — студено отговори Иисус. — Никой не ти натрапва нещо, което е чуждо за твоя ум.

— Но аз те питам сериозно, без подигравка — побърза да го увери прокураторът. — Просто реших, че никога вече няма да имаме такава възможност да поговорим. Отведат ли те оттука, обратен път за тебе няма. А аз искам да разбера, как е възможно след смъртта отново да дойдеш на земята, без да си се родил, и да извършиш съд над всички души? И къде ще бъде този съд — на небето ли, къде? И колко време ще трябва да чакат този ден хората, които са ти повярвали, че после да се радват на вечен покой? Позволи ми първо аз да кажа как го схващам. Чисто и просто ти разчитах на това, че всеки иска да има удобен живот на оня свят. Ах, тези смъртни хора, човекът вечно се стреми към нещо, вечно жадува за нещо. Толкова лесно е да го подмамиш с обещания — дори там, в задгробния живот, ще хукне подире ти като куче. Но да приемем, че учението ти е вярно и че ти си пророк, твоят живот обаче е към края си и ти можеш да го продължиш само с разговор...

— Аз мога избобщо да не го продължавам.

— Но ти няма да идеш на хълма и да оставиш въпроса ми без отговор. Струва ми се, че за теб това би било по-лошо от смъртта.

— Довърши мисълта си.

— И тъй, да допуснем, че учението ти е вярно, кажи ми тогава кога ще настъпи денят на това твоє второ пришествие? И ако очакването му продължи дълго, невъобразимо дълго, какъв смисъл ще има то за отделния човек? Никакъв, щом няма да го дочака през своя живот. Пък и откровено казано, дори не бих могъл да си представя подобно невероятно събитие. Или човек трябва да го чака, сякаш вярвайки в него? И какво ще постигне? Каква полза ще има от това?

— Твоите съмнения са понятни, наместнико римски, ти разсъждаваш грубо, като земен човек, подобно на твоите учители гърците. Не се обиждай от забележката ми. Докато стоя пред тебе като тленен човек, ти си в правото да спориш. Още повече, че двамата с тебе сме различни — както водата и огънят. И нашите съждения се разминават, към всяко нещо подхождаме от различни краища. А сега да се върнем на въпроса, който те вълнува, наместнико... Вярно е, че второто пришествие трябва да се чака безкрайно дълго. Тук имаш право. Кога ще настъпи този ден, никой не може да предскаже, защото той е набелязан в замислите на Онзи, който е сътворил света. Това, което за нас ще продължи хилядолетия, за Него е може би само кратък миг. Но смисълът е в друго. Създателят ни е дарил с най-висшето благо на света — разума. И ни е дал възможността да живеем с разбиране. И от това, как ще постъпим с този небесен дар, ще се определи съдържанието на човешката история. Защото ти не би могъл да отречеш, наместнико римски, че смисълът на човешкото съществуване е в самоусъвършенствването на човешкия дух — човекът няма по-висша цел на света. Именно това е красотата на разумното му битие — ден след ден все по-високо да възхожда по нескончаеми стъпала към сияещото съвършенство на духа. Най-тежкото за човека е да бъде човек — ден след ден. И затова от самите хора зависи кога ще настъпи денят, в който ти, наместнико, не вярваш.

— Я виж ти! — Пилат Понтийски възбудено скочи. — Чакай, чакай, как ще зависи от хората, та това е абсурдно! Аз не вярвам в твоето учение и не мога да проумея думите ти. Ако хората можеха по собствена воля да отлагат или ускорят подобни явления, няма ли да заприличат на богове?

— Донякъде си прав, наместнико римски, но най-напред бих искал да разгранича мълвата от истината. Мълвата за истината е голяма злина. Тя е като тинята във водата, която след време превръща дълбокото езеро в плитка локва. В живота е винаги така — всяка мисъл, родена за благо на хората, постигната в прозрение и страдания, но подета от мълвата и предавана от уста на уста, винаги се превръща в злина както за самата себе си, така и за истината. И аз искам да подчертая, наместнико, че тези измислици, на които вярваш, са мълва, а истината е друга.

— И каква е тя, ще я разкриеш ли?

— Да, ще се опитам. Няма да отклоня разговора. Още повече, че ще говоря за това последен път. И тъй, наместнико римски, знай, че Промисълът Господен не е в това, че някога подобно гръм от ясно небе ще настъпи денят, в който Синът човешки, след като е възкръснал, ще слезе от небесата и ще извика народите на съд. Всичко ще бъде съвсем различно, макар че целта ще остане същата. Не аз, комуто е останало да живее колкото да се измине пътят през града до Голия хълм, ще дойда, след като съм възкръснал, а вие, хората, приходящи да живеете во Христе, във висока праведност, вие в незнайните бъдни поколения, ще дойдете при мене. И това ще бъде второто мое пришествие. Или, другояче казано, в хората аз ще се върна при себе си чрез моите страдания, в хората ще се върна при хората. Това е същността. Останал във времето хилядолетия назад, аз ще бъда вашето бъдеще, такъв е Промисълът на Всевишния, та да се въздигне човекът върху престола на своето призвание — призванието за добро и красота. Това е смисълът на моите проповеди, това е истината, а не плъзналата мълва и най-различните измислици, опошляващи високите идеи. А сред всички пътища за човешкия род този ще бъде най-тежък и безкрайно дълъг и твоите опасения, наместнико римски, са съвсем основателни. Този път ще започне от съдбовния ден с умъртвяването на Сина Божий и оттогаз нататък ще пребъдат във вечно покаяние всички поколения, всяко ново, потресено от цената, която ще платя аз за изкупление греховността човешка, за прозрение у хората, за пробуждане на божествените начала в тях. Ето за какво съм роден на този свят, и ще служа като непомръкващ пример. Та хората да се уповават на моето име и да шествуват към мен чрез страдания, чрез всекидневна борба със злото в себе си, чрез отвращение към пороците,

насилието и жестокостта, така пагубно опустошаващи душите, неизпълнени с любов към Бога, а значи и към своите себеподобни — хората!

— Почакай, Иисусе Назарянино, ами че ти отъждествяваш хората с Бога?

— В известен смисъл да. Дори би могло да се каже, че всички хора, взети заедно, са подобие на Бога на земята. И името на този образ на Бога е Бог-Утре, Бог на безкрайността, дарена на света още в мига на неговото сътворяване. Навярно ти, наместнико римски, неведнъж си се усещал, че твоите желания винаги са обърнати към утрешния ден. Днес ще приемеш живота такъв, какъвто е, но непременно искаш утре той да бъде различен, и дори ако и днес ти е добре, искаш утре да ти бъде още по-добре, затова живеят в нас надежди неугасими като Божията светлина. Бог-Утре е духът на безкрайността, в него е събрана цялата същност, цялата съвкупност от човешки дела и стремежи, ето защо какъв ще бъде Бог-Утре — прекрасен или страшен, милосърден или жесток, — зависи от самите хора. Така да се мисли, е допустимо и необходимо, това иска от разумните същества самият Бог-Творец, затуй нека хората сами се грижат за утрешния ден на земята, тъй като всеки от тях е някаква частица от Бога-Утре. Човекът е съдия и творец на всеки наш ден...

— Чакай де, ами Страшният съд, така заплашително прогласяван от тебе?

— Страшният съд... А ти не си ли мислил, наместнико римски, че ние отдавна вече сме изправени пред Него?

— Да не искаш да кажеш, че сега целият ни живот е Страшен съд?

— Не си далеч от истината, наместнико римски. Да се измине пътят, започнал сред мъки и терзания от проклятието върху Адама и продължил през злодеяния, които векове наред едни хора са вършели над други, пораждали са зло от злото, неправда от неправдата — това навярно представлява нещо за онези, които са пребивавали и пребивават на белия свят. Каква огромна бездна от злини се е разтворила, какви ли не войни, жестокости, убийства, гонения, несправедливости, огорчения са познали хората! Ами всички страшни прегрешения спрямо доброто, спрямо естеството още от сътворението на света — какво са ако не наказание, по-голямо от Страшния съд? А

всъщност изначалното предназначение на историята е да приближи разумните същества до божествените висоти на любовта и състраданието! Колко ужасни изпитания е имало в историята на хората, а краят на злодеянията, бушуващи като океански вълни, все още не се вижда. Не е ли животът в такъв ад по-ужасен дори от Страшния съд?

— И ти, Иисусе Назарянино, имаш намерение да спреш историята в злото!?

— Историята! Нея никой не може да я спре, аз искам да изкореня злото в деянията и умовете на хората.

— Тогава няма да има и история.

— Каква история!? Тази ли, за която ти радееш, наместнико римски? За съжаление тя не може да бъде заличена от паметта, но ако я нямаше, ние щяхме да бъдем много по-близо до Бога. Аз те разбирам, наместнико. Но истинската история, историята на разцвѣта на човечността, все още не е започнала на този свят.

— Слушай, Иисусе Назарянино, да не говорим сега за мен. Кажѣ ми как смяташ да доведеш хората и народите до тази цел?

— Чрез провъзгласяване Царството на справедливостта без кесарева власт, ето как!

— И мислиш, че това е достатъчно!?

— Да, ако всички го поискат...

— Интересно. Е, изслушах те внимателно, Иисусе Назарянино. Ти гледаш надалече, но не си ли твърде самонадеян, не разчиташ ли твърде много на човешката вяра, забравяйки коварната природа на тълпата? Съвсем скоро ще се убедиш в това отвъд градските стени и знай, че няма да обърнеш историята, защото тя е като река и никой не е в състояние да я обърне. Едно обаче не мога да си обясня: защо подпалваш пожар, в който първо ти ще изгориш? Без кесари не може да просъществува светът, който се държи върху могъществото на едни и покорството на други, и напразно се мъчиш да натрапиш някакъв различен, от тебе измислен ред като тази нова история. Кесарите имат свои богове — те почитат не твоя отвлечен Бог-Утре, който в безкрайността на всички „утре“ няма ясен облик и като въздуха принадлежи на всички, понеже всяко нещо, което се получава еднакво, е нула, не струва пукнат грош, та тъкмо затова на кесарите е отредено да господствуват с името си над всеки и над всички. А измежду всички

кесари в света избраник на боговете е достославният Тиберий — неговата държава, Римската империя, заема половината свят. И ето защо под егидата на Тиберий аз властвувам над Юдея, в което виждам смисъла на своя живот, така че съвестта ми е спокойна. Няма нищо недостойно от честта да служиш на непобедимия Рим!

— Ти не правиш изключение, наместнико римски, едва ли не всеки жадува за власт, па макар само и над един себеподобен. Тъкмо в това е нещастieto. Ще кажеш, така е устроен светът. За порока лесно се намира оправдание. На никого обаче не минава през ума, че това е проклятие за човешкия род, че злото на властолюбието, с което са заразени всички — от старшията на пазарските метачи до могъщите императори, — е най-страшната от всички злини и някой ден човешкият род скъпо ще заплати за нея. Ще загинат народи в борба за господство, ще се унищожат взаимно до корен.

Пилат Понтийски нетърпеливо вдигна ръка да прекъсне събеседника си:

— Спри, аз не съм ти ученик, за да слушам с благоговение твоите проповеди. Спри! На думи може да се унищожи всичко, което пожелаеш. Ала каквото и да предричаш, Иисусе Назарянино, усилията ти са напразни. Светът, който се държи на властта, не може да бъде друг. Както е съществувал досега, така ще продължи да съществува: властта е била винаги на по-силния, така че и занаятчиите ще управляват света. И този ред е неизменен, както звездите на небето. Тях никой не може да ги размести. Напразно толкова милееш за човешкия род и си готов да го спасиш с цената на живота си. Хората на нищо няма да се научат нито от проповедите в храмовете, нито от небесните внушения! Винаги ще следват кесарите както стадата овчарите си и в преклонението си пред силата и богатата ще почитат онзи, който се окаже най-безпощаден и най-могъщ от всички, ще славят пълководците и техните битки, в които ще се леят реки от кръв заради господството на едни и подчинението и унижението на други. Именно това ще се смята за доблест на духа, възпявана, предавана от поколение на поколение, в памет на това ще се развяват знамена и ще тръбят фанфари, кръвта ще кипва в жилите и ще се полагат клетви — да не се отстъпва нито педя земя; и от името на народа ще се обявяват войни, ще се насажда омраза към враговете: нека нашият владетел да благоденствува, а другият да бъде поробен заедно с народа си и земите

му да бъдат отнети — тъкмо това е сладостта на живота, смисълът на битието от незапомнени времена, а ти, Назарянино, искаш да го осъдиш и прокълнеш, ти славиш бедните и слабите, искаш навсякъде да има доброта, но забравяш, че човекът е звяр, че той не може без войни, както плътта не може без сол. Помисли къде са твоите грешки и заблуждения, поне сега, преди да тръгнеш под стража към Голия хълм. А на сбогуване ще ти кажа: ти виждаш корена на злото в голямото властолюбие, в покоряването на земи и народи чрез сила, но с това ти само увеличаваш вината си, защото всеки, който е против силата, е враг на силните. С проповедите си за Царството на справедливостта ти намекваш за нашата Римска империя, искаш да попречиш на нарастващата сила, на всемогъщото господство на Рим над света — ами че само заради това заслужаваш трижди да бъдеш умъртвен!

— Защо така щедро, наместнико великодушен, стига ми и само веднъж. Но нека продължим нашия разговор и макар че зная как се потят сега под знойното слънце палачите, очаквайки ме на Голия хълм, нека продължим, този път вече по мое последно, предсмъртно желание. И тъй, наместнико римски, ти си уверен, че силата е именно това, което ти смяташ за сила. Но има друг вид сила — сила на доброто, която може би по-трудно, по-сложно се постига. За добродетелите се изисква голямо мъжество, не по-малко, отколкото за войните. Чуй какво ще ти кажа, наместнико, впрочем така стана, че ти си последният човек, с когото разговарям, преди да ме закарат на Голия хълм. Имам желание да споделя нещо, но не мисли, че ще моля за милост...

— Би било просто смешно.

— Тъкмо затова бързам да го заявя, наместнико римски, за да бъдеш спокоен в това отношение. Сега вече ти единствен ще знаеш онова, което ще кажа. Миналата нощ изпитвах душевни терзания, които отначало ми се струаха безпричинни. Не, не бе задушно в Гетсимания — на извънградските хълмове имаше ветреца. А аз не можех място да си намеря, тежки предчувствия, страх и тъга ме обземаха и сякаш мъчителни стенания се изтръгваха от сърцето ми и се отправяха към небесата. Моите ученици се опитваха да бодърствуват заедно с мене, ала облекчение не намерих, знаех, че последният ми час настъпва, че идва неизбежната смърт. И изпаднах в

ужас... Защото за всеки човек собствената му смърт означава свършек на света.

— Че как така? — не без злорадство го изглежда Пилат Понтийски. — А къде остана идеята ти за задгробния живот, Назарянино? Нали именно ти си твърдял, че след смъртта животът не свършва...

— Пак съдиш по мълвата, наместнико! В задгробния свят духът витае беззвучно като сянка във водата — това е отражение на неуловимата мисъл в извънпределното пространство и за плътта там няма място. Това е съвсем друга сфера, друго битие, което не подлежи на познание. И там ходът на времето е друг, не подлежи на земни измерения. А аз имам предвид измеримия живот, живота на земята. И тъй, измъчвах се от странното усещане за пълна самота в света, бродех като привидение по Гетсимания, без да намеря покой, сякаш бях единственото разумно същество, останало само в цялата вселена, сякаш летях над земята и жива душа не виждах — навсякъде беше мъртвило, всичко тънеше в черна пепел от бушували пожари, земята беше покрита с развалини — нямаше поля и гори, нито кораби в морето, само едва чуто отдалече се долавяше някакъв монотонен звън, като ехо от печален стон, като писък на желязо от дълбините на земята, като погребален камбанен звън, а аз летях подобен на самотна перушинка в небето, измъчван от страх и лоши предчувствия, и си мислех — ето го края на света, и сърцето ми се късаше от скръб: къде са хората, къде ще приел оня сега глава? И възроптах в душата си: ето го съдбоносния край, Господи, който всички поколения очакваха, дойде Апокалипсиса, завърши историята на разумните същества — но защо, как е възможно да загине човечеството, да изчезне още в зародиша си, изстребило потомството в себе си, и се ужасих от страшната догадка: това е разплатата, задето обичах хората и им се принесох в жертва. Нима жестокият човешки свят се е самоубил в своята жестокост, както скорпионът се самоумъртвява с отровата си? Нима причина за този чудовищен край е била несъвместимостта между хората, несъвместимостта на имперските граници, несъвместимостта между идеите, между властолюбивите стремежи, между преситените от неограничена власт велики владетели и следващите ги в сляпо подчинение и лицемерно славословие народи, въоръжени до зъби, горди с победите си в братоубийствените войни?

Така ли ще си отиде човечеството от земята, отнесло със себе си в небитието божествения дар на съзнанието. О, Господи, възроптах аз, защо надари с разум и реч, със свободни за съзидание ръце онези, които се убиха сами в себе си и превърнаха земята в гробница на всеобщия позор! Така плаках и стенех самотен в безмълвния свят и проклинах своята участ, и говорех на Бога: онова, за което Твоята ръка не би се вдигнала, сам човекът престъпно го извърши... Така че знай, наместнико римски, край на света няма да дойде от мен, нито от стихийни бедствия, а от враждата между хората. От онази вражда и онези победи, които ти славиш в своето властолюбиво опиянение...

Иисус си пое дъх и продължи:

— Ето какво видение имах снощи и дълго размишлявах върху него, не спях, прекарах цялата нощ в молитви и добил сила чрез тях, тъкмо имах намерение да разкажа на учениците си това изпратено ми от моя Отец видение, когато в Гетсимания се появи голяма тълпа, а с нея и Юда Искаротски. Юда бързо ме прегърна и целуна със студени устни. „Радвай се, рави“ — рече той, а на дошлите с него преди това бил рекъл: „Когато целуна, той е: заловете го.“ И те ме заловиха. Сега, както виждаш, наместнико римски, стоя пред тебе. Зная, че вече трябваше да съм на Голия хълм. Но ти беше милостив към мене, наместнико, и аз съм доволен, че преди смъртта си успях да разкажа онова, което вчера преживях в Гетсимания.

— Макар да те изслушах, сигурен ли си, че на всичко ти повярвах?

— Твоя работа си е, наместнико, да ми вярваш или да не ми вярваш. По-скоро не ми вярваш, защото ние с тебе сме като две различни стихии. Но все пак ти ме изслуша. А и не можеш да си кажеш, че нищо не си чул, и не можеш да си забраниш да мислиш за това. Аз пък мога да си кажа, че не съм отнесъл в гроба онова, което ми се разкри в Гетсимания. Сега съвестта ми е спокойна.

— Слушай, Назарянино, да не си правил предсказания по пазарите?

— Не съм, наместнико, защо питаш?

— Не мога да разбера игра ли някаква ми разиграваш, или наистина не се страхуваш от най-мъчителното наказание. Нима за теб е толкова важно, след като вече няма да те има, какво си успял да

кажеш и кой те е изслушал? Кому е нужно всичко това! Не е ли то суета, все същата суета на суетите!

— Не, наместнико, не е суета! Защото преди смъртта мислите се възнасят право към Бога, за Бог е важно какво мисли човекът преди смъртта си, и по мислите му съди за хората, сътворени някога от Него като най-висши създания сред всичко живо, последните от най-последните мисли са винаги чисти и съвсем искрени, без никакво хитруване, в тях има само истина. Така че, наместнико, да прощаваш, ала ти напразно мислиш, че разигравам някаква игра. Играл съм като малък с играчки, и никога с нищо друго. А колкото до това, дали се страхувам от изтезанията, тук нямам какво да крия, казах ти го вече. Страх ме е, много ме е страх! И моля Господа, Отеца мой всеблаг, да ми даде сили достойно да понеса предопределената ми участ, да не изпадна до животински вопли или някак другояче да се посрамя... Е, готов съм, наместнико римски, не ме задържай повече, няма смисъл. Време е...

— Да, сега ще тръгнеш към Голия хълм. А на колко години си, Иисусе Назарянино?

— На трийсет и три, наместнико.

— Колко си млад! С двацет години по-млад от мене — състрадателно поклати глава Пилат Понтийски и като се позамисли, рече: — Доколкото ми е известно, не си женен, значи нямаш деца, няма да оставиш сираци, тъй и ще запишем. — И млъкна, след секунда отвори уста да кажа още нещо, но размисли и премълча. Добре, че премълча. За малко да се изложи. „А жена познал ли си?“ — бе решил да го попита, но изпита неудобство: що за женско любопитство — солиден мъж да пита за такива неща.

И срещнал в същия миг погледа на Иисус Назарянина, прокураторът по очите му разбра, че той се е досетил какво искаше да го попита и сигурно няма да отговори на такъв въпрос. Бистрите сини очи на Иисус бяха потъмнели и той се бе затворил в себе си. „Изглежда толкова кротък, а каква сила има в него!“ — удиви се Пилат Понтийски, докато търсеше с крак изхлузилия се сандал.

— Е, добре — реши той да зададе друг въпрос, сякаш да замени с него несъстоялия се разговор за жените. — Чух, че си бил подхвърлено дете, вярно ли е?

Иисус оголи в открита и добродушна усмивка равните си бели зъби.

— Донякъде би могло и така да се каже.

— А по-точно, така ли е, или не е така?

— Така е, добри ми наместнико, така е — потвърди Иисус, усетил, че Пилат Понтийски започва да се дразни, понеже и този въпрос не подходдаше много за един прокуратор. — Аз бях „подхвърлен“ чрез Светия дух от небесния мой Отец.

— Добре, че никому няма да мътиш повече главата — уморено процеди през зъби прокураторът. — И все пак, коя е майка ти, жената, която те е родила?

— Мария се казва, живее в Галилея. Чувствувам, че днес ще дойде. Цяла нощ е пътувала. Знам го.

— Не мисля, че смъртта на сина й ще я зарадва — мрачно изрече Пилат Понтийски, готвейки се най-сетне да приключи разговора с тоя смахнат скитник от Назарет.

И Пилат Понтийски се изправи в цял ръст под арките на терасата, величествен в снежнобялата си тога, с едра глава, широко лице и твърд властен поглед.

— И тъй, да уточним, както му е редът — отсече той и взе да изброява. — Баща — как беше? — Йосиф. Майка — Мария. Родом от Назарет. Трийсет и три годишен. Неженен. Деца не оставя. Подсторвал народа за бунт и размирици. Заплашвал да разруши големия Йерусалимски храм и за три дни да издигне нов. Представял се за пророк, за цар юдейски. Ето накратко и цялата ти история.

— Да не говорим, прокураторе, за моята история, ала за тебе ще кажа: ти, Пилат Понтийски, ще останеш в историята — тихо изрече Иисус Назарянина, като го погледна втренчено и сериозно в очите. — Ще останеш завинаги.

— Ами! — небрежно възкликна Пилат Понтийски. Въпреки това се почувствува поласкан и променяйки внезапно тона си, тържествено изрече: — В историята ще остане великият император Тиберий. Нека бъде славно неговото име. А ние сме само верни сподвижници на императора, нищо повече.

— И все пак в историята ще останеш ти, Пилат Понтийски — упорито повтори осъденият, преди да тръгне към Голия хълм, извън стените на Йерусалим...

А птицата — дали ястреб или орел, която от Сутринта кръжеше сякаш в някакво очакване, най-сетне се отклони и бавно полетя натам, накъдето поведоха под многоброен конен конвой завързан като опасен престъпник онзи, с когото води толкова дълъг разговор лично прокураторът на цяла Юдея — Пилат Понтийски.

А прокураторът все така стоеше на Сводестата тераса и с удивление и ужас следеше странната птица, полетяла след човека, който отиваше на Голия хълм.

— Какво ли означава това? — прошепна прокураторът в недоумение и тревога...

III

Летният дъжд в степта, който така дълго назряваше още от вечерта с беззвучно проблясващи мълнии на хоризонта и тъмни сгъстяващи се облаци, плисна чак късно през нощта. Усетил на лицето си тежките му капки, които силно забарабаниха по сухата земя и рукнаха след това на потоци, Авдий Калистратов дойде в съзнание — те бяха първият дар на живота.

Авдий все така лежеше в железопътната канавка, където се беше търколил от насипа след падането от влака. Първото, което си помисли, беше: „Къде съм? Май че вали.“ Стенейки, понечи да се отмести, но почувствувал остра болка в хълбока и оловна тежест в главата, отново изпадна в безсъзнание, след известно време обаче все пак се свести. Спасителният дъжд го възвръщаше за живот. Лееше се щедро и могъщо и стичащата се от насипа вода започна да се събира в канавката, където лежеше Авдий. Прииждайки към него, тя се пенеше на мехури и се надигаше все по-близо до устата му, което го накара с нечовешки усилия да се опита да изпълзи от това опасно място. В първите мигове, докато тялото превъзможваше болките при най-малкото движение, това бе ужасно мъчително. Авдий просто не можеше да повярва, че все още е жив. Как жестоко го биха във вагона, при каква страшна скорост го изхвърлиха от влака, но това е нищо в сравнение с факта, че той е жив, жив въпреки всичко! Жив и може да се движи, макар и пълзешком, чува и вижда, радва се на този спасителен дъжд, който плющи и се лее като из ведро, облива нараненото му тяло, освежава ръцете, краката и бучащата му пламнала глава, и Авдий ще пълзи, докато има сили — та нали скоро ще съмне, ще настъпи утрото и животът отново ще започне... И тогава все нещо ще измисли, трябва само по някакъв начин да се изправи на крака...

В същото време, прорязвайки с фарове дъжда и мрака, един след друг с грохот преминаха няколко нощни влака... Той и на тях се зарадва, всичко, което напомняше за живот, го радваше както никога досега...

Авдий не искаше да се крие от дъжда дори и да имаше начин да го стори — даваше си сметка, че му е необходим, че е благотворен за него. Само ръцете и краката му да са здрави, а раните и натъртванията, дори парещата болка в десния хълбок е готов да търпи безропотно... Криво-ляво успя да изпълзи от канавката, да се измъкне на безопасно място — една малка височинка, където остана да лежи под дъжда, събирайки сили за живот...

Завърнал се от небитието, Авдий започна да възстановява в съзнанието си всичко, което бе представлявало същност на живота му, и се учудваше с каква необикновена яснота и обхватност тече мисълта му...

И той каза на Онзи, когато след разговора с Пилат Понтийски отвеждаха на Голия хълм: „Аз съм тук, Учителю! Какво да сторя, за да Те спася, какво да сторя, Господи? Как да Те спася? О, колко се страхувам за Тебе сега, когато отново живея!“

Историческият синхронизъм — когато човек е способен мислено да живее наведнъж в няколко въплъщения на времето, разделени — понякога от столетия и хилядолетия — е присъщ в една или друга степен на всеки човек, който не е лишен от въображение. Но всеки, за когото събитията от миналото са така близки, както настоящата действителност, всеки, който преживява миналото като свое собствено, като своя съдба, е мъченик, трагична личност, защото като знае предварително как и с какво е завършила една или друга история, какви са последиците от нея, като предвижда всичко, той само страда, без да е в състояние да промени хода на събитията, и се жертвува в името на справедливостта, на която е съдено никога да не възтържествува. Тази жажда да се утвърди истината на миналото е свята. Именно така се раждат идеите, така се осъществява духовната връзка на новите поколения с предишните, на това се крепи светът и неговият жизнен опит постоянно нараства, споява се — доброто и злото се предават от поколение на поколение в една несекваща памет, в несекващото време и пространство на човешкия свят...

И затова е казано: вчерашните не могат да знаят какво става днес, но днешните знаят какво е ставало вчера, а утре днешните ще станат вчерашни...

И още е казано: днешните живеят във вчерашното, но ако утрешните забравят за днешното, това ще бъде нещастие за всички...

Авдий изпадна в голяма тревога, когато настъпи денят преди пасхата, и в задушната предпразнична вечер отчаяно се мъчеше да намери в долния град къщата, където се бе състояла тайната вечеря с учениците и където Той бе разчупил хляба с думите, че това е тялото Негово, а виното в чашите — кръвта Негова, защото още тогава е имало възможност да бъде предупреден за застрашаващата го опасност, за предателството на Юда Искаротски, и е трябвало незабавно да напусне този ужасен град, час по-скоро да тръгне на път. Търсейки къщата, Авдий сновеше по криволичещите объркани улици, потънали в здрач, и кой знае защо, се вглеждаше в лицата на минувачите, сякаш тук можеше да има познати, ала нито сред бързащите в този час да се върнат навреме за семейната трапеза, нито сред онези, които се отбиваха в дюкянчетата преди тяхното затваряне, можа да открие някого, на когото би могъл да се довери. А мнозина от минувачите изобщо нямаха представа кой е този Иисус Христос. Малко ли скитници се шляят из града. Някакъв състрадателен гражданин го покани в дома си за пасхата. Но Авдий поблагодари и отказа. Не губеше надежда, че ще успее да предупреди Учителя. От тревогата, от светлините в прозорците и силните миризми на дим от огнищата и на готвени ястия, от задушната влага, лъхаща от обилно полетите с вода за прохлада улици и дворове, го заболя глава. Взе да му се гади. И той хукна към края на града, към Гетсимания с надежда да завари още в градината Учителя и учениците, унесени в молитва и разговори. Ала уви! И тук никого не откри в този късен час. Градината беше пуста — никой нямаше и под голямото фикусово дърво, където Учителя бе заловен от голямата въоръжена тълпа. Учениците се бяха разпръснали, както сам Учителя бе предсказал...

Луната плуваше високо в небето, вече минаваше полунощ — приближаваше фаталният ден, последиците от който нямаше да се заличат векове наред и още дълго и по различен начин щяха да оставят отпечатък върху историята на човечеството. Но в този час Гетсимания и съседните хълмове, покрити с градини и лозя, тънеха в тишина, само тук-там нощни птици пееха в шубрака, крякаха жаби и ромолеше, искреше на лунната светлина незаспиващият Кедрон, който се спускаше от кедровите гори по каменистите си древни корита, като с разделяше на ручей и отново се събираше в един общ поток. Всичко си бе същото както преди толкова години — тихо и благостно бе на

земята през онази нощ и само Авдий тръпнеше от тревога, че всичко се повтаря така, както се бе случило, и той не е в състояние нищо да спре, нито да предотврати, макар да знае предварително какъв ще бъде краят. Напразно плачеше той, обръщайки се в своето отчаяние към Бога-Утре. И не можеше да се примири с извършеното, макар че бяха минали хиляда деветстотин и петдесет години оттогава, и като се пренесе в миналото битие, в търсене на собствената си същност, мислено се върна в онова начало, от което през всички кръговрати на времето се бе проточила нишката и към неговата съдба. Той търсеше отговора, като ту се устремяваше с хилядолетия назад, ту отново се връщаше в сегашната си реалност под степния дъжд, обливащ главата и раменете му, ту отчужден от всичко наоколо, ту трезво преценявайки фактите.

И в своите прекрасни пориви си позволяваше волунтаризъм по отношение на историята — идеята за Страшния съд, създадена много по-късно, оставаше да я изричат хора, живели в по-стара епоха — нямаше търпение Авдий всичко това да бъде казано на самия Пилат Понтийски, тъй като неговата сянка, сянката на всесилния наместник на императора, и до ден-днешен не е изчезнала. (Та нали все още има потенциални пилати!). И в това изпреварване на събитията Авдий Калистратов изхождаше от факта, че изначалните закони на света са винаги в сила, макар да ни се откриват сравнително късно. Така е и с идеята за Страшния съд — векове наред човешкият ум е бил терзан от идеята за бъдещото възмездие заради всички несправедливости, вършени на земята.

Но кой е бил Иисус, от когото сякаш от нула започва равносметката в трагичното самосъзнание на духа? И защо е трябвало да се случи всичко това? Нима само за да имаме причина за вечно покаяние? И защо от мига, в който той се е качил на кръста, така дълго не могат да се успокоят умовете? Та нали оттогава нататък много неща, претендирали за безсмъртие, са отдавна забравени и превърнати в прах. А и винаги ли е съществувало разбирането, че с всеки изминал ден животът се развива, усъвършенствува: новото днес утре остарява, хубавото помръква пред нещо още по-прекрасно, тогава защо казаното от Иисус не остарява и не губи своята сила? И нима всичко, станало от неговото раждане до неговата голгота и дори нещо повече — тръгнало от него и продължило през всички епохи и поколения, е било така

необходимо и неизбежно за човечеството? И най-сетне, какъв е смисълът на този път в историята на хората? Какво са постигнали те? Какви изводи са направили? И ако съкровена цел е била идеята за човеколюбие — идеята за хуманизъм, както твърдят учените, тоест пътят на човека към самия себе си, към безкрайно усъвършенствуване на духа в себе си, като в същество, надарено с разум, то доколко сложен, тежък и жесток е бил замислен поначало този път — от кого и защо? Могли ли са хората да просъществуват без този тълкуван от всекиго по свой начин хуманизъм — от християнски до вселенски, от социално-егоистичен, класов, до принципно абстрактен? И какъв е смисълът в нашия век на отдавна остарялата по този път религия?

Наистина какъв? Защото отдавна вече всичко е ясно дори за децата. Нима материализмът не погребва завинаги християнското вероучение и не само него, нима той не разчисти решително и властно пътя към прогреса и културата — единствено верният път? Може би за днешния човек не е необходимо да изповядва някаква религия, достатъчно е да знае за тези умрели учения, колкото да бъде исторически просветен, не повече. Защото всичко това е изживяло времето си, всичко е познато и минало. Но какво сме постигнали, какво имаме вместо онази милосърдна, жертвена идея, отдавна отхвърлена и злорадно осмяна от реалистическите мирогледи? Какво подобно на нея или по-хубаво от нея имаме? Защото без съмнение новото би трябвало да превъзхожда старото. А това ново го има. Има го! В настъпление е една нова могъща религия — религията на превъзхождащата военна сила. От памтивека още човекът е принуден ден след ден, цял живот, от раждането до смъртта си, да бъде зависим от каприза на тези сили — ще отворят ли война, или ще се въздържат? И не са ли някакви съвременни богове онези, в чиито ръце е това най-силно оръжие? Само дето засега все още няма черкви, в които хората да се молят пред макети на ядрени снаряди в олтара и да бият чело в краката на генералите... И ако не религия, как другояче би могло да се нарече всичко това?

Авдий Калистратов се бе отдавал често пъти на такива разсъждения за живота и сега, когато неизмеримата обхватност на мисълта му предоставяше възможност да проникне в миналото като в даденост, да проникне в същността на отдавна минали събития — подобно на нови води, протичащи покрай стари брегове, — той се

върна към онези начални дни, към онази петъчна предпасхална нощ, за да намери Учителя, да сподели с него тревогата си, да му съобщи за тревогата, наситила времето, което ще настъпи след стотици години, да му съобщи, че на историческата сцена се е появил нов Бог — Бог Голиат, заразил подобно на чума съзнанието на всички жители на планетата със своята развратна и универсална религия, религията на превъзхождащата военна сила. Какво ли би казал Учителя, колко ли би се ужасил: накъде е тръгнал човешкият род в тази бясна надпревара за военно превъзходство? И дори ако Той реши за втори път да се качи на кръста, за да изкупи нашите грехове, то едва ли би трогнал сърцата на заразените от агресивната религия на превъзхождащата военна сила...

За свое огорчение Авдий не завари Учителя в Гетсиманската градина. Предаден от Юда, Той бе вече заловен и отведен на съд, и Авдий, сам в опустялата градина, сам в целия свят, горестно зариде за всичко, което е било, и за всичко, което ще бъде. В порива си да се върне във времето назад той се бе озовал в Гетсимания, прескачайки своите прадеди, които по онова време са обитавали още северните лесове и са се прекланяли пред дървени идоли и за които дори неговото име — Авдий, е било съвсем неизвестно. С течение на времето това име тепърва е щяло да бъде заимствувано, а самият Авдий да се роди в далечния двадесети век...

Дълго седя Авдий под същото фикусово дърво, където бе предаден и заловен Учителя, и дълго плака, сякаш можеше да промени нещо в съдбините на света...

После стана и тъжно се запъти към града. Жителите на Йерусалим спяха спокойно през онази предпасхална нощ, без нищо да подозират, и само Авдий, обзет от тягостни предчувствия и тревога, безпомощно се луташе из улиците и си мислеше: къде ли е Той, какво е станало с него? Внезапно го осени надеждата, че може би има време да спаси Учителя и взе да чука на прозорците, на всички прозорци, покрай които минаваше: „Ставайте, хора, идва нещастие. Все още не е късно, елате да спасим Учителя! Аз ще го заведа в Русия, там има едно заветно островче на нашата река Ока...“

Авдий се надяваше, че на онова заветно островче сред реката Учителя ще бъде в пълна безопасност — там би се отдал на размисли върху превратностите на света и навярно би го осенило ново озарение и би прозрял нов път за човечеството в дълбините на времето, за да

подари на хората божествено съвършенство, та пътят към спасителната цел, в името на която се бе обрекъл, да не минава през кръв и да не се наложи човечеството да го заплаща с мъки и унижения, които Той, безумецът, е готов отново да приеме заради хората, заради правдата, опасна за гонителите и така безжалостно преследвана: та нали Той си бе наложил заради щастието на бъдещите поколения този гибелен дълг, неизбежен по избора от него път за освобождение на човека от гнета на собствената му съпричастност към извечните несправедливости, защото в природата няма несправедливост, тя съществува само между хората и идва от хората. Ала може ли да се постигне целта по такъв антиисторически начин и има ли някаква гаранция, че урокът на Учителя няма да бъде забравен всеки път, когато, воден от користни съображения, човекът ще поиска да го забрави, да заглуши, да приспи съвестта си и ще намери множество оправдания: бил е принуден един вид да отговаря на злото със зло; как да се опази най-висшият венец на творението — човекът, от пагубните страсти, които всекидневно го съпътствуват и в благоденствие, и в несгоди, и в бедност, и в прекомерно богатство, и в неограничена власт, и в пълно подчинение; как да се опази венецът на творението — човекът, от ненаситната жажда за господство над себеподобните си, как да се опази от постоянните изкушения за произвол: защото самодоволството и самонадеяността го подтикват да заповядва и принуждава, когато има сила, а когато няма — чрез угодничество, лицемерие и коварство да се стреми към същото, и в такъв случай каква е истинската цел на живота, в какво е неговият смисъл, и в края на краищата кой е в състояние да отговори на този въпрос така, че абсолютно всички да повярват в, истинността и безкористността на неговия отговор?

„И ти, Учителю, приемаш най-жестокото наказание, за да се вслуша човекът в доброто и състраданието, които са заложени в него и го различават от всички други същества — защото е тежко неговото пребиваване на земята, защото дълбоко са се вкоренили в него източниците на злото. А нима е постижим по този начин абсолютният идеал — ум, окрилен от свободна мисъл, възвишена личност, превъзмогнала в себе си анахронизма на злото от нине и во веки веков, както се превъзмогва заразна болест? О, ако би било възможно! Боже, защо пое върху себе си толкова тежки мъки, за да оправиш

непоправимия свят? Спри се, Спасителю, защото онези, заради които ще идеш на кръста, заради които приемаш мъченическата смърт, покъсно ще Ти се присмеят. Да, да, след хилядолетия, някои само ще се смеят гръмогласно, други ще се подиграват над твоята безполезност, когато материалистичната наука, развенчала религията, ще обяви за измислица всичко, случило се с Тебе. «Чудак! Наивник! Кой го е карал? Кому и за какво е била нужна тази смешна демонстрация с разпятието? Кого ще трогне? Какво е дала тя на човека, какво е променила в него, поне съвсем мъничко, поне на йота?» Така ще мислят хората от поколенията, на които Твоят подвиг ще изглежда безсмислен, едва ли не глупав, и които, разбрали устройството на материята до изначалната ѝ същност, преодолели земното привличане и излезли в космоса, взаимно ще си оспорват Вселената в своята кошмарна алчност, в стремежа си към галактично господство и макар Вселената да е безкрайна, дори тя ще им се струва малка, защото амбицирани от неуспехите си на Земята, те ще са готови да взривят цялата планета, на която Ти се опита да издигнеш милосърдието в култ. И какво е за тях Бог, когато те се смятат за по-силни от Бога, какво ги интересува Чудака, разпнат на кръст, когато те с един замах могат да унищожат цялата Земя, а заедно с нея и спомена за Тебе. О, бедни мой, наивни Учителю, нека да избягаме на Волга, на Ока, на онова закътано островче сред реката, където Ти ще бъдеш като на звезда небесна, за всички отвсякъде видима, но за никого недостъпна. Помисли, още не е късно, имаме пред себе си цялата нощ и утрото, може би ще съумееш да избегнеш жестоката участ? Спомни си, нима пътят, избран от Тебе, е единствено възможният?»

Обзет от такива мисли, Авдий с дълбока мъка в очите бродеше по улиците и площадите на нощния горещ Йерусалим, като се опитваше да вразуми Онзи, който бе изпратен от Господа на земята за ужасна и трагична участ, като вечен пример и обвинение за хората... Но човешката психика е такава, че никой няма да приеме това обвинение пряко върху себе си и винаги ще намери оправдание: той нищо не е сторил, без него се решават съдбините на света и нека да си се решават... Каква дълбока ирония се крие в онзи замисъл, страдащ от подценяването на човешката натура...

Когато минаваше за кой ли път вече покрай градските врати, Авдий срещна бездомно куче на три крака — четвъртият бе ударен и

то го държеше прибран до корема. Кучето вдигна към Авдий умния си тъжен поглед.

— Какво има, Хромчо? — ласкаво му каза Авдий, докато го разглеждаше. — И ти ли си несретник като мен? Хайде да вървим заедно.

И кучето тръгна да скита с него чак до зори. Умно куче беше, всичко разбираше. А на заранта градът се събуди с нови грижи и в суетня, отрано пазарите и тържищата се изпълниха с оживление, задръстиха ги натоварени с денкове камили, с които бедуините идваха от пясъците, магарета и мулета с по-дребен товар, конски каруци със стока, носачи с вързопи на раменете — всичко влезе в действие — страсти, стока, разправии, завъртя се в общата въртележка на покупко-продажбата... Но и много йерусалимци се бяха събрали край белостенния градски храм, откъдето всички вкупом се отправиха при римския прокуратор Пилат Понтийски. Присъедини се и Авдий Калистратов: беше разбрал, че става дума за съдбата на Учителя, и продължи заедно с тях към Иродовия дворец. Там обаче въоръжената стража не ги пусна при наместника. И всички останаха да чакат пред входа. Прииждаше все повече народ, макар че още от заранта бе настъпила голяма жегата. Идваха най-различни хора, водени от най-различни чувства. Какви ли не разговори се водеха сред неспокойната тълпа: едни казваха, че като пълновластен римски наместник прокураторът ще помилва и ще пусне на свобода пророка Иисус Назарянина, та да се махне завинаги от Йерусалим, други разправяха, че по случай пасхата на един от осъдените ще бъде подарен животът и че това ще бъде Иисус, трети просто вярваха, че ще го спаси самият Йехова пред очите на всички, но така или иначе и едните, и другите, и третите чакаха, без да знаят какво става там, зад оградата и стените на двореца. Сред тълпата имаше и много такива, които се подиграваха на нещастника, заплащащ с главата си своя смешен трон, хулеха обречения чуждак и не проумяваха защо прокураторът му отделя толкова много време, какво толкова се разправя с него, нека по-бързо свършва, ей го слънцето припича и до пладне на Голия хълм всички ще изгорят от жегата. Тоя Иисус от Назарет може да залиса и баламоса когото си поиска. То се знае, че сега се е разприказвал и смуцава прокуратора, който, току-виж, реши да го освободи и в такъв случай какво са виснали всички да чакат... Ама и този Иисус от Назарет си го

бива — надрънка цял куп врели-некипели за някакво Ново царство, ала и то сега не може да го спаси, ще го качат на кръста да пукне като куче... Тъй си е...

Авдий слушаше и се възмущаваше „Да не сте посмели така да говорите. Неблагодарни, жалки души! Как може така да се осквернява и опошлява великата борба на човешкия дух със самия себе си. Хора, вие трябва да се гордеете с него, да го имате за пример!“ — облян в сълзи, отчаяно крещеше Авдий Калистратов сред йерусалимската тълпа. Ала никой не го чуваше, никой не го забелязваше. Та нали тепърва му предстоеше да се роди през далечния двайсети век...

Дъждът, който блисна посред нощ, постепенно започна да намалява. Както бе дошъл, така и отмина, за да се излее другаде. Накрая съвсем спря, само сегиз-тогиз прокапваха закъснели капки. Наближаваше зората, окъпана и обсипана със звезди — небосводът, все още тъмноахатов в дълбочина, след дъжда започна да просветва по краищата. Вееше прохладата от влажната почва и от освежените, вдигнали се през нощта треви.

Но вероятно в този час нито един от живите обитатели на степта не бе усетил радостта от битието така остро и с такава благодарност както Авдий Калистратов, макар че състоянието му беше доста окаяно.

Въпреки всичко той бе имал късмет: въздухът, нагорещен преди дъжда, не бе успял да се охлади през нощта и Авдий не можа да премръзне. Макар и мокър до кости, макар и да го боляха раните и натъртените места, той се вгълби в себе си, без да обръща внимание на нищо, и в своето прозрение, чрез което присъствуваше и в миналото, и в настоящето, възприемаше живота отново, откриваше то като дар на съдбата и още повече ценеше самата възможност да живее и да мисли. Когато дъждът спря, Авдий седеше вече под железопътния мост, докдето с последни сили едва се бе довял в мрака...

Сгушен като скитник под моста, под който бе сравнително сухо, Авдий се чувствуваше доволен, че е намерил място, където може да изчака дъжда и да се отдаде на размисъл. Под сводовете на моста отекваше всеки звук като под куполите на голям средновековен храм. Когато преминаваха влакове, грохотът им напомняше гръмотевична буря, която връхлита отдалеч и постепенно заглъхва. Леко и волно

течеше през тази нощ мисълта на Авдий, която, появила се веднъж, вече от само себе си се развиваше и подемаше на крилете си неговия дух, за да го понесе в необятните пространства на времето. Авдий си мислеше ту за Христос и Пилат Понтийски, като дори тътенът на преминаващите горе влакове не му пречеше да се чувства в древна Юдея сред шумната тълпа на Голгота и сякаш да бъде очевидец на онова тъжно събитие, ту си спомняше Москва, неотдавнашното си пребиваване там и концерта на българската капела в Пушкинския музей, спомняше си своя двойник, българския певец, с когото имаше такава поразителна прилика, и виждаше лицето му с широко отворена уста. Какви възвишени звуци се изтръгваха от гласовете на българските певци и как окриляха неговия дух, неговата мисъл! Баща му, дякон Калистратов, много обичаше църковните песни и дори когато ги слушаше, плачеше от умиление. Веднъж донесе вкъщи текста на една удивителна молитва от някаква съвременна монахиня. Тази млада жена, бивша възпитаница в сиропиталище, а по-късно възпитателка в него, станала монахиня през войната, след като любимият ѝ, с когото живяла само месец и половина, загинал на един военен кораб, потопен от германска подводница. Всеки път, когато четеше този „повик на душата“, това особено съчетание от погребален плач и молитва, дякон Калистратов ронеше сълзи. И много обичаше да слуша, когато Авдий, тогава още дете, изправен в гостната до старото пиано, му четеше с чистия си момчешки глас молитвата на монахинята за потопения кораб. Така че Авдий я бе научил наизуст:

„Едва просветва зората на небето и преди още светът да се събуди с лъчите на изгряващото слънце, бързам да отправя към Тебе, Всевиждащи и Всеблаг, своята насъщна молитва. О, Господи, прости ми, че проявявам своеволие, че първата ми мисъл не е за Тебе, но аз живея само за да повтарям тази молитва до последния си час.

О, Всемилосърдни, Благословени, Справедливи, прости, че постоянно Ти досаждам с неотстъпния си зов. Ала в мене няма корист — не Те моля за никакви блага, нито пък да продължиш земните ми дни. Но за спасението на хорските души не ще престана да Те моля. Ти, Всеопрощаващи, не ни оставяй в неведение, не позволявай да се лутаме между доброто и злото на този свят и да търсим оправдание в тяхното единство. Осени с прозрение човешкия род. За себе си нищо друго не желая. Покорно и без страх ще приема всеки жребий — дали

в ада ще горя, или на блаженство вечно ще се радвам. Ти, Творецо Вездесъщ и Необятен, определяш нашия човешки жребий.

Но те моля най-горещо само за едно, аз, Твоята робиня, беззаветно предана на Твоите слова, отшелницата монахиня, отрекла се от радостите на живота, завинаги презряла тщеславието и суетата, за да се извиси в помислите си към Твоя дух.

Моля Те, о Господи, стори такова чудо, че онзи кораб да продължава своя път ден след ден, нощ след нощ, дорде нощта с деня се сменя по определения от Тебе ред. Нека с мир да плува онзи кораб на вахта неизменна от океан в океан и с незатихващ шум и грохот вълни да се разбиват в мощната му гръд. Нека пръските на океана го обсипват със свистящия си дъжд, нека диша той горчивата им ведра влага. Нека той да чува боботенето на машините и крясъка на чайките, литнали след него. И нека се отправи към някой светъл град на далечен океански бряг, макар навеки да е съдено нивга да не стигне там...

Единствено за това Те моля, Господи, в молитвата си ден и нощ. И ми прости, че тя е толкоз странна. Но Ти си опората на всички възвишени надежди, земни и неземни. Ти си Милосърден, Вездесъщ и Всемогъщ, началото на всички начала. Затова ще отправяме към Теб молитви както в миналото, тъй и в бъдещите дни. Затова, когато си отида и не ще има кой да Те помоли, нека онзи кораб плува в океана и отвъд пределите на вечността. Амин!“

Авдий не можеше да си обясни защо тази нощ отново си спомни молитвата на монахинята. А когато си помисли, че би я казал на девойката, която дойде с мотоциклет в Учкудук, дори му стана смешно. Неволно се засмя, нарече се непоправим глупак и си представи колко би се учудила тя, ако го видеше така свит под моста в този окаян вид като бездомен крадец или подгонен разбойник. И какво ли би си помислила за него, а той, виждаш ли, решил дори молитвата за кораба да ѝ чете. Би го взела за луд и естествено би била права. Но въпреки всичко, макар че рискуваше да се унижи в очите ѝ, той искаше да я види...

Авдий остана под моста чак до разсъмване, а горе громоляха летящите през степта влакове. И твърде често си мислеше какво ли е станало с контрабандистите, бившите му спътници. Навярно са минали благополучно през Жалпак-Саз и вече са продължили пътя си нататък. Къде ли са сега Петруха, Лъонка и другите? Къде ли е

неуловимият като фантом Гришан? И Авдий съжаляваше, че бе постъпил нетактично и бе допуснал груба грешка, та сега Гришан да тържествува заради черното си дело, съжаляваше, че всичко бе завършило с толкова лош край. И при все това смяташе, че изпитанията през тези дни ще му бъдат от полза. Не бе успял да превъзпита контрабандистите, но пък бе събрал доста интересен материал за вестника, и то като очевидец.

Тази мисъл донякъде го успокояваше, но тревогата най-вече за Лъонка не го напускаше. Ето кого можеше да изведе на правия път, но не успя.

И Авдий си спомни всичко, което му се бе наложило да преживее и да види в Примоюнкусските степи, сети се и за срещата с вълците, и за сивата вълчица, която го бе прескочила, вместо да го разкъса. Странно бе това, наистина твърде странно и в паметта му завинаги се бе запечатал свирепият и мъдър поглед на сините ѝ очи.

Но ето, че над железопътната линия отново изгря слънцето и животът продължи по новия си кръг. Чудесно беше в степта след снощния дъжд. Още не бе настъпила горещината и от необятните степни простори лъхаше свежест, а в небето пееха чучулиги. Чуруликаха и пърхаха между небето и земята степните птички. А през степната шир от хоризонт до хоризонт се движеха влакове и напомняха, че някъде далеч оттук кипи напрегнат живот.

Хармония и умиротвореност царяха тази сутрин в степта, напоена през нощта с благодатната влага на небесата.

Щом слънцето започна да припича, Авдий реши да изсуши дрехите си, взе да се съблича и се ужаси — дрехите му бяха толкова изпокъсани, че беше неудобно да се появи с тях пред хората. А цялото му тяло беше в рани, отоци и огромни синини. Добре, че не носеше със себе си огледало — щеше да се ужаси от страшния си вид, но и без огледало разбираше колко е окаяно положението му: от болка не можеше да докосне лицето си.

И все пак си даваше сметка, че всичко можеше да завърши много по-лошо, че бе останал жив, което вече само по себе си е голямо щастие.

Когато почна да се съблича, той откри още една неприятност — паспортът и малкото пари в джоба му бяха станали негодни. Паспортът, изпокъсан при падането и прогизнал от дъжда, се бе

превърнал в топка сива хартия. А от парите бяха оцелели само две банкноти — едната от двадесет и пет рубли, а другата от десет. С тези пари Авдий трябваше да стигне до Москва и дори да продължи до Приокск.

Тъжни мисли го обзеха. След изключването му от семинарията той бе принуден да живее с доста оскъдни средства. Принуден бе със съгласието на сестра си Варвара да продаде старото пиано, на което тя като малка се беше учила да свири. В оказионния магазин му го приеха на половин цена, като се позоваваха на това, че музикалните инструменти не били вече дефицитни, че било пълно с тях и че дори старите магнетофони нямало къде да държат, а камо ли пиано. И Авдий бе принуден да се съгласи на тяхната цена, понеже нямаше друг изход! А ето че сега бе останал, кажи-речи, без пукнат грош. Гледай ти докъде я докара!

Новият ден бе започнал, което значеше, че трябва да се живее, и идеалистът Авдий Калистратов отново бе притиснат от грижите на материалното битие.

Цяла нощ бе прекарал в спомени и размишления, но ето че сега трябваше да реши как да се измъкне от степта, а и да помисли за насъщния си хляб.

И тогава му се усмихна щастието. Авдий забеляза, че под моста, където се беше приютил, минава междуселски път. Наистина, съдейки по всичко, той далеч не беше оживен. Кой знае колко време трябваше да се чака попътна кола и Авдий реши да стигне пеша до най-близкия железопътен кантон, а оттам по някакъв начин да се добере до Жалпак-Саз. Готов вече да тръгне, Авдий реши да огледа наоколо: няма ли някъде тояга, с която да се подпира по пътя. При падането от влака бе ударил дясното си коляно, то се беше подуло и силно го болеше. Оглеждайки се наоколо, Авдий се позасмя: „Дали Гришан не е изхвърлил оная тояга, с която Петруха ми видя сметката. Сега вече не му трябва!“ Разбира се, тояга не откри, но затова пък съзря в степта някаква кола, която се приближаваше към моста.

Това беше камион с допълнително направен шперплатов навес над каросерията. В кабината до шофьора седеше млада жена с бебе. Изскърцаха спирачки. Шофьорът, едър тъмнолик казах, подаде глава през отворения прозорец и не без учудване заразглежда Авдий.

— Цигани ли те биха, момко? — кой знае защо, попита той.

— Никой не ме е бил. Паднах от влака.

— Да не си бил пиан?

— Аз изобщо не пия.

Шофьорът и жената с бебето съчувствено изохкаха и взеха да си приказват нещо на казахски, като доста често повтаряха думата „бичара“^[1].

— Слушай, бичара, я се качвай в камиона! Тръгнали сме за Жалпак-Саз. Иначе ще умреш сам в степта. Оттук не минават често коли.

Едва сдържайки сълзите си, предателски свили гърлото му, Авдий се зарадва като хлапак.

— Благодаря ти, братле — каза той с ръка на гърдите. — Тъкмо това исках да ви помоля, стига да ви е на път. Трудно ми е да ходя пеша. Кракът ме боли. Благодаря.

Шофьорът слезе да му помогне.

— Хайде, бичара. Ела да те повдигна. Качвай се, не се притеснявай: там има вълна. Караме я от совхоза на предавателния пункт. Тъкмо ще ти бъде мекичко. Само да не вземеш да пушиш.

— Не пуша. Не се безпокойте — увери го Авдий най-сериозно. — Дъждът ме валя цяла нощ, вир-вода съм и сега ще се посгрея, та да дойда малко на себе си...

— Добре, добре! Казах го ей тъй! Почивай си, бичара.

Жената надзърна от кабината и каза нещо на шофьора.

— Жената ме пита не си ли гладен? — поясни шофьорът с усмивка.

— Умирам от глад! — честно призна Авдий. — Благодаря. Ще ви бъда много признателен, ако ми дадете нещо за хапване.

Авдий имаше чувството, че бутилката възкисело овче мляко и прясната, печена на жар — ароматна и бяла питка са му дар от небето заради страданията през тази нощ.

След като похапна, той заспа дълбоко върху балите овча вълна, от която лъхаше силна миризма на лой и животинска пот.

А камионът се носеше по запазилата все още свежестта си степ след снощния проливен дъжд. Чистият въздух и дълбокият сън действуюаха благотворно на Авдий — като оздравяване след тежка болест.

Той се събуди чак когато камионът спря.

— Пристигнахме. Къде трябва да идеш? — попит шофьорът, който бе слязъл от кабината и надничаше през задния борд в каросерията. — Хей, момче! Жив ли си?

— Жив съм, жив съм! Благодаря — обади се Авдий. — Значи сме вече в Жалпак-Саз, така ли?

— Да, на гарата. Ние ще продължим към склада за животински суровини, а ти накъде си?

— Ще ида да си купя билет за някой влак. Още веднъж ви благодаря за голямата услуга, която ми направихте. Предайте и на жена си най-сърдечната ми благодарност. Просто нямам думи да изкажа своята признателност.

Когато слизаше от каросерията с помощта на шофьора, Авдий застана от болка.

— Ама че ти си бил много зле бе, бичара. Я иди в болницата — посъветва го шофьорът. — Потърси си някаква тояга, че да стъпваш по-лесно.

До зданието на гарата Авдий вървя, кажи-речи, половин час. Добре, че по пътя намери някаква дъска, на която взе да се подпира като на патерица, та поне малко си облекчи положението.

А над линиите и рампите, прожекторите и подемните кранове, над площада пред гарата, по-точно над целия гаров комплекс в степта ехтяха локомотивни сирени, гърмяха по високоговорителите команди и съобщения за пристигащи и заминаващи пътнически влакове. След престоя си в глухата степ Авдий се почувствува като зашеметен от напрегнатия живот, който цареше тук. Наоколо сновяха забързани хора, погълнати от своите грижи — ненапразно Жалпак-Саз се смяташе за една от най-големите възлови гари в Туркестан.

Сега Авдий трябваше да реши как и с кой влак да замине и изобщо какво да прави, след като разполагаше само с трийсет и пет рубли. А билетът до Москва, разбира се, ако има свободни места, струва трийсет рубли. А с какво ще живее? Как ще издържи с тоя крак и с раните по цялото си тяло? Дали да иде до местната болница, или час по-скоро да си замине? Унесен в такива мисли, Авдий мина през чакалните на гарата, задушни и препълнени с хора. С изпокъсаните си дрехи и раните по лицето си, с тази недодялана цепеница той неволно привличаше вниманието. Мнозина се обръщаха да го гледат. Когато

излезе на перона да види разписанието на влаковете, Авдий забеляза, че след него върви милиционер.

— Я почакай, младежо — спря го милиционерът. Недоволният му строг поглед не обещавахе нищо хубаво. — Какво правиш тук? Кой си ти?

— Аз ли?

— Да, ти.

— Ами искам да пътувам. Гледам разписанието.

— Имаш ли документи?

— Какви документи?

— Най-обикновени: паспорт, удостоверение за самоличност, служебна карта.

— Имам, само че...

— Хайде, покажи ги.

Авдий се обърка.

— Разбирате ли, аз, такова, другарю, другарю...

— Другарю лейтенант — подсказа раздразнителният милиционер.

— Трябва да ви кажа, другарю лейтенант...

— После ще видим какво трябва да ми кажеш, сега си дай документите.

Авдий се поколеба, преди да извади от джоба си топката сива хартия, представляваща някога негов паспорт.

— Ето — подаде я той на милиционера. — Това е паспортът ми.

— Паспорт! — милиционерът презрително го изгледа. — Ти подиграваш ли се? Що за паспорт е това!? Я го прибирай и тръгвай с мене в участъка. Там ще разберем кой си, що си.

— Но разбирате ли, другарю лейтенант... — неуверено подхвана Авдий, притеснен от вида си, от цепеницата, която държеше под мишница вместо патерица, и от струпалата се около тях тълпа зяпачи — аз съм кореспондент на вестник.

— Какъв кореспондент си ти бе! — възкликна милиционерът, възмутен от такава очевидна и нагла лъжа. — Хайде, кореспонденте! Тръгвай с мене!

Наобиколилите ги зяпачи ехидно се закискаха.

— Виж какво измислил — кореспондент!

— А защо не и министър на външните работи, а?

Наложи се отново да прекоси цялата чакалня, куцукайки след раздразнителния лейтенант. Сега вече всички се обръщаха да го гледат, шепнеха си нещо и се смееха. Когато минаваха покрай едно семейство, разположило се с багажа си на голямата дървена скамейка, Авдий чу откъслечни фрази.

Малко момиченце: Мамо, мамо, виж, какъв е тоя човек?

Майката: Ох, миличкото ми, това е бандит. Виждаш ли, чичко милиционер го е заловил.

Мъжки глас: Ами, бандит! Най-обикновен джебчия, апаш.

Женски глас: Ох, не ми се вярва, Миша. Той само на вид е толкоз жалък. Паднеш ли му в някоя тъмна уличка, ще ти тегли ножа като нищо...

Но най-ужасната изненада тепърва предстоеше на Авдий Калистратов. Влизайки след лейтенанта през една от многото врати на гаровите помещения, той се озова в доста просторна стая с прозорец към площада. Дежурният, някакъв младши милиционерски чин, който седеше на бюрото с телефона, се понадигна при появата на лейтенанта.

— Всичко е наред, другарю лейтенант — доложи той.

— Сядай, Бекбулат. Ето ти още една прелетна птица — кимна той към Авдий. — Виж го какъв е хубавец! Че и кореспондент отгоре на това!

Поогледал се от прага наоколо, Авдий едва не извика, потресен от гледката, която видя пред очите си. Вляво от вратата, зад грубо заварена решетка от арматурно желязо, която преграждаше този ъгъл на стаята от пода до тавана, седяха като зверове в клетка контрабандистите на анаша: Петруха, Лъонка, Махача, Коля, двамата диверсанти и още няколко младежи — десет-дванайсет души, почти цялата група, с изключение на Гришан. Шефа не беше сред подчинените си.

— Момчета, какво става? Как ви хванаха? — неволно се изтърва Авдий.

Никой от контрабандистите не отговори. Дори не се помръднаха. Седяха на пода плътно един до друг, много променени, с отчуждени и мрачни лица.

— Твои хора ли са? — странно се усмихна раздразнителният лейтенант.

— Ами разбира се! — възкликна Авдий. — Това са мои момчета.

— Виж ти! — изненадано го изгледа лейтенантът. — Той от вашите ли е? — обърна се той към контрабандистите.

Никой не отговори. Всички мълчаха със сведени очи.

— Чувате ли, вас питам! — ядоса се лейтенантът. — Защо мълчите? Е добре; ще почакаме. Тепърва ще ви гледам сеира, има да ме помните, когато ви друснат присъди по член триста и седемнайсети, друга песен ще ми запеее тогава. И хич не се надявайте на това, че едно време не съдеха малолетните. Умря тая. Да, да, годините не влизат в сметката. Хванати сте с веществените доказателства! — кимна той към познатите на Авдий раници и куфарчетата с анаша, разхвърляни по пода. Някои от тях бяха разтворени, други разкъсани, тук-там се беше посипала анаша и в стаята едва се дишаше от тежката миризма на степния коноп. На бюрото до телефона бяха оставени кибритени кутии и бурканчета с пластилин. — Ще ми мълчат тука! Правят се на обидени! Паднахте ми в ръцете с веществени доказателства! — повтори лейтенантът още по-строго и гласът му закънтя от гняв. — Ето ви уликите! Ето ви веществените доказателства! Ето го вашия наркотик! — взе да подритва той раниците с анаша. — От бандата ви само един нехранимайко успя да се изплъзне, ама и той ще седи в тоя ъгъл зад решетката, негодници такива. Я ставайте! На кого казвам — ставайте! Виж ги ти какво са се разположили. Ще стоите на крака и ще ме гледате в очите! Право в очите! Казах — право в очите! Такива мерзавци като вас стреляха по мен изпод вагоните, тъй че не чакайте милост от мен! Виж ги ти, хлапаците му мръсни, не знаят още сополите да си обършат, ама се въоръжават. И какво, мислите, стана? Направихте ме свой враг за цял живот, а аз умея да се боря. По всички влакове и гари ще ви преследвам като бесни кучета, няма да ми се изплъзнете от ръцете! — яростно крещеше той. — Така че, питам ви, кой е тоя дрипльо, дето се представя за кореспондент? Казвайте, кой е? — И като сграбчи Авдий за ръката, го повлече към решетката. — Отговаряйте, докато ви питам с добро. От вашите ли е?

За няколко секунди настъпи пълно мълчание. Авдий гледаше мрачните лица на контрабандистите и не можеше да проумее как е възможно тези дръзки младежи, които до вчера спираха влаковете в степта, пушеха анаша и го изхвърлиха от вагона, да седят сега като

зверове в клетка — без колани на панталоните, боси (вероятно за да не избягат, когато ги извеждат по нужда), жалки и нищожни.

— За последен път ви питам — задъхан от възбуда, попита лейтенантът. — От вашите ли е тоя тип, когото задържах?

— Не, не е от нашите — ядно отговори Петруха от името на всички, като неохотно вдигна очи към Авдий.

— Как да не съм бе, Пьотър? — изненадано възкликна Авдий и пристъпи с приспособената си патерица до самата решетка. — Нима ме забравихте? — укорително се обърна той към контрабандистите, от които го делеше решетката. — Толкова ми е жал за вас — добави той. — Как е могло да стане всичко това?

— Не му е мястото тук да си изказвате съболезнованията — прекъсна го лейтенантът. — Сега ще питам всекиго поотделно — заплаши той контрабандистите. — И ако някой ме излъже — а това непременно ще се разбере, — ще получи още някоя годинка отгоре. Хайде говори ти — обърна се той към Махача.

— Не е от нашите — отговори той, като изкриви влажните си устни.

— А ти какво ще кажеш? — заповяда лейтенантът на Льонка.

— Не е от нашите — отговори Льонка и тежко въздъхна.

— Не е от нашите — измънка червенокосият Коля.

И всички до един казаха, че не го познават.

Поведението на контрабандистите, колкото и странно да изглежда това, засегна Авдий Калистратов. Фактът, че всички се бяха отказали от него, без да се замислят, лаконично и категорично, го оскърби, почувствува се унижен. Той усети как пламна, сякаш го бяха залели с вряла вода, от вълнение го заболя главата.

— Но как така, как може да твърдите, че не ме познавате? — объркан, недоумяваше той. — Ами че аз...

— Хайде стига, кореспонденте на „Ню Йорк Таймс“ — подигравателно го прекъсна лейтенантът. — Стига приказки. „Ама ти“, „ама аз“. Я престани да ме разиграваш. И без тебе си имам много работа. Хайде да те няма, не ми се мотай в краката. И не се навирай при тия тук. За такива като тях има закон, суров закон — за приготвяне, разпространение и търговия с наркотици ги чака най-строга присъда. С такива като тях се разговаря по късата процедура. А

ти, приятелю кореспондент, си плюй сега на петите и да не ми се мяркаш вече пред очите.

Настъпи мълчание. Авдий Калистратов пристъпваше от крак на крак, но не си тръгваше.

— Ти чу ли какво ти каза другарят лейтенант? — обади се дежурният, който през цялото време бе попълвал някакви книжа на бюрото. — Тръгвай си, докато не е късно. И бъди благодарен, че си се отървал.

— Имате ли ключ за тоя катинар? — посочи Авдий катинара, висящ на желязната врата.

— А теб какво те засяга това? Имаме, то се знае — отговори лейтенантът в недоумение от въпроса на Авдий.

— Отключете го тогава — каза Авдий.

— И таз добра! Че кой си ти да даваш нареждания? — възмути се лейтенантът. — Абе аз тебе!

— Именно, искам да ме затворите зад решетката. Мястото ми е там! — Лицето на Авдий гореше, отново го беше обзела ярост, както във влака, когато изсипа драгоценната анаша през вратата на вагона. — Настоявам — завика Авдий — да бъда арестуван и съден като тези нещастници, заблудени в един свят, пълен с толкова противоречия и неизброими злини! Трябва да бъда подведен под еднаква отговорност с тях. Защото и аз се занимавах със същото. Отворете вратата и ме вкарайте при тях! Пред съда те ще потвърдят, че аз съм виновен! Ние ще се покаем за своите грехове и това ще ни пречисти...

В този миг дежурният, оставил настрана книжата, скочи на крака.

— Ами че той е побъркан, другарю лейтенант. Вижте му само погледа. Веднага си личи, че е ненормален.

— Съвсем нормален съм — възрази Авдий. — Аз трябва да понеса еднакво наказание с тях! Какво ненормално има в това?

— Чакай, чакай — заколеба се лейтенантът. Очевидно през своята тежка дългогодишна служба в транспортната милиция не бе попадал още на такъв парадокс: ако разкажеше тоя случай на някого, сигурно не биха му повярвали.

Настъпи мълчание. Изведнъж някой изхлипа, след което, давейки се от сълзи, зариде. Плачеше Лъонка, извърнат към стената. Петруха му затискаше устата и му шепнеше нещо заплашително на ухото.

— Виж какво, другарю — с неочаквано омекнал тон се обърна лейтенантът към Авдий. — Да идем да си поприказваме, ще те изслушам най-внимателно, само че на друго място. Ела да поговорим навън. Хайде, хайде. Послушай ме.

И двамата отново се върнаха в препълнената с пътници чакалня. Лейтенантът отведе Авдий до една свободна пейка, предложи му да седне и се настави до него.

— Много те моля, другарю — с някаква изненадваща задушевност подхвана той, — не ни пречи на работата. Ако сме сбъркали нещо, прощавай, не се сърди. Много ни е тежка работата. Пък и ти сам видя. Моля те, махни се, нали щеше да заминаваш нанякъде. Свободен си. И повече не се връщай при нас. Разбра ли?

И докато Авдий премисляше как най-добре да му обясни своето поведение и да изкаже съображенията си за съдбата на задържаните контрабандисти, лейтенантът стана, разбута тълпата и изчезна.

От нямане какво да правят пътниците в чакалнята отново взеха да се зазямват в Авдий; той твърде много се открояваше дори сред разнородната тълпа наоколо. С ожуленото си, покрито със синини лице, с изпокъсаните дрехи и дъската под мишница вместо патерица Авдий будеше у хората любопитство, примесено донякъде с презрение. На всичкото отгоре току-що го бе довел тук един милиционер.

А Авдий се чувствуваше все по-зле и по-зле... Започваше да вдига температура, болеше го нетърпимо главата. Събитията от предишния ден, снощният проливен дъжд, отеклият неподвижен крак и най-сетне новата неочаквана среща с контрабандистите, застрашени от страшно възмездие за своето престъпление — всичко това му дойде прекалено много. Взе да го тресе, отначало му стана студено, после отново го хвърли в огън. Седеше сгушен, свил глава между раменете, без да има сили да се помръдне. Злополучната дъска се търкаляше в краката му.

Пред помръкналия поглед на Авдий всичко заплува като в мъгла. Лицата и фигурите на хората се разливаха, губеха очертанията си, издължаваха се, свиваха се, наслаждаваха се едно връз друго. Започваше да му се гади, мислите му се объркваха, не му достигаше въздух. Авдий седеше почти в безсъзнание в задушната чакалня сред случайни хора. „Ох, колко ми е лошо — мислеше си той, — и колко странно са

устроени хората. Никой на никого не е нужен. Каква пустота е наоколо, какво отчуждение.“ Авдий се надяваше, че това е временно състояние, че скоро ще се съвземе и пак ще се помъчи да помогне някак на застрашените със затвор контрабандисти. Той вече не мислеше за това, че вчера те се бяха опитали да го убият, като го изхвърлиха от влака в движение. Тези престъпници, тези мерзавци, тези тъпи убийци трябваше да пробудят у него омраза, желание да си отмъсти, а не състрадание. Но идеалистът Авдий Калистратов не искаше да усвоява уроците на живота, така че всяка логика тук беше безпомощна. Той подсъзнателно усещаше, че поражението на контрабандистите е и негово поражение, поражение на алтруистичната идея за доброто. Не беше съумял да им повлияе, за да ги спаси от страшната участ. И същевременно не можеше да не разбира колко уязвим е той заради това свое всеопрощение и до какви фатални последици може да доведе то...

Все пак има на света добри хора. Намериха се такива и сред тълпата от случайни пътници в чакалнята. Възрастната побеляла жена, която седеше с багажа си на пейката, очевидно разбра, че не му е добре и има нужда от помощ.

— Гражданино — започна тя и тутакси съвсем майчински попита: — Зле ли ти е, сине? Да не си болен?

— Нещо ми прилоша, но не се безпокойте — опита да се усмихне Авдий.

— Че как тъй да не се безпокоя? Лелее, ами туй какво е, да не си паднал отнякъде? И целият париш от огън — каза тя, като пипна челото му. — И очите ти са съвсем като на болен. Виж какво, сине, почакай тука, нийде да не мърдаш, пък аз ще видя дали тъдява няма лекар, може и в болница да те вземат. Не бива тъй да стоиш...

— Не се безпокойте, няма нужда — каза ѝ Авдий с отпаднал глас.

— Не, не. Почакай тука, аз ей сега ще дойда...

И като заръча на съседката си с двете малки деца да наглежда багажа ѝ, жалостивата жена се запъти нанякъде.

Авдий не помнеше кога бе тръгнала и колко време я нямаше. Чувствуваше се съвсем зле. Сега вече беше сигурен, че се е разболял. Ужасно го болеше гърло. Не можеше дори слюнката си да преглътне. „Вероятно е ангина“ — мина му през ум. Така беше отмалял, че му се

искаше да легне направо на пода — пък ако ще да го подритват — и да спи, да спи, да спи...

Авдий бе започнал вече да се унася в сън, когато изведнъж хората наоколо се раздвижиха, чуха се възбудени гласове. Той отвори очи и видя, че от милиционерската стая извеждат контрабандистите, наобиколени от всички страни с милиционери. Най-отпред вървеше сприхавият лейтенант — хората му правеха път, — а след него един по един под конвой и с белезници на ръце: Петруха, Махача, Лъонка, Коля, двамата диверсанти и други, общо десетина души. Отвеждаха ги от гарата.

Напрегнал всички сили, Авдий с мъка вдигна цепеницата от пода и куцукайки, се втурна след контрабандистите. Струваше му се, че се движи много бързо, но, който знае защо, не можа да ги настигне. А и тълпата му пречеше да се добере до тях. Все пак видя как ги откараха: пред входа на гарата бе паркирана затворена камионетка с решетка на задната врата — двама милиционери подхващаха контрабандистите под мишница и ги натикваха вътре.

Накрая се качи конвойът и вратата се затвори.

Лейтенантът седна до шофьора в кабината и колата потегли. Сред тълпата започнаха да се изказват най-различни предположения.

— Заловили са цяла шайка бандити.

— Сигурно са ония, дето ходеха да убиват по къщите.

— Ох, какъв ужас!

— А бе какви бандити са това? Хлапаци някакви и толкоз.

— Хлапаци, казваш, а? Сегашните хлапаци могат да те пречукат, без да им мигне окото.

— Не бе, мили хора, това са контрабандистите на анаша. Ами да. Ходят да берат анашата. Тук много често ги ловят по товарните влакове...

— Ловят ги, ама те прииждат ли, прииждат...

— Брей, какво нещо...

Така завърши тъжната епопея на контрабандистите. И Авдий усещаше необяснима празнота в душата си...

Забравил къде беше седял преди това, той бавно тръгна през чакалнята. Вървеше напосоки, като едва влачеше крака и тогава неочаквано срещна същата възрастна жена.

— А, ей го, тука е! — каза тя на медицинската сестра с бяла престилка. — Къде се дяна бре, сине, изтрепахме се да те търсим из цялата чакалня. Ей на и сестра дойде. Нали гориш от огън, та те се боят да нямаш някоя заразна болест.

— Не вярвам — със слаб глас отговори Авдий.

Сестрата пипна челото му.

— Висока температура — каза тя. — А имате ли разстройство? Диария с мирис на кисело — уточни тя.

— Нямам.

— Въпреки това трябва да дойдете в медицинския пункт. Да ви прегледа лекар.

— Добре.

— А къде ви е багажът?

— Нямам багаж.

[1] Нещастник, горкият. — Б. а. ↑

IV

В жалпаксазската болница, където настаняха Авдий Калистратов, лекарката Алия Исмаиловна, понамръщена казашка, след като го прегледа, строго каза:

— Състоянието ви е доста сериозно. Травмата на крака трябва да се прегледа от специалист. А засега ще ви лекуваме с антибиотици, за да локализираме инфекцията. Вие обаче ще трябва да ми разкажете как сте стигнали до това положение. Питам ви не от любопитство, а като лекар...

Сред всевъзможните срещи и раздели поне веднъж в живота се случва онова, което не може да се нарече иначе освен среща, пратена от Бога. Но колко голям е рискът тя до нищо да не доведе, човек осъзнава едва по-късно — и тогава го обзема за миг страх при мисълта, че може би всичко е било напразно... Защото резултатът от срещите зависи вече не от Бога, а от самите хора.

Нещо подобно се случи и с Авдий Калистратов. На третия ден вечерта в болницата дойде тя — онази, за която можеше само да мечтае, защото не я познаваше, а да си мечтае, човек може за какво ли не...

Същия ден температурата му бе спаднала от инжекциите и хапчетата и привечер се задържа на трийсет и седем градуса. Но отокът на крака все още не се разнасяше, а и от рентгеновата снимка се бе разбрало, че има пукнато ребро от дясната страна на гръдния кош. Но, общо взето, здравето на Авдий се подобряваше. Не можеше да се оплаче и от субективното си душевно и физическо състояние. Оказа се, че Алия Исмаиловна е лекар в пълния смисъл на думата — лекуваше не само със знания, но и със самото си присъствие. Всичките ѝ предписания и начинът, по който разговаряше с пациентите, вдъхваха спокойствие и увереност, помагаша да се превъзмогне болестта. Нейната психотерапия бе съдържана и мъдра и след всички премеждия и сътресения Авдий с особена острота усети колко необходими са понякога на човека грижите и вниманието на околните. Той дори се радваше, че се беше разболял и бе попаднал в ръцете на добър лекар

— толкова спокойно и приятно бе в тихата болница, разположена сред малък парк.

Прозорецът с бели завеси и с изглед към една алея беше отворен. Навън все още бе доста горещо. Двамата съседи на Авдий бяха излезли да се поразходят и да изпушат по някоя цигара, а той, останал сам, лежеше и час по час си мереше температурата. Никак не му се искаше тя да се покачи. По едно време чу, че под прозореца изтракаха остри женски токчета и някакъв женски глас попита дежурната сестра за него. Кой ли можеше да го търси? Гласът му се стори познат. Скоро сестрата отвори вратата на стаята.

— Тук е.

— Здравейте! — каза посетителката. — Вие ли сте Калистратов?

— Аз съм — отговори Авдий и не можеше да повярва на очите си.

Това беше девойката с мотоциклета, която му бе направила силно впечатление в Учкудук. Той така се смути, че почти не чуваше гласа ѝ, а долавяше смисъла на думите само защото отдавна бе готов да я разбере от половин дума. Разбра, че девойката се казва Инга Фьодоровна. И е дошла да го посети, защото Алия Исмаиловна, с която дружела вече трета година — откакто пристигнала тук да се занимава с научна работа, ѝ разказала за него и той много я заинтересувал: в известна степен те двамата, както той, така и тя — Инга Фьодоровна, се занимавали с един общ въпрос — анашата; Инга Фьодоровна проучвала моюнкумската популация на... — следваше някакво сложно латинско наименование на степния див коноп — и затова решила да се запознае с него и, стига да е в състояние, да му помогне с някои научни данни... Защото според нея всеки журналист би трябвало да разполага и с научна информация.

О, Боже, каква ти научна информация, когато зашеметен от неочакваната ѝ поява, той само по някакво чудо отгатваше за какво става дума и виждаше само очите ѝ, очарован и уверен, че никой друг няма такива очи — също като астроном, открил непозната звезда сред милионите звезди, които за всеки непросветен са абсолютно еднакви. И един-единствен поглед на тези очи го окриляше с неземно щастие...

Всичко това Авдий си припомни по-късно, когато остана сам и се поуспокои, но в първите мигове след нейното идване той се бе държал като пълен идиот. Наистина Инга Фьодоровна можеше да отдаде това

поведение на високата температура. Защото само един идиот можеше да изтърси ни в клин, ни в ръкав: „Откъде разбрахте, че постоянно мисля за вас?“ В отговор тя само вдигна учудено вежди, от което стана още по-красива, и неопределено се усмихна. Ако беше приела тази глупашка по своята примитивност фразата за банален или просташки комплимент, Авдий никога нямаше да си прости. Но, слава Богу, тя бе достатъчно тактична, за да не обърне внимание на тези думи. И двамата с удоволствие си поприказваха за своята първа среща в Учкудук, посмяха се за онзи кратък, но запомнен и от двамата разговор. А най-много се развесели Инга Фьодоровна, когато ѝ разказа случая с хеликоптера, как тримата — той, Петруха и Лъонка, се бяха крили сред тревите в степта. Оказа се, че в същия хеликоптер била и тя — Инга Фьодоровна, включена в състава на малка научна експедиция от Ташкент: един ташкентски научноизследователски институт се занимавал с химико-биологичното унищожаване на дивия коноп — анашата, по местата, където вирее. И Авдий разбра, че борбата с това зло се води в две посоки: чрез изкореняване на наркоманията и чрез изкореняване на растенията, съдържащи наркотик. Но както обикновено се случва при взаимоотношенията с природата, този проблем се оказал доста трудно разрешим. Инга Фьодоровна обясни, че лесно би могло да се намерят химикали, с които да се унищожи конопът не само в периода на неговата вегетация, но изобщо като растителен вид, при положение че се наруши системата на размножение, но този метод водел до още по-голямо зло — разрушавал почвата; тя ставала негодна най-малко за двеста години. А да се погубва природата заради борбата с наркоманията, е нож с две остриета. И задачата на Инга Фьодоровна била да направи изследвания, чрез които да се открие най-подходящият начин за разрешаване на този сложен екологичен проблем. О, Боже, помисли си Авдий, ако природата можеше да разсъждава, колко ли тежки угризения би изпитвала заради тази чудовищна взаимовръзка между диворастящата флора и нравствената деградация на човека?

Като наричаше познанството с Инга Фьодоровна „нова епоха в своята съдба“, Авдий Калистратов не стигаше ни най-малко до романтично преувеличение. Буквално на другия ден след завръщането

си в Приокск той ѝ написа дълго писмо, без да се смята това, че почти на всяка гара, където влакът бе имал престой за повече от пет минути, ѝ бе пращал по една картичка. Имаше нещо неудържимо, непобиращо се в обикновеното понятие „влюбеност“, в онова напрежение на чувствата, в онази страст, която изпитваше Авдий, откакто срещна Инга Фьодоровна на своя житейски път.

Той ѝ пишеше:

Просто не мога да се позная! Та аз се смятах за доста сдържан човек, смятах, че разумът и чувствата ми са в определено равновесие, а ето че вече не съм в състояние да анализирам какво става в мен. Впрочем за свое учудване нямам никакво желание за това. Аз съм изцяло завладян от необикновеното щастие, погълнало ме като лавина — в някакъв документален филм бях гледал как снежна лавина повлича и затрупва всичко по пътя си, — и аз се радвам, че подобна лавина връхлетя и мен. Няма и не може да има на света толкова щастлив човек, само на мен се падна такова щастие и аз като екзалтиран дивак, танцуващ край огъня под звуците на тарамбуки, благодаря на съдбата за всички изпитания, които тя ми изпрати това лято, като ме остави жив и ми даде възможност да узная онова, което може да се узнае само във водовъртежа на живота. Бих казал, че в рамките на една личност любовта е същинска революция на духа! Да живее революцията на духа! Едновременно съкрушаваща и възраждаща!

Прости ми, Инга, за тази бъркотия. Но аз те обичам и нямам нито сили, нито думи да изразя всичко, което означаваш за мен...

Позволи ми сега да си поема дъх. Ходих вече в редакцията. Накратко разказах какво и как се случи. Настояват да побързам с очерка си, чакат го. Дори може би ще излезе серия от очерци на тази актуална тема. И ако надеждите ми се оправдаят, ще мога да разчитам на постоянна работа във вестника. Но засега е рано да се говори по този въпрос. Най-важното е, че от утре седам да

пиша. Нали в степта нарочно не си водих никакви записки. Ще трябва последователно да възстановя всичките си впечатления.

Така или иначе съдбата на контрабандистите, които ще бъдат справедливо и строго съдени за разпространяване на наркотици, не ми дава мира и това си е в реда на нещата. Защото за мен те са живи хора със свой горчив, осакатен живот. Най-много ми е жал за Лъонка. Загива това момче. И тук вече се стига до онзи нравствен проблем, за който много говорихме с теб. Ти си напълно права, Инга, че всяко злодеяние, всяко човешко престъпление, извършено в която и да е точка на земното кълбо, засяга всички ни, дори да се намираме далече от него и да не подозираме за него, дори и да не искаме да знаем нищо за него. Пък и откровено казано, случва се понякога и да се подсмиваме: я виж колко са изпаднали ония, които обикновено наричаме свои противници. Правилно е вестниците да пишат за престъпления, станали извън нашата страна, това има дълбок смисъл. Защото в света съществува някакъв общ баланс на човешкото бреме, хората са единствените мислещи същества във вселената и това тяхно свойство стои над всичко, което ги разединява. Ние ще го проумеем, независимо от всички наши противоречия и това ще спаси разума на земята.

Как се радвам, Инга, че мога да ти пиша за нещата, които най-много ме вълнуват, тъй като ще намеря в душата ти нужния ми отклик — сигурен съм в това. Страх ме е да не ти омръзна с честите си писма — чувствавам неопределимо желание да ги пиша едно след друго, без да спирам, иначе няма да издържа. През цялото време трябва да съм с теб, макар и мислено. Как ми се иска пак да се озова в Моюнкусските степи и пак да те видя на онзи мотоциклет, с който дойде в Учкудук и веднага ме покори, мен, поборника за църковно новомислие. Неудобно е да го призная, но аз бях толкова поразен от твоята поява, че още не мога да се освободя от онова чувство на боязън,

примесена с възторг. Ти дойде като богиня от небесата, богиня в съвременен облик...

И сега, като си спомням онези дни, не мога да си простя, че докато бях заедно с контрабандистите, не съумях да постигна в баланса на човешките страдания да се отнеме поне една съвсем нищожна частица от злото и да се прибави към доброто. Разчитах, че те ще се побоят от Бога, но за тях парите се оказаха над всичко. И сега се измъчвам от мисълта, как да помогна поне на онези контрабандисти, с които ме сблъска съдбата и с които бях в някакви отношения. Под помощ разбирам преди всичко разкаяние. Именно към него ми се иска да им посоча пътя. Разкаянието — едно от най-великите постижения в историята на човешкия дух — в наши дни е дискредитирано. Дори би могло да се каже, че е напълно заличено от нравствения свят на съвременния човек. Но как е възможно човекът да запази човешкото у себе си без разкаяние, без онова сътресение и прозрение, които се постигат чрез осъзнаване на вината — било в постъпките, било в помислите, чрез поривите на самобичуването или самоосъждането?... Пътят към истината е всекидневен път към съвършенството...

Ох, пак започнах да те занимавам с моите проблеми! Прости ми, Инга. Това е, защото чувствата ме преизпълват, защото постоянно мисля за тебе. Всеки път ми се струва, че не съм изказал дори една хилядна от онова, което бих искал да ти кажа...

Как ми се иска час по-скоро отново да те видя — та нали вече цяла седмица сме разделени...

И сега тази нарастваща тъга е единственото, което ме тревожи. Всички останали житейски проблеми някак изведнъж загубиха своето значение и ми се струват съвсем маловажни...

Един ден в края на юли излязох от редакцията на вестника съвсем потиснат. Бях огорчен, тъй като в отношението на главния редактор към степните ми очерци бе настъпила някаква внезапна промяна. Пък и колегите от редакцията, които с такъв възторг ме бяха накарали да замина за този ударел материал, също се държаха странно, сякаш се бяха провинили за нещо пред мен.

А това ми действуваше много тягостно. Когато разбера, че някой се чувства виновен пред мен, започвам така да се измъчвам, че ми се иска час по-скоро да го освободя от тези угризения и нищо да не го смущава при нова среща с мен. Защото в такива случаи аз самият се чувствам виновен за неговата вина...

На тръгване от редакцията си дадох дума никога вече да не стъпя тук, на никого да не досаждам с присъствието си — нека те ме повикат, когато им потрябвам. Ако ли не — какво да се прави. Ще зная, че всичко е загубено и няма на какво да се надявам.

Вървах по булеварда, времето беше прекрасно през този най-хубав месец от руското лято, ала нищо не ме радваше. Колко усилия и старания положих, за да напиша степните си очерци, да изкажа в тях своята гражданска болка, писах ги като откровение и изповед, но ето че неочаквано изникнаха някакви съображения за престижа на страната (просто необяснимо е защо се ограждаме с такава тайнственост?), които щяха да погребат целия ми труд, да обезсмислят преживените страдания. Бях неописуемо огорчен. И най-странното беше, че главният редактор си позволи да каже:

— Впрочем може би няма да е зле да изложите всичко това в докладна записка до висшестоящите инстанции. За да се вземат съответните мерки.

Да, точно така каза.

А аз не се стърпях и му отговорих:

— Докога ще твърдим, че дори катастрофите у нас са най-добрите?

— Какво общо имат с този въпрос катастрофите? — намръщи се той.

— Ами общото е това, че наркоманията е социална катастрофа.

И си отидох. Единствената радост в живота ми бяха писмата на Инга, които препрочитах всеки път, щом ми домъчнееше за нея. Има, сигурен съм, че има телепатия — иначе как би могъл да се обясни

фактът, че писмата ѝ изпреварваха онова, за което мислех и страдах аз, което най-много ме вълнуваше и тревожеше. Тези писма все повече подхранваха надеждите ми, вдъхваха ми самочувствие — не, съдбата не ме бе излъгала, не се бе погаврила с мен, макар че съвременните млади жени изобщо не харесват мъже като мен, несретника, семинариста с архаични църковни представи за нравствените ценности. В сравнение с модерните млади супермени аз бях нищо. В писмата на Инга намирах толкова доверие, дори бих казал, уважение, и главното — искрено споделена любов, която ме окриляше и издигаше в собствените ми очи. Какво щастие, че срещнах тъкмо нея, моята Инга! И вълшебната сила на любовта се изразява във взаимния стремеж един към друг...

Житейските проблеми не ни интересуваха. Все пак аз се радвах, че те съществуват и трябва да се решават. Трябваше например да си намеря постоянна работа, от която да имам сигурен доход. Засега все още преживявах с парите от продажбата на бащините ми старинни книги, което страшно ме потискаше. Минаваше ми мисълта да замина в Азия при Инга, да се настаня на работа, да бъда заедно с нея. Бях готов да стана общ работник в нейната експедиция, да върша най-черната работа, за да може тя успешно да извършва своите изследвания. Още повече че тези изследвания никак не ми бяха безразлични. В тях се сливаха общите ни интереси: аз се стремях да изкореня наркоманията чрез нравствени усилия, а тя се опитваше да реши същия проблем по научен път. И много ми допадаше нейният ентузиазъм. Защото не можеше да се каже, че работата ѝ бе модерна, особено престижна или да ѝ обещава със сигурност бърза служебна кариера. Всъщност Инга беше едва ли не единственият човек, който се занимаваше сериозно с въпроса за унищожаването на дивораствящия коноп — анашата, като с научен проблем. Според мен не малка роля при избора на нейната работа бе изиграло и това, че тя беше местна, джамбулска жителка, завършила в Ташкент, което, общо взето, не можеше да не повлияе при оформянето на интересите ѝ. Инга имаше свои, лични проблеми. Вече трета година не живееше с предишния си съпруг, някакъв военен летец. Бяха се развели след раждането на сина им. Изглежда, сега летецът имаше намерение да се жени повторно. Ето защо трябваше да се срещнат за последен път, за да се разберат окончателно най-вече за сина им. Игорьок живееше при баба си и дядо

си, и двамата лекари, в Джамбул, но Инга много искаше момченцето да живее постоянно с нея. И когато ми писа в едно писмо, че се надява през есента да вземе малкия при себе си в Жалпак-Саз — обещали й били място в детския дом на железничарите, аз много се зарадвах и й отговорих, че може изцяло да разчита на мен.

След това ми писа, че много ѝ се иска през есента, когато излезе в отпуск, да заминем заедно за Джамбул, да посетим малкия и нейните родители. Естествено, тази идея за съвместно пътуване дълбоко ме трогна. Отговорих, че съм готов всеки миг да тръгна и да бъда на нейно разположение и че изобщо бих искал през целия си живот да изхождам от нашите общи интереси, най-вече от нейните, че виждам щастието си в това, да ѝ бъда полезен и необходим.

Вероятно тази есен щяхме да определим общата си съдба. Живеех с тази мисъл. И с голямо вълнение си представях как ще заминем за Джамбул при Игорьок и родителите на Инга. От това пътуване зависеха много неща. За него обаче трябваша пари. Каква внушителна сума представляваха дори пътните разноски. За тях бях разчитал на серията си от моюмкумски очерци, но за жалост всичко се провали, и то не по моя вина. Временно постъпих на работа в областната печатница като нощен коректор, което ми осигуряваше известни доходи...

И ето че настъпи денят, когато получих писмо от Инга, в което тя ме питаше имам ли възможност да замина за Жалпак-Саз в края на октомври — през ноемврийските празници бихме могли да заминем за Джамбул...

Хукнах като луд към градската поща, за да ѝ пратя телеграма... Трябваше час по-скоро да продам книги и с тези пари да тръгна на път.

V

Обера-Прангов откри Авдий Калистратов на гарата, когато събираше група за предстоящата хайка в Моюнкумите. Независимо кой му бе възложил тази работа, той гледаше съвсем сериозно на нея. Прангов беше опитен мъж, комендант на железопътната пожарна охрана, бивш военен, при това от наказателен батальон (което все пак не е без значение!) и донемайкъде подхождаше за тази екстрена операция в степта. Впрочем и Прангов си правеше тънки сметки. Разчиташе, че като се включи активно в изпълнението на плана на областното управление по месодоставките, ще се реабилитира и чрез ходатайство в нужните инстанции отново ще бъде приет в партията. Та нали го бяха изключили не заради някакви си там разхищения или груби злоупотреби, а само заради едно особено и, най-важното, неводещо до абсолютно никакви материални загуби за държавата провинение като хомосексуализъм, към който принуждаваше изпратените в наказателния батальон, използвайки служебното си положение. Е, имаше този грях, е, принуждавал бе в качеството си на старши някои идеологически съмнителни типове, най-вече разните му там сектанти и наркомани, ама какво имаше толкоз да ги жали? Пък и докога ще му се натяква за тия работи? Не му ли стигаше, че го напусна жена му и той се пропи на поразия, макар и по-рано да не беше от въздържателите. А ако погледнеш, той е много нужен човек. Ето, възложиха му сериозна задача и той за миг сформира група. Отиде през нощта на гарата, поогледа хората и с набитото си око установи кой е притиснат от нуждата и би се съгласил да отиде с него в Моюнкумите, за да припечели набързо хубави пари. Именно така попадна и на Авдий Калистратов.

Авдий се принуди да приеме предложението на Прангов не само от нужда. Случи се нещо съвсем непредвидено и тревожно — не завари Инга Фьодоровна в Жалпак-Саз, въпреки че пристигна по нейна молба, и изпадна в отчаяние, макар да не се знаеше още дали е оправдано да се безпокои толкова. Пътува със самолет, за целта трябваше да пристигне в Москва, а там пък цял ден си търси билет, от

Алма Ата замина с влак. Пристигна, кажи-речи, за два дни, но когато най-сетне се добра до болницата, намери вратата заключена, а в ключалката бележка от Инга Фьодоровна. В тази бележка тя го молеше да вземе писмото ѝ, оставено до поискване в пощата на гарата. И Авдий, разбира се, изтича дотам. Дадох му веднага писмото. С примряло сърце отиде в близката градинка, седна на една пейка и го прочете:

Авдий, скъпи, прости ми. Ако знаех, че ще се случи такова недоразумение, щях веднага да ти съобщя да не тръгваш. Страхувам се, че телеграмата ми не те е заварила и ти си вече на път. В Джамбул съвсем неочаквано е пристигнал бившият ми съпруг, който иска да заведе дело във връзка с нашия Игорьок. Ето защо съм принудена незабавно да замина за Джамбул. Може би самата аз съм го подтикнала към това решение: писах му съвсем честно, че смятам да започна нов живот с човек, който ми допада във всяко отношение. Бях длъжна да го уведомя, тъй като имаме син.

Прости ми още веднъж, любими, че така се случи. Може би е за добро: рано или късно щеше да се наложи да решим този въпрос. Така че най-добре е това да стане още в самото начало.

Когато дойдеш, ще завариш вратата заключена. Оставям ключа у нашата лаборантка Саула Алимбаева. Тя е чудесен човек. Знаеш къде е лабораторията. Моля те, вземи ключа и живеи в моята квартира. Чувствувай се като у дома си и ме чакай. Жалко, че Алия Исмаиловна е в отпуск и замина на почивка, щеше да ти е интересно да пообщуваш с нея. Защото тя много те цени като човек. Мисля, че след една седмица ще се върна. Ще се постарая да направя всичко възможно, та отсега нататък нищо да не ни пречи. Много искам да видиш Игорка. Сигурна съм, че ще станете приятели, мечтая да заживеем тримата заедно, а преди това да заминем при моите родители, както възнамерявахме —

да се запознаеш с баща ми, Фьодор Кузмич, и с майка ми, Вероника Андреевна. Не се огорчавай, Авдий, любими мой, не тъжи. Ще се постарая да направя всичко колкото може по-добре.

Твоя Инга

P.S. Ако се случи да дойдеш в извънработно време, адресът на Алимбаева е: ул. „Абай“, № 41. Мъжът ѝ се казва Даурбек Иксанович.

Писмото, което Авдий прочете на един дъх, му навее най-различни мисли. Беше замаян от изненада: нещата вземаха нов, съвсем неочакван обрат. Решил най-напред да обмисли положението, той не тръгна веднага за ключа, а поседя в чакалнята на гарата. После остави куфара си на гардероб, за да не му пречи, отиде в градинката, поседя там, поброди край познатата болница и намерил една уединена пътечка между гарата и градчето, започна да се разхожда напред-назад по нея...

В степта бе настъпила късна есен, приближаваха студовете. По избледнялото октомврийско небе се белееха редки пухкави облаци, напомнящи пенести вълни в океанската шир, дърветата бяха голи, а наоколо осеяно с кафяви и огненочервени сухи листа. Зеленчуковите градини бяха пусти. Пусто и мрачно бе и по улиците на Жалпак-Саз. Във въздуха слабо проблясваха летящи паяжини, които сегиз-тогиз докосваха лицето на Авдий. Всичко наоколо навяваше тъга. А на гарата, потискаща с индустриалната си мощ огромното степно пространство, се носеше грохот, кипеше живот, който не спираше дори за секунда като сърдечен пулс. По многобройните линии маневрираха влакове, по пероните сновяха хора, ехтяха от високоговорителите дрезгавите гласове на диспечерите.

И Авдий отново си спомни онези летни дни, спомни си тъжната епопея на контрабандистите. И за кой ли път се върна към размислите си за разкаянието. Колкото повече мислеше, толкова повече се уверяваше, че разкаянието е понятие, което се развива с натрупването на житейския опит, величина на съвестта, величина, постигана,

възпитавана, култивирана от разума, с който е надарен само човекът. На никого, освен на човека, не е познато разкаянието. То е вечна и неотменна грижа на човешкия дух за самия себе си. Оттук следва, че всяко наказание — за провинение, престъпление — би трябвало да породи разкаяние в душата на наказаниа, в противен случай то няма да се различава от наказанието спрямо някое диво животно.

С тези мисли Авдий се върна на гарата. Сети се за сприхавия лейтенант и като се питаше дали лейтенантът ще го познае, реши да разбере от него какво е станало с контрабандистите — Петруха, Лъонка и другите. Пък и Авдий имаше още една причина за това: гледаше да позабрави тревогата, която го измъчваше и която растеше като сгъстяващи се буреносни облаци на хоризонта, искаше му се да не мисли за Инга Фьодоровна. Той виждаше целия си живот, цялото си бъдеще зависими от развоя на нещата в далечния Джамбул. А щом като не можеше нищо да предприеме, трябваше да бяга от тежките мисли. За съжаление не успя да намери сприхавия лейтенант. Когато почука на вратата на милиционерската стая, до него се приближи някакъв милиционер.

— Какво искате?

— Ами търся тук един лейтенант, щеше ми се да го видя — започна да обяснява Авдий, като предчувствуваше, че нищо няма да излезе.

— Как се казва? При нас има много лейтенанти.

— За съжаление не му знам името, но ако го видя, веднага ще го позная.

— А за какво го търсите?

— Как да ви обясня, просто така, да си поприказваме...

Милиционерът любопитно го измери с поглед:

— Ами погледни тогаз, може пък да намериш твоя лейтенант.

Този път обаче в стаята седеше непознат мъж и говореше по телефона. Авдий се извини и излезе обратно. Но преди да затвори вратата, бегло погледна към желязната клетка, в която по-рано бяха затворени контрабандистите. Сега тя беше празна.

Отново го обзеха тревожните мисли, макар че се стараеше да се освободи от тях. Нямахте желание да отиде за ключа, който Инга му беше оставила: знаеше, че в опустелия й дом с тези мъчителни мисли още по-силно ще почувствува своята самота. Можеше да чака Инга и

на гарата, стига да знае кога тя ще се върне. Опитваше се да си представи какво става сега в Джамбул — какви ли неприятности преживява любимата жена, а той с нищо не може да ѝ помогне. Току-виж, родителите ѝ в желанието си да не лишат детето от баща вземат да настояват тя да се събере отново с мъжа си. Да, никак не е изключено нещата да вземат такъв обрат и тогава нищо друго не ще му остава, освен да си иде. Авдий живо си представи ефектната и привлекателна външност на военния летец с униформа и пагони най-малкото на майор, като съзнаваше, че при сравнение с него винаги би останал в сянка. Той беше сигурен, че за Инга не играят никаква роля званията и външният блясък, но за нейните родители може би е от значение кого ще имат за зет — военен летец, баща на Игорьок, или някакъв странен мъж с неопределена професия.

Свечеряваше се. Със сгъстяването на вечерния мрак и настроението на Авдий ставаше все по-мрачно. В претъпканата с хора чакалня беше тъмно, задушно и задимено и унинието на Авдий стигна до краен предел. Той имаше чувството, че се намира в мрачна зловеща гора. Съвсем сам. Есенният вятър бучи сред върхарите на дърветата, всеки миг ще завали сняг, който ще затрупа заедно с гората и него, Авдий, и всичко ще потъне в снега и забравата... Искаше му се да умре и ако в този миг узнаеше, че Инга няма да се върне или пък дойде със своя военен летец само за да прибере багажа и книгите си, а после пак да замине, той, без да се замисля, щеше да се хвърли под първия срещнат влак...

Тъкмо в това тягостно настроение го откри вече късно вечерта Обера-Прангов, който си подбираше хора за моюнкусското „сафари“. Изглежда, Обера-Прангов бе доста проникателен, тъй като безпогрешно разбра, че Авдий е отчаян и не знае какво да прави. И наистина, когато Обера-Прангов му предложи да заминат за ден-два до Моюнкуската савана, където да спечелят хубави пари в една изгодна работа, Авдий тутакси се съгласи. Той бе готов на всичко, стига час по-скоро да се отърве от мъчителната самота и безделие. При това му мина мисълта, че докато се върне от Моюнкумите със спечелените пари, Инга Фьодоровна може да си дойде, след което всичко ще се изясни: или той (какво щастие!) ще остане завинаги с любимата жена, или ще трябва да замине и да намери сили в себе си да живее... Но такъв завършек на нещата просто го ужасяваше...

Същата вечер Обера-Прангов заведе Авдий в едно от помещенията на пожарната охрана, където Авдий пренощува на едно свободно легло...

А на следващата сутрин всички заедно начело с Обера-Прангов заминаха с колоната камиони за хайка в Моюнкумската савана. На лека и весела работа...

И сега те съдеха самоволно Авдий Калистратов. Петимата отчаяни алкохолици — Обера-Прангов, Мишаша, Кепа, Хамлет-Галкин и Аборигена-Узюкбай. По-точно казано, Хамлет-Галкин и Аборигена-Узюкбай само присъствуваха и сегиз-тогиз се опитваха, наистина плахо и жалко, да посмекчат някак свирепостта на тримата самозвани съдии.

А повод за тази саморазправа стана това, че привечер Авдий изпадна в същото безумие както преди време във влака. Хайката и изстребването на моюнкумските сайгаци така страшно му повлияваха, че той започна да крещи на озверените ловци незабавно да спрат тази касапница, призоваваше ги да се покаят, да се обърнат с молитва към Бога, увещаваха Хамлет-Галкин и Узюкбай да се присъединят към него, след което тримата заедно да напуснат Обера-Прангов и неговите помагачи, да бият тревога и всеки от тях да се преизпълни с мисъл за Бога, Всеблагия Творец, да се уповава на Неговото безгранично милосърдие, да моли прошка за онова зло, което те, хората, причиняват на живата природа, защото само искреното разкажание, може да ги облекчи.

Вдигнал ръце към небето, Авдий крещеше, призоваваше всички незабавно да се присъединят към него, за да се пречистят от злото с покаяние.

В своето изстъпление той бе нелеп и смешен, виеше и се мятеше, сякаш бе настъпил краят на света, сякаш всичко бе полетяло в бездънна огнена пропаст.

Той искаше да породи вяра в Бога у онези, които бяха дошли тук за лека печалба... Искаше да спре чудовищната машина за изстребление, тръгнала с пълна скорост по необятната шир на моюнкумската савана, да спре тази всесъкрушаваща, механизирана сила...

Искаше да преодолее непреодолимото...

И тогава по съвета на Мишаша го вързаха и хвърлиха в каросерията на камиона върху трупите на убитите сайгаци.

— Леж там, мамка ти мръсна, та дано пукнеш. Гълтай сайгачата смрад! — дрезгаво му викна Мишаша, задъхан от напрежение. — Викай сега твоя Бог! Може и да те чуе, мамка ти мръсна, да слезе при тебе от небето...

Настъпи нощта и луната изгря над прегазената от кървавата хайка савана, където всички живи твари, че дори и вълците, видяха със собствените си очи унищожението, свършека на света...

А неговите разрушители еднородно тържествуваха с изключение на Авдий Калистратов, попаднал за свое нещастие през този ден в Моюнкумите...

И заради това те се готвеха да го съдят...

Мишаша и Кепа смъкнаха Авдий от камиона, довякоха го до Обера и насила го принудиха да се свлече на колене пред него. Обера-Прангов седеше върху празен сандък, широко разкراчен, с гумени ботуши, отметнал полите на шлифера си. В светлината на габаритите той изглеждаше неестествено огромен и зловещ. Отстрани, край гаснещия огън, откъдето все още се носеше миризма на попрегорели шишчета от прясно сайгаче месо, седяха свити Хамлет-Галкин и Аборигена-Узюкбай. Те бяха вече доста пияни и затова, докато чакаха предстоящата разправа на Обера с Авдий, се хилеха идиотски и си шушукаха нещо, като се побутваха един друг.

— Е какво? — най-сетне изрече Обера и погледна с презрение Авдий, поставен на колене пред него. — Размисли ли?

— Развържете ми ръцете — каза Авдий.

— Ръцете? Ами ти помисли ли защо са ти вързани? С вързани ръце се държат само метежниците, заговорниците, бунтовниците, нарушителите на реда и дисциплината! Нарушителите на реда, разбра ли? Нарушителите на реда.

Авдий мълчеше.

— Е добре, ще ти ги развържем, да видим тогава как ще се държиш — умиловисти се Обера. — Я му развържете ръцете — нареди той, — че сега ще му трябват.

— За какъв дявол да го развързваме, мамка му мръсна — недоволно мърмореше Мишаша, докато размотаваше въжетата зад гърба на Авдий. — Такива като него трябва веднага да ги давиш като слепи кутрета. На кайма да ги направиш и да ги размажеш.

Едва сега, когато го развързаха, Авдий усети колко са изтръпнали ръцете и раменете му.

— И така, изпълнихме молбата ти — каза Обера-Прангов. — Все още имаш шанс. А за начало вземи да пийнеш! — И подаде на Авдий чаша водка.

— Няма да пия — категорично отказа Авдий.

— На, копеле недно, дано се задавиш! — С рязко движение Обера плисна съдържанието на чашата право в лицето на Авдий, който от изненада едва не се задави и скочи на крака. Но Мишаша и Кепа се хвърлиха отгоре му и отново го притиснаха към земята.

— Лъжеш се, мамка ти мръсна, ще пиеш! — ръмжеше Мишаша. — Нали ти казах, че такива като тебе трябва да ги давят! Слушай, Обер, я напълни пак чашата. Ще му я наливам в гърлото, а ако не пие, ще го пречукам като куче.

Ръбът на чашата, изскърцала в ръката на Мишаша, поряза бузите на Авдий. И той, като се давеше от водката и от собствената си кръв, успя да се извърне и взе да се брани с ръце и крака от Мишаша и Кепа.

— Момчета, недейте, майната му, като не ще да пие, сами ще си я изпием — жално скимтеше Хамлет-Галкин и тичаше около боричкащите се. Аборигена-Узюк бай се стрелна зад ъгъла на камиона и уплашено занаднича оттам, без да знае какво да прави: да остане ли, защото още не си бе допил водката, или да си плюе на петите, за да не загази... И само Обера-Прангов, който важно седеше на сандъка като на трон, следеше всичко, сякаш беше на цирково представление.

Хамлет-Галкин притича до Обера:

— Спри ги бе, Обер, спри ги бе, миличък, ще го убият — ще идем под съд.

— Под съд! — високомерно подхвърли Обера. — Откъде съд в Моюнкумите? Тук аз съм съдът! Иди после доказвай кое как е станало. Да, може и вълци да са го разкъсали. Кой е видял, кой ще докаже?

Изгубил съзнание, Авдий се строполи в краката им и те го заритаха с ботуши. Последната му мисъл беше за Инга: какво ще стане с нея, защото никой никога няма да я обича така, както той я обича.

Авдий вече не чуваше нищо, пред очите му всичко се замъгли, само, кой знае защо, съвсем ясно видя сивата вълчица. Същата, която през оня горещ летен ден го прескочи в степите с див коноп...

— Спаси ме, вълчице — неочаквано промълви той.

Сякаш интуитивно бе почувствувал, че в момента Акбара и Ташчайнар се приближават към своето леговище, заето тази нощ от хората. Зверовете искаха да пренощуват на обичайното си място и затова се връщаха с надеждата, че хората вече са напуснали тяхната падинка...

Но тъмната грамада на камиона все така застрашително се извишаваше на същото място — чуваха се викове, тропот, тъпи удари...

И вълците отново трябваше да поемат към откритата степ. Измъчени и объркани, те се отдалечаваха напосоки, накъдето им видят очите... Нямаше за тях живот от хората нито през деня, нито през нощта... И бавно се влачеха те в лунната нощ, два тъмни силуета с подвити опашки...

А съдът, по-точно саморазправата продължаваше... Мъртвопияните хайкаджии не забелязваха, че техният подсъдим Авдий Калистратов, когото продължаваха да ритат и да удрят с юмруци, не правеше опит да се изправи на крака.

— Я ставай, попска мършо — ритаха го с псувни ту Мишаша, ту Кепа, но безсилно отпуснатият Авдий само тихо стенеше. Разярен, Обера-Прангов го сграбчи за яката, попривдигна го и взе да му говори, като все повече се настървяваше от всяка своя дума:

— Та значи ти, копеле мръсно, реши с Бога да ни стряскаш, носа да ни триеш с твоя Бог, червей такъв! Нас с Господа няма да ни уплашиш — не си познал, кучи сине. Че кой си ти бе? Ние тук изпълняваме държавна задача, а ти против плана се обявяваш, против областта, значи си мръсник, враг на народа, враг на народа и държавата. А за такива врагове, вредители и диверсанти, няма място на света! Още Сталин го е казал: „Който не е с нас, той е против нас“. Враговете на народа трябва да се изтребват до крак! Без пощада! Ако врагът не ще да се предаде, веднага бива унищожен. В армията за такава агитация те бутат зад решетките и край! За да се прочисти нашата земя от всякакви гадини. А ти, църковна дървеница, с какво се занимаваш? Със саботаж! Искаше да ни провалиш задачата! Калугери

да ни правиш. Ще те удуша, изрод такъв, като враг на народа и само ще ми благодарят, защото ти си агент на империализма! Да не мислиш, че като умря Сталин, няма да си намериш майстора? Хайде, попска мършо, заставай на колене. Сега си ми в ръцете — или ще се отречеш от твоя Бог, или ще те пречукаме като бясно куче!

Авдий не се задържа на колене, падна. Вдигнаха го отново.

— Хайде, мръсноко — крещеше Обера-Прангов. — Отречи се от Бога! Кажи, че няма Бог!

— Има Бог! — слабо простена Авдий.

— Аа. Така значи! — скочи като ужилен Мишаша. — А бе виждаш ли, мамка му мръсна, ти му викаш едно, а той нарочно прави друго само за да те дразни!

Задъхан от злоба, Обера-Прангов отново зараздрусва Авдий за яката.

— Знай, боголюбесто, сега такъв номер ще ти погодим, че цял живот няма да го забравиш! Я го завлечете до онова дърво, ще окачим тоя гад да виси на него, хайде — крещеше Обера-Прангов. — А под краката му напалете огън. Нека му припари.

И всички задружно повлякоха Авдий към чепатия саксаул, разперил клони в края на падинката.

— Донеси въже! — заповяда Обера-Прангов на Кепа, Кепа се втурна към кабината на камиона.

— Ей, вие там! Узюкбай, твоята мамка туземска, и ти бе, пишман артиста, как ти беше името, защо стоите със скръстени ръце? Я елате тук, да помагате! Иначе няма да помиришете водка! — сплаши Обера-Прангов жалките пияници и те презглава се завтекоха да окачат нещастния Авдий на дървото.

Хулиганската разправа бе неочаквана и доби зловещ обрат. Пошлият фарс застрашително се превръщаше в линч.

— Жалко, че няма кръст и пирони в тая поганска степ, мамка му мръсна! Гледай ти бея — тюхкаше се Мишаша, като шумно трошеше клоните на саксаула. — Хубаво щеше да бъде да го разпънем на кръст!

— Нищо бе, с въжетата ще го стегнем! Ще се държи като закован с пирони! — намери изход от положението Обера-Прангов. — Ще го разчекнем за ръцете и за краката като жаба и така ще го овържем, че няма да мръдне! Нека виси до сутринта, нека поразмисли има ли Бог, няма ли! Такъв урок ще му дам, че цял живот ще помни къде зимуват

раците! И по-лоши съм дресирал в армията! Хайде, момчета, хващайте да го вдигнем! Качете го на оня клон, ама по-високо! Ха сега му извийте ръцете и краката и да го вържем!

Всичко стана съвсем бързо, тъй като Авдий не бе в състояние да оказва съпротива. Вързан за чепатия саксаул с въжета, той увисна като одрана кожа, окачена да съхне. Все още чуваше гласовете и псувните, но вече никак отдалече. Страданията отнемаха дъха му, отнемаха всичките му сили. Отдясно в корема и по целия кръст усещаше нетърпими, изгарящи болки, сякаш някакъв нажежен нож го режеше късче по късче. Силите постепенно го напуснаха. Всичко му стана съвсем безразлично. Дори това, че пияните мъчители напразно се опитваха да запалят огън в краката му, не го разтревожи. С огъня обаче нищо не излезе: тревата и съчките, овлажнели от неотдавнашния сняг, не можеха да се разгорят... На никого не мина през ум да сипе бензин. Те бяха доволни и от това, че Авдий Калистратов висеше като бостанско плашило. И цялата гледка, напомняща бесило или разпятие, много оживи и възбуди всички. Обера-Прангов бе особено вдъхновен. Представяше си къде по-ярки и вълнуващи картини — какво е един обесен в степта!

— Тъй ще бъде с всеки твърдоглавец, имайте го за обеща на ухото! — заплашително каза той, като оглеждаше вързания за саксаула Авдий. — Ще му метна въжето, така че на секундата да си прехапе езика. Бих избесил всички, които са против нас, всички, че да опаша цялото земно кълбо с бесилки, тогаз вече никой няма да противоречи, всички ще вървят мирно и ще козируват... Хайде тръгвайте, комисари, да му ударим още по една, нашто се не губи...

След като бяха поклащали глава на всяка негова дума, те шумно тръгнаха към камиона, а Обера запя някаква може би само на него позната песен:

*Ще намъкнем бричове, отстрани с кобур,
раз-два, раз-два*

Разгорещените „приятелчета комисари“ подеха с него: „Раз-два, раз-два.“ Пуснаха в обръщение още две половинки водка и набързо ги изгълтаха направо от бутилките.

След известно време фаровете на камиона светнаха, моторът забръмча и като направи завой, камионът бавно потегли през степта. Настъпи пълен мрак. Всичко наоколо утихна. И Авдий остана сам, сам в целия свят. В гърдите и корема го изгаряше нетърпима, умопомрачаваща болка... И съзнанието му изчезваше като островче, затъващо под прииждащите пролетни води.

„Моето островче на Ока... Учителю, кой ще те спаси сега?“ — пламна и угасна като искра последната мисъл в него...

Това бяха последните прииждащи води на живота...

И пред гаснещия му поглед се простря сякаш необятна водна шир. Тя безшумно се люшкаше и плискаше и по нея като приземна мъгла из полето безшумно се плъзгаха бели вълни. Кой знае откъде и кой знае накъде. А на най-далечния, едва видим край на това беззвучно море се очертаваше смътно над водата силуетът на човек и Авдий позна в него баща си — дякон Калистратов. И неочаквано Авдий чу сякаш собствения си момчешки глас, който чете на бащата любимата молитва за потъналия кораб, както някога в гостната до старото пиано, само че сега от тях го делеше огромно разстояние. Момчешкият глас звънливо и вдъхновено ехтеше над световното пространство:

„Едва просветва зората на небето и преди още светът да се събуди...

... О, Всемилосърдни, Благословени, Справедливи, прости, че постоянно ти досаждам с неотстъпния си зов. Ала в мене няма корист — не Те моля за никакви блага, нито пък да продължиш земните ми дни. Но за спасението на хорските души не ще престана да Те моля. Ти, Всеопрощаващи, не ни оставяй в неведение, не позволявай да се лутаме между доброто и злото на този свят и да търсим оправдание в тяхното единство. Осени с прозрение човешкия род. За себе си нищо друго не желая. Покорно и без страх ще приема всеки жребий — дали в ада ще горя, или на блаженство вечно ще се радвам. Ти, Творецо Вездесъщ и Необятен, определяш нашия човешки жребий...

Но Те моля най-горещо само за едно...

Моля Те, о Господи, стори такова чудо, че онзи кораб да продължава своя път, ден след ден, нощ след нощ, дорде нощта с деня се сменя по определения от Тебе ред. Нека с мир да плува онзи кораб, на вахта неизменна от океан в океан и с незатихващ шум и грохот вълни да се разбиват о мощната му гръд. Нека пръските на океана го обсипват със свистящия си дъжд, нека диша той горчивата им ведра влага. Нека чува той боботенето на машините и кряска на чайките, литнали след него. И нека се отправи към някой светъл град на далечен океански бряг, макар навеки да е съдено нивга да не стигне там... Амин.“

Момчешкият му глас постепенно заглъхваше и се отдалечаваше... И чуваше Авдий своя плач над океана...

През цялата нощ в тишината над необятната Моюнкуска савана обилно се лееше сребриста лунна светлина и озаряваше застиналата на саксаула разпната човешка фигура. Фигурата наподобяваше по нещо голяма птица с разперени криле, простреляна в полета ѝ към висините и паднала върху дървото.

А на километър и половина от това място беше спрял същият камион военно производство, в който след извършеното престъпление спяха сред сивееща, повърната насън бълвоч оберпранговците, безразборно налягали върху сайгачите трупове. Въздухът наоколо трепереше от гръмкото им тежко хъркане. Те нарочно бяха оставили Авдий да прекара нощта в самота — искаха да му дадат урок: нека почувствува своята безпомощност, та да загуби вяра в Бога и да се преклони пред силата...

Този номер с Авдий го измисли артистът Хамлет-Галкин, след като безброй пъти бе надигал бутилката с водка и вече се наливаше сякаш с вода. В желанието си да угоди на Обера-Прангов той веднага предложи тази идея — сиреч нека боголюбецът се стресне, нека си помисли: вързаха ме за дървото и си заминаха. Ще иска да хукне след тях, ама ядец!

На разсъмване вълците предпазливо се приближиха до мястото на своето бивше леговище. Отпред вървеше Акбара — за една нощ козината ѝ се бе проскубала, коремът ѝ хлътна, след нея мрачно

накуцваше едроглавият Ташчайнар. Наоколо не се виждаше никой, хората си бяха отишли. Но ако може да се употреби такова сравнение, вълците стъпваха по познатите пътеки така, сякаш вървяха през минно поле. На всяка крачка се натъкваха на нещо чуждо и враждебно: угасналият огън, празните консервени кутии, парчетата стъкло, острия дъх на гума и желязо, с който бяха просмукани следите, оставени от камиона, и отвратителната миризма на водка от изпитите бутилки, разхвърляни навсякъде. Решени завинаги да напуснат това замърсено място, вълците тръгнаха по края на падината, но изведнъж Акбара рязко отскочи и спря като закована — човек! Отсреща на саксаул, на две крачки от нея, висеше човек с разперени ръце и клюмнала глава. Акбара се шмугна в храсталака, след нея и Ташчайнар. Човекът на дървото не помръдваше. Сред сухите клони подсвиркваше ветрец и лекичко повдигаше косата на челото му. Акбара се притисна до земята и напрегната като пружина, се приготви за скок. Пред нея беше човекът, най-страшното същество, виновникът за вълчите им нещастия, техният най-жесток враг. Обзета от чудовищна злоба, Акбара яростно отстъпи назад, за да се метне върху човека и прегризе гърлото му. Изведнъж в тази решаваща секунда вълчицата се спря. Къде беше виждала този човек? Да, това е същият чудак, когото срещнаха през лятото, когато отидоха заедно с вълчетата да подишат омайните треви. Спомни си и онзи летен ден, и как вълчетата искаха да поиграят с човека, и как тя го пощади и го прескочи, когато той приклепна от страх на земята и прикри с ръце главата си. Спомни си объркания му израз и ужаса в очите и това как той, голокож и беззащитен, се втурна да бяга...

Сега този човек висеше някак странно на нискорастящия саксаул, като птица, заседнала сред клоните, и вълчицата не можеше да разбере жив ли е или мъртъв. Човекът не мърдаше, не издаваше нито звук, главата му беше клюмнала настрана и от ъгълчето на устата му се стичаше тънка струйка кръв. Ташчайнар се приготви за скок, но Акбара го отблъсна. Приблужи се до човека и като се вгледа в лицето му, тихо заскимтя: та нали всичките ѝ вълчета от това лято загинаха. Целият живот в Моюнкумите се обърна. И тя нямаше пред кого да излее мъката си... Този човек с нищо не можеше да ѝ помогне, той умираше, в него все още се задържаше искрица живот. Човекът с усилие повдигна клепачи и тихо ѝ прошепна:

— Ти дойде... — И главата му безсилно увисна. Това бяха последните му думи.

В този миг се чу шум на мотор — откъм степта се зададе камионът военно производство. Той се приближаваше и ставаше все по-голям и по-голям, стъклата на кабината му матово проблясваха. Оберпранговците се връщаха на мястото на своето престъпление...

И вълците тутакси побягнаха, като все повече ускоряваха крачка. Бягаха, без да се обръщат — моюнкумските вълци завинаги напускаха Моюнкумите, своята необятна савана...

Цяла година Акбара и Ташчайнар живяха в крайалдашките тръстики. Там си отимаха най-голяма челяд — пет вълчета от едно котило. Малките им вече поотрастваха, когато ново нещастие ги сполетя — пламнаха тръстиките. По тези места се прокарваха пътища до открития рудодобивен обект, та затова трябваше всичко наоколо да се прочисти. И на стотици и хиляди хектари около езерото Алдаш древните тръстики бяха подложени на унищожение. След войната по тези места бяха открити богати находища от рядка суровина. И ето че в степта на свой ред се разля още един гигантски извор на злини. А в такъв случай какво са тръстиките, когато дори гибелта на най-уникалната природна красота не би спряла никого, щом става дума за дефицитна суровина. За такава цел може дори цялото земно кълбо да се издълбае като тиква.

Отначало над тръстиковите джунгли минаха с бърснещ полет самолети, които пръскаха отгоре някаква горивна смес, та в нужния момент тръстиките да пламнат отведнъж.

Пожарът бе предизвикан посред нощ. Обработените със запалително вещество тръстики пламваха като барут, с много по-голяма сила и мощ дори от гъста гора. Пламъците лумваха до небесата и димът като зимна мъгла плъзваше по цялата степ.

Още щом замириса на изгоряло и от различни страни пламна огън, вълците се защураха в тръстиките, опитвайки се да спасят малките си. Пренасяха ги със зъби от едно място на друго. И в крайалдашките тръстики настъпи ужасна суматоха. Като облаци над езерото полетяха птици, огласяйки с пронизителни крясъци степта на десетки километри наоколо. Всичко, живяло векове наред в тръстиките

— от глиганите до змиите, изпадна в страхотна паника. Замятаха се и вълците: огънят прииждаше от всички страни, можеха да се спасят само с плуване. И като изоставиха три от вълчетата, Акбара и Ташчайнар грабнаха другите две със зъби и се хвърлиха в езерото да преплуват залива. Когато най-сетне излязоха на отсрещния бряг, оказа се, че двете вълчета, колкото и да се бяха старали да ги държат над водата, се бяха удавили.

И отново Акбара и Ташчайнар трябваше да търсят убежище по други краища. Сега вече пътят им водеше към планините. Инстинктът им подсказваше, че сега планините са единственото място на земята, където могат да оцелеят.

Вълците вървяха дълго и оставиха далече зад себе си димящите, застилащи хоризонта пожари, причинени от хората. Минаха през Курдайското плато, където на няколко пъти през нощта се наложи да прекосят големи автостради, по които профучаваха коли със запалени фарове, и за вълците нямаше нищо по-страшно в техния поход от тези стремително тичащи светлини. След Курдай вълчата двойка навлезе в Актюзските планини, но и тук им се видя, че е опасно и те решиха да идат още по-далече. Минаха Актюзския превал и се озоваха в Приисъккулската котловина. По-нататък вече нямаше накъде. Пред тях се разстилаше цяло море...

И тук Акбара и Ташчайнар за втори път започнаха нов живот...

И отново им се родиха вълчета — този път четири на брой.

Това беше последният им отчаян опит да продължат рода си.

Н там, на Исък-Кул, тази история на вълците завърши със страшна трагедия...

ТРЕТА ЧАСТ

I

Хората търсят съдбата, а тя търси хората... По този вечен кръг се движи животът... И ако е вярно, че съдбата винаги се стреми да постигне целта си, то именно така стана и този път. Всичко се случи безкрайно просто и тъкмо затова безвъзвратно като жребий...

Как можа да се случи този ден Базарбай Нойгутов да се наеме за водач на геолозите? Той дори не подозираше, че ще имат нужда от водач, те сами го потърсиха и му предложиха.

Бяха стигнали до Таман по пътя, отъпкан от тракторите, каращи фураж за овцете.

— Защо наричат тази местност Таман? — попита един от геолозите.

— А защо питаш?

— Просто от любопитство...

— Таман значи подметка. Ей на, виждаш ли ми подметката на ботуша? А тая местност е подножието на планината и затуй се нарича Таман.

— Виж ти! Значи оттук идва и Таман, и прочутата Таманска дивизия!

— Туй вече не мога ти каза, братле, генералите знаят. А нашта работа, както виждаш, са овцете.

Та значи стигнали бяха геолозите до Таман, ама пътят по-нататък, както заявиха, им бил известен само по карта и затова най-добре било някой от тукашните жители да ги придружи в планините. И защо не? Още повече, че няма да е без пари. Не е кой знае какво да съпроводиш четирима мъже с багажа до теснината Ачъ-Таш, където щели проби някакви да вземат, то се знае, за злато — те, геолозите, само злато търсят и намерят ли, големи премиални получават. Е, това, да речем, си е тяхна работа, ама Базарбай трябваше привечер да се върне в таманската кошара, където зимуваше със стадото си. В това беше цялата работа.

А с парите момчетата не излязоха много оправни, макар да бяха от града, и щом Базарбай взе да се опъва: „Няма, рече, закога да ви

ставам водач, току-виж, совхозното началство се изтърсило, вас какво ви интересува, ама аз ще загазя, ще питат къде е старшият чобан Базарбай Нойгутов, защо се отлъчва от стадото, когато сега започва най-усиленото агнене, тогава кой ще отговаря?“ — тия приятелчета веднага повишиха сумата на двайсетак. Гледай ги ти будалите! Пък и какво има толкоз да ги жали, парите са държавни, хазната няма да обеднее я. Сигурно и те гледат само как да докопат отнякъде аванта. Нека плащат тогава. А за Базарбай е нищо работа да ги заведе където искат — мята се на коня и потегля. Той и бездруго, кажи-речи, през ден се шляе за щяло и нещяло по своя воля, най-вече когато някъде се вдигне сватба или се изнася помен, където може да се пийне. А когато иде за заплатите до совхозната канцелария, цялата бригада треска я тресе: и пастирът, и двете пастирчета, и нощният гледач, и най-много жена му (тя също се води на работа), и сакманшчиците, сиреч помощниците гледачи в разплодната, всички изпадат в тревога. Базарбай се връща късно през нощта къоркютюк пиан, едва се държи на коня, а нали носи със себе си парите на хората. И сигурно жена му, подлата мръсница, се е оплакала на директора, защото вече трети месец става, откакто касиерът Боронбай носи самичък заплатите в кошарата. И разправя, че тъй било според закона, всеки трябвало саморъчно да се разпише във ведомостта. Много му здраве, щом като иска, нека бие път...

А тоя двайсетак, дето е речено, насила му се пъха в джоба. Наистина пътеката до Ачъ-Таш е камениста и на места толкоз стръмна, че свят ти се завива, може и главата да си строшиш, ама какво пък, това е планината, не е като да тичаш в кръг по някой стадион и на всичкото отгоре медал да ти овесят. Пък и то не е за чудене — на тоя свят правда никога не е имало, няма и да има — ти тука, в планините, зиме и лете се трепеш, ни асфалт, ни водопровод, ни електричество, живееш както знаеш, грижи се цяла година за овцете и дишай воняща тор, а там някой фърфалак с бели гуменки претича ей тъй по стадиона или забие гол във вратата — и хем на него му е драго, хем народът на стадиона от радост се побърква, и всичко живо за тоя фърфалак говори, вестниците пишат за него, а оня, дето от сутрин до вечер се изгърбва, не подвива крак от работа, без почивни дни, без отпуска, едва изкарва за прехраната. И вземеш, че си пийнеш от яд, сетне пък жената жив те изяжда и пишман ставаш. А нали ти искат приплод да

дадеш, ни една женска ялова да не остане, искат ти и прираст в теглото, и тънкорунна вълна, все обещаваат вместо вълната някаква синтетика да изнамерят, ама де е тя, тая синтетика. И започне ли стригането, сто контрольори ще довтасат като лешояди на мърша, и ще пометат всичко до последната власинка. Тънкорунната вълна, каже, отива за валута... Види се, много им е дотрябвала тая валута... И всичко туй сякаш вдън земя потъва. Дано пусти опустеят и овцете, и хората, и тоя омразен живот...

Такива невесели мисли бяха обзели Базарбай по пътя. И затова той през цялото време мълчеше, като само сегиз-тогиз се обръщаше към геолозите, за да ги предупреди къде каква опасност ги дебне... Камък му тежеше на сърцето. И все заради тая негова подла жена... Брей, страшна проклетия! И все ще се заяде, все ще вдигне врява. Сега пак се беше разкрещяла, и то пред чуждите хора. Инак щеше да се пръсне от злоба. Ей тъй на, целият им живот върви наопаки! Ненапразно старите хора казват: нощем жената се гали като котка, а денем — като змия. Виж я ти нея! Как се разфуча! Ти, вика, гледаш само някъде да се запилееш, и защо се хвана с тия геолози, тук сме затънали в работа до гуша, овцете почнаха да се плодят и с децата трябва да се оправям, големите в интерната съвсем се изтърваха, хулигани станаха, като дойдат през ваканцията, търсят само да плюскат, света да обърнеш, ама плюскане да им дадеш, а помощ от тях никаква, пушат като строшени комини, че отгоре на туй и с водка се наливат, кой да ги наглежда в интерната? А директорът е пияница, пък и вкъщи от кого вземат пример? Ти гледаш само накъде да си дигнеш дърмите, че да пиеш. Добре, че конят те докарва, иначе отдавна да си пукнал нейде по пътищата...

Виж я ти нея, мръсницата! Колко я би, учи, цял живот синя посиняла ходи, затуй взеха да ѝ викат Кок Турсун — Синята Турсун, ама да си държи мръсния език, не ѝ дойде акълът.

И днес мискинката му недна взе, че се разкрещя, да го излага пред геолозите. А колко пъти я е душил, докато ѝ се изблещят очите! Сетне е давала дума да не му възразява, ама къде ти! Но сега намери начин да я накара да млъкне. Извика я да влязат вкъщи уж да ѝ каже нещо, а когато влязоха, мълчешката я сбута до стената и я стисна за гушата — кажи-речи, презяпа; и тогава видя в посинялото набръчкано лице на жена си, в помътнелите ѝ от страх очи цялата мъка и болка от

преживените години, в помръкналия ѝ поглед, в разкривената беззъба черна уста прочете всичките несполуки и злобата срещу живота и почувствувал отвращение към самия себе си, злобно изсъска:

— Ух, кучко недна, ако още веднъж вземеш да ми опяваш, ще те смачкам като гнида! — И я отблъсна настрана.

Жена му мълчаливо взе кофите и тръшвайки вратата, излезе на двора. А той, като си пое дъх, излезе след нея, яхна коня и тръгна с геолозите на път...

Добре поне, че конят му е добър — единствената му радост, хубаво конче, конезаводско, някакъв чудак го бил бракувал заради цвета, а и наистина, не можеш го разбра какъв е — ни дорест, ни тъмнокафяв. Мигар това е важно? Пъргав кон излезе, в планините сам се оправя и, най-важното, издръжлив е като вълк. И деня, и нощя е на път, а хич не отслабна. Не ще и дума, хубав кон си има, никой от околните чобани не може да се похвали с такъв кон, освен може би Бостон, тоя совхозен първенец — ама че противен тип, рядко срещан пинтия, и двамата, кой знае защо, открай време не се обичат, — та той има кон за чудо и приказ, с хубав косъм, златист, донска порода, Донкулюк му е името. Късметлия излезе Бостон. И добре го гледа, че как иначе — хубав ли му е конят, и той ще изглежда хубавец, сега си има млада жена, вдовицата на Ерназар, оня, дето преди три години падна в една ледникова пукнатина на превала Ала-Монгю и там си остана...

През по-голямата част от пътя Базарбай и геолозите се движеха един след друг и затова мълчаха, а и след скандала с жена му настроението на Базарбай не предразполагаше за разговор. Така се и изкачваха в планините. Зимата приближаваше към края си. По слънчевите склонове, доверчиво оголили се от снега, миришеше вече на пролет. Тихо и ясно беше наоколо. Отсреща, над седефено синеещото в низината голямо планинско езеро, се бе издигнало високо пладнешкото слънце.

Скоро Базарбай и геолозите стигнаха до началото на теснината — и ето че за последен път се мярна пред погледа чистото огледало на Исък-Кул и изчезна. Потеглиха между злоещо надвиснали скалисти урви. Навсякъде камънаци, дива пустош, мъртвило, и какво ли ще търсят? — недоумяваше Базарбай и се оглеждаше наоколо. Реши, че щом доведе геолозите до уреченото място, веднага ще се върне.

Теснината Ачъ-Таш не е толкова дълга както съседната успоредна теснина с излаз край езерото. На връщане непременно ще се прехвърли в Башатската теснина. Оттам пътят до къщи е по-пряк. Така и направи, щом се раздели с геолозите, но преди това, на сбогуване, след като прибра в джоба възделената двайсетрублева банкнота, все пак подметна:

— Като ви гледам, другарчета, все мъже сте, тъй да се каже — усмихна се той и надменно позаглади мустаци, — пък и аз не съм хлапак, та със сухо гърло ли ще ме пуснете да си вървя?

Базарбай си правеше сметка само за една чаша водка, а те щедро му дадоха цяла половинка — в зелена бутилка, производство на местната хранителна промишленост. Сиреч да си я пие вкъщи! От този неочакван подарък Базарбай моментално се оживи. Радостно се засуети, показва им къде е най-добре да опнат палатката, къде да съберат дърва за огрев, на тръгване дълго се сбогува с всеки поотделно и потегли обратно, без дори да нахрани коня с овеса, който беше взел в дисагите — курджуна. Ще издържи, не му е за първи път. Скоро намери пътеката и както беше решил, преваля полузаснежения баир и се спусна в Башатската теснина. Тук склоновете бяха обрасли с рядка гора и в сравнение с Ачъ-Таш беше по-светло, някак по-приветливо, а най-важното — имаше много ручей и изворчета, които всъщност бяха дали името на теснината — Башатска, ще рече, изворна.

Бутилката в джоба на мушамата, която беше навлякъл върху кожухчето, не му даваше мира. Час по час проверяваше дали не му се е изхлузила и умуваше край кой ручей да спре. Знаеше си нормата — можеше да изгълта половин бутилка, да пийне вода и да продължи пътя. В такива случаи най-важното беше да се качи някак на коня, а оттам насетне можеше вече да му се довери, той сам щеше да го откара вкъщи. Многострадалната Кок Турсун беше права, като казваше, че дяволът крепи Базарбай под мишка, нито веднъж не беше паднал от седлото.

Най-сетне Базарбай си хареса един полузамръзнал ручей, който приспивно ромолеше по камъните и под крехката прозрачна ивица лед покрай брега. Реши, че тук ще е удобно. Наоколо растяха ниски върби и трънаци, снегът не беше много, пък и можеше да нахрани и да напои коня. Махна юздите, изтегли напред едната торба от курджуна, закрепен на седлото, развърза я и я пхна под муцуната на коня. Конят

захрупа овеса, като сегиз-тогиз облекчено пръхтеше и притваряше очи, сякаш се отърсваше от умората. А Базарбай се разположи удобно на едно полегнало чепато дърво край ручея, извади бутилката и я вдигна срещу светлината да и се полюбува, но нищо друго не видя освен това, че денят си отиваше, сенките падаха косо, ще рече, до залез-слънце оставаше един час, ако не и по-малко. Но Базарбай нямаше какъде да бърза. Като предвкушаше познатото замайващо действие на водката, той бавно изтика пластмасовата запушалка с дебелия си нокът, помириса гърлото на бутилката, поклати глава и започна да пие. Преглътна жадно няколко едри парливи глътки. После гребна шепа вода от ручея и пи, при което така схруска парченцата лед, попаднали в нея, че това хрустене отекна чак в мозъка му. Изкривил лице в безобразна гримаса, Базарбай изпръхтя, изкашля се и затвори очи в очакване на опиянението. Чакаше мига, когато всичко наоколо — и планините, и скалите — ще се люшне и ще заплува като в мъгла, когато ще му се стори, че чува странни шумове и звуци, и чакаше, готов да се отдаде на желаното удоволствие. Но в този миг наблизко чу глухо скимтене, сякаш бе изхленчило бебе — какво ли можеше да бъде това? Недалеч, зад трънаците и купчината камъни, отново се чу скимтене, след което сякаш заджавка кутре... Базарбай се послуша, машинално отпи от бутилката, после я остави до един камък, обърса устни и стана. Не, не се беше излъгал: скимтеше се. Някакви зверчета трябва да са.

Наблизко беше бърлогата на Акбара и Ташчайнар и вълчетата им, останали дълго време сами, плачеха за майка си. След бягството от Моюнкумската савана и принудителното едногодишно скитане след пожара в крайалдашките тръстики, в ранна пролет, не според сезона, Акбара бе родила четири вълчета.

Базарбай тръгна към бърлогата и затърси входа ѝ. Ако беше трезвен, сигурно доста би се поколебал, преди да се реши да влезе. Не можа веднага да го открие. Помогна му опитът — старателно огледа снега наоколо и откри ясна върволица от следи — разбира се, от предпазливост вълците бяха стъпвали постоянно по едни и същи следи. По-нататък Базарбай откри в храстите сред купчините камъни цяло гробище от оглозгани и полуизгризани кокали. Значи вълците често бяха влачили и доизяждали плячката си тук. Голямото количество бедрени кости и стави, останали от вълците трапези,

показваше, че хищниците живеят тук от дълго време. Сега вече беше лесно да се открие входът на бърлогата. Трудно е да се каже защо Базарбай не се страхуваше да влезе в нея. Но гладните вълчета непрекъснато скимтяха и сякаш го викаха при себе си.

Къде ще знаят сукалчетата, че не от лек живот бе тръгнала Акбара този път на лов заедно с Ташчайнар — за вълците бяха настъпили най-тежките предпролетни дни, когато всички животни са вече изтощени, когато в очакване на приплод козите стада са се изтеглили на най-недостъпните скали, а домашните стада по същата причина се държат само в кошарите. При тези условия за Акбара не бе толкова лесно да кърми лакомите, вечно гладни вълчета. Тя бе станала просто неузнаваема — само кожа и кокали с едра глава, дълги кльощави крака и провиснали бозки. Общо взето, вълците са изключително издръжливи животни — могат по няколко дни да гладуват, но кърмящата вълчица не можеше да се лишава от храна. Животът принуждаваше Акбара да рискува и да ходи на лов за по-едра плячка — ако ѝ беше съдено да загине, щяха да загинат и малките ѝ.

Както обикновено Ташчайнар вървеше подире ѝ. Всичко трябваше да се върши бързо — бързо да открият плячката, бързо да я победят, бързо да се наядат, поглъщайки едри късове месо, и бързо да се върнат в бърлогата, където да им се смели храната, защото най-важното за вълчицата бе да накърми сукалчетата си.

Този ден пътят беше хлъзгав по припечите, а по сенчестите места имаше твърд и боцкащ лед. Ала вълците се движеха все така бързо с едри напористи скокове. По това време на годината, когато дребните животни се крият под земята, а домашните и дивите стада са недостъпни, ловът става доста труден, трябва да се търси едра плячка — коне, говеда, камили, при което вече не може без другар. Колкото и силен да беше Ташчайнар, той не можеше да довлече подобна плячка до бърлогата. Последния път, преди два дни, той удуши, прегриза гърлото на едно магаре, залутало се нагоре в планината. През нощта Акбара се отлъчи от бърлогата и се наяде с магарешко месо, но не всеки ден се срещат магарета, които така безгрижно да бродят сами. Обикновено при тях има хора. И затова Акбара бе тръгнала да се нахрани на мястото на лова.

Поначало тя се чувствуваше доста неспокойна, дори веднъж-два пъти понечи да се върне: та нали вълчетата имаха нужда от

постоянните ѝ грижи, да ги топли, да им дава мляко — но все пак продължи. А когато вече в крайезерната зона попаднаха на следа, ловният ѝ инстинкт надделя над всичко.

Акбара и Ташчайнар имаха късмет: пресните следи ги отведоха в широка долина, където в единия край самотно пасяха три яка, вероятно отлъчили се от стадото. Преди година вълците бяха влизали в схватка с тези животни и пак така от крайна нужда. Тогава се налагаше да ловуват като пришълци каквото им попадне. А сега нямаха време да търсят друга плячка. Като не видяха наблизко хора, вълците тръгнаха в открита атака. Яковете ги съзряха отдалече и хукнаха да бягат с тромави къчове и рев, но когато вълците взеха да ги настигат, се спряха и обърнаха рогата си срещу тях. Друг изход нямаха. За някакви секунди в света се възцари изначалното равновесие: в настъпилата тишина при отсъствието на хора слънцето в небето и околните планини в еднаква степен принадлежаха както на тревопасните, така и на хищниците. Тревопасните искаха да избегнат стълкновението, но хищниците не можеха да потиснат мъчителния си глад. Те неминуемо трябваше да влязат в схватка и да прегризят гърлото поне на един як, за да оцелеят те самите и да продължат живота на потомството си. Яковете, обрасли към края на зимата с рунтава вълна, не бяха едри, но не бяха и изтощени от постоянно недояждане. Тези бикове с конски опашки също разбраха, че битката е неизбежна. От страх, преминал в ярост, те бяха свели глави ниско до земята, мучаха глухо и биеха земята с копита. А слънцето в небето все така ярко блестеше и планините, в които снегът започваше да се топи, все така безмълвно обграждаха долината, където лице срещу лице се срещнаха тревопасни и хищници. Вълците затичаха в кръг около яковете, като от време на време със скокове разменяха местата си и дебнеха удобен момент за нападение. Но Акбара нямаше търпение — вълчетата я чакаха и с риск за живота си Първа се спусна към яка, който ѝ се стори най-слаб. В очите му, налети с кръв, бе доловила някакво колебание, макар че можеше и да греши, но вече бе късно да променя решението си и се метна на врата му. Всяка секунда бе решаваща. Докато разяреният як тръскаше глава и се опитваше да хвърли вълчицата на земята, за да я прободее с рогата си, Ташчайнар трябваше с изненадващ скок да забиے зъби в гърлото му, но така, че да разкъса шийните артерии, да рукне кръв и якът да загуби самообладание.

Така и стана. Но преди това якът все пак успя да хвърли Акбара на земята и се втурна да я намушка с рога — още малко и щеше да я прободне и стъпче, но Акбара се изплъзна изпод рогата му като змия и отново се метна върху него, като захапа мощния му врат, обрасъл с остра режеща устата ѝ грива. В това нападение се бе проявила жестоката ѝ хищническа същност, беше надделяло жестокото вълче предназначение — да убие, за да живее. Но сега бе попаднала не на някаква безобидна жертва — това не беше антилопа или заек, безропотно покоряващи се на насилието. Макар че губеше кръв, свирепият як можеше още дълго да се съпротивлява, дори да излезе победител. Все пак съдбата се оказа благосклонна към Акбара: Ташчайнар се хвърли отстрани и захапа гърлото на яка, погълнат от схватката с вълчицата. Убийствен скок, убийствена хватка имаше Ташчайнар. В този скок той бе вложил цялата си сила. Якът се олюля и като хъркаше и се давеше от собствената си кръв, рухна на земята с разкъсано гърло и в агония. Очите му започнаха да се изцъклят. По време на тази битка другите два яка стремглаво бяха хукнали да бягат и вече достатъчно отдалечили се, продължиха бавно по долината, сякаш нищо не се бе случило.

Вълците започнаха да разкъсват все още живия бик. Нямаха време да чакат плячката им да издъхне. Нямаха време да подбират какво по-напред да ядат. Акбара заръфа корема, като си помагаше с лапи и гълташе цели парчета от горещата и жива още плът на яка. Трябваше да погълне колкото се може повече такива парчета и колкото се може по-скоро да се върне в бърлогата при малките си. Ташчайнар не изоставаше от нея. Трошеше кокалите с мощните си челюсти, като ръмжеше свирепо и разкъсваше трупа на безформени части, подобно на варварски касапин.

Всичко вървеше както си му беше редът. Отначало вълците щяха набързо да се нахранят, за да се приберат по-скоро в бърлогата, а през нощта щяха да се върнат да ядат още веднъж, след което да отмъкнат някъде останалото месо за запас, но това щеше да стане по-късно. А сега лакомо поглъщаха парчетата месо...

А в пукнатината под навеса на скалата, прегладнелите вълчета скимтяха, свираха се едно в друго да се топят, пъплека из бърлогата да търсят майка си, след което пак се събираха накуп и когато навън се чу шум — Базарбай се провираше пълзешком, те още по-силно

заскимтяха и закретаха на несигурните си крачета към изхода, с което твърде облекчиха целта на човека. Базарбай бе потънал в пот от напрежение. Провря се пипнешком през тесния отвор — бе съблякъл полушубката, подхвана вълчетата едно след друго, прибра трите в пазвата си и като държеше четвъртото за врата, изпълзя навън. А когато излезе на светло, примижа — така ослепително блестеше снегът по високите склонове на теснината, и дълбоко пое въздух. Наоколо цареше оглушаваща тишина. Той чуваше само дъха си. Вълчетата в пазвата му неспокойно шаваха, а онова, което държеше за врата, се мъчеше да се освободи. Базарбай се разбърза. Все така запъхтян, той прибра полушубката и хукна към ручей. По-нататък всичко започна да се урежда от само себе си. Четирите вълчета, които бе отвлъкъл с намерението да ги продаде, много удобно можеха да се сместят в курджуна. Той бе повече от сигурен, че ще ги продаде на изгодна цена: миналата година един чобанин беше продал в зообазата цяло котило, като за всяко вълче бе получил по петдесет рубли.

Базарбай измъкна торбата с овеса изпод муцуната на хрупация кон, бързо изсипа овеса на земята, пхна по две вълчета във всяка торба на дисагите, метна ги през седлото, като ги привърза с коланите, за да не се клатушкат, сложи юздите на коня и го яхна. Трябваше час по-скоро да се маха оттук, докато не е станало късно. Виж, на това му се вика голям късмет. Но Базарбай добре знаеше, че трябва да избяга, преди да са се върнали вълците. За недопитата бутилка, оставена до камъка, се сети, когато беше вече на коня. Но и от водката се отказа. Майната й, вълчетата ще му донесат толкова пари, че ще може да си купи сто такива бутилки. И бързо подкара коня. Трябваше да излезе от теснината, преди да се е мръкнало.

По-късно Базарбай дори сам щеше да се чуди как така лекомислено се бе наврял във вълчата бърлога — та той не бе взел със себе си никакво оръжие. Ами ако вълчицата или Вълкът бяха наблизо... Кошутата, дето е кротко животно, и тя защитава яростно чедата си, та камо ли вълците...

Но за всичко това той щеше да мисли по-късно. Дори щеше да потръпва от ужас при мисълта какъв можеше да бъде краят. А сега току подвикваше на доресто-кафявия жребец, за да тича по-бързо по каменистото дъно на Башатската теснина, и час по час се обръщаше назад да погледне слънцето, залязващо зад склона, откъдето

прииждаха сенките на вечерта, сякаш хукнали да го догонят. Да, трябваше да бърза. Трябваше по-скоро да стигне предпланините, където беше открито и можеше да бяга накъдето поиска, там не беше така опасно както в теснината...

И колкото повече приближаваше местността с езерото, познатите простори, толкова по-самоуверен, дори дързък ставаше Базарбай. Дори му минаваше мисълта дали да не се отбие при някой от своите приятели по чашка, за да се похвали с плячката си и да я полеят, поне по стотина грама за всяко вълче. Е, то се знае, няма да остане длъжник, и той ще почерпи, след като продаде тая жива стока. Съжаляваше, че в бързината бе забравил край ручея почти пълната бутилка с водка: ех, сега на коня можеше да си попийва от нея... Толкова му се искаше да се почерпи! Все пак съзнаваше, че има време за тая работа, пека първо опази вълчетата живи, да ги нахрани, нали са сукалчета, едва-що прогледали, я гледай какви са им глуповати очичките... Дано не се задушат в дисагите. Базарбай дори не подозираше, че след него бе тръгнала страшна потеря и че само господ-бог знаеше как ще завърши всичко това...

След като се наядоха до пръсване с месо от убития як, вълците тръгнаха да се прибират в бърлогата. Отпред Акбара, след нея — Ташчайнар. Искаше им се час по-скоро да се сгушат до вълчетата, да се успокоят, а след като отпочинат добре, да се върнат в долината при недоядения труп на яка.

Такъв е животът — тичай тук, тичай там, сигурно затова се казва, че вълка краката го хранят... Но де да беше само краката... Защото и други вълци можеха да се полакомят за трупа на яка — срещат се и такива, дето посягат на чуждото, и тогава вече няма да се мине без сериозна кървава схватка. Но законното право не може да се пренебрегва и силата е на негова страна...

Още отдалече, преди да стигнат бърлогата, сърцето на Акбара взе да се свива от лошо предчувствие, сякаш в светлината на залязващото слънце някаква черна птица я следваше като сянка. Тревожният червеникав отблясък по снежните склонове ставаше все по-тъмен и мрачен. И колкото повече приближаваха бърлогата, толкова по-бързо тичаше тя — към Ташчайнар дори не се обръщаше, накрая хукна в галоп, обзета от необяснима тревога. Изведнъж тревогата ѝ се превърна в ужас, бе подушила във въздуха чужди миризми: на конска

пот и на още нещо, замайващо и гадно. Какво ли означаваше това? Вълчицата прескочи ручея и се втурна през пролазите в храсталаците към бърлогата под навеса на скалата, мушна се вътре и в първия миг замря, после бързо взе да души като ловджийско куче по всички ъгълчета на опустялото си и осиротяло семейно гнездо, хукна навън и сблъскала се на входа с Ташчайнар, злобно го ухапа, сякаш той имаше някаква вина, сякаш беше враг, а не баща на вълчетата и неин вълк съпруг. Невинно пострадалият Ташчайнар на свой ред се мушна в бърлогата и настигна вълчицата вече край ручея. Акбара душеше следите и като луда сновеше напред-назад. Пресните следи ѝ показваха, че съвсем наскоро тук беше идвал човек — ето купчина овес с миризма на конска слюнка, ето и купчина фъшкии, тук пък има нещо, което мирише отвратително, вълчицата дори потрепера от погнуса, а ето и човешките следи по снега. От кирзови ботуши. С такива ботуши ходят чобаните. Страшният враг, който беше идвал тука с кон и с някаква отвратителна течност в бутилка, бе опустошил бърлогата ѝ, бе похитил чедата ѝ! Ами ако ги е изял?! И Акбара отново се нахвърли върху невинния Ташчайнар и го ухапа като бясна, после с глухо ръмжене хукна натам, накъдето водеха следите. Ташчайнар тутакси я последва.

Вълците безпогрешно вървяха все напред и напред към изхода на теснината, все напред и напред — натам, където имаше хора, към местността край езерото водеха тези следи...

А Базарбай, излязъл вече от теснината, се спусна в тръс по полегатите хълмове, където се простираха летните пасища. Ето че в далечината се откри тъмнеещият край на езерото. Само след час той щеше да си бъде у дома. През това време слънцето бе слязло до два планински върха и бавно догаряше между тях. Откъм Исък-Кул задуха студен вятър. „Дано не премръзнат вълчетата“ — помисли си Базарбай, но нямаше с какво да ги увие и реши да види как се чувствуват в курджуна, живи ли са още. Иначе защо му е да кара вкъщи леш? Слезе от коня и посегна да развърже коланите на седлото, за да свали дисагите, но в същия миг конят широко се разкрачи и започна да пикае. Внезапно той рязко прекъсна обилната струя и с диво пръхтене се метна настрани, при което едва не изтръгна юздите от ръцете на Базарбай.

— Стой! — кресна Базарбай. — Мирувай!

Но конят бясно се дърпаше като от огън. И Базарбай, без да се оглежда, разбра каква е работата. Целият смразен от страх, той усети с гърба си приближаващите вълци. Скочи върху коня и едва успя да се хване за гривата му, когато той се понесе със страхотно цвилене в луд галоп. Приведен ниско до шията му, Базарбай се обърна. Недалече от тях тичаха два вълка, които се стараеха да ги задминат и да им пресекат пътя. Базарбай взе да се моли, спомни си боговете, на които при други обстоятелства се подиграваше и им плюеше в брадите. Псуваше геолозите, които дявол знае откъде му се бяха натресли на главата: „Дано се задавите с онуй злато!“ Разкайно искаше прошка от жена си: „Честна дума! Остана ли жив, до края на живота си с пръст няма да те пипна!“ Съжеляваше, че се бе полакомил за пари и бе откраднал вълчетата: „И защо ми трябваше да си вземам такваз беля, защо се наврях в оная дупка? Да им бях разбил с някой камък главите и край, а сега как да се отърва от тях, как?“ Дисагите са здраво вързани с ремъците за седлото, не можеш ги изхвърли в тоя галоп. Пък и взе бързо да мръква, здрачът плъзна, взе да изпълва безлюдните пространства — никой не се интересува от страшната му участ. Само верният му кон се носи с всички сили, обезумял от страх.

Но най-много Базарбай съжеляваше, че не носи оръжие, че не си е взел пушката — сега щеше да им тегли по един куршум, при него грешка няма. Голяма работа е това пушката, всеки чобанин си има такава вкъщи, ама кой да я носи постоянно със себе си! Ех, де да знаеше! Базарбай крещеше с цяло гърло, за да сплаши зверовете. Цялата му надежда беше в коня — добре, че е конезаводски...

Гонитбата беше на живот и смърт...

Тъй препускаха те по здрачените хълмове — ездачът на коня с похитените вълчета в дисагите, а след него — Акбара и Ташчайнар. А вълците, подушили миризмата на отвлечените си чеда, се молеха и измъчваха за своето. Де да можеше да се препъне конят поне веднъж, поне за миг! Ако не бяха се натъпкали с това месо, така ли щяха да тичат, нямаше ли вече да са настигнали крадеца и да са го разкъсали в движение, та с кърваво възмездие да възцарят справедливостта на извечно жестоката борба за продължение на рода. Друго беше в Моюнкусските степи при преследването на сайгаците, когато в стремителния си бяг препускаха с още по-голяма сила, за да отклонят

плячката в желаната посока. Но на онзи лов тръгваха с празен корем, готови всеки миг за светкавичен скок.

Особено зле се чувствуваше Акбара, която се беше наяла до пръсване, за да има мляко за вълчетата. Но и тя не се предаваше, тичаше с всички сили и успее ли да застигне конника, нито за секунда не би се поколебала да се хвърли в люта схватка, независимо как би завършила за нея. Разбира се, до нея беше Ташчайнар, тази несъкрушима сила и опора, но нали всеки умира за себе си... А тя бе готова да приеме всяка смърт, стига само да настигне, да докопа човека на бързия му кон... стига само...

И макар че конят му беше бърз, Базарбай с ужас забеляза, че вълчата двойка бавно, но със сигурност го настига отдясно, с цел да му пресече пътя към езерото. Коварните зверове искаха да го принудят да свърне към планините, където рано или късно неминуемо щяха да го разкъсат. И сметката им беше вярна. В стремежа да се отдалечи от връхлитащите го отдясно вълци обезумелият кон непрекъснато се отклоняваше по посока на планините. Но вълците не знаеха, че конят се управлява от човека, от мислещо същество, способно да отгатне тяхната маневра.

И още едно обстоятелство спаси Базарбай. Отпред заблещукаха светлините на най-близката кошара и — гледай ти късмет! — това се оказа кошарата на Бостон Уркунчиев. Да-да, на Бостон кулака, трудовия първенец, когото хич не обичаше. Ама беше ли време сега да избира кой му харесва и кой не — каква разлика, щом като всеки жив човек му носеше спасение! И той зарадвано пришпори коня, който с нови сили се понесе натам, където бяха хората, стадата. За Базарбай обаче мина цяла вечност, преди да може смело да си каже, че има надежда за благополучен край. Но ето че се зачу картечният пукот на генератора в Бостоновите кошари, яростно залаяха чобанските кучета и хукнаха да го пресрещнат. Впрочем и вълците не изоставаха — Базарбай все по-близо и по-близо чуваше разгорещеното им дишане, а конят му вече изнемогваше. „О, боже Баубедин, спаси ме — ще ти принеса в жертва седем овни!“

„Спасих се! Спасих се!“ — ликуваше Базарбай.

Естествено, след по-малко от час той щеше да забрави всички свои обещания, но какво да се прави, човешко е...

Когато чобаните дотичаха до него, той буквално се свлече в ръцете им, като непрекъснато повтаряше:

— Вълци, вълци ме гонят! Вода, дайте вода!

А вълците, съдейки по всичко, бяха някъде наблизо, не си отиваха, чакаха упорито. В цялото зимовище на Бостон настъпи страшна тревога — чобаните се разтичаха, затваряха вратите на кошарите, като си подвикваха в настъпилия мрак. Един от тях се качи на покрива и даде няколко изстрела с пушка. Кучетата се заливаха от лай, но не излизаха от двора. Държаха се по-близо до светлината. Тяхната страхливост възмущаваше стопаните им.

— Дръж! Дръж! — насъскваше ги някой с дрезгав глас. — Брей, не вълкодави, ами лешояди! Хайде де! Акташ, Жолбарс, Жайсан, Барпалан! Напред! Дръжете, дръжете! Ух, жалки палета, подвихте опашки, страхувате се от вълците!

— А бе кучето си е куче — възразяваше му друг глас. — Какво си се разкрещял? Човека и от седлото ще го смъкнат, ама с вълците не могат да се справят! Какво искаш! Срецу вълк ни едно куче няма да ти излезе. Остави ги, нека си лаят!

Базарбай не си спомни веднага защо го бяха подгонили вълците. Едва когато момъкът, на когото беше наредено да се погрижи за коня му, попита: „Базарбай — байке, какво носите в курджуна? Май че вътре нещо шава“ — той се сепна.

— В курджуна ли? Ох, ами там са вълчетата! Четири вълчета сукалчета. Дявол да ги вземе. Взех ги от бърлогата им в Башат. Та затуй ме гониха вълците!

— Я виж ти! Браво бе. Е на това му се вика чиста работа! И направо от бърлогата, а? Добре, че отърва кожата...

— Да не са се задушили в курджуна? Може и по време на галопа да са пукнали, а?

— И таз добра! Че това не са яйца! Те, братле, са държеливи като кучета.

— Я ги покажи! Дай да ги видим какви са!

Свалиха дисагите с вълчетата и тържествено ги понесоха към къщата на Бостон. Това важно събитие трябваше да стане в дома на главния чобанин, отговорника на кошарите, макар че същата вечер той отсъствуваше от къщи: провеждаше се поредното събрание в района и трудовият първенец Бостон Уркунчиев трябваше да седи в президиума.

Поведоха и Базарбай едва ли не като герой и на него нищо друго не му оставаше, освен да се подчини. В края на краищата той беше гост, макар и да беше се озовал тук съвсем случайно.

Не може да се каже, че по-рано Базарбай не бе прекрачвал прага на този дом. В продължение на многото години, през които бе живял и работил в съседство с Бостон, на шест-седем километра оттук, той бе идвал три пъти: първия път, когато правиха помен за чобанина Ерназар, паднал в ледниковата пукнатина на превала Ала-Монгю, второто му идване бе пак свързано с погребение — половин година след гибелта на Ерназар умря първата жена на Бостон (разправяха, добра жена била покойната Арзъгул), тъй че тогава Базарбай дойде като всички съседи наоколо, беше пълно с народ, а що коне, трактори и камиони се събраха — не е за приказка. Третия път идва всъщност не по собствено желание, когато областното началство реши да проведе производствен семинар, на който Бостон Уркунчиев да предаде своя трудов опит; хич не му се идваше тук тогава, ама какво да правиш, задължиха го, тъй че се наложи, кажи-речи, половин ден да слуша лекция, какво и как се правело, че агнетата да не мрат, а добивът на вълна и месо да се увеличава. С една дума, как да се изпълнява планът. Много важно, голям майсторлък — той и без него всичко си знае: зиме да даваш храната навреме, лете в планините рано да ставаш, късно да лягаш, изобщо да работиш добре, постоянно да се грижиш за добитъка. Да си старателен като Бостон. Ама той не е единственият. Само че при едни излиза по-хубаво, а при други по-лошо. Защото едни са родени с късмет, а други си го нямат. Работи например в базата на Бостон генераторът — цяла нощ е светло, има електричество и в къщите, и в кошарите, и по целия двор. А защо? Защото успя да си извърънка два агрегата излезе ли единият от строя, или пък го спрат за профилактика, включва се другият. А останалите чобани, включително и Базарбай, имат по един агрегат. А с един агрегат е жива мъка: ту работи, ту спре, я докарали гориво, я никакво го няма, или нещо ще вземе да се строши, или момчето, дето разбира от тия пущини, зареже работата и се запилее в града — там на младите им е сто пъти по-хубаво. И тъй, какво излиза — по книга се води, че всички чобански бригади имат електричество, а на практика нищо такова няма...

И тогава кой е добрият? Разбира се, Бостон, че отгоре на това и не пие. А кой е лошият? Базарбай и тия като него, дето си падат по

чашката. Добре де, като си толкова лош, да вземат да те натирят, ама не, я опитай да кажеш, че напускаш, едва ли не с милиция ще те погнат, паспорта ще ти вземат, никакви документи няма да ти дадат, върви да работиш, драги, не мърдай оттук, кой ти става днеска чобанин, такива глупаци рядко се срещат, всеки иска да живее в града, а там изработиш си часовете и шапка на тояга — разхождай се най-културно, ако ли не, почивай си вкъщи, където всичко ти е наготово, няма нужда и печка да палиш, денонощно ползуваш електричество, и деня, и нощя може да ти свети лампа, водата ти е под носа, нужникът ти е нужник, и той на две крачки през коридорчето... А това при стадото живот ли е? В разплодната има близо хиляда и петстотин овце, с които трябва да се оправяш, нямаш мира нито денем, нито нощем, всичките хиляда и петстотин ти реват на главата, и как да не газиш в лайна, как да не се озвериш, да не пребиеш жена си, да не пребиеш помощниците си, да не се напиеш... А сетне: кой е лошият? Базарбай и тия като него...

И за щяло и нещяло ти повтарят — вземай пример от Бостон Уркунчиев, това се казва първенец в труда, образцов работник... Тъй ти се иска да разбиеш мутрата на тоя първенец! А на Бостон му върви, при него отиват най-добрите хора, и не го напускат, работят като едно семейство. Базарбай пък и много други чобани отдавна вече се отказаха от своите строшени генератори, живеят по старовремски, с газени лампи и ръчни фенерчета, а Бостон има електрогенераторен агрегат МИ-1157 зад кошарата, дето работи като часовник и отдалеч му се чува тракането и се вижда светлината му. Нали одеде от това се уплашиха вълците — още малко и да го стигнат, ама щом видяха светлината и чува тракането на агрегата, веднага спряха.

А кучетата още лаят. Сигурно вълците бродят наоколо, но се страхуват да се приближат...

Да, върви му на Бостон, не ще и дума, и в работата всичко му е наред, и у дома му светло като ден, лъщи от чистота, все едно че не станува на лагер, Базарбай трябваше да се събуе, да свали кирзовите ботуши и партенките в антрето и останал само по вълнени чорапи, да влезе по плъстените постелки в стаята.

А има ли си човек късмет, върви му във всичко. По-рано Базарбай не беше забелязал, че вдовицата на Ерназар, загиналия при превала, е такава хубавица, пък и не е стара. А сега Гулюмкан е жена

на Бостон и изглежда щастлива, макар че преживя голяма мъка. Наближава четирийсетте, но може и да е по-млада, двете ѝ дъщери от Ерназар са в интернат, а тя наскоро взе, че роди на Бостон и пак му провървя на тоя човек, син му роди, а двете дъщери на Бостон от първата жена сигур вече са омъжени и не живеят тук. И каква е приветлива Гулюмкан, и не е глупава, хич не е глупава, знае, че те двамата с Бостон не се обичат, ама с нищо не се издаде, посрещна го любезно, съчувствува му, тюхка се. „Заповядай, вика, съседе на нашите съседни, заповядай, седни на килима, ох, каква беля, че де се е чуло и видяло вълците тъй да гонят човека по петите, слава на господата и на духовете на нашите предци, че са те спасили от нещастие, а мъжа ми го няма у дома: пак е на някакво събрание в района, може би скоро ще се върне, обещаха да го докарат с директорската газка, сядай, сядай, след такъв случай не е зле да пийнеш чай, а поизчакаш ли малко, и с гореща гозба ще те нагостя.“

А Базарбай, тъй като и бездруго бе попаднал вече в неудобно положение, все пак реши да изпита колко е искрена стопанката с неканения гост, пък и много му се искаше да пийне след преживяното, да се посъвземе, и събра нахалство сам да си изпроси.

— Чаят е женско питие — каза без заобикалки, — ти да прощаваш, но няма ли да се намери нещо по-силничко в дома на такъв богаташ като Бостон? Личен човек е, прочут!

Мръсен характер имаше Базарбай: дори и да не получише пиене, пак щеше да бъде доволен от това, че жената на Бостон тъй се сепна. Не ѝ хареса неговата дързост. И какво ще ѝ цепи басма, нито са бейове, нито пък ханове, ами совхозни скотовъди като него.

— Извинявай — отговори тя понамръщено. — Но Бостон, разбираш ли, не е...

— Знам, знам. Не пие твойт Бостон — небрежно я прекъсна Базарбай. — Казах го просто тъй. Благодаря за чая. Мислех си, той, вярно, не пие, ама все пак гости му идват...

— Ама не, разбира се — смути се Гулюмкан и погледна Ръскул, който седеше до Базарбай и държеше на коленете си злополучните торби с вълчетата.

Ръскул се понадигна — пригответи се да отиде за водка, но на вратата се появи вторият помощник на Бостон — бившият студент Марат, учил и недоучил за учител, отракан момък, който, след като

доста бе обикалял из областта, сега се беше вразумил и бе останал на работа при Бостон.

— Слушай, Марат — обърна се към него Ръскул, — ти имаш някъде скрита бутилка водка. Знам. Не бой се, в случай на нещо аз ще отговарям пред Бостон. Дай бутилката да полеем плячката на Базарбай.

— Ще я полеем! Ей сегичка — доволно се позасмя Марат.

И ето че след първата чашка, прогонила лошото настроение, Базарбай, при когото страхът отстъпи място на обичайната самоувереност и безцеремонност, се поизлегна на килима, сякаш си беше у дома, и заразказва кое как се беше случило, като показва и вълчетата. Развърза двете торби на курджуна, извади вълчетата оттам и самият той едва сега можа добре да ги разгледа. Отначало животните бяха умърлушени, почти на нищо не реагираха и все се мъчеха да се заврат някъде, сякаш търсеха защита, а след малко се оживиха, посгряха се, запълзяха по плъстената постилка на пода, скимтяха, бутяха муцунки в хората, като гледаха с нищо неразбиращи, блуждаещи очи — търсеха майка си, искаха да сучат. Стопанката жалостиво поклати глава:

— Та те, горкичките, са прегладнели! Детенцето си е дете, па макар и вълче да е. Ами при тебе те ще умрат от глад! Защо ги взе?

— Как тъй ще умрат? — засегна се Базарбай. — Тия твари са много издръжливи. Два дни все ще има с какво да ги храня, сетне ще ги предам в района. В зообазата знаят как да ги гледат. Началството, ако поиска, всичко може — и вълка ще дресира, ще го накара в цирка да играе, а за цирк хората плащат пари. Може и тия да попаднат в цирка.

Всички се позасмяха, макар че преди това стопанката ги бе заразила със своята жалостивост. Но жените, дошли да видят малки живи вълчета, взеха нещо да си шепнат.

— Базарбай — обади се Гулюмкан, — имаме сукалчета, останали без майки, да нахраним ли вълчетата с техните биберони?

— Ама и вас си ви бива! — прихна да се смее Базарбай. — Овце да кърмят вълци. Чудесно! Дайте да опитаме!

И настъпи часът, за който по-късно всеки щеше да си спомня с ужас. Хората весело наблюдаваха как дивите зверчета се хранят с овче мляко и как доверчиво се оставят да ги галят, а едно от тях — женско — излезе синеоко, къде се е чуло и видяло вълчица със сини очи,

такова нещо и в приказките няма... Весело наблюдаваха и как синът на Бостон — мъничкият Кенджеш, се радва на вълчетата. Голяма радост бе за него — четири зверчета наведнъж. И всички гледаха с умиление как този дебеланчо на годинка и половина оживено, с пламнали очички си играе с вълчетата и им бърбори нещо на своя неразбираем език. А и четирите вълчета, кой знае защо, не се отделяха от него, сякаш разбираха, че тук той им е най-близкото същество. Възрастните се чудеха помежду си: гледай ти как усещат, че е дете, и караха Гулюмкан да им превежда какво говори момченцето на вълчетата. А Гулюмкан, щастливо усмихната, притискаше детето до гърдите си и нежно му приказваше:

— Мамино момченце-кутренце! Виждаш ли, дойдоха ти на гости мънички вълчета. Гледай колко са пухкави и мекички. Ще им бъдеш другарче, нали?

Тогава Базарбай произнесе думи, които по-късно всеки щеше да си спомня:

— Досега имаше едно вълче вкъщи, а ето че вече станаха пет. Искаш ли да си вълче? Хайде да те заведе в бърлогата, че да растеш заедно с другите вълчета...

Всички се смееха, шегуваха, пиеха чай. Зачервени вече от алкохола, Базарбай и Марат довършваха бутилката с водка, като си замезваха със сланина и пържено месо и след всяка нова глътка все повече се оживяваха. Навън беше тихо — кучетата бяха престанали да лаят, но по едно време най-едрият пес Жайсан — рижа рунтава грамада — се показва на вратата. Застана там, като махаше с опашка и не се решаваше да влезе. Подхвърлиха му залък хляб и той го лапна още във въздуха, при което зъбите му шумно изтракаха. Тогава пияният Марат реши да се пошегува, взе едно от вълчетата и го поднесе пред муцуната на кучето.

— Дръж, Жайсан, дръж, дръж! — И остави разтрепераното безпомощно зверче пред кучето.

За изненада на всички Жайсан отстъпи със злобно ръмжене и подвивайки опашка, хукна да бяга. И чак навън под прозореца жално и страховито се разлая. Всички избухнаха в смях, като най-високо се смееше Базарбай:

— Напразно се мъчиш, Марат! Няма куче, което, щом подуши вълк, да не подпикне от страх! Да не искаш вашият Жайсан на лъв да

се превърне? Умряла работа!

Всички престанаха да се смеят, когато малкият Кенджеш се заплака — стана му жал за беззащитното вълче и неуверено закрета към него, за да го опази от непонятните игри на възрастните.

Скоро Базарбай прибра четирите зверчета в дисагите и си тръгна. През това време конят му си беше отпочинал, бяха го преоседлали и с бодър тръс напусна Бостоновото зимовище. Заедно с Базарбай яздеха Марат и Ръскул с пушки на рамо, и двамата бяха пили, но Марат беше по-пиян и затова прекалено словоохотлив. Тези яки мъжаги сами предложиха на Базарбай да го изпратят, та поне малко да загладят неприятния инцидент, станал точно преди тръгването на неканения гост от дома на Бостон.

На излизане от стаята Базарбай, доволен, че бе станал център на внимание в дома на Бостон, предаде курджуна с вълчетата на Марат — ще рече, на, ти го сложи на седлото, — след което свали от стената ловната пушка, окачена до огромна вълча кожа, и взе внимателно да я разглежда, харесваше му — солидната, многозарядна пушка за едър дивеч радваше окоето с лъскавата си оксидирана стомана и добрата си форма. С нея Бостон беше улучил вълка, чиято кожа висеше като трофей на стената. Всички знаеха това.

— Слушай, Гулюмкан — бавно произнесе Базарбай, като местеше пиянския си поглед от пушката към стопанката. Ех, да му падне тая Гулюмкан, мина му през ум, в някое по-затулено място... Той беше свикнал да обладава жените най-брутално, понякога направо на полето или край пътя, стига да имаше такава възможност, но дори да нямаше, пак не им прощаваше и сега, сравнявайки скришом своята бита и пребита Кок Турсун с Гулюмкан, живо си представи какъв пердах би й теглил, задето не Гулюмкан, а тя му се беше паднала за жена и задето така му беше дотегнала и като надмогна тези мисли, продължи: — Хубаво е у вас, добра стопанка си. Само че какво исках да ти кажа? Знаеш ли, Гулюмкан, страх ме е, че вълците може пак да ме погнат, та ми се ще да взема тая пушка, а утре ще я върна по някой от моите хора...

— Моля те, закачи я на мястото ѝ — строго каза Гулюмкан. — Бостон на никого не разрешава да я взема. Не обича да му пипат оръжието.

— А не можеш ли да я дадеш в негово отсъствие? — мрачно се ухили Базарбай и живо си представи как би мачкал тая жена, ако му падне удобен случай.

— Какво говориш! Ще си дойде Бостон и ще види, че я няма, не искам да го сърдя... Пък и не знам къде държи патроните. Крие ги някъде. Дори един патрон не дава.

Базарбай препсува Бостон наум; ядоса се и на себе си, мигар забрави какъв досаден пинтия е тоя Бостон, а и жена му излезе същата стока; едва не я прати по дяволите заедно с тая пушка, но в този миг се обади Ръскул и разведри, тъй да се каже, обстановката.

— Не се тревожи, Базаке. Двамата с Марат ще те изпратим с пушки, ако кажеш, чак до вратата на къщата ти — увери го той засмяно. — Време, колкото щеш, нощта е пред нас, но тая пушка наистина трябва да я оставиш на мястото ѝ. Нали го знаеш какъв е Бостон, обича реда!

Тръгнаха вече да излизат, но Ръскул беше принуден да се забави още някоя и друга минута, за да успокои малкия Кенджеш, който се беше разревал, задето чичкото прибра вълчетата в торбата и иска да ги отнесе някъде. Малчуганът се въртеше в ръцете на майка си, искаше да се отскубне от прегръдките ѝ, плачеше да му върнат зверчетата, с които така хубаво си играеше...

А когато потеглиха, бившият студент Марат взе да разказва един комичен случай, който според него трябваше да развесели спътниците му:

— Наскоро в нашия район стана страхотен скандал — да се спугаш от смях! Чу ли за него, Базаке?

— Не, не съм — призна Базарбай.

— Ама не, наистина страхотен скандал. Честна дума!

— Хайде, студенте, разказвай — насърчи го Ръскул и смушка с токове коня си.

— Обажда се по телефона един от областните началници в редакцията на нашия районен вестник. Защо, казва, пропагандирате във вашия вестник „Заря на социализма“ капиталистическа Америка? А редакторът — едно време бяхме с него колеги в института, голям пъзльо и подмазвач, каквито рядко се срещат — като чува тия думи, започва чак да пелтечи. „3-за Америка н-нищо н-не сме п-писали! Извинете, ка-каква пропаганда?“ А оня му вика: „Как да не сте

писали? Ами това заглавие с тлъсти черни букви. «Бостон ни зове»?“ — „Но това е нашият първенец в труда чобанинът Бостон Уркунчиев, за него и за неговата работа писахме.“ — „Добре де, ясно е, че сте писали за него, но много хора четат само заглавията на вестниците.“ Ха-ха-ха! Хубав номер, нали? Чудесен! „Но какво да правим?“ — пита редакторът. А началникът му отговаря: „Накарайте тоя трудов първенец да си смени името.“

— Чакай — прекъсна го Базарбай, — да не би и в, Америка да си имат някой Бостон?

— Не бе — прихна пак Марат. — Бостон е град в Америка, един от най-големите градове, може би малко по-малък от Ню Йорк, а на нашия език това име значи „сив кожух“. Бос — сив, тон — кожух. Сега разбра ли?

— Тю да му се не види макар! Вярно бе! — съгласи се Базарбай, едновременно съжалил, че с тая нищо и никаква работа не може да се навреди на Бостон. — Тъй си е то, Бостон значи сив кожух...

Нощта вече бе покрила със звездния си похлупак и планините, и небето, и езерото в далечината, където се провиждаше в мрака набръчканото му огледало. И на път за Таман тримата конници бъбреха безгрижно помежду си, без да подозират, че тази нощ се бяха преплели и вързали в здрав възел тежки съдби...

Все по-отдалечено и неясно се чуваха и думите им, и чаткането на копитата по камъните. Остана назад отмереното тракане на агрегата в Бостоновото зимовище и светлината от него изтръгваше от мрака, обгърнал всичко наоколо, малък кръг, в който се гушеха чобанските къщурки и кошарите. А недалеч от тях се спотайваха вълците...

II

Гулюмкан с много увещания и милувки едва успя да приспи малкия Кенджеш и седна да чака мъжа си, който всеки миг трябваше да си дойде. И когато навън залаяха кучетата, тя наметна топъл шал на раменете си и долепи чело до прозореца. Прорязала мрака с фарове, директорската газка спря до голямата кошара, където бяха овцете майки. Гулюмкан видя как от газката слезе Бостон, сбогува се с някого и хлопна вратничката, след което газката потегли, направи остър завой и продължи по обратния път. Гулюмкан знаеше, че мъжът ѝ няма веднага да се прибере вкъщи. В такива случаи обикаляше първо кошарите и бараките, отбиваше се в плевнята, разпитваше нощния гледач Кудурмат какво е положението, как е минал денят, дали няма смъртни случаи, помятане или новородени агнета...

Докато засилваше огъня в печката с отрано приготвените за тая цел дърва, за да посрещне мъжа си с горещо ядене и хубав пресен чай, без който Бостон не минаваше, Гулюмкан се заслушваше да чуе стъпките му и с радост си представяше как мъничкият Кенджеш неспокойно ще се размърда в топлите завивки и ще примляска с устнички от допира на студените мустаци на баща си. Обикновено Бостон сам слагаше момченцето да спи, преди това дълго се занимаваше с него, понякога дори го изкъпваше в коритото, като предварително добре затопляше къщата и затваряше всички врати и прозорци. Съседите смятаха, че на стари години Бостон е станал голям детишар — по-рано не бе такъв, тогава отделяше повече време за работата, отколкото за децата си, пък и сега бяха пораснали, имаха вече свои деца, свой живот и идваха само от време на време, а изтърсакът винаги е най-свиден и най-любим. Тъй си е то, но всъщност Гулюмкан знаеше истинската и горчива причина за тази привързаност на Бостон към малкия Кенджеш. Защото те двамата никога не бяха предполагали — нито той, нито тя, — че ще станат мъж и жена и ще си имат син: та нали ако не беше загинал на превала предишният ѝ мъж Ерназар и ако не беше умряла по-късно първата жена на Бостон — Арзгул, това никога нямаше да стане. Избягваха да мислят и да говорят за

миналото, макар да знаеха, че насаме всеки си мисли за него... А малчуганът беше онова общо свързващо ги звено, което им се беше паднало на доста скъпа цена. Та нали Бостон бе повел Ерназар към превала, където Ерназар бе загинал пред очите му, завинаги бе останал там, на дъното на дълбоката цепнатина... Само малкият можеше да запълни тази празнота в душата му, защото от време оно е казано — само раждането може да замести смъртта.

Но ето че се чуха стъпки и Гулюмкан чевръсто излезе да посрещне мъжа си, помогна му да си събуе ботушите, донесе вода, сапун, пешкир. Мълчаливо му поля да се измие, но не бързаха да поведат разговор, по-късно, когато засърбаше чая, Бостон сам щеше да го поведе с обичайните си думи: „А сега чуй какви работи стават по света“, и подробно щеше да разкаже кое как е било, какво ново е научил, и в такива мигове двамата се чувствуваха щастливи. Това беше разговор между близки хора — като познат пристан, където предварително знаеш къде е плитко и къде дълбоко. Гулюмкан си спомняше, че година след смъртта на Арзгул, когато решиха да се оженят, Бостон слезе от планините и дойде да я вземе от вдовишкия ѝ дом в края на града, недалеч от езерото, за да отидат да се разпишат. Оставиха коня на Бостон в двора на къщичката ѝ, след което се качиха в местния автобус, с доста голямо неудобство, понеже за пръв път се появяваха заедно на публично място, и отидоха в гражданското отделение, където набързо подписаха необходимите документи, а после решиха да се върнат пеша по брега на езерото, за да избегнат срещите със свои познати по улиците или в автобуса. В сухия безветрен есенен ден ярката синева на Исък-Кул беше чиста и спокойна. И както вървяха по пътеката през широколистната гора край езерото, Бостон видя във водата две лодки, вързани на пристан. Лодките се полюшваха от тихия прибой, под тях се виждаше пясъчното дъно.

„Виж, наоколо е вода, планини, земя — това е животът. А ние с тебе сме като тези две лодки — накъде ще ги понесе вълната, не се знае. Всичко, което се случи и преживяхме, няма да си отиде от нас, докато сме живи. Но нека бъдем заедно завинаги. Може да се каже, че аз вече остарях. През зимата ще навърша четирийсет и девет години. А ти имаш още малки деца, трябва да ги изучим, да им намерим място в живота... Хайде да идем да ти приготвим багажа. Ти, рибарската

дъщеря, отново ще дойдеш в планините, но този път с мене. Не мога да живея сам...”

Кой знае защо, Гулюмкан се разплака и той дълго не можа да я успокои... И по-късно, когато двамата оставаха насаме и си приказваха за живота, тя често си спомняше онези две лодки в езерото. Именно затова си представяше разговора с близкия човек като уютен познат пристан. Този път обаче забеляза при светлината на мъждукащата лампичка в антрето, че лицето на мъжа ѝ е някак по-угрижено от обикновено. Бостон, който беше снажен мъжага, с цяла глава по-висок от нея, току мачкаше пешкира и нарочно бършеше бавно големите си задебелили ръце. Погледът на присвитите му зеленикави очи беше мрачен, загорялото, обветрено лице с едра волева брадичка беше добило цвета на потъмняла мед. Какво ли означаваше това? След като обърса ръцете си, той влезе най-напред в стаята, където спеше синът му, коленичи до дървеното креватче, което сам беше сковал, целуна детето с изпръхнали от вятъра устни, като гальовно му зашепна нещо, и неволно се усмихна, когато Кенджеш, усетил целувката, се размърда насън.

— Кудурмат ми каза, че докато ме е нямало, тук е идвал Базарбай — пророни той, сядайки да вечеря. — Не ми харесва тая работа...

Вложила в думите му друг смисъл, Гулюмкан се изчерви и едва не кипна от обида:

— А какво можех да сторя? Нахълтаха у дома цяла сюрня — искали да покажат вълчетата. Кенджеш само това и чакаше — много се радва, беше му забавно... Е, почерпих ги с чай...

— Не ми е думата за това. Майната му, както дошъл, тъй си отишъл, но струва ми се, че тая работа не е на хубаво...

— Че какво лошо виждаш в това? — без да го разбере какво иска да каже, възкликна Гулюмкан. — И ти самият си стрелял по вълци. Ей я, виси кожата на миналогодишния вълк, обработиха я чудесно — кимна тя към кожата на стената.

— Че съм стрелял, стрелял съм — отговори Бостон и подаде празната чаша на жена си. — Права си, случвало се и аз да убия вълк, след като тъй е устроен светът, че да има вълци и хора. Но вълча бърлога нивга не съм опустошавал. А Базарбай, подлецът му неден, е откраднал вълчетата, като е оставил живи старите вълци, тия люти зверове. С това ни е докарал голяма беда на главите. Вълците живеят

тук, няма къде да се дянат, и сега, разбираш ли, са побеснели от мъка...

Думите му силно разтревожиха Гулюмкан. Тя започна по женски да въздиша, да презаплита плитката си, паднала на рамото ѝ.

— Гледай ти какво нещастие! И кой дявол го докара този хаймана по нашите краища? Защо му трябваше да закача вълчата бърлога? Пък и жал ми е за вълците — всяка твар си обича чедата, кой не знае това. Как не съобразих веднага.

— Аз и друго си мисля — загрижено продължи Бостон. — Дали бърлогата не е на ония вълци, пришълците? — Бостон помълча и добави: — Кудурмат каза, че Базарбай е идвал откъм Башатската теснина.

— Че какво от туй?

— Ами това, че може да излязат същите вълци — Ташчайнар и Акбара! Има такава двойка.

— Ох, и ти с твоите шеги! — прихна Гулюмкан. — И тази добра! Мигар вълците може да имат имена като хората?

— Хич не се шегувам. Сега не ми е до шеги. Тия вълци са известни. Не приличат на тукашните. Дори някои чобани са ги виждали. Свирепи, силни зверове, в капан не се хващат, не можеш да ги застреляш. И много ще загазим, ако Базарбай, този безделник и пияница, е попаднал на тяхната бърлога и е опустошил до корен цялото им потомство. А ти се чудиш, че имат имена! Мъжкарят — Ташчайнар, е толкова силен, че може кон да повали. А вълчицата Акбара — анабаша^[1], е умен звяр, ох, колко е умна тя! И затова е много опасна.

— Престани вече, не се шегувай! На подбив ли ме вземаш? — недоверчиво се усмихна Гулюмкан. — Така ми разказваше, сякаш от дете си расъл с тях... Мигар са възможни тия работи?

Бостон снизходително се усмихна, но като поразмисли, реши да успокои жена си.

— Е, добре — каза той след малка пауза, — забрави каквото ти казах. Просто исках да те поразвеселя. Хайде оправяй леглото да си лягаме. Стана доста късно. Утре ще трябва да се дигна в зори, нали знаеш, че след ден-два започва агненето. А някои овци може още нощеска или на заранта да почнат да раждат, особено ония, дето ще близнят по две, че и по три агнета!

И чак в леглото, когато вече, кажи-речи, се унасяше в сън, Бостон взе накратко да разказва за събранието в района, на което за пореден път са обсъждали въпроса защо съвременната младеж не иска да работи в овцевъдството и какви мерки би трябвало да се вземат, и в същия миг навън се чу тропот от конски копита. Гулюмкан скочи от леглото и като се наметна с един шал, притича до прозореца — пред голямата кошара слизаха от конете си двамата мъже с пушки.

— Ръскул и Марат си дойдоха — каза тя. — Ходиха да изпращат Базарбай.

— Глупаци! — промърмори Бостон, след което заспа.

Гулюмкан не можа веднага да заспи. Оправи завивките на малкия Кенджеш и ги подпъхна под дюшечето.

Това дете вечно се отвива, непрекъснато се върти насън. Живак, а не дете — вечно не те оставя на мира, особено когато най-много ти се спи. А сега сън не я хваща. Денят се случи доста тревожен, някак лош. И за всичко е причина Базарбай. Изтърси им се най-неочаквано. Бостон хич не го обича. Такъв човек си е той, не може да търпи приказките и хвалбите, не обича такива простаци като Базарбай, макар че нищо лошо не е видял от него. Но и Базарбай, разбира се, не му мисли доброто, завижда, че всичко му е наред. А не знае Базарбай колко труд хвърля Бостон за това. Ей го, утре, като се дигне от зори, та чак до късна нощ няма да подвие крак, всичко да мине през неговата ръка, навсякъде да надникне като добър стопанин...

Час по час Гулюмкан отиваше до прозореца и се взираше в алуминиевия мрак на нощта, луната светеше ярко над гърбатите планини и звездите — всички до една — искряха с пълна сила. Призори луната щеше да залезе, звездите да угаснат, но в този късен час нощта изглеждаше вечна и нескончаема. В дълбоката тишина наоколо се чуваше само равномерното тракане на агрегата, монтиран в края на зимовището.

Трудно е да се каже дълго ли беше спала Гулюмкан, или бе само позадрямала, когато долови в съня си някакъв продължителен вой, при който кучетата високо се разлаяха. Гулюмкан неволно се събуди и сега вече съвсем ясно чу тягостен и зловец вълчи вой. Потръпнала от ужас, Гулюмкан се премести и се притисна до мъжа си. Но в този миг воят премина в горестен плач — в него звучаха нестихваща болка, стон и вопли на страдащ звяр.

— Тя е, Акбара! — с дрезгав от съня глас се обади Бостон и сепнато надигна глава от възглавницата.

— Коя Акбара? — Гулюмкан дори не разбра за какво става дума.

— Вълчицата! — каза Бостон, заслушан във вълчия вой, сетне добави: — И Ташчайнар ѝ приглася. Чуваш ли го, реве като бик в кланица.

Двамата замряха с притаен дъх.

„Оу-у-у-у-уа-а-а!“ — и отново безумни, диви, преизпълнени с мъка ридания се понесоха в безкрайната нощ.

— Но защо вие? — уплашено прошепна Гулюмкан.

— Как защо? Тъгува животното, страда.

Те замълчаха.

— Тю, дявол да го вземе! — ядно изруга Бостон. — Ти леж тук и гледай да не се събуди детето. Не се бой, не си малка! Е, вие вълчицата нейде наблизко, плаче за рожбите си, ама какво да правим сега. Ще ида да проверя какво е положението в кошарите.

Той набързо се облече и без да гаси светлината, отиде да се obuе в антрето, после се върна в стаята, угаси лампата и захлопна външната врата след себе си. Гулюмкан го чу как мина под прозорците, като си мърмореше някакви ругатни, как повика кучето: „Жайсан, Жайсан! Ела тук!“ — след което стъпките му постепенно заглъхнаха. И тогава отново се разнесе продължителният вой на вълчицата, а вълкът гърлено и басово ѝ пригласяше. В този вой клокочещата ярост и заплахата преминаваха в плач, при който безумното отчаяние стигаше до злоба и отново преминаваше в ридания...

Страхотен, непоносим беше този вой. Гулюмкан запуши уши, после отиде и сложи куката на вратата, сякаш вълците можеха да нахълтат, и като се увиваше зиморничаво с вълнения шал, се върна в леглото. Не знаеше какво да прави, опасяваше се, че вълците ще събудят малкия Кенджеш и той ужасно ще се уплаши.

А вълците все така продължаваха да вият и тя имаше чувството, че непрекъснато обикалят от място на място, бродят околоръст. В отговор на техния вой кучетата злобно и пискливо лаеха, но не се решаваха да излязат от двора. Внезапно изстреля изстрел, след него втори. Гулюмкан разбра, че Бостон и Кудурмат стрелят по вълците, за да ги сплашат.

После всичко утихна. И вълците, и кучетата бяха млъкнали. „Ох, слава богу, просто щях да полудея!“ — помисли си с облекчение Гулюмкан. Но сърцето ѝ все още бе свито от тревога. Тя взе малкия Кенджеш при себе си на леглото, като го сложи да спи по средата — нека бъде между майка си и баща си. През това време се върна и Бостон.

— Разбиха ни съня, дявол да ги вземе всички — сърдито мърмореше той, може би имайки предвид и вълците, и кучетата, и всичко, свързано с тях. — Ама че говедо е тоя Базарбай, голямо говедо! — възмущаваше се той, докато си лягаше отново.

Гулюмкан реши да не му досажда с въпроси, и бездруго вълците не го бяха оставили да се наспи. А утре от ранни зори трябваше да отиде в кошарите — той не беше от ония чобани, които си позволяват да се излежават до късно.

Сърцето ѝ се поотпусна, когато видя, че мъжът ѝ, вече успокоен, радостно притиска момченцето до себе си и му приказва гальовни думи. Бостон обичаше своя малък син, затова му беше дал такова име — Кенджебек, ще рече, най-малкият бек, най-малкият княз в рода. Във всички времена пастирите са мечтали да станат князе, но в това всъщност била иронията на съдбата, че във всички времена пастирите са си оставали пастири. И в това отношение Бостон не правеше изключение.

Те отново заспаха, сега вече с момченцето помежду им, но скоро пак се събудиха от горестния вълчи вой. И отново тревожно се разляяха кучетата.

— На какво прилича това! Не можеш да мигнеш! — ядно възкликна Гулюмкан, но веднага съжали за думите си: Бостон мълчаливо стана и започна да се облича на тъмно. — Недей излиза — помоли тя. — Нека си вият. Страх ме е. Стой тука, не излизай!

Бостон реши да не ѝ възразява. И тъй двамата останаха да лежат на тъмно, неволно заслушани във воя на вълците. Отдавна бе минало полунощ, приближаваше зората, а вълците продължаваха да ги измъчват с отчаяния си злобен вой.

— Изтормозиха ме, и защо толкова дълго вият? — не издържа Гулюмкан.

— Как защо? Искат си малките — отговори Бостон.

— Че тях ги няма тука. Базарбай отдавна ги отнесе.

— Ами животните отде да знаят? — каза Бостон. — Те знаят само едно: дотук ги е довела следата и край — тук свършва за тях светът. Иди им обясни. Жалко, че не си бях вкъщи. Щях да му извия врата на онова говедо Базарбай. Отмъкнал вълчетата, а всички неприятности струпа на нашите глави...

И в потвърждение на думите му над кошарите ехтеше вой, ту провлачен и тягостен, ту яростен и злобен — обезумелите от мъка вълци непрекъснато сновяха наоколо. С особена горест виеше Акбара. Оплакваше като жена на гробища, и Гулюмкан си спомни как Тя самата се беше тръшкала и плакала, когато Ерназар загина на превала — обзе я непоносима мъка, едва се сдържаше да не разкаже на Бостон какво мислеше и чувствуваше в тези мигове.

И тъй лежаха двамата, без да могат да мигнат, само малкият Кенджеш продължаваше невинния си детски сън. И заслушана в нестихващия вой на Акбара за откраднатите ѝ вълчета, Гулюмкан тръпнеше от тревога за своето дете, макар с нищо да не беше застрашено.

Над планините започна да просветва зората. Отслужил нощната си служба, мракът си отиваше, разтапяйки се в небесата, звездите постепенно избледняваха, все по-ясно се очертаваха далечните и близки хълмове, наоколо се развиделяваше...

В този час Акбара и Ташчайнар се оттегляха нагоре в планините по посока на Башатската теснина. Силуетите им ту се мярваха по възвишенията, ту изчезваха в мъглата. Вълците унило ситнеха, смазани от загубата на вълчетата и от непрестанния си вой през нощта. Оттук можеха да свърнат към оная долина, където бе останала част от трупа на разкъсания як. При други обстоятелства нямаше да пропуснат отново да се наядат до пръсване, но сега Акбара не пожела да се върне при законната плячка, а Ташчайнар не посмя да го стори без нея, майката предводителка.

При изгрев-слънце, когато вече приближаваха бърлогата, Акбара изведнъж се затича, сякаш я чакала нейните сукалчета. Тази самоизмама се предаде и на Ташчайнар и двамата стремглаво препуснаха по теснината, обзети от надеждата, че скоро ще видят малките си.

И всичко се повтори — Акбара се шмугна през храстите и влезе в пукнатината под скалния навес, отново подуши всяко ъгълче в

празната бърлога и в студената шума, натрупана за постеля на вълчетата, отново се увери, че рожбите ѝ ги няма, и непримиримо хукна да ги търси навън, като в безумната си мъка отново ухапа Ташчайнар, несръчно изпречил се на входа, и отново заснова край ручея, душейки следите от престоя на Базарбай. Всичко тук беше враждебно и отвратително, най-вече наченатата бутилка водка, оставена до камъка. Острата лютива миризма наоколо подлуди вълчицата, тя ръмжеше, хапеше се, гризеше пръстта, а след малко, вдигнала муцуна, жално заскимтя, заплака на глас, сякаш жестоко я бяха ударили, и от необикновено сините ѝ очи се зарониха едри горчиви сълзи.

И нямаше кой да я утеши в мъката ѝ, нямаше кой да отговори на риданията ѝ с ридания. Студени бяха високите планини наоколо...

[1] Майка предводителка. — Б. а. ↑

III

На следващата заран към десет часа Базарбай Нойгутов тъкмо се готвеше да оседлае коня си, за да отиде до районния център, когато забеляза, че към кошарите се е запътил някакъв конник. Интересно, какво ли можеше да търси в Таманското зимовище? Конникът с разкопчан жълтеникав кожух от щавена кожа и лисичи калпак на главата се приближаваше в лек тръс по подножието на малкия склон откъм западната страна. Той яздеше великолепно и имаше красива стойка на седлото. Базарбай веднага се досети кой може да е и като се позагледа в златистия дончак, се увери, че не беше се излъгал — това бе наистина Бостон Уркунчиев със своя Донкулюк. Неочакваната му поява неприятно изненада Базарбай, толкова неприятно, че той остави настрана седлото и реши да изчака своя съсед и противник. А за да не си помисли Бостон, че е излязъл да го посрещне, започна старателно да разтрива коня си с шепи слама, като се преструваше, че е изцяло погълнат от тази работа. Изпитваше някакво странно притеснение, сякаш Бостон го заварваше по бели гащи. Обгърна с поглед двора, кошарите, пастирите, заети със сутрешната си работа — дали всичко е наред. Разбира се, в зимовището на Бостон има много по-голям ред, Бостон е звяр в работата, работи като луд, ама нали затова го направиха трудов първенец (злите езици разправят, че през миналите славни години можело да го пратят заедно с кулаците в Сибир), а Базарбай какво е — най-обикновен азиатски чобанин. Такива като него чет нямат по степите и планините, именно те пасат милионите стада, от копитата на които тревата не може да порасте, стъпкана до корен. Пък и изискванията са според човека. От Бостон се иска едно, от него — друго. Докато Бостон се приближаваше, през главата на Базарбай минаха най-различни мисли. Защо ли е решил нашият кулак да ни споходи на ранина? Нивга досега не се е случвало такова нещо! — недоумяваше Базарбай. — Защо ли идва? Какво иска? реши да го покани вкъщи, все пак гост е, няма как, но като си представи как изглежда отвътре това занемарено бригадно жилище и най-вече жена

му, нещастната, озлобена Кок Турсун (мигар можеш я сравни с Гулюмкан!), се отказа от тази си мисъл.

Преди да влезе в Таманското зимовище, Бостон поспря коня, огледа се наоколо и като съзря край плевнята самия стопанин, насочи се към него. Чобаните сдържано се поздравиха — Бостон, без дори да слезе от коня. А Базарбай продължи да се занимава със своята работа. Впрочем никой от двамата не се почувствува обиден на другия.

— Добре, че те сварих — каза Бостон и поглади с длан мустаците си.

— Както виждаш, тука съм. Какво те води насам, ако не е тайна?

— Каква ти тайна, по работа съм дошъл.

— Е, човек като тебе няма току-тъй да бие толкоз път — надменно пророни Базарбай. — Така ли е?

— Така е.

— Тогава слизай от коня, щом си дошъл по работа.

Бостон мълчаливо слезе и завърза Донкулюк за коневръза. Както винаги и този път не забрави да разхлаби коланите на седлото, за да диша животното по-свободно. След това се огледа наоколо, сякаш преценяваше как върви работата в зимовището.

— Защо стоиш? Какво гледаш? — със зле прикрито раздражение подвижна Базарбай. — Сядай там на оня пън — предложи той, а сам приседна върху тракторната гума, която се търкаляше в краката му.

Двамата се изгледаха с глухо взаимно неодобрение. Всичко в Бостон дразнеше Базарбай — и това, че има красив кожух, гарниран по краищата с черен астраган, и е разкопчан на широката му гръд, и това, че Бостон е снажен мъжага с бистър поглед и мургаво лице с цвят на потъмняла мед, а всъщност е по-стар от Базарбай с пет години. Дразнеше се Базарбай и от това, че снощи Бостон сигурно е спал с жена си Гулюмкан, макар че него самия това не би трябвало да го засяга.

— Казвай сега какво има, слушам те — кимна с глава Базарбай.

— Знаеш ли защо съм дошъл — започна Бостон, — и дисаги съм взел, ей ги там на седлото. Дай ми ония вълчета, Базарбай. Трябва да ги върна на мястото им.

— Как на мястото им?

— Ами в бърлогата.

— Виж ти каква била работата — ехидно се усмихна Базарбай.
— А пък аз се чудех защо рано-рано ме спохожда нашият трудов първенец. Зарязал овцете си и довтасал. Сигурно забравяш, Бостон, че не съм ти подчинен. И аз съм старши чобанин като тебе. И не си ти тоя, който ще ми нарежда какво да правя.

— Че кой ти нарежда, това не е нареждане! Не можеш ли поспокойно да ме изслушаш? Много се лъжеш, Базарбай, ако мислиш, че вълците ще прежалят малките си.

— Е, та какво? И да не ги прежалят, мен какво ме засяга това, пък и тебе какво те засяга?

— Засяга ме, защото цяла нощ не мигнахме, вълците се съдраха да вият с цяло гърло. Тия зверове няма да мирясат, докато не им върнеш малките. Познавам вълчата натура.

Бостон бе дошъл да го моли за услуга. Това даваше кураж на Базарбай да си придава важност, да се подиграва. Лично Бостон да ти дойде на крака — за такова нещо можеш само да мечтаеш. И Базарбай реши, че щом като му се е паднал такъв удобен случай, трябва да го използва. Мирна му се и злорадата мисъл: добре, че снощи вълците са ги безпокоили и Бостон не е бил в настроение за нежности с Гулюмкан. Дано така да продължи! И като го погледна под око, каза:

— Не ми ги разправяй тия, Бостон! Нямах глупак насреща си! Не съм вземал вълчетата, че да ги връщам едва ли не с метани. Много си въобразяваш! Пък и всеки гледа себе си. Все ми е тая спали ли сте тая нощ с жена ти, и за туй ли да се тревожа?

— Помисли, Базарбай, не бързай да отказваш.

— Че какво има толкоз да му мисля?

— Не бива тъй — каза Бостон, като едва се сдържаше да не избухне. Съзнаваше, че бе направил голяма грешка. Сега му оставаше да прибегне до последното средство. — В такъв случай — продължи той, като все още опитваше да запази самообладание — хайде да се спазарим: ти ги продаваш, аз ги купувам! На тебе ти е все едно на кого ще ги продадеш, така че продай ги на мене. Казвай цената и да сключваме сделката!

— И дума да не става! — Базарбай дори подскочи. — На тебе за нищо на света няма да ги продам! Виж ти какво измислил — да му ги продам! Сиреч той е богаташът, пък аз съм сиромасът! Плюя аз на парите. За водка ще разменя вълчетата, ама ти няма да ги видиш, чу

ли? Хич не ме е еня кой си, що си! А сега се качвай по-скоро на коня и се омитай по живо, по здраво!

— Не говори глупости, Базарбай. Дай да се разберем като мъже. Не е ли все едно на кого ще продадеш вълчетата?

— Не е все едно! Не искам от тебе акъл. Имам си достатъчно. И ако много знаеш, тъй ще те накисна, че на твойто там партийно събрание, дето все на лично място сядаш — сиреч гледайте ме какъв съм първенец над първенците, всички на ум и разум уча, та тъй ще те накисна, че името си ще забравиш. А мене цял живот има да ме помниш!

— Брей, по-полека! — искрено се изненада Бостон и неволно вдигна ръка, сякаш да се предпази от него. — Не бързай да се заканваш, обясни ми първо защо така се инатиш?

— Защо ли? Ами, затуй, че вървиш против властта. Разбра ли! Ти се извъди най-големия умник! Началството, нека хищниците да се унищожават навсякъде, а ти реши да жалиш вълците, реши да ги размножаваш — така ли! Я помисли малко с твойта кулашка глава! Аз цяло котило вълчета отнесох, ще рече, за благо на държавата съм рискувал, а ти искаш да ги върнеш в бърлогата. Значи нека: си растат, да се плодят — така ли? А на всичкото отгоре искаш и да ме подкупиш!

— Да не мръдна от мястото си, ако съм искал да те подкупвам, исках да купя вълчетата. И напразно ме заплашваш едва ли не със съд. Ти първо помисли, размърдай си мозъка, да разбереш какво си направил. Като си толкоз ербап, вземи първо да очистиш възрастните вълци. И най-напред вълчицата, щом си намерил бърлогата. Ако видиш, че няма да се справиш, кажи на другите, и нека с тая работа да се заеме онзи, който ще има сили да я свърши.

— И кой ще е това — да не би ти?

— Защо не, може и аз да съм! А сега къде ще ги убиеш тия вълци — иди ги търси, ако си нямаш работа. След като си опустошил бърлогата им, нито можеш да ги проследиш, нито да ги убиеш. Те ще тръгнат да разкъсват всичко живо, опитай се да им излезеш насреща. Не помисли ли за това?

— Хайде, хайде, я какъв вълчи адвокат се извъди. Тия ги разказвай на старата ми шапка. Говориш за вълците като да са хора, свикнал си наляво и надясно да баламосваш. Ама аз ти знам и зъбите!

И друго ще ти река. Щом като си се домъкнал тука да ме изнудваш... — без да се доизкаже, Базарбай свали калпака от плешивата си глава и като разярен бик подскочи към Бостон — двамата плътно се приближиха един до друг, като сумтяха и се задушаваша от омраза.

— Та какво искаше да ми кажеш? — с прегракнал от напрежение глас попита Бостон. — Защото нямам време да чакам!

— Че си скръндза и сметкаджия, че гледаш само как да се вредиш и затуй се влачиш по събранията, сакън да не минат без тебе, чобанина. Но никой не знае, че си като кучетата — ще се пукнеш от завист, ако друг докопа кокала. Не може, видиш ли, ти да пипнеш плячката, не прибра вълчетата, и затуй място не можеш да си намериш, по цели нощи не спиш, когато някой случи в нещо!

— Тю брей! — не се стърпя Бостон. — И аз продължавам да говоря с такъв мерзавец! Ама аз съм глупакът! Ако знаех, нямаше да стъпя тука! Стига приказки! Край! Сега и да ми даваш вълчетата, няма да ги взема. Гледай си работата!

Ядосан не на шега, Бостон отиде при коневръза, рязко измъкна юлара, поривисто стегна коланите на седлото, при което конят се олюля, като престъпи от крак на крак, и с един скок се озова на седлото. Той беше толкова ядосан, че не чу, когато го извика жената на Базарбай. Горката жена за съвсем малко беше закъсняла. Излизайки от къщи, тя забеляза, че мъжът ѝ разговаря с някого високо, размахва ръце. „С кого ли приказва? — помисли си тя. — Мигар самият Бостон е решил да ги посети? Ама какво ще търси тук?“ Но в същия миг разбра, че мъжете се карат за нещо и забърза към тях. Не успя обаче да стигне навреме — Бостон потегли със своя златист дончак, види се, много разгневен. Нахлупи лисичия калпак, шибна коня и се понесе в галоп. Пешовете на кожуха му се развиха като крила.

— Бостон! Бостон! Чакай! Чуй ме! — викна Кок Турсун, но той не се обърна — дали не чу, или не пожела да отговори, кой знае.

— Ти с какво обиди човека, бе? Защо се карахте? — пристъпи Кок Турсун към Базарбай.

— Не е твоя работа! И не го викай, какво си хукнала да го гониш? Какъв ти е той на тебе?

— Ами че човекът от толкоз време веднъж се е накарал да дойде, а ти! И отде се пръкна такъв? Изрод, а не човек!

Думите на жена му само още повече го разядосаха и Базарбай се стрелна към кютука, скочи върху него и закреця след Бостон:

— Твойта мама недна. Яде-ец, на камък удари! Свикнал си всички метани да ти правят. Твойта мама...

— Стига бе! Престани! — Кок Турсун храбро се втурна към мъжа си и го задърпа да слезе от кютука. — По-добре на мен си изкарай яда, защо срамиш човека? Защо?

— Махай се, кучко! — блъсна я Базарбай. — Какво те засяга? Той, видиш ли, решил, че Базарбай шапка ще му сваля, ще му сервира вълчетата на тепсия, та пак неговото да бъде! Ядец!

— Ти заради вълчетата ли се скара с човека? — изненада се Турсун. — Намерил за какво! Чудо голямо! Свърши се светът! Срамота...

IV

Същия ден вълците напуснаха теснината. Не се прибраха да нощуват в бърлогата, завинаги я изоставиха и започнаха да бродят по други места — унило почиваха където им падне, след което пак тръгваха напосоки, без да се крият. Държаха се нагло, сякаш вече нямаха страх от хората. През тия дни мнозина от околните чобани ги виждаха по най-неочаквани места. И винаги вълчицата вървеше отпред с ниско сведена глава, като че обзета от безумие, а вълкът неизменно я следваше. Сякаш тези вълци насила търсеха гибелта си — така очевидно и дръзко пренебрегваха всякаква опасност. На няколко пъти минаха съвсем близо покрай жилищата и кошарите и предизвикваха страшна суматоха сред кучетата, които се заливаха от злобен лай, яростно скачаха, мяхаха се към тях, уж че ще ги нападнат, но вълците упорито не им обръщаха внимание, а когато се стреляше подире им, не ускоряваха крачки, продължаваха пътя си, сякаш не са чули изстрелите. Странното безумие на тези два вълка стана прословуто. И още повече се запrikaзва за Акбара и Ташчайнар, когато те нарушиха вълчето табу и започнаха да нападат хора. Веднъж посред бял ден нападнаха един тракторист направо на пътя. Той прекарвал сено с прикаченото към трактора ремарке. Но по едно време кормилото на трактора блокирало и трактористът, млад момък, слязъл да види каква е повредата. Дълго я оправял с разни ключове, когато изведнъж съзрял, че към него се приближават два вълка. Те бавно пристъпвали по разтапящия се сняг. И както по-късно разказваше момъкът, най-ужасно впечатление му направили очите им — със свиреп и втрещен поглед. Вълчицата била малко по-дребна и синеока. Очите ѝ били влажни и безжизнени. Добре, че момъкът не загубил самообладание, бързо се качил в кабината на трактора и хлопнал вратата. И добре, че успял да запали мотора от стартера, защото обикновено се налагало да го задвижва с манивелата. Този път направо имал късмет. Тракторът със силен пукот потеглил и вълците отскочили, но не си отишли, а все гледали как да се приближат ту от едната, ту от другата страна.

Друг път по някакво чудо успя да се спаси едно пастирче. И пак се случи през деня. Пастирчето отишло с магарето за дърва, недалече от кошарите. Докато кършело и рязало със сърпа вършинак в храсталака, отнякъде изскочили двата вълка. Магарето дори не успяло да гъкне. Нападението се извършило мълком, светкавично и кръвожадно. Момчето побягнало както било със сърпа в ръка и чак когато стигнало кошарите, се строполило на земята от умора и взело да крещи. Мъжете наизскачали с пушки и се втурнали към храсталаците, но там видели само как вълците с бавен тръс изчезват зад хълма. Дори изстрелите не ги накарали да ускорят ход...

А по-късно вълците превърнали в истинска кланица близкото пасище, където били изкарани на паша бременните овци. Никой не видял какво и как станало. Усетили се едва когато оцелелите и подлудели от страх животни дотичали в двора. Петнайсетина бременни овци останали да лежат с прегризани гърла на пасището. Всички били зверски убити, с безсмислена жестокост — не за утоляване на глада, а заради самото умъртвяване.

И се заредиха злодеянията на Акбара и Ташчайнар. Понесе им се страшната слава. Но хората виждаха само външната страна на нещата, не знаеха истинската причина за това отмъщение — не подозираха за безумното отчаяние и мъката на майката вълчица по отвлечените ѝ от бърлогата вълчета...

А Базарбай гуляеше на поразия, с широка ръка пилееше спечелените пари, обикаляше по ресторантите на крайбрежните курорти, пусти и неприветливи през мъртвия сезон, затова пък предоставящи колкото щеш водка. И навсякъде, след като се напиеше така, че дори голото му теме ставаше тъмночервено, Базарбай приказваше за едно и също — как здравата е натрил носа на оня надут пуяк Бостон, скръндза и алчна ламя, неразобличен, скрит кулак, когото едно време биха пратили на разстрел като класов враг без много приказки. Жалко, че това време е минало. Да му теглиш куршума на такъв тип, е свята работа! И защо не! През двайсетте и трийсетте години всеки милиционер, било на село, било в града, е могъл да пречука богаташа направо в къщата му. И книги са били писани, и по радиото е било съобщено как един кулак, който използвал и грабел бедняка, бил ликвидиран посред бял ден пред очите на всички, та да се знае, че никой няма право да тъпче бедняците. Но най-много обичаше

да разказва Базарбай, въодушевявайки се от собствените си думи, как отрязал квитанцията на Бостон, как го псувал и ругал, когато дошъл при него в Таман. Базарбайевите приятели по чашка, хайлазуващите през зимата работници от почивните домове, така гръмогласно се смееха, че стъклата на прозорците в задушните и вмирисани на тютюнев дим гостилници звънтяха и току подпитваха и насърчаваха пияния Базарбай, с което още повече разпалваха неговото самохвалство. Тези разговори стигнаха и до ушите на Бостон. Ето защо по този повод стана голям скандал на едно съвещание при директора на совхоза.

Предишната нощ Бостон се въртя в леглото, без да мигне, измъчван от тягостни мисли. А причината за това беше, че вълците отново дойдоха да обикалят край зимовището и непоносимо да вият, и отново разтрепераната от страх Гулюмкан се притискаше до мъжа си, като по едно време не издържа и пак донесе спящия Кенджеш в леглото и надвесена над детето, взе да го милва, сякаш го заплашваше някаква опасност. От всичко това Бостон много се разстрои, макар да разбираше, че е нещо съвсем естествено жената да се страхува от мрака и от необичайните звуци.

На няколко пъти понечи да излезе и да стреля с пушката, но жена му не го пусна, не искаше дори за миг да остане сама. По-късно тя все пак позадряма, унесена в тревожен сън, но Бостон така и не можа да мигне. Най-различни мисли му минаваха през главата. И стигаше до заключение, че колкото повече живее на този свят, толкова по-трудно и по-сложно му става да живее, и не толкова да живее, колкото да разбере смисъла на живота. Онова, за което по-рано не се беше замислял, или по-скоро бе усещал някак несъзнателно, дълбоко в душата си, сега се появи в мислите му с настоящата необходимост да намери обяснение.

Бостон още от дете бе принуден да живее от собствения си труд. Тежка се случи съдбата му: баща му загина през войната, когато той беше ученик във втори клас, по-късно умря и майка му, по-големите му братя и сестри живееха поотделно — някои дори вече не бяха между живите, и той за всичко разчиташе само на себе си, на своя труд и вървеше, както сега го разбираше — към някаква цел, упорито и неотклонно, ден след ден, работеше, без да подвива крак, и смяташе, че само в това е смисълът на живота. Същото изискваше и от

подчинените си. Мнозина от миналите през неговата школа станаха истински хора, научиха се да работят, а по този начин да ценят живота в труд. А онези, които не се стремяха към тази цел, Бостон най-откровено не обичаше и не можеше да разбере. Смяташе ги за безполезни хора. Беше сух и неприветлив с тях. Знаеше, че мнозина го одумват и ругаят за това, наричат го скъперник и кулак, съжаляват, че се е родил късно, иначе кокалите му щели да гният нейде из снеговете на Сибир. Обикновено Бостон не обръщаше внимание на тези хули, защото никога не се съмняваше, че истината е на негова страна, другояче не можеше и да бъде, тъй като светът би се обърнал наопаки. Той беше сигурен в това така, както бе сигурен, че слънцето изгрява от изток. И само веднъж съдбата го прекърши и го накара горчиво да съжалява и от този миг нататък той узна тежестта и горчивината на съмненията...

V

С Ерназар, покойния мъж на Гулюмкан, работиха заедно три години до онзи трагичен случай. Добър работник беше, не ще и дума, сигурен човек — именно от такъв помощник имаше нужда Бостон в своята бригада. Ерназар сам дойде при него и тъй започна тяхната съвместна работа. Пристигна през един есенен ден в Бешкунгей, където по това време Бостон бе закарал стадото преди зимуване. „Дошъл съм, рече, да си поприказваме. — Седнаха да пият чай и завързаха приказка. Омръзна ми — оплака се Ерназар — да работя със случайни хора; колкото и да се трепеш, ако старшият чобан не е добър стопанин, никаква полза няма от старанието. Годиците си летят, двете ми дъщери растат, току-виж, дошло време да ги задомявам, а ей го на, колкото и да работя, до гуша съм затънал в дългове, строих къща, всеки знае какви разходи са това, а честно казано, при тебе, Боске — тъй го наричаше от уважение, — може и много да се работи, но и много да се припечели. При тебе винаги има премиални, и то доста големи. За вълната, за приплода, за прираста в теглото. Та намислих да те моля, ако нямаш нищо против, да поговориш с директора да ме назначи при тебе за първи чобанин, дясна ръка да ти стана. Няма да те подведа, сам разбираш, иначе нямаше да бия толкоз път, за да приказвам с тебе...“

Бостон познаваше Ерназар и от по-рано, все пак работеха в един совхоз, при това Гулюмкан се падаше далечна роднина на жена му Арзъгул. Ще рече, свои хора бяха. Но най-важното — Бостон веднага повярва на Ерназар и по-късно никога не съжали за това.

Именно така започна всичко, от този най-обикновен житейски случай. Лесно се сработиха, защото и Ерназар като Бостон беше истински стопанин, а от гледна точка на другите — глупак, какъвто рядко се среща: за совхозния добитък милееше като за свой собствен. Оттук произтичаше и всичко останало — работеше в стопанството и се грижеше за него като да му бе собственост. Ерназар бе трудолюбив по природа. Той не само бе запазил тази дарба от природата, но и беше я развил през живота си. Трудолюбието е качество от вселенски

характер, с което са надарени всички хора, само че едни го развиват в себе си, а други го занемаряват, защото като си помисли човек, толкова много мързеливци има по света и възрастни, и млади, и мъже, и жени. Сякаш хората не разбират колко нещастия и неприятности в живота им идват и са идвали във всички времена само от мързела. Но Бостон и Ерназар бяха истински работяги и родствени души. Ето защо работеха задружно и в съгласие, разбираха се от половин дума. Случи се обаче така, че може би именно това качество изигра фатална роля в живота им...

Впрочем може би причината беше друга, кой знае... Още преди появата на бригадните и семейните производствени договори Бостон Уркунчиев, стигнал вероятно по интуиция до тази идея, настояваше при всеки удобен случай да бъде зачислена на него, или по-точно на бригадата му, земя за постоянно ползуване. Всъщност простичката цел на това откровено изказано предложение, което от гледна точка на някои правоверни бе твърде предизвикателно, се свеждаше до това — той да разполага с определена пасбищна територия и определени кошари, да носи за тях лична отговорност, а не завеждащият стопанството — комендантът, който не си блъска главата какво да прави, когато някой покрив протече, да има на разположение определени летни пасища в планините, а не да обикаля със стадата тук и там, и всички да знаят, че тези пасища са зачислени именно на него, а не на друг, и след като започне да стопанисва всичко това, сам ще има сто пъти по-големи добиви и ще даде много по-голяма надпланова продукция, отколкото при обезличената земя, където работи като наемен арендатор, когото на следващата есен ще лашнат дявол знае къде.

Не, не можеше да си пробие път тази Бостонова идея. Отначало всеки се съгласяваше, да, разбира се, това е правилно, разумно, не е зле на хората да се зачислят участъци, та да се почувствуват като стопани, да го знаят децата и семействата им, и всички заедно да се трудят на тази своя земя, но достатъчно бе някой от местните бдителни икономисти да изкаже съмнението: а не накърнява ли това свещените принципи на социализма? — и всеки тутакси се отмяташе и започваше да говори обратното, да доказва онова, което нямаше нужда от доказателства. Никой не искаше да бъде заподозрян в ерес. И само Бостон Уркунчиев — необразованият овчар — упорито продължаваше

да настоява на своето почти на всяко совхозно или районно събрание. Слушаха го, възхищаваха се и снизходително се усмихваха: „А бе широко му е около врата на тоя Бостон, каквото му е на ума, това му е и на устата, няма какво да губи, зер няма да го свалят от длъжност, няма да му провалят кариерата. Щастливец!“ И всеки път му даваха страшен отпор от теоретични позиции — най-усърден в това отношение беше Кочкорбаев, парторгът на совхоза, типичен граматикар с диплома от Областната партийна школа. Отношенията на Бостон с този Кочкорбаев бяха почти анекдотични. Толкова години Кочкорбаев беше парторг на совхоза, а Бостон все не можеше да разбере — прави ли се тоя Кочкорбаев на наивен буквоядец (сигурно тъй му изнася), или наистина си е такъв. На външност чистичък, зализан, червенобузесто къосе, гладък като яйце, вечно ходи с вратовръзка и папка под мишницата, вечно зает — работа до гуша, — бързо ходи и бързо приказва, сякаш чете вестник. Понякога Бостон се питаше дали Кочкорбаев и насън не говори като по книга.

— Отдавна трябваше да разберете, другарю Уркунчиев — порицаваше го от трибуната парторгът Кочкорбаев, — че у нас земята е общонародно достояние. Така пише в конституцията. В нашата страна земята принадлежи на народа, само на народа и на никой друг. А вие, може да се каже, искате едва ли не като частна собственост зимните и летните пасища, кошарите, фуража и инвентара. Това не можем да го допуснем — нямаме право да изопачаваме принципите на социализма. Не разбирате ли накъде клоните, в какво искате да ни въвлечете?

— Никого в нищо не искам да въвличам — не се предаваше Бостон, — щом като стопанинът не съм аз, а народът, тогаз нека народът върви да работи в моята кошара, пък аз ще гледам каква ще се получи. Щом като не съм стопанин на собствената си работа, в края на краищата все някой трябва да бъде стопанин?

— Народът, другарю Уркунчиев, казах ви и повтарям — съветският народ, съветската държава.

— Народът ли? Че аз кой съм според вас? Нещо не мога да разбера. Мигар аз не влизам в държавата? Уж си парторг, млад и образован си, ама на какво са ви учили там, щом като нищо не разбирам от твоите думи?

— Няма да се водя по вашия акъл, другарю Уркунчиев, защото се занимавате с кулашка демагогия, но запомнете едно — времето ви мина и ние на никого няма да позволим да нарушава принципите на социализма.

— Както решите, вие, началството, все по-добре знаете — зъбеше се Бостон, — ама пак ще кажа, работата ще я върша аз, а не някой друг. И щом се обадя, все ми запушвате устата — народът, та народът! Народът бил стопанин! Добре де. Тогаз нека народът отсъди: от година на година добитъкът се увеличава, само дребният рогат добитък в совхоза е към четирийсет хиляди глави — едно време не можехме да мечтаем за тава, а свободната земя намалява, плановете растат. Помислете сами: досега от една овца стрижех по три килограма и седемстотин грама вълна, а преди двайсет години започнах, всички знаят, от два килограма, ще рече, че за двайсет години с голям труд съм добавил кило и седемстотин. А ето че за една година планът се повиши с половин килограм. Отгдето да го взема този половин килограм? Магии ли да правя? Ако пък не изпълня плана, бригадата ми нищо няма да получи. А всеки храни семейство. За какво работят хората, цяла година се трепят с овцете? И как ще изпълниш такъв план, когато чобаните само се дебнат, всеки кръжи като ястреб да докопа някое по-тлъсто пасище, защото земята е обща, никой не ѝ е стопанин. И що пъти се е стигало до бой заради тия пасища, а ти, другарю парторг, пръста си не мръдваш, че и на директора ръцете връзваш! Мислиш, че не виждам ли?

— Какво правя аз, или не правя, ще прецени райкомът. Но и райкомът, другарю Уркунчиев, няма да се съгласи с вашата опасна авантюра.

И така, всеки път разговорът стигаше до задънена улица...

Но ето че съдбата доведе Ерназар в чобанската бригада на Бостон и той вече имаше другар и съюзник. Арзъгул и Гулюмкан често се шегуваха с мъжете си: търкулнало се гърнето и си намерило похлупака — няма сън за тях, няма почивка, дай им само да работят. По това време двамата намислиха да откарат добитъка за през лятото отвъд превала Ала-Монгю. Идеята беше на Ерназар. Защо, вика, цяло лято да обикаляме тук и за всяка тревичка да се караме със съседите, не е ли по-добре да идем на Кичибелското пасище отвъд превала? Старците разправят, че едно време бейовете пращали там табуните и

стадата си. Оттогава е и песента „Кичибел“. И макар че Кичибелското пасище не е голямо, там има приказна трева. За пет дни добитъкът наддавал толкова, колкото тук за цял месец.

И на Бостон му беше хрумвала тая идея, но по отношение на Кичибел имаше много неясни неща. Още преди войната колхозните животновъди ходеха лете на Кичибелското пасище през единствено възможния път на превала — заледения Ала-Монгю. През войната, когато в аулите останаха само старци и деца, вече никой не се решаваше на такъв поход. По-късно бедстващите колхози се обединиха в голям совхоз с нелепо название, съставено от шестте думи на някакво поредно... летие, което пък местните хора промениха на „Берик“ по името на река Берик-суу, и в онази суетня от обединения и преиначавания постепенно се забрави, че лете цели два месеца, а понякога и повече, добитъкът може да пасе отвъд заснежения превал на високия Ала-Монгю. Всъщност може би никой вече нямаше желание да преодолява такава височина: за този толкова труден планински преход се изисква от чобанина ентусиазъм, стремеж да гледа колкото се може по-добре своя добитък. Навярно затова едно време при среща киргизите са се питали: „Мал жан аманбъ?“ — ще рече, как са със здравето добитъкът и хората. На първо място добитъкът. Това е то, такъв е бил животът...

Въодушевени от тази отколешна идея, Бостон и Ерназар пресметнаха с молив в ръка всички кичибелски варианти: дори по най-груба сметка, като се вземе под внимание, че при преодоляване на превала в едната и в другата посока животните ще свалят от теглото си, това начинание си заслужаваше усилията. И беше твърде изгодно — на практика нямаше да има никакви конкретни разходи, освен за прекарването на каменната сол и заплащането на труда. Наистина това бяха все още примамливи сметки на хартия.

Бостон реши най-напред да поговори със завеждащия сектора, после с директора на совхоза, а с парторга изобщо не пожела да разговаря. Не го обичаше, много пъти се беше уверявал, че е празен дърдорко, който може само да попречи: това не бивало, онова не бивало, дай му само да държи речи по събранията, да преразказва писаното във вестниците и да се перчи с вратовръзката си. А с директора на совхоза Бостон сподели своя замисъл: сиреч тъй и тъй, Ибраим Чотбаевич, решили сме с Ерназар да подновим в полза на

общото дело старите пасища отвъд превала Ала-Монгю. Първо, каза му, ще идем двамата да разузнаем пътя, да огледаме какви са местата и тревата на Кичибел, а сетне ще откараме стадата за цяло лято. И ако всичко излезе добре, той, Бостон, би искал пасищата на Кичибел да се зачислят на неговата бригада, но ако някой от другите чобани изяви желание да тръгне с тях отвъд превала, винаги ще е добре дошъл, ще се намери и за него място, най-важното е той, Бостон, да знае какви пасища ще му се определят и на какво може да разчита през сезона. И тъй, след ден-два те с Ерназар тръгват към превала Ала-Монгю, като временно ще предоставят работата на жените и помощниците си.

— Впрочем кажи ми, Боске, на какво мнение са жените ви? — заинтересува се директорът. — Все пак това е много сериозна и опасна работа.

— Мисля, че ни съчувствуват и са съгласни. Моята Арзъгул е умна жена, какво да си кривя душата, а и Гулюмкан, жената на Ерназар, макар да е по-млада, хич не изглежда глупава. И както гледам, двете добре се разбират. Това още повече ме радва. Защото е жива мъка, когато жените почнат да се карат. Бял ден не виждаш... Имаше по-рано такива случаи...

За това и за какво ли не още си поговориха тогава с директора. Той му каза, че имало решение наесен да се изпратят в Москва на селскостопанската изложба с труднопроизносимото име — ВДНХ-а ли, ВДНХ-и ли, трудовите първенци от района и Бостон бил уж от първите, набелязани в списъка.

— А може ли, Ибраим Чотбаевич, да взема и жена си? Моята Арзъгул отдавна мечтае да види Москва — попита Бостон.

— Разбирам те, Боске — усмихна се директорът, — дето се вика, да е живот и здраве. Аз нямам нищо против. Трябва само да искаме съгласието на парторга. Ще поговоря с него.

— С парторга ли? — позамисли се Бостон.

— Няма защо да се съмняваш, Боске. Да не мислиш, че заради тебе ще вземе да си го изкарва на жена ти?

— Е, не е там работата. Ще заминем или не — не е чак болка за умиралка. Ами друго да те попитам, другарю директор. Много ли ти е притрябвал тоя парторг в стопанството? Не можеш ли да минеш без него?

— Защо?

— Тъй, интересувам се. Ей го например каруцата има четири колела и всяко едно си стои на мястото. Сложиш ли пето, хем то самото не се търкаля, хем и другите зазира. Та има ли нужда от такова колело?

— Виждаш ли... — Директорът, снажен мъж с тесни очи и широко грубовато лице, остана сериозен, започна да размества книжата по писалището, притвори зачервените си от умора клепачи. „Не си доспива, затрупан е с работа“ — помисли си Бостон. — Честно казано, имаме нужда от свестен парторг — каза след известна пауза.

— Ами тоя?

Директорът бегло го погледна в очите.

— Какъв смисъл да обсъждаме това с теб? Щом като райкомът го е изпратил, няма какво да се прави.

— Райкомът. Ето на, така си и мислех — изтърва се Бостон. — По някой път ми се струва, че той все се преструва, че има причина да се държи така. Иначе защо постоянно ще плаши хората, че съм искал уж да провалям социализма? А това не е вярно. Защото каквото съм искал, го искам само заради работата. Нито ще продам, нито ще подаря на някого тая земя, била си е совхозна, совхозна и ще си остане. И въпреки всичко, докато съм жив и мога да работя, ще се водя по своя си ум.

— Но защо ми повтаряш едно и също, Боске? Не може да стане това, което предлагаш.

— А защо да не може?

— Защото не може.

— Мигар това е отговор?

— Какво друго мога да ти отговоря?

— Разбирам те, Ибраим Чотбаевич. Ти веднъж вече пострада, уж за по-хубаво си го искал, а те взеха, че те наказаха и от райкома те преместиха в совхоза.

— Точно така, и не искам вече да ме наказват, парен каша духа.

— Ето на, виждаш ли, всеки мисли първо за себе си. То аз нямам нищо против, нали хората мислят за себе си, ама да мислят умно. Трябва да се наказва не оня, дето е направил нещо ново, а оня, дето е могъл да го направи, а не го е направил. А при нас всичко излиза обратно.

— Лесно ти е да разсъждаваш така — усмихна се директорът.

— Всички разсъждават така. А на мен ми омръзна да живея като на гости. От госта каква работа ще видиш? Сам знаеш. Е, ще поработи в началото ден-два, па сетне ще му омръзне... И при нас какво излиза: блъскаш, блъскаш, а Кочкорбаев гледа само как да ти убие ищаха — гост си ти, не си стопанин.

— Виж какво, Боске, дай да се уговорим така: прави каквото намериш за добре, но не чакай подкрепа от мен...

С това и се разделиха.

След три дни на разсъмване двамата с Ерназар възседнаха конете и потеглиха за Кичибел. Всички още спяха. Бостон яздеше светлокафяв скопец, по онова време неговият Донкулюк беше още млад и буен двугодишен жребец, а в планините е най-добре да се иде с по-кротък кон, на превала няма къде да се галопира. Ерназар също яздеше добър кон. По това време на годината конете им бяха вече добре загладени и се движеха бързо. Бостон и Ерназар бяха взели дисаги с овес, в случай че се наложи да нощуват сред ледовете. Носеха и овчи кожуси, пак така за всеки случай.

Понякога дори самото пътуване ти доставя удоволствие. Най-вече когато спътникът ти е приятен и разговорът тече спокойно и непринудено. А този ден, за разлика от обикновено, времето се случи съвсем ясно — отпред се извисяваха планините, хребет зад хребет, един от друг все по-чукарести и заснежени, а отзад в низината, додето погледът стига, се простираше голямото езеро. И все ти се иска да се обърнеш и да зарееш поглед в застиналата като засенчено огледало синева на Исък-Кул.

— Ех, да можехме да вземем в дисагите и по мъничко от синевата на Исък-Кул — пошегува се Ерназар.

— А коня със синева ли ще го храниш? — основателно запита Бостон.

И двамата се разсмяха. Рядко им се случваше да се освободят от всекидневните си тежки чобански грижи и макар че бяха тръгнали да разузнаят по какъв начин ще прекарат стадата през превала и тепърва предстоеше още по-трудна уморителна работа, в този час и двамата се чувствуваха добре и пътеводната звезда на предците засега бе снизходителна към тях. Ерназар беше в чудесно настроение — все пак

идеята му започваше да се осъществява. Още отпреди войната, цели четирийсет години никой не бе минавал отвъд превала, а двамата с Бостон дръзнаха да го сторят.

Впрочем Ерназар беше умен и сериозен мъж с доста представителна външност. Военната си служба бе отслужил в следвоенните кавалерийски части, преди да ги закрият. Яздеше великолепно, макар че бяха минали толкова години оттогава. Гулюмкан със смях разказваше, че веднъж едва не го склонили да стане артист. Дошъл някакъв кинорежисьор и взел да го придумва да се снима в неговия филм. „Ако твоят Ерназар, казал, живееше в Америка, щеше да играе само в каубойски филми.“ А Гулюмкан му отвърнала: „Знам ги аз ваште филми, един пастир го взели тъй да се снима и човекът направо се затрил — отвлякла го някаква артистка. А аз не си пускам моя Ерназар.“ Голям смях паднал тогава!

Бостон си беше наумил, когато се върнат наесен от Кичибел, да помогне на Ерназар да получи самостоятелна бригада. Нека работи човекът, отдавна е време да му доверят чобанство, не е хубаво да го държат толкоз дълго като обикновен овчар, ако той, Бостон, беше директор на совхоза или парторг, щеше да знае какви хора, кога и на каква работа да праща, ама, както казва народът, „бири кем дуние“ — в света все има нещо да не е наред.

В планините вече не срещаха трактори и ездачи, все по-рядко минаваха покрай зимовища и кошари, променяше се и околната природа: тук тя беше някак по-сурова, чужда и студена. Надвечер, още преди залез-слънце, стигнаха по камениста теснина до подножието на превала Ала-Монгю. Можеше, преди да се стъмни, да минат още път, но прецениха, че когато карат добитъка, дори да тръгнат в ранни зори, преди да са угаснали звездите, за цял ден няма да успеят да изминат по-голямо разстояние в планините, така че сигурно ще се наложи да пренощуват именно тук, в подножието на превала. А нощта преди щурмуването на превала се нарича при скотовъдците шъкама. Тук мястото за шъкама се оказа много удобно — от ледниците се стичаше рекичка, недалече беше изворът ѝ, можеше да се намери и завет при склона, където да не ги брули вятърът откъм ледниците. Чобаните добре знаеха, че опасният пронизващ вятър откъм ледниците винаги започва в полунощ и се задържа до изгрев-слънце. А всъщност целта

на шъкамата е да се опази добитъкът от ледения вятър през нощта и на заранта с пресни сили да щурмуват превала.

Слязоха и разседлаха уморените коне, след което започнаха да се готвят за нощуване. Харесаха си място под неголяма скала, набраха малко дърва за огрев — Ерназар си направи труда да слезе доста надолу по теснината, където растяха дребни високопланински дръвчета. После вечеряха край огъня с провизиите, които бяха взели от къщи, дори си направиха чай в едно чугунено чайниче и доволни, легнаха да почиват след дългия път.

Бързо се стъмни и стана доста студено, сякаш изведнъж бе настъпило зима. От лятото до зимата бяха прескочили само за един-единствен ден. Задуха смразяващ леден вятър — всъщност ледниците бяха съвсем наблизко, дето се вика, на един хвърлей място. Бостон беше чел в някакъв вестник, че тези ледове са от милиони години и че благодарение на тях в долините има живот — ледовете постепенно се топят и дават начало на реки, които носят водите си в горещите низини и поля, ето колко мъдро е устроено всичко в природата.

— Ерназар — обади се Бостон, унасящ се в дрямка, — какъв студ удари, а? Усещаш ли как пронизва? Добре, че взехме кожусите.

— Кожусите са си кожуси, ама едно време хората са се спасявали и с молитва — отговори Ерназар, — и точно така са я наричали — превална молитва. Помниш ли я?

— Не, не я помня.

— А аз си я спомням от дядо ми.

— Хайде кажи я.

— Запомнил съм я обаче оттук-оттам.

— Все пак по-добре, отколкото нищо — хайде, кажи я.

— Добре, но ти повтаряй след мене. Чу ли, Бостон, повтаряй: „О, Владико на студеното небе, синеоки Тенгри, не прави ужасен път за ни през ледения превал. Поискаш ли нашият добитък да загине във виелица, вземи в замяна врана от небето. Поискаш ли децата ни да се вкочанят от студ, вземи в замяна кукувица. А ние ще затегнем подпръгата на конете, ще вържем по-здраво товара върху воловете и ще обърнем към тебе очи, но ти не заставай, Тенгри, на нашия път, пусни ни да минем превала и да отидем на зелените морави и бистрите студени ручей, а в замяна вземи тези наши думил...“ Струва ми се, че дотук беше така, по-нататък не я помня...

— Жалко...

— За какво съжеляваш? Сега тия молитви на никого не трябва, сега учат децата в училище, че всичко това е изостаналост и невежество. Ние, хората, вече летим в космоса.

— Но какво общо има с това космосът? Мигар като летим в космоса, трябва да си забравим прежни те заклинания? Пък и тия, дето летят, се броят на пръсти, а колцина от нас остават на земята и живеят от земята? Нашите бащи и деди са живели от земята, какво ще търсим ние в космоса? Нека си летят — тяхната работа си е една, нашата — друга.

— Лесно е да се каже, Боске, ама такива като нашия парторг Кочкорбаев ругаят на всяко събрание всичко старо — не си правите сватбите както се полага, защо, вика, не се целувате на сватбата, защо булката и свекърът не танцуват прегърнати? Пък и децата си не кръщавате с каквито трябва имена — има, вика, списък на новите имена, утвърден отгоре, всички едновременно трябва да се променят. Или вземе, че се заяде — не погребвате както е редно и покойника не оплаквате както трябва. Как да плачат хората и това им нарежда: няма, вика, постарому да плачете, плачете поновому.

— Да, Ерназар, знам. Виж, като ида в Москва, а май че наесен ще ме пращат на изложбата, тогаз, виж, честна дума, бих отишъл в ЦК да попитам: имаме ли нужда от такива като Кочкорбаев, или това си е само наша грижа? Дори нищо да не му кажеш, при най-малкото те лови за гушата, ти, вика, си против партията. Само той единствен, виждаш ли, е цялата партия. И никой не смее да му възрази. Дотам сме я докарали. Дори директорът гледа да не влиза в препирни с него. А бе зарежи, не ти е работа! Лошото е там, че такива като Кочкорбаев ги има навсякъде. Е, хайде да спим, Ерназар. Утре ни чака най-тежкия ден...

И така, онази нощ, след като си поприказваха за най-различни неща, двамата чобани заспаха в теснината под големия леден превал Ала-Монгю. В призрачните тъмни висини над планините вече сияеха звездите, всички до една се бяха изсипали на небосвода и Бостон се чудеше, че са толкова едри и тежки, всяка колкото юмука му, и блестят ли, блестят, а студеният вятър свирепо свиреше между скалите... Вечно не може да си намери място богът на ветровете Шамала... Вечно е недоволен и вечно таи нещо в себе си...

Също такъв поривист вятър свиреше през пролуките на прозореца и в глухата нощ, когато при тягостния вой на вълците Бостон отново си спомни всичко преживяно. И отново изплуваше миналото в паметта му, и душата му се стегна от болката, причинена от жалки, нищожни хора, за които дори нещастieto на другите е повод за подигравка и клевети. О, колко силни са те в това свое гнусно, древно дело! Когато си искат, ще накарат да страда, когато си искат, ще накарат да се върти и мята в леглото от безсъние — от царя до овчаря. И така се измъчваше Бостон от тези отчаяни мисли, че понякога воят на вълците, които дойдоха и тази нощ, му се струваше като вопъл на изтерзаната му душа. Сякаш тя бродеше в мрака отвъд кошарите, и обезумяла от мъка, плачеше и виеше заедно с вълчицата Акбара. И той вече нямаше сили да понася воя на вълчицата, искаше му се по някакъв начин да я накара да спре. „Виж ти колко е упорита! Какво да я правя? Какво иска от мене? — дразнеше се Бостон. — С нищо не мога да ти помогна, Акбара. Опитях, но всичките ми усилия бяха напразни, повярвай ми. И престани да виеш! Не са тук твоите вълчета, няма ги, колкото и да обикаляш, не ще ги намериш, те са вече продадени и пропити. И никога няма да ги видиш! Млъкни най-сетне! Докога ще ни тормозиш? Иди си, Акбара, иди си! Забрави ги. Разбирам, тежко ти е, но върви си, махни се и да не дава господ да те среща, защото ще ти тегля куршума, нещастнице, нищо няма да ме спре, ще те застрелям, защото от тебе живот няма, не ме принуждавай да го сторя, и бездруго страдам, тебе мога да убия, но какво да правя с онези, които се гаврят с моето нещастие, хайде, поне ти си иди, махни се и никога вече да не чувам твоя вой! И още едного бих убил, кълна се в майка си, не би ми трепнала ръката. Имаме с тебе, Акбара, един общ враг — на тебе ти открадна рожбите, а мене тази пияна твар ме хули с мръсния си език. И когато си мисля за него или си спомня как тогава, чупейки нокти, пълзах в оная ледена пропаст, как виках Ерназар и плачех сам-самичък в жестоките планини, не ми се иска да живея. И не бих живял нито ден повече, бих зарязал всичко, ако не беше този малчуган. Ей го тука, сгушен до мене, спи, свит на кравайче, майка му го донесе да е по-близо до нас. Е, и тя като всяка жена се страхува от вълчия вой, а той спи дълбоко, защото е чисто и невинно дете, защото

ми е даден заради моите мъки, заради онова, което трябваше да изстрадам, в него е моята кръв и плът, той е последната ми издънка. Но нали аз не съм искал такава съдба, тя дойде, както идва денят, както настъпва нощта, вярно казват хората, че никой не може да избяга от съдбата си, а оня мерзавец, Базарбай, разнася такива гнусни клюки за мен, че ми се иска да го смачкам като червей, защото с него няма управия. И кой му уйдисва на акъла — нашият парторг. Сякаш си няма друга работа, вярва на всяка клевета, която оня пияница издрънка и за да озлочести сина ми... Ох, как разбирам твоята мъка, Акбара!“ Така си мислеше Бостон през тази безсънна нощ, но въпреки своето съчувствие към Акбара не би могъл да си представи колко голяма бе скръбта ѝ. А тя страдаше дълбоко, макар да беше неразумно същество и да не ѝ бе съдено да изрази скръбта си с думи. И не можеше да се избави от тази мъка, която късаше сърцето ѝ. Нима можеше да избяга от собственото си сърце? Нима не тичаше като безумна из планините и ливадите заедно с Ташчайнар, който навсякъде и винаги неотстъпно я следваше, не обикаляше ли тя с надеждата да се изтощи и да издъхне от умора? Нима не се опитваше да намали, да заглуши изгарящата болка, като яростно и отчаяно нападаше заедно с Ташчайнар всичко живо на пътя им? Нима не се връщаше в своята бърлога под скалата, за да се убеди за сетен път, че е празна, за сетен път да убие надеждата в себе си и да не сънува вече своите вълчета?...

О, колко мъчително е това! Онази вечер, докато скиташе безцелно из околностите, Акбара изведнъж свърна към Башатската теснина и хукна все по-бързо и по-бързо, сякаш имаше някаква неотложна работа. Ташчайнар я следваше неотлъчно, без да изоставя нито крачка назад. Акбара препускаше и препускаше като безумна по камъни и преспи, през гори и ливади... И по познатата пътечка през трънаците се пхна в бърлогата и за кой ли път вече се увери, че тя е празна, и отново зави, заскимтя жално, като тършуваше от ъгъл в ъгъл и душеше всяко нещо, върху което би могла да се запази миризмата на нейните сукалчета: „Къде са те, какво е станало с тях? Къде сте вие, милички мои пухкави вълчета-кутрета? А щяхте да пораснете с мощни гърди и яки зъби и щяхте да тръгнете с мен, а аз щях да бъда сигурна и горда, нозете ми нямаше да знаят умора.“

Акбара сновеше наоколо, тичаше покрай ручея, където все още се носеше отвратителна миризма от гърлото на бутилката и се виждаха

тук-таме смръзнали и затъпкани в земята разпилени от птиците зърна овес.

После отново се пхна в бърлогата, легна и завря муцуна в краката си. Ташчайнар се сви до нея, като я сгряваше с гъстата си мека козина.

Беше вече нощ. И Акбара сънуваше, че вълчетата ѝ са тук, в бърлогата, трмаво се катерят върху нея, търсят бозките ѝ, напращели до болка. Ах, откога жадуваше да ги накърми, да им даде млякото си до последната капка... И как лакомо сучеха рожбите ѝ, примлясваха и се давеха от изобилното мляко, и каква сладостна нега се разливаше по цялото ѝ тяло, но, кой знае защо, млякото не намаляваше... И вълчицата майка се тревожеше: защо бозките все още я болят, а малките все не могат да се заситят? Но нищо, нали и четирите ѝ вълчета са тук, до нея — ето го най-пъргавото с бяло връхче на опашката, ето го и онова, което най-дълго суче и заспива на бозката ѝ, ето го и третото, свадливо и ревливо, и сред тях се е сгушила до нея мъничката синеока вълчица. Това е тя — бъдещата Акбара... А после ѝ се присъни, че отново тича в Моюнкумите, но сякаш без да се докосва до земята, лети през голямата савана, и с нея са четирите ѝ моюнкумски вълчета и те също не тичат, а летят, с тях е и нейният Ташчайнар, бащата, който препуска с огромни плавни скокове. Слънцето ярко блести в небето, прохладен въздух струи, тече като самия живот...

И в този миг Акбара се събуди и дълго лежа, без да се помръдне, смазана от жестоката действителност. После предпазливо се надигна, толкова предпазливо, че дори Ташчайнар не я усети, и с меки, безшумни стъпки излезе от бърлогата. Първото, което видя насреща си, беше луната над снежния склон. В тихата безоблачна нощ тя изглеждаше толкова наблизо и така ясно се очертаваше на звездното небе, че сякаш можеше да се скочи върху нея. Вълчицата унило се запъти към ромолящия ручей, поброди със сведена глава по брега, после приседна, като прибра опашка, и се загледа в кръглата луна. И тогава за първи път видя на луната съвсем отчетливо и ясно вълчата богиня Бюри-Ана. Нейният силует върху светлата повърхност — разтворена паст и отметната назад опашка — много приличаше на самата Акбара. Богинята Бюри-Ана седеше на луната като жива. На Акбара се стори, че лунната вълчица я вижда и чува. И високо

вдигнала муцуна, Акбара започна да ѝ изплаква мъката си: „Погледни ме, вълча богиньо Бюри-Ана, това съм аз, Акбара, нещастна и самотна сред студените снежни планини. О, колко ми е тежко! Чуваш ли ме как плача? Чуваш ли ме как вия и ридая, всичко в мене се разкъсва от болка, бозките ми са набъбнали от мляко, а си нямам кого да накърмя с него. О, кажи къде са моите вълчета, какво е станало с моите чеда? Слез при мене, Бюри-Ана, ела да седнем една до друга, ела заедно да поридаем. Слез долу, вълча богиньо, и аз ще те заведа в степта, по моите родни места, откъдето бяхме прокудени. Слез тука, сред тези скалисти планини, ала и тука вече не остана място за нас, няма къде да се приютим... А ако не искаш да слезеш, ти, Бюри-Ана, вземи ме тогава при себе си, прибери злощастната вълчица, сиротата майка Акбара. И ще живея с тебе на луната, ще живея и ще плача за Земята. О, Бюри-Анааа, чуваш ли ме? Чуй, Бюри-Ана, чуй, чуй моя плач!“

Така плачеше и виеше срещу луната Акбара в онази нощ сред студените снежни планини...

На заранта, след нощта — шъкама на превала, пръв стана Ерназар и като се загръщаше зиморничаво с кожуха, отиде да нагледа спяните коне.

— Студено ли е? — предпазливо подаде глава изпод своя кожух Бостон, когато той се върна.

— Тук си е така — отвърна Ерназар. — Сега е студено, ама щом изгрее слънцето, веднага ще се позатопли. — И полегна върху плъстения чул.

Още не се беше напълно развиделило.

— Как са там конете?

— Всичко е наред.

— Знаеш ли, мисля си, че няма да е зле другия път, когато тръгнем с добитъка, да опънем за през нощта една палатка, все пак ще ни бъде по-топло.

— Ами да — съгласи се Ерназар. — Лесно ще я опънем. Само да разузнаем пътя, останалото вече от нас зависи.

Още щом се показаха първите слънчеви лъчи, студът наистина отстъпи, въздухът бързо започна да се нагрява и двамата мъже решиха да потеглят.

Преди да се качи на коня, Бостон още веднъж обгърна с поглед скалистите склонове наоколо. В подножието на стръмните и диви чукари човек изглеждаше нищожно малък и безпомощен. А те двамата отправяха предизвикателство към тези планини. „Превалът няма да ни уплаши — помисли си Бостон, — сега става дума за живота. А когато става дума за живота, нищо не може да уплаши човека, той навсякъде намира път — и в морето, и под земята, и в небето. Ще успеем и ние.“

Първо откриха старата пътека по изместените настрани камъни и мислено проследиха накъде води. Превалът минаваше през заснежената седловина между два върха. Тръгнаха нататък. Очевидно зад тази седловина започваше спускането по другия склон на хребета Ала-Монгю и сигурно там се намиреше пасището Кичибел, където, както разправяха старите хора, имало брезова гора и течала буйна планинска река. Често пъти природата крие най-красивите си и уютни кътчета из далечни и недостъпни места. Но когато въпросът е за насъщния хляб, човекът трябва да постига своето — нали трябва да продължи живота си на Земята...

Пътеката ставаше все по-стръмна. По едно време нагазиха в сняг и конете започнаха да се движат по-трудно. Колкото по-нагоре се изкачваха, толкова по-дълбок ставаше снегът. Слънцето бе вече изгряло, вятърът утихна и в настъпилата тишина високо се чуваше ускореното дишане на конете.

— Е, какво ще кажеш? — обърна се Бостон към Ерназар, като се оглеждаше наоколо. — Ако снегът дойде на овцете по-високо от коремите им, бая ще се озорим. Ти как смяташ?

— А бе, че ще е тежко, тежко ще е, Боске, само дано да не е за дълго. Ако се наложи, ще им направим пъртина, ще поотъпчем снега.

— Аз също помислих за това. Значи ще трябва и лопати. Запомни, Ерназар, другия път да вземем лопати.

Когато снегът стигна до над коленете на конете, чобаните слязоха и ги поведоха за юздите. Тук и въздухът започна да не достига, трябваше да дишат с отворена уста. А тъй като снежната белота заслепяваше очите, наложи се да сложат тъмни очила. Свалиха и кожусите и ги метнаха на седлата. Конете дишаха тежко, бяха запотени, хълбоците им потръпваха от умора. За щастие до критичната седловина оставаше, общо взето, не много път...

Слънцето вече се бе издигнало високо над вечната грамада от застинали снежни планини. Нищо не предвещаваеше промяна във времето, освен може би няколкото облачета, които се виждаха насреща им. През тях или по-точно по тях можеха да минат като по памук. Дори не им се вярваше, че сега в низините на Приисъккулието е горещо и по плажовете край езерото се пекат летовници.

Оставаха им още около петстотин метра и сега вече двамата мъже започнаха да си мислят, че няма да е лошо пътят им на отвъдната страна на превала да продължи все така благополучно...

Най-сетне стигнаха върха на превала и тежко задъхани, вир-вода от пот, спряха да отпочинат. Конете също бяха капнали от умора. Щастливи и доволни, Бостон и Ерназар погледнаха надолу към изминатия път.

— Край, Боске — каза усмихнат Ерназар. Очите му сияеха от радост. — Ще можем да минем оттук и със стадата. Разбира се, ако времето е хубаво.

— Там е работата я. Ако времето е тихо.

— Сега ние с тебе вървахме два часа и половина — погледна часовника си Ерназар. — И май не можем да се оплачем, а?

— Ас овцете ще вървим три часа, ако не и повече — забеляза Бостон. — По-важното е, че превалът може да се мине. Но давай да продължим. Струва ми се, че ей от онова място започва спускането надолу, а може и да се открие гледка към Кичибел. Сега там трябва да е позеленяло от трева...

И те продължиха пътя си. Наоколо се стелеха девствени снегове, тук-таме гладки и равни, тук-таме високи блестящи преспи, надиплени от ветровете. Но вече се чувствуваше, че някъде отпред това снежно море ще свърши и те ще навлязат в съвсем друг свят. Искаше им се час по-скоро да видят Кичибел — целта на тежкото им пътешествие. Те върваха вече през седловината между двата върха, сякаш между гърбиците на камила, и заветната цел им се струваше съвсем близка. Хванал коня за юздите, Бостон вървеше отпред, като прокараваше пъртина през снега. Изведнъж нещо в краката му потрепера и той чу вик зад гърба си.

Бостон рязко се обърна и се вцепени: Ерназар го нямаше, и той, и конят му бяха изчезнали. На мястото, където трябваше да бъде, се бяха вдигнали облаци сняг.

— Ерназар! — страшно изкрещя Бостон и сам се стресна от вика си, високо отекнал сред мъртвата тишина.

Бостон се втурна към мястото, където се кълбяха облаците сняг, и само по някакво чудо успя да се спре и тутакси отскочи назад — пред него зееше черна пропаст, от която вееше ледена влага.

Бостон легна по корем и запълзя напред, изтръпнал от ужас при мисълта за онова, в което не му се искаше да повярва. Ужасът го вцепеняваше, сковаваше движенията му, но той продължаваше да пълзи, като си помагаше с лакти и бършеше полепващия сняг от лицето си. Разбра, че под снега, по който пълзеше, има лед и си спомни разказите за скритите ледникови пукнатини, където понякога са хлътвали по цели табуни. Спомни си и клетвата: „Джаракага кет“ — дано бездънна пропаст те погълне. Но защо такова проклятие сполетя Ерназар, а и самия него?

Сигурно затова, че е ненаситен, вечно търси нещо, все е недоволен... Ех, ако знаеше, че може да се случи нещастие...

Бостон стигна до ръба на пукнатината — пред очите му се откри начупен черен пролом, чиито грапави ледени стени се губеха надолу в мрака. Бостон потръпна от ужас.

— Ерназар — прошепна той, изведнъж гърлото му бе пресъхнало, след което диво закрещя с пресекващ глас: — Ерназар, къде си? Ерназар! Ерназар! Ерназар!

И когато млъкна, стори му се, че някъде отдолу се чуват стон и едва доловими думи: „Не се приближавай.“ И Бостон отново закрещя:

— Ерназар! Братко! Ей сега! Сегичка! Потърпи малко! Ей сега ще те измъкна!

Той скочи на крака с риск да хлътне в пукнатината и като затъваше в снега, изтича до коня и трескаво започна да му сваля такъмите. Въжето и брадвата, които бяха взели за всеки случай, бяха вързани за седлото на Ерназар и бяха паднали заедно с него в пропастта. Бостон измъкна ножа си, отрязва и поизтъни краищата на кожените ремъци — подопащния, нагръдния, стрemenата, подпръгите, юздите — и ги върза един за друг. Междувременно се поряза — ръцете му трепереха от напрежение, но без да обръща внимание на рукналата кръв, хукна обратно към пукнатината и отново запълзя към ръба, като се задушаваше сякаш от агония, сякаш се страхуваше, че всеки миг ще умре и няма да успее да спаси Ерназар.

— Ерназар! — викна той. — Пускам ти въже! Чуваш ли — въже! Чу ли, Ерназар!? Братко мой! Обади се!

Той пусна единия край на навързаните ремъци в пропастта, като нави другия на юмрука си. Но никой не се хвана, никой не се обади на неговия зов. Пък и той не знаеше докъде е стигнало въжето и колко дълбока е пропастта.

— Обади се, Ерназар! Кажи нещо! Една думичка, Ерназар! Братко мой! — продължаваше да вика Бостон, но от пропастта долиташе само зловещото ехо от собствения му глас. — Къде си, Ерназар! — крещеше Бостон. — Чуваш ли ме, Ерназар! Какво да правя? — и без да има вече сили да се владее, Бостон зариде и започна високо да нарежда, да се оплаква с несвързани думи ту на покойните си родители, ту на своите братя и сестри, ту на децата си, а най-горещо на жена си Арзгул. Не, не се побираше в съзнанието му случилото се нещастие... Той беше безутешен в мъката си, която нямаше да го напусне цял живот... Загина Ерназар, загина!... И тогава Бостон изкрещя: „Мигар ти не чу нашите заклинания?! Какво направи, как можа?“ Дори той самият не знаеше към кого се обръщаше с тези думи.

Изправи се, олюлявайки се, на крака, разбра, че вече се свечерява и времето на превала започва да се променя. Беше се заоблачило, пълзеше на парцали приземна мъгла. Но какво да прави? Къде да иде? Конят, оставен на пътеката, си беше тръгнал. Бостон го видя по склона надолу, но не можеше да го настигне. Пък и как щеше да го язди, след като му беше свалил такъмите. От яд ритна ненужното му вече седло. Подпухнал, почернял, гологлав (одеве калпакът му бе паднал в пукнатината), Бостон се оглеждаше наоколо и не знаеше какво да прави сам-самичък сред скалите и вечния мраз на превала Ала-Монгю. Леденият вятър му навяваше още по-голяма мъка и отчаяние. Накъде да тръгне, какво да прави? Колко сполучливо започна всичко и как можаха да попаднат на тази страшна пукнатина? Бостон огледа следите си и разбра, че беше минал съвсем близо до пукнатината — само на метър и половина от ръба, а Ерназар, за нещастие, се беше отклонил малко по-надясно и бе хлътнал заедно с коня в ледената бездна.

Практически вече с нищо не можеше да помогне на своя приятел. Но и не можеше да се примири. Мина му през ум — ами ако Ерназар е още жив, ако само е загубил съзнание, тогава трябва веднага

да бъде измъкнат от пропастта, докато не е замръзнал окончателно. И може би ще успеят да го спасят. Бостон захвърли кожата си и хукна към къщи, колкото и трудно да се тичаше в снега. Трябваше да намери начин час по-скоро да съобщи в совхоза за случилото се нещастие. Сигурно ще изпратят хора с въжета и фенери, мислеше си Бостон, тогава той самият ще се спусне в пукнатината, ще намери Ерназар и ще го спаси.

На няколко пъти Бостон пада, като с ужас си мислеше: „Дано само не счупя крак!“, след което хукваше отново.

Той все се надяваше да настигне коня, макар че беше вече дори без юзда. А времето продължаваше да се разваля. Наоколо се носеха вихрушки от снежен прах, но Бостон не се безпокоеше от това — знаеше, че долу няма да вали сняг, дори ако на превала се извие буря. Единствената му тревога беше Ерназар. Дали ще дочака своите спасители, ако при падането е останал жив. „По-скоро, по-скоро“ — пулсираше в мозъка му. Безпокоеше се, че мракът се сгъстява, а на тъмно не може да се тича бързо.

Бостон така и не успя да настигне коня. Усетил се на свобода, жълточервеникавият скопец бе препуснал към родните места.

По добре познатите хълмове на предпланините Бостон тръгна направо, за да съкрати пътя. Измъчваше го не толкова ходенето по безкрайните дерета и ливади, колкото неотлъчната тягостна мисъл за случилото се. В главата му се въртяха най-различни планове за спасението на Ерназар. Ту се укоряваше, че не бе останал при него на превала, макар че можеше и той самият да бъде затрупан от снежната виелица. Ту си представяше как в непрогледния мрак на ледената пропаст стене умиращият му другар, а горе в планините вилнее страшната буря. А когато си помисляше как ще съобщи тази ужасна вест на семейството му — на децата и на жена му Гулюмкан, имаше чувството, че ще се побърка.

И все пак след толкова мъки и несгоди в едно поне му потръгна. Същия ден един от околиците чобани женеше сина си. Гостите се бяха застояли на сватбата и последните от тях си бяха тръгнали с камион едва след полунощ. Светлата лунна нощ, полъхващият прохладен ветрец и смътно проблясващото далече в низината огледало на Исък-Кул поддържаха доброто настроение на сватбарите и те пееха песен след песен.

Щом ги чу, Бостон изтича на пътя и отчаяно замахна с ръце. Към два часа пристигнаха в совхоз „Берик“. Камионът спря пред дома на директора. Бостон влезе в двора. Пресрещна го с лай някакво куче, което се мъчеше да го захване за ботуша, но Бостон, без да му обръща внимание, похлопа на прозореца.

— Кой е? — чу се разтревожен глас.

— Аз, Бостон Уркунчиев.

— Какво има, Боске?

— Случи се нещастие.

На следващия ден около пладне спасителната група вървеше вече към превала Ала-Монгю. Бяха шестима души заедно с Бостон, движеха се във верига. Докъдето имаше възможност, бяха стигнали с всъдеход и сега се изкачваха нагоре, нарамили инструменти и въжета. Вървяха мълчаливо, с отмерена Стъпка, за да пестят силите си. На превала трябваше да долети и хеликоптер от града, който щеше да им спусне за помощ трима опитни алпинисти.

На Бостон му мина през ум, че предишния ден по това време те двамата с Ерназар бяха вървели по същата пътека, без да знаят какво ги чака...

Той разбираше, че дори да бе останал жив при падането, Ерназар едва ли би издържал цяло денонощие в ледената пропаст. И все пак му се искаше да вярва в подобно чудо.

След бурята, бушувала през миналата нощ, на превала беше слънчево и тихо. Снегът заслепяваше до болка очите. За съжаление виелицата бе затрупала вчерашните следи и сега Бостон не можеше да определи къде беше пукнатината. Но както обикновено се случва в живота, няма зло без добро — някой от спасителите се натъкна в снега на захвърления от Бостон кожух, а на няколко крачки от него намериха и седлото, след което доста бързо се ориентираха и успяха да определят мястото на пукнатината, затрупано от виелицата през нощта. По същото време пристигнаха и алпинистите. Те се спуснаха в пукнатината, дълбока според техните думи почти колкото височината на шестетажна сграда...

Когато се върнаха горе, алпинистите съобщиха, че е невъзможно да извадят Ерназар. Замръзналото му тяло, както и трупът на коня се

били сраснали с ледената маса. Алпинистите обясниха, че от резките удари ледът може да се размести, да се предизвика срутване и тогава самите спасители ще станат жертва, смазани под ледените блокове... И те предложиха на Бостон, тъй като нищо друго не можеше да се направи, да слезе в пукнатината и да се прости с Ерназар. Друг изход нямаше...

И по-късно, години наред, Бостон се измъчваше нощем от един и същи кошмар, завинаги запечатал се в съзнанието му. Сънуваше, че се спуска по въже в онази пропаст, като осветява ледените й стени с фенерче. Освен него е взел още едно за резерва. Изведнъж разбира, че резервното фенерче го няма и изтръпва от тревога и ужас. Исква му се да вика, но продължава бавно да се спуска все по-надолу и по-надолу в зловещото ледено подземие, докато накрая фенерчето осветява замръзналия в леда Ерназар: Ерназар (всъщност именно така беше) е паднал на колене, кожухът му се е запретнал до главата, лицето му цялото в кръв, устните са здраво стиснати, очите затворени. „Ерназар! — вика го Бостон. — Чуваш ли ме, аз съм Дойдох да ти оставя резервното фенерче — тук е толкова страшно и тъмно, но го загубих. Разбираш ли, Ерназар, загубих го. Но ще ти дам моето. На, вземи го. Вземи го, Ерназар, моля ти се!“ Но Ерназар не взема фенерчето и изобщо не му отговаря. Бостон плаче, тресе се от ридания и се събужда, облян в сълзи.

И цял ден след това не е на себе си — в такива дни Бостон е мрачен и неприветлив. На никого досега не бе разказвал за този си сън и най-малко му се искаше да узнае за него Гулюмкан, дори след като му стана жена. А и пред никого от семейството на Ерназар не бе споменал, че беше слизал в пропастта, за да се прости с него.

Когато се върна вкъщи от превала, всички от бригадата вече знаеха за трагедията. И за Бостон нямаше по-голяма мъка от това да гледа как страда и риде от скръб Гулюмкан. В такива моменти предпочиташе да бе загинал той вместо Ерназар или хиляди пъти да слиза пак в онази пропаст и пак да изпитва същия ужас. Гулюмкан тежко изживяваше гибелта на мъжа си. Страхуваха се, че ще се побърка. Едва я удържаха да не хукне да го търси: „Не вярвам, че е загинал, не вярвам! Пуснете ме! Ще го намеря! Ще ида при него!“

И една нощ тя наистина избяга. Капнал от умора, Бостон се канеше да си легне, от няколко дни все не сколасваше да се наспи като

хората — трябваше да приема гостите, дошли да изкажат съболезнованията си. Идваха хора от цялата околност, мнозина по старинен обичай започваха още отдалече да плачат и да нареждат: „Скъпи Ерназар, друже, братко мой, къде ще те видя?“ — и той им помагаше да слязат от конете, започваше да ги утешава... А този ден вечерта се случи малко по-свободна и Бостон, съблечен до кръста, се миеше на двора, като си поливаше с една кана. Арзъгул беше у Гулюмкан: тези дни почти през цялото време не се отлъчваше от своята съседка.

— Бостон, Бостон, къде си? — чу се неочаквано викът на Арзъгул.

— Какво има?

— Тичай по-скоро да догониш Гулюмкан! Избяга нанякъде. Момиченцата й плачат, а аз не можах да я спра.

Бостон навлече само потника и както си беше с пешкира на врата, бършейки се в движение, хукна да настигне обезумялата от мъка Гулюмкан.

Не можа да я настигне скоро.

Тя беше избързала напред и потичваше по полегатото дере по посока на планините.

— Гулюмкан, спри, къде отиваш? — повика я Бостон.

Тя продължи, без да се обръща. Бостон ускори крачки, като си помисли, че в това състояние Гулюмкан можеше да му хвърли в лицето обвинение, от което той най-много се страхуваше — да му каже, че той е погубил Ерназар. При тая мисъл пламна като попарен сякаш с вряла вода — та нали и той самият страдаше и се обвиняваше, не можеше да си намери място. А и какво можеше да й отговори на това?

Мигар щеше да се оправдава? А и какво значение имаха за нея оправданията? Как да й докаже, че има фатални обстоятелства, над които човекът няма власт? Но и тези думи не бяха утеха, в природата нямаше такива думи, които да накарат душата да се примири с подобно нещастие. Нямаше думи, с които да обясни на Гулюмкан защо още живее след всичко случило се на превала.

— Гулюмкан, къде си тръгнала? — Задъхан от тичане, Бостон се изравни с нея. — Спри, послушай ме, ела си у дома. Хайде да се връщаме...

Беше още аветло в този вечерен час, планините все още се открояваха в тихия здрач на бавно угасващия ден, и когато Гулюмкан се обърна, Бостон имаше чувството, че от нея, подобно на призрочно сияние, се излъчва скръб, чертите на лицето ѝ бяха разкривени, сякаш тя го гледаше изпод дебел слой вода. Сърцето му болезнено се сви при вида на нейното страдание и жалката ѝ външност — а до вчера беше хубава, жизнерадостна жена, болно му беше и заради това, че тя бе тичала като безумна, че копринената рокля, която я бяха накарали да облече, се бе измачкала и усукала на гърдите, че новите ѝ черни ичиги^[1] са вече траурни ботуши, а косата ѝ е разплетена в знак на траур.

— Къде отиваш, Гулюмкан? Къде? — попита Бостон и неволно я хвана за ръка.

— При него на превала — каза тя с някакъв чужд глас.

Вместо да ѝ каже: „Да не си луда? Как ще идеш там? По тая тънка рокля, веднага ще замръзнеш?“ — той започна да я моли:

— Не бива, недей сега. Скоро ще настъпи нощта, Гулюмкан. Ще идеш друг път. Аз ще ти покажа Мястото, но сега не бива. Ела си вкъщи. Децата плачат, Арзъгул се безпокои. Скоро ще настъпи нощта. Хайде да си тръгваме, моля ти се, Гулюмкан.

Гулюмкан мълчеше, прегърбена под тежестта на мъката си.

— Но как ще живея без него? — горестно прошепна тя, клатейки глава. — И той остана там съвсем сам, непогребан, неоплакан, без гроб?

Бостон не знаеше как да я утеши. Стоеше пред нея посърнал, виновен, с развлечения, провиснал на слабите му рамене потник, с пешкира на врата, с кирзови ботуши, с каквито чобаните ходят и зиме, и лете. Нещастен, виновен, разстроен. Той разбираше, че с нищо не може да помогне, да утеши тази жена в нейната загуба. И ако имаше някакъв начин да ѝ върне мъжа, като отиде на неговото място, дори за секунда не би се поколебал да го стори.

Те мълчаха, всеки потънал в своите мисли.

— Хайде, Гулюмкан. — Бостон я хвана за ръка. — Трябва да си идем вкъщи. Трябва да сме там, където хората идват да почетат Ерназар.

Гулюмкан сведе чело до рамото му и задавена от конвулсивни ридания, забъбри нещо неясно, сякаш изплакваше мъката си пред своя

роден баща. Бостон я хвана под ръка и двамата тръгнаха към къщи, обливайки се в сълзи в общата си скръб. Тихо угасваше лятната вечер, наситена с тръпчивия аромат на цъфнали планински треви. Насреща им идваше Арзъгул, хванала за ръка Ерназаровите дъщерички. Щом я съгледа, Гулюмкан се втурна към нея и двете жени се прегърнаха сякаш след дълга раздяла и заплакаха още по-силно...

Шест месеца по-късно, когато Арзъгул вече лежеше в районната болница, а Гулюмкан отдавна се бе преместила в рибарското селище на Крайбрежието. Бостон си спомни онази вечер и очите му се замъглиха от преизпълнените душата му чувства.

Той седеше до леглото на жена си и с болезнено свито сърце гледаше измъченото ѝ безжизнено лице. Есенният ден беше топъл, другите болни от стаята бяха излезли на разходка. И тогава Арзъгул подхвана онзи паметен разговор.

— Искам да ти кажа нещо. — Изговаряйки бавно думите, Арзъгул вдигна очи към мъжа си. Бостон забеляза, че тя беше още по-прежълтяла и отслабнала през тази нощ.

— Слушам те, Арзъгул, кажи какво искаш да ми кажеш? — нежно попита Бостон.

— Видя ли се с доктора?

— Видях се. Той каза...

— Почакай. Не е важно какво е казал, сетне ще говорим за това. Разбери, Бостон, искам сериозно да поприказваме с тебе.

При тези думи сърцето му се сви. Той извади от джоба кърпа и избърса потта от челото си.

— Недей сега, нека по-добре, след като оздравееш. — Бостон се опитваше да отклони назряващия разговор, но от погледа на жена си разбра, че не бива да настоява.

— Всяко нещо с времето си — упорито продължи болната, като с усилие отваряше бледите си устни. — Тук всичко премислих — пък и какво друго можеш да правиш в болницата? Спомних си целия ни живот, Бостон, хубаво живях с тебе, доволна съм от съдбата си. От нищо не мога да се оплача, ей го, отгледахме децата, поставихме ги на крака, вече са самостоятелни. За тях ще говорим по-късно. Но за тебе ми е жал, Бостон. Най ми е жал за тебе. Не умееш да се нагаждаш, нямаш приказка с хората, на никого не црпиш басма. А не си млад вече. Кога умра, недей да страниш от хората. Думата ми е, че не бива

да оставаш самичък, Бостон. Мине ли ми годината, помисли как ще живееш по-нататък, не искам да оставаш сам. Децата си имат свой живот.

— Защо приказваш така — глухо промълви Бостон. — За това ли трябва да говорим сега?

— За това, Бостон, за това! За какво друго? Накрая винаги се говори за това. Защото след смъртта си човек вече няма как да го каже. Тъй че аз тука мислих и за тебе, и за себе си. Често идва при мене Гулюмкан. Сам знаеш, че не ми е чужда тя. Тъй се завъртя животът, че тя остана вдовица с малки деца. Почтена, сваятна жена. Моят съвет е да се ожениш за нея. Сетне вече ти ще си решава как да правиш. Всеки сам за себе си да решава. Когато няма да ме има, кажи й за този наш разговор... Може пък да стане тъй, както на мен ми се иска. И Ерназаровите дечица ще си имат баща...

Често посещаващите Исък-Кул се шегуват, че местните хора живеят край езерото, а не го виждат, вечно не намират време за него. Така и Бостон откога не беше идвал на брега, само сегиз-тогиз, и то отдалече, се бе любувал на исъккулската синева.

Но този път, след като излезе привечер от болницата, веднага се запъти към брега — искаше му се да остане сам, да поброди край синьото чудо сред планините. Бостон гледеше как вятърът гони по езерото бели пенести вълни, кипващи на равни редици, сякаш бразди от невидим плуг. Искеше му се да плаче, да изчезне в Исък-Кул — искаше му се и да умре, и да живее... Също като тези вълни — вълната кипва, изчезва и отново се заражда сама от себе си.

И все пак вълците съвсем го изтормозиха — така дълго и непоносимо виеха наоколо, че го принудиха да стане от леглото. Но преди това събудиха Кенджеш. Момченцето заплака, Бостон го придърпа в прегръдките си и започна нежно да го успокоява:

— Недей, Кенджеш, недей, миличък! Татко е тука при тебе. Защо плачеш, глупавичкото ми момченце? Ето я и мама — виждаш ли я? Искаш ли да потърсим котенцето? Да светне ли татко лампата? Не бой се, това са котенца, те така мяукат.

Гулюмкан се събуди и също взе да успокоява детето, но то не млъкваше. Запалиха лампата.

— Гулюм — каза Бостон на жена си от вратата: беше станал да запали лампата. — Все пак ще ида да сплаша тия зверове. Тъй не може да продължава.

— Кое време е сега?

Бостон погледна часовника.

— Три без дваисет.

— Ето на, виждаш ли — огорчено каза Гулюмкан. — А в шест трябва да ставаш. На какво прилича това? Тая проклета Акбара ще ни побърка. Отде ни дойде това чудо до главата?!

— Хайде успокой се. Нищо вече не може да се направи. Веднага се връщам. Поне ти не се бой. Брей, жива мъка, дявол да го вземе. Ще заключа отвън. Не се тревожи. Лягай да спиш.

И той мина под прозорците, като високо тропаше с кирзовите ботуши, обути в бързината на бос крак. Искаше най-сетне да види вълците и затова нарочно викаше кучетата, ругаеше ги с най-обидни думи. Готов беше на всичко — така му бяха дотегнали тези озлобени от мъката си вълци.

Всъщност той с нищо не можеше да им помогне. Оставаше му само надеждата, че ще успее някак да ги убие, още повече, че имаше хубаво оръжие — полуавтоматична пушка.

Все пак не можа да срещне вълците. И тогава, проклинайки всичко живо на света, се прибра вкъщи. Но не можеше и да заспи. Дълго лежа на тъмно, в главата му натрапчиво се въртяха тревожни, тягостни мисли.

Мислеше за най-различни неща. Но най-много за това, че от година на година става все по-трудно да се работи добросъвестно и хората вече нямат никакъв срам, особено младежта. Никой на никого не вярва. Всеки търси най-напред собствената си изгода. Преди войната, когато се строеше прочутият Чуйски канал, от всички краища на страната надойдоха хора да работят доброволно и безплатно. А сега никой не го вярва, било празни приказки, измишльотини. Никого дори насила не можеш накара да стане чобанин. И всички знаят, ама си дават вид, че е временно затруднение. А отвориш ли дума за това, ще те нарекат клеветник. Сиреч надъхан от враговете! И никой не иска сериозно да се замисли, че тъй не може да продължава. Единственото, което го успокояваше и радваше, беше, че Гулюмкан не се сърдеше, не роптаеше, че му се налага целогодишно да работи без почивни дни, без

отпуска. Зер стадото не можеш го остави, не можеш го изключи като машината. То си има нужда от денонощни грижи. И тъй излиза, че накъдето и да се обърнеш, навсякъде не стига работна ръка. И не защото няма хора, а защото хората не искат да работят. Но защо? Нали без труд не може да се живее. Та това е гибел. Или има може би друг начин за хората да живеят и да се трудят? Най-болният въпрос беше да се намерят за разплодните пунктове сакманшчици, които да се грижат за новородените агнета. И пак не търси младите за тая работа. Там има денонощни дежурства. Трябва да се полагат най-старателни грижи за приплода и затова никого не можеш насила да го закараш да работи. Днешната младеж не иска да гази кал и да живее в джендема. Пък и парите са малко. В града за осем часа работа във фабрика или на строеж се изкарва много повече. „А как сме блъскали ние цял живот там, където е имало нужда от работна ръка, без да търсим лесното и изгодното? А сега, когато дойде време младите да поемат работата, не виждаш никаква полза от тях. Няма ни срам, ни съвест“ — огорчено се оплакваха старите. Този конфликт, довел постепенно до неразбирателство и отчуждение между поколенията, отдавна вече вълнуваше и безпокоеше мнозина. И отново в паметта на Бостон изплува споменът за оня разговор. Не се сдържа тогава. И пак всичко бе на вятъра. Отново бе подчертал, че човек трябва да работи така, както за себе си. Друг начин няма. Ето защо всеки трябва да е лично заинтересован от това, което върши. Бостон вече неведнъж е казвал, че заплащането трябва да зависи от трудовите резултати, а най-важното — земята да бъде като собствена за чобанина, той, помощниците му и техните семейства да милеят за тази земя, инак нищо няма да излезе...

Както винаги парторгът Кочкорбаев се възпротиви на неговите предложения. Кочкорбаев, вестник-киши — човекът-вестник, както му викаха в совхоза, седеше вдясно от директорското бюро, в профил към Бостон. Смръщил вежди — изглежда, не беше в добро настроение, току поправяше за авторитет връзката си и мятеше недружелюбни погледи към Бостон. Директорът на совхоза Чотбаев лесно можеше да си представи какъв ход вземат мислите на Кочкорбаев. През дългогодишната им съвместна работа доста добре бе опознал неговата непреклонна, нетърпяща възражения, веднъж завинаги заучена логика на демагог: сиреч Бостон Уркунчиев, тоя кулак и контрареволуционер от нов тип, пак взе думата. Животът непрекъснато му нанася удари, а

той си знае своето. Трябва да му дигнем мерника и да го пратим нанякъде, както едно време...

На това работно съвещание присъствуваше и новият инструктор от райкома, скромна на вид млад мъж, когото хората в „Берик“ засега все още не познаваха. Той внимателно слушаше изказванията и непрекъснато си записваше нещо в бележника. Чотбаев предполагаше, че Кочкорбаев няма да пропусне случая да се докара пред новия инструктор от райкома. И не се излъга. Кочкорбаев поиска думата след Бостон уж за няколко кратки реплики. И започна да ги ниже едни, сякаш му бяха писани на хартия — той умееше да излага въпроса също като по вестниците и в това беше неговата сила.

— Докога вие, другарю Уркунчиев — обърна се той към Бостон както винаги официално на „вие“, — докога ще смущавате хората със своите съмнителни предложения? Видът на производствените отношения в социалистическия колектив е отдавна определен от историята. А вие искате чобанинът като господар да решава кого да взема на работа, кого не и на кого колко да плаща. А това какво значи? Това значи да се обявиш срещу историята, срещу нашите революционни завоевания, това е опит да се постави икономиката над политиката. Вие изхождате само от тесните интереси на своето стадо. А за нас това е въпрос на въпросите. За това стадо отговаря районът, областта, страната! Докъде искате да ни доведете, другарю Уркунчиев — до извращение на социалистическите принципи за стопанисване?

Бостон кипна и скочи от мястото си.

— Никого никъде не викам. Уморих се вече да говоря за това. Никого никъде не викам, аз съм овчар и не е моя работа да се бъркам в онова, което става в областта, в страната, па дори и по света. И без мене има много умници. Моята работа е стадото. Щом като парторгът не иска да знае какво мисля аз за стадото си, защо ме разкарвате тогава по съвещания и ме откъсват от работата? Празните приказки не са за мен. Може за някого да са важни, ама аз не съм силен по тях. И повече не ме викай на съвещания, другарю директор. Не бива да ме откъсваш от работата. Такива съвещания не са ми притрябвали!

— Как така бе, Боске? — Чотбаев безпомощно се размърда на мястото си. — Ти си първенец в труда, най-добрият чобанин в совхоза, опитен работник, ние искаме да знаем какво мислиш и затова те викаме.

— Ти ме учудваш, другарю директор. — Бостон не на шега се ядоса. — Ами че тъкмо ти знаеш какво ми струва това да съм първенец. Защо мълчиш тогава? Отворя ли уста да кажа нещо и Кочкорбаев веднага ми я запушва, заяжда се като някой прокурор, а ти седиш и си траеш, сякаш нищо не е станало, сякаш това не те засяга.

— Чакай, чакай — прекъсна го Чотбаев.

Очевидно директорът се обърка: бе изпаднал в много деликатно положение — този път нямаше да съумее да запази неутралитет в спора между Бостон и Кочкорбаев. Налагаше се в присъствието на инструктора да заеме определена позиция. А така не му се искаше да подкрепя Кочкорбаев, тоя човек-вестник, чиято демагогия можеше да задействува страшни сили: Кочкорбаев не беше единственото звено във веригата, която изхождаше от талмудистки принципи. И този път Кочкорбаев преднамерено изостри обсъждането, като незабавно обвини чобанина — ни повече, ни по-малко — в „посегателство срещу нашите революционни завоевания“. Ами че кой след това ще посмее да му възрази? Трябваше обаче, трябваше някак да се излезе от това положение.

— Чакай, чакай, Боске, по-спокойно — каза директорът и стана от мястото си. — Дайте да се разберем, другари — обърна се към събралите се Чотбаев, като трескаво обмисляше как да примири двете страни. Естествено, Бостон имаше право, но с Кочкорбаев шега не биваше. Как да постъпи? — За какво всъщност е въпросът? — разсъждаваше директорът. — Чобанинът, доколкото разбирам, иска да бъде стопанин на стада та и на земите, а не наемен работник, пък и той говори не само от свое име, а от името на своята бригада и на чобанските семейства, това също не може да не се вземе под внимание. Тук, струва ми се, има известно основание. Чобанската бригада е всъщност нашето най-малко икономическо ядро. Именно от нея трябва да се започне. Както разбирам, Уркунчиев иска да поеме всичко в свои ръце: и добитъка, и пасищата, и фуража, и помещенията — с една дума, всичко, необходимо за производството. Той иска да внедри бригадната сметка, та всеки да знае какво може да спечели, ако работи като за себе си, а не като за съседа си, от и до. Ето как разбирам предложението на Уркунчиев и си заслужава да помислим върху него, Джантай Ишанович — обърна се Чотбаев към парторга.

— А аз като парторг на совхоза, който ние с вас, другарю Чотбаев, ръководим, смятам, че не е редно който и да било, а най-малко ръководителят на стопанството, да поощрява частнособственическата психология в социалистическото производство — с победоносни нотки в гласа си го укори Кочкорбаев.

— Но разберете, това предложение е в интерес на работата — започна да се оправдава директорът. — Младежта не иска да работи в чобанските бригади...

— Значи агитационно-масовата работа у нас е на ниско равнище, трябва да се напомни на младежта за Павлик Морозов и неговия киргизки събрат Къчан Джакъпов.

— Това вече е по вашата част, другарю Кочкорбаев — обади се директорът. — Тук вече вие сте специалистът. Напомняйте, агитирайте. Никой не ви пречи.

— И где агитираме, не се безпокойте — предизвикателно подхвърли парторгът. — Набелязали сме цял комплекс от мероприятия. Но по-важното е навреме да се пресекат частнособственическите стремежи, колкото и добре да са замаскирани. Ние няма да позволим да се подкопават основите на социализма.

Слушайки този доста ожесточен спор, Бостон Уркунчиев се обезкуражи, неволен страх сви гърлото му. Та той всъщност беше казал само, че иска най-сетне да работи така, както смята за най-добре, а не по чужди наставления.

— За никого няма да има отстъпки и изключения — продължи Кочкорбаев. — Социалистическите форми на производство са задължителни за всички. И като казвам това, имам предвид най-вече другаря Уркунчиев. Той непрекъснато се стреми да постигне някакви специални условия за себе си.

— Не само за себе си — прекъсна го Бостон. — Такива условия са нужни на всички, тогава и работата ни ще върви добре.

— Съмнявам се! Впрочем какъв е този маниер непрекъснато да поставяте условия? Направете това, направете онова. Достатъчно е и това, че вие, другарю Уркунчиев, в търсене на собствено пасище за стадото си погубихте човек на превала Ала-Монгю или може би и това няма да ви спре?

— Продължавай, продължавай — ядно махна с ръка Бостон. Стана му непоносимо болно и обидно, че за гибелта на Ерназар се

говори ей тъй, бегло, между другото.

— Какво значи продължавай, продължавай? Не е ли вярно? — хапливо попита Кочкорбаев.

— Да, не е вярно.

— Как да не е вярно, след като трупът на Ерназар и до ден-дневен лежи сред ледовете на превала. И може би още хиляди години ще остане там.

Бостон премълча: много неприятно му беше, че на съвещанието се отвори дума за това. Но Кочкорбаев ле се успокояваше.

— Защо мълчите, другарю Уркунчиев? — продължи да се заяжда той. — Не отидохте ли да си търсите ново пасбище?

— Да, отидох да си търся — рязко отговори Бостон. — Но не само за себе си. А за всички, включително и за тебе, Кочкорбаев. Защото аз те храня и поя, а не ти мене. И сега ти храниш в кладенеца, от който пиеш вода!

— Какво значи това? — възмути се Кочкорбаев и лицето му се наля с кръв. — Аз дължа всичко само на партията!

— А откъде взема партията, с какво те храни? — озъби се Бостон. — От небето ли й пада?

— Но това е безобразие, що за безотговорни думи! — кипна Кочкорбаев и нервно взе да намества вратовръзката си.

Скandalът беше неизбежен. И Кочкорбаев, и Бостон стояха прави — единият до бюрото, другият до стената — като осъдени на смърт, сякаш още малко и някой от двамата щеше да се строполи на пода. Младият инструктор от райкома поразведри напрегнатата атмосфера.

— По-спокойно, другари — неочаквано се обади той от ъгъла, където седеше и си записваше в бележника. — Аз мисля, че по принцип чобанинът Уркунчиев е прав. Труженикът, както обичаме да казваме, творецът на материалните блага има право да си каже думата. Но защо трябваше да се стига до тези разпратени?

— Ама вие не знаете, другарю Мамбетов — припряно подхвана Кочкорбаев. — Претенциите на Уркунчиев нямат край. Например неотдавна един чобанин, казва се Нойгутов, да, именно Базарбай Нойгутов, откри в планините вълча бърлога. И взел цялото котило, тъй да се каже, експроприирал го, тоест взел и четирите вълчета, за да ликвидира глутницата до корен. С други думи, постъпил, както е

трябвало да постъпи. И какво мислите? Бостон Уркунчиев започнал буквално да го преследва. Отначало искал да го подкупи, но когато номерът не минал, защото Нойгутов е човек с принципи, Уркунчиев взел да го заплашва, взел да настоява Нойгутов да върне вълчетата на мястото, за да продължели тия хищници и по-нататък да се размножават. А това какво значи? Как да се разбира? Може би освен всичко друго, вие, другарю Уркунчиев, искате да си развъждате и свои собствени вълци? Частна собственост, тъй да се каже. Може би совхозът е длъжен да ви осигури и вълци? Първо собствена земя, собствени Овце, а после и собствени вълци! Така ли? Или как другояче да ви разбираме — нека вълците да се размножават, да разкъсват нашите стада, да живеят за сметка на народната собственост?

През това време Бостон бе успял вече да се овладее и каза доста спокойно:

— Това за вълците е вярно, само дето едно е лошото — вълците не разбират, че посягат на народната собственост.

Присъстващите неволно се разсмяха, а Бостон, възползувал се от паузата, продължи:

— И тук не му беше мястото да говорим за вълците. Но щом като вече стана приказка, нека и аз да си река думата. Всяка работа трябва да се върши с разбиране, затова сме се родили разумни същества. А на някои от нас разумът не им достига, но затова пък самохвалство, колкото щеш. Например случаят с вълчетата. Както вече се каза, Базарбай ги взел, или чисто и просто ги задигнал от бърлогата, а що шум се вдигна около тая работа, изкараха го едва ли не герой. Да, ама тоя герой не помисли, че първо трябваше да проследи старите вълци — родителите, да ги застреля, и сетне да решава какво ще прави с техните кутрета. А той побърза да продаде вълчетата и да изпие парите. Защо помолих Базарбай да ми даде или да ми продаде вълчетата — да подмамя с тях в засада вълка и вълчицата, за да не остават на свобода тия зверове, освирепели след съсипването на бърлогата им. Трябва да знаете, че озлобеният вълк струва колкото десет вълци, взети заедно. Той няма да миряса, докато не си отмъсти. И всички чобани знаят как вилнее по цялата околност тая двойка вълци, Акбара и Ташчайнар — такива са им имената, след като им откраднаха малките. И с нищо не можеш да ги озаптиш, те и човек нападат — от тях всичко се очаква. Някои лоши хора са, както ги

наричат, провокатори — чел съм го това по вестниците и в книгите. Та значи Базарбай е вълчи провокатор, той насъска вълците да вилнеят. Казах му го и пак ще му го кажа право в очите: той постъпи като страхлив провокатор. И на тебе, другарю парторг, ще ти кажа право в очите: не мога да те разбера що за човек си. От толкова години вече си в нашия совхоз, а до ден-днешен знаеш само едно — вестници да четеш и да заплашваш овчарите като мене, че сме били уж против революцията и против съветската власт, а от стопанство и хабер си нямаш, иначе щеше ли да ме обвиняваш, че съм искал да размножавам вълци. По дяволите тия вълци, това твое обвинение може само да разсмее хората. Но другото ти обвинение, другарю Кочкорбаев, не мога да оставя без отговор. Да, Ерназар загина на превала. Но защо отидохме с него на превала? Дали от хубав живот? Какво търсехме там? Ти запита ли се, другарю парторг, какво ни накара да тръгнем, помисли ли, че ако нямахме страшна нужда от пасища, нямаше тъй да рискуваме? А с всеки изминал ден тая нужда става все по-страшна. Ей го, и директорът е тук, нека каже, когато започна своето директорство, какви треви, какви пасища, какви земи имаше! А сега? Прахоляк и суша е наоколо, за всяка тревичка ще се изпотрепем и всичко е само защото се пускат десет пъти повече овце, отколкото биха могли да изхранят тия площи, и овчите копита ги погубват. И затуй тръгнахме с Ерназар за Кичибел. Искахме го за добро, ама на, сполетя ни нещастие. Зле завърши походът ни. А сетне аз се отказах и спрях да говоря за тия работи, нещастieto ме накара да млъкна, не ми беше до това. Ако всичко бе минало добре, оная година щях да замина за изложбата в Москва, щях да ида при нашите най-главни ръководители и да им разкажа за тебе, Кочкорбаев. Ти се перчиш наляво и надясно, че все за партията мислиш, ама не се знае дали на партията са нужни такива хора като тебе, дето хем сами нищо не правят, хем и връзват ръцете на другите.

— Е, прекалихте вече! — не издържа Кочкорбаев. — Това е клевета! И знайте, Уркунчиев, че за тези свои думи ще отговаряте по партийна линия.

— Ами че аз самият искам да говоря за всичко това на партийно събрание. И ако наистина не правя каквото трябва и не мисля както трябва, посочете ми вратата. Значи мястото ми не е в партията и няма защо да ме щадите. Но и ти, Кочкорбаев, ще трябва да се позамислиш.

— Няма за какво да се замислям, другарю Уркунчиев. Съвестта ми е чиста, аз винаги съм бил предан на партията.

Бостон си пое дъх, сякаш бе тичал по нагорнище, и се обърна към инструктора от райкома.

— А тебе, другарю инструктор, много те моля да докладваш в райкома. Нека се разберат с нас на партийното събрание. Повече не мога тъй да живея.

Скоро Бостон Уркунчиев се увери, че спречкването с Кочкорбаев ще му докара и други неприятности. Тоя ден беше ходил по работа в Крайбрежие. В Приисъккулието започваха да цъфтят дърветата. Бяха последните дни на пролетта, а Бостон все не намираше време да напръска ябълките в своята градина и в бившата къща на Ерназар. Сега Бостон и Гулюмкан имаха две къщи с градини и двете се нуждаеха от грижи, а чобанският им живот минаваше в планините и почти никога не стигаше време за другата работа. Отлагаш, отлагаш от днес за утре и докато се усетиш, изтървал си момента. Но така или иначе, дърветата трябваше да се напръска, иначе паразитите, както се размножават с поразителна бързина, щяха да погубят цялата реколта. Този път обаче Гулюмкан не се сдържа и здравата се скара на Бостон: защо се тутка, какво му струва, щом като е толкова зает, да иде поотрано и да се уговори с някой от съседите да свърши тая работа срещу заплащане.

— И каква помощ виждам от тебе? — раздразнено подхвърли Гулюмкан. — И деня, и нощя те няма вкъщи — я при стадото се запилееш, я по събрания търчиш. Като не можеш толкоз да туриш в ред градината, постой поне един ден с Кенджеш — на това дете вечно трябва да му ходиш по петите, — а аз ще сляза до Крайбрежие и вместо тебе ще свърша всичко, както се полага на един добър стопанин.

Права беше Гулюмкан — в нищо не можеше да ѝ възрази, трябваше мълчаливо да я изслуша.

На заранта Бостон потегли към Крайбрежие, за да се погрижи за градината. Яздеше на Донкулюк. Както казват старите хора, напролет и тревата, и конят набират сили. Пък и Донкулюк беше в най-хубавата си възраст: кръвта му кипеше и от излишък на сили все го теглеше да

препусне. Но Бостон нямаше настроение за това, и му стягаше юздите — искаше му се да поразмисли по пътя за някои неща. През нощта спаваше лошо. Дълго се въртя в леглото, не можеше да си намери място, че парторгът го обвини за гибелта на Ерназар. Вечерта след събранието разказа накратко на жена си как беше минало, но за обвинението премълча. Не му се искаше излишно да припомня на Гулюмкан за бившия ѝ мъж, макар че бяха минали няколко години от неговата гибел, иначе нямаше да избягнат тягостния разговор, от който и той, и тя щяха да се разстроят, та нали непогребаният Ерназар бе останал завинаги сред ледовете в онази ужасна, черна като нощ пропаст на превала Ала-Монгю. Така че най-добре беше да премълчи за това обвинение. И тъкмо беше позадрямал, когато пак се появи вълците. И пак на хълма до голямата кошара Акбара тягостно зави, оплаквайки своите вълчета. А Ташчайнар ѝ пригласяше с гърлен басов вой. И ако по-рано, когато ги чуеше, Бостон се преизпълваше с жалост към тях заради сполетялото ги нещастие, сега изпадна в ярост, искаше му се да убие тези упорити зверове, та най-сетне да не чува техния вой, с който сякаш му отправяха проклетие, а каква вина имаше той пред тях? И взе решение на всяка цена да ги убие, дори у него възникна план как да стори това. Още повече, че същия ден, когато беше на съвещание, Акбара и Ташчайнар бяха разкъсали три овци от неговото стадо. По-късно овчарят му каза, че колкото и да крещял и да размахвал гегата, вълците ни най-малко не се уплашили, а прегризали гърлата на три овци, след което най-спокойно си отишли. Бостон побесня. Ако все така продължава, помисли си той, нищо друго не ни остава, освен най-позорно да бягаме от тия вълци. А тази нощ Акбара и Ташчайнар не знаеха, че със своя нестихващ вой подписват смъртната си присъда. Бостон вече твърдо знаеше какво трябва да направи и бе готов незабавно да пристъпи към изпълнението на своя замисъл, но на следващия ден се наложи да замине за Крайбрежие. Бе решил най-напред да сложи в ред градината, за да не му натяква жената, а сетне вече да се разправя с вълците.

Ето за какво си мислеше Бостон по пътя...

С напръскването и пролетното окопаване на ябълките той се справи за един ден. Успя да намери в селото един похвален момък,

конто срещу-заплащане се зае да свърши бързо тази работа. Бостон му обеща едно агне от своите черни каракулски овци.

Преди да си тръгне, Бостон реши да купи нова играчка за Кенджеш. Искаше му се да зарадва своя любим син, който след месец и нещо навършваше две годинки. Забавният палав малчуган радваше със своите лудории стареещия Бостон. Всяка нова дума на детето довеждаше бащата до възторг. Чрез него Бостон постигаше дълбокия съкровен смисъл на живота, който се съдържаше в привързаността към детето и неговата майка. Това беше последната и най-висша точка в отредената му съдба. И той вече за нищо друго не мечтаеше и нищо повече не желаше от живота, освен да обича жена си и сина си, защото това е най-висшето благо, което е дарено на хората. Бостон никога не говореше за това, но в себе си беше сигурен, че е така, вярваше, че и жена му споделя тези негови чувства.

Бостон слезе от коня пред магазин „Маданият“, влезе вътре и купи една навиваща се жабка, с изблещени очи, много смешна — как щеше да ѝ се зарадва малкият! Когато излезе навън и се канеше да яхне коня, изведнъж усети, че е гладен — от сутринта нищо не беше ял. Гостилницата бе през няколко сгради от магазина и той за свое нещастие реши да се отбие там. Влезе в полутъмно помещение, вмирисано на евтини ястия, каквито се предлагаха тук на пътуващите шофьори, и седна недалеч от входа. Изведнъж чу зад гърба си гласа на Базарбай. Не се обърна — и бездруго знаеше, че той гуляе тук с приятели. „Седнал да пие посред бял ден с тия безделници и пет пари не дава, ни срам, ни съвест има тоя човек“ — възмутено си помисли Бостон. Понечи да стане и да си отиде, за да му е мирна главата, но после си помисли: че отде-накъде ще си отива, без да се нахрани? Поръча си борш и кюфтета. Изведнъж гласовете зад гърба му враждебно притихнаха — изглежда, някой бе обадил на Базарбай за присъствието му. Скоро при него дойде един от Базарбаевите приятели — Кор Самат, Къоравия Самат, местен нехранимайко и сплетник, загубил още на младини едното си око при пиянско сбиване.

— Салам, Бостон, салам! — С многозначителна усмивка му подаде той ръка и Бостон бе принуден да я стисне. — Защо си се уединил тука бе, човек? — пристъпи той до масата. — А ние ей къде сме с Базарбай. Отдавна не се бяхме виждали, та рекохме да се почерпим, ела при нас. Базарбай те кани.

— Кажи му, че нямам време — отговори Бостон колкото се може по-сдържано. — Дояждам това и веднага тръгвам за планините.

— Е, ще успееш, няма къде да ти избягат планините.

— Не, благодаря. Бързам.

— Е, твоя работа, ама не си прав — подхвърли на тръгване Кор Самат.

След малко дойде и Базарбай, вече доста пийнал, а подире му тръгнаха и другите.

— Слушай бе, ти какво се правиш на толкоз важен? Каним те най-човешки, а ти? Да не се мислиш за по-горе от другите? — веднага се заяде Базарбай.

— Нали казах, нямам време — спокойно отговори Бостон и усърдно започна да сърба борша, който при други обстоятелства за нищо на света не би изял до края.

— Имам работа с тебе — каза Базарбай и нахално седна срещу него.

Другите не си тръгваха, чакаха да гледат какво ще става.

— Че каква работа можем да имаме с тебе? — отвърна Бостон.

— Ами например да си поговорим за ония вълчета, Бостон. — Базарбай се намръщи и поклати глава.

— Вече говорихме за тях, има ли смисъл пак да се връщаме на тази тема?

— Смятам, че има.

— А аз смятам, че няма. И не ми пречи. Остави ме да си доям борша, че трябва да тръгвам веднага.

— Закъде бързаш бе, куче? — Базарбай рязко стана и като се наведе напред, приближи до Бостон разкривеното си от злоба лице. — Закъде бързаш бе, мръсник? Още не сме се разбрали за вълците. Нали в кабинета на директора публично си ме нарекъл провокатор, казал си, че заради мене вълците се развилнели. Мислиш, че не знам какво значи провокатор, а? Значи тъй, аз съм фашист, а ти си единственият честен между нас.

Бостон също скочи от мястото си. Сега двамата стояха лице срещу лице.

— Не дрънкай глупости — отсече Бостон. — Фашист не съм те наричал — не се сетих, а е трябвало да те нарека. А туй, че ти си провокатор и злодей, е вярно. Аз и по-рано съм ти го казвал и сега пак

ще ти го кажа. Но я по-добре си гледай там масата и престани да ми досаждаш.

— Не си ти, който ще ми нарежда къде да бъда и какво да правя! — не на шега се ядоса Базарбай. — Не си ми началник. Плюл съм ти на сурата. Добре де, аз съм провокатор, ами ти какъв си бе? Да не мислиш, че хората не те знаят що за стока си? Какво си мислиш, погуби Ерназар и всичко ще остане скрито-покрито. Ами че ти, мръсно, още докато беше жив Ерназар, се сдуши с жена му, а твойта бабичка трябваше да умре. И реши да бутнеш Ерназар в пропастта на превала, та сетне да се вземете с оная кучка Гулюмкан. Я опитай да докажеш, че не е вярно. Защо в пропастта не падна ти, ами падна Ерназар. Нали сте вървели по един и същи път? Или смяташ хората за глупаци? Той загина, а ти остана жив. И за какви да ви мислим тебе и твойта кучка Гулюмкан? Ерназар замръзна сред ледовете на превала, остана без гроб, а ти мърсуваш с неговата безсрамница и живот си живееш! На туй отгоре си партиец. Тебе трябва с ритници да те изгонят от партията. И първенец се извъди, стахановец! Под съд трябва да те дадат!

Бостон едва се сдържа да не се нахвърли с юмруци срещу него и да му смаже гнусната муцуна. Явно и Базарбай го предизвикваше да се сбият, да се хванат гуша за гуша, да вдигнат скандал. Но направи усилие, стисна зъби и каза на задъхващия се от злоба Базарбай:

— Няма за какво да приказвам с тебе, думите ти нищо не значат за мен. Не желая да се приравнявам с тебе. Мисли и говори каквото искаш и както искаш. А сега се махай от пътя ми. Хей, момко — повика той сервитьора, — плащам. Пъхна в ръката му една петачка и мълчаливо си тръгна.

Базарбай го хвана за ръкава:

— Я чакай! Не бързай толкоз да се връщаш при своята кучка! Може пък, докато те няма, да се въргала с някой чобанин, и ти да им попречиш!

Бостон грабна от съседната маса празна бутилка от шампанско.

— Дръпни си ръката! — тихо процеди той, без да сваля очи от пребледнелия Базарбай. — Не ме карай да повтарям, махни си ръката! Чуваш ли? — каза той и замахна с тежката бутилка.

Именно така излезе Бостон на улицата — здраво стиснал бутилката в ръка. Усети се едва когато се качи на коня, захвърли

бутилката в канавката и препусна като луд. Отдавна не бе препускал с такава бясна скорост — този страшен галоп му помогна да се посъвземе и вече поуспокоен, Бостон изтръпна от ужас: за малко да стане убиец, слава богу, че се въздържа, иначе с един удар щеше да разцепи черепа на омразния Базарбай. Совхозниците, пътуващи в ремаркетото на един трактор, гледаха изумени след Бостон: какво става с тоя човек, солиден мъж, а препуска като вятърничав хлапак. Бостон дълго не можа да си поеме дъх — окончателно дойде на себе си едва когато пийна студена вода от един ручей. Обърса уста и възседна Донкулюк, но сега вече потегли по-спокойно. Яздеше бавно, доволен, че не бе извършил убийство.

По едно време пак се сети за случилото се и пак се ядоса и намръщи. И окончателно се разстрои, когато разбра, че беше забравил на прозореца в гостилницата играчката, купена за Кенджеш — смешната жабка с изблещените очи и голямата уста. Разбира се, не го беше яд за парите, не струваше кой знае колко, пък и винаги можеше да я купи от същия магазин, но, кой знае защо, всичко това му се стори лоша поличба. Не биваше, в никой случай не биваше да забравя тази играчка, предназначена за детето, а той я забрави...

Това негово суеверие го дразнеше, караше го по някакъв начин да се съпротивлява на нежелателния ход на събитията. А при мисълта как ще устрои засада на вълците и ще застреля тези проклети зверове, за да не остане и помен от тях, започваше да се задушава от злоба.

И що за идиотщина, мислеше си той, днешното спречкване с Базарбай, което едва не завърши с убийство, отново започна от спора за тия вълци...

Бостон реши да осъществи намерението си на следващия ден. През нощта обмисли всички подробности по операцията и може би за първи път, откакто бяха женени, не сподели замисленото с жена си. Не му се искаше да повежда разговор за вълците и вълчетата, станали причина за скандала с Базарбай, не му се искаше да говори за него, което би могло да напомни за гибелта на Ерназар. И затова вкъщи повечето време мълчеше, играеше си с детето, лаконично отговаряше на Гулюмкан. Знаеше, че мълчанието му ще я учуди и може би ще я засегне, но по друг начин не можеше да се държи. Знаеше, че рано или късно тя ще научи за спречкването му с Базарбай и за мръсната клевета по техни адрес. Сега обаче мълчеше — никак не му се искаше

да повтаря онова, което приказваше за тях това чудовище Базарбай, то беше толкова гнусно и отвратително.

И още си мислеше колко странно, тежко и сложно тръгна животът им с Гулюмкан. Колко тайно недоброжелателство или открита вражда срещаша у хората, откакто станаха мъж и жена, и какви ли не клюки се носеха за тях. И все пак Бостон не съжаляваше, че бе свързал съдбата си с вдовицата на Ерназар. Сега вече му беше трудно да си представи живота без нея, имаше нужда да чувства постоянно присъствието ѝ... Иначе всичко би било съвсем различно. Той можеше да продължи живота си само с нея, и макар че понякога беше недоволна от него, случва се да бъде и несправедлива, тя му беше предана, а това бе най-важното. По този въпрос никога не бяха говорили помежду си, но всичко се подразбираше от само себе си. И ако някой го попиташе какво е за него този малчуган, този засмян, ясноок, лъчезарен палавник с пухкави крачета, този изтърсак, Бостон нищо не би могъл да каже. Не би намерил подходящи думи. Чувството му бе по-силно от думите, защото в момченцето той виждаше себе си в един невинен, от бога даден детски образ...

Дълбоко в себе си Бостон осъзнаваше всичко това и през нощта, усещайки в леглото близостта на жена си и детето си, той се успокои, олекна му, злобата и ядът го напуснаха. Искаше му се да забрави случая в гостилницата. Дори си помисли, че ако тази нощ вълците не дойдат, може би ще отложи засадата или изобщо ще се откаже от намерението си. Копнееше за спокойствие.

Но сякаш за беля към полунощ вълците отново се появиха. И отново на хълмчето зад голямата кошара започна да стене, да вие Акбара, а Ташчайнар да ѝ приглася с гърления си басов вой. И отново се стресна и захленчи малкият Кеңджеш, а Гулюмкан замърмори в просъница, проклинайки тоя непоносим живот, в който нямаш мира от тия подлудели вълци. И Бостон отново се ядоса и озлоби, искаше му се тутакси да изскочи от къщи и да подгони вълците, да ги гони ако ще до края на света, отново си спомни хулите и оскърбленията на онзи подлец Базарбай и съжали, че не го тресна тогава с бутилката. Искаше се само да му я стовари по главата и край. И хич нямаше да съжалява,

напротив, би се радвал, че най-сетне е унищожил такава гнусна твар в човешки образ... А вълците продължаваха да вият...

Наложи се пак да вземе пушката и да отиде поне да ги сплаши. Вместо да гръмне веднъж-два пъти, Бостон изстреля един след друг пет пълнителя в нощния мрак, после се върна у дома, по не може вече да заспи и, който знае защо, реши да почисти пушката. Седнал в единия ъгъл на пруста, той съсредоточено се зае да чисти ловджийската винтовка „Барс“, сякаш му беше спешно необходима. Докато се занимаваше с нея, още веднъж премисли как да осъществи плана си по отношение на вълците и реши да действа незабавно, още на разсъмване.

А през това време, подплашени от стрелбата, Акбара и Ташчайнар се отдалечаваха към теснината, за да прекарат там остатъка от нощта. Те си нямаха бърлога и нощуваха където им падне. Акбара както винаги вървеше отпред. Обрасла с дълги, скубеци се вече сплътсени фъндъци козина, тя изглеждаше страшна в мрака. Очите ѝ горяха с фосфоресциращ блясък, езикът беше провесен, можеше да се помисли, че е бясна. Не, не стихваше скръбта ѝ по малките, не можеше да прежали тяхната загуба. Инстинктът глухо ѝ подсказваше, че вълчетата са в Бостоновата кошара, другаде не можеха да бъдат, защото там се беше скрил похитителят, когото бяха преследвали през оня злополучен ден. Нейният животински ум не можеше да проникне отвъд тази представа. Именно затова двата вълка свирепо и безогледно умъртвяваха добитъка в околността — и не толкова да утолят глада си, колкото от нестихващата, незадоволима потребност да заглушат, да удавят в кръв гложещото ги чувство на празнота и озлобление срещу всичко живо на света. А след като се наядяха с плячката си, тръгваха към мястото, където бяха загубили следата на вълчетата. Особено много страдаше Акбара — беше непримирима в скръбта си. Не минаваше ден, без да отиде на онова място, не минаваше ден, в който двамата с Ташчайнар да не бродят около зимовището на Бостон. Тъкмо на това разчиташе Бостон, решил на всяка цена да ги унищожи.

На следващата заран той нареди на помощниците си да не извеждат стадата на паша, а да ги държат затворени в двете кошари, да дадат на животните в изобилие зърнен фураж и да ги поят от поилките на двора. После избра от стадото двайсетина овци със сукалчетата им,

повечето близнаци, за да бляят по-силно и да вдигат по-голям шум, и подкара малкото стадо към едно безлюдно място.

Никого не взе със себе си. Тръгна сам, с дълга гега в ръката, метнал през рамо почистената и смазана през нощта пушка, заредена с цяла пачка патрони. Вървя доста време. Искаше да се отдалечи колкото се може повече от населените места.

Беше топъл, истински пролетен ден. Планините поглъщаха слънчевата топлина и я превръщаха в зеленееща по хълмовете и падините трева. Тук-таме в небесната синева безгрижно плуваха бели-пребели къдрави облачета. Пееха чучулиги, кряскаха сред скалите планински яребици — с една дума, благодат. Само извисилите се по целия хоризонт назъбени снежни хребети, където всеки миг можеше да се извие буря, както и задаващите се черни облаци, които можеха да затъмнят слънцето, подкарани бог знае откъде от дивия вятър, напомняха, че тази благодат не е вечна.

Засега обаче нищо не предвещаваше лошо време. Малкото стадо от овце майки с агнета отиваше натам, накъдето го подкарваше човекът. Агънцата палаво припкаха, час по час отиваха до посучат мляко от бозките на майките си. Бостон беше във все същото мрачно настроение. И колкото повече мислеше, толкова повече се ядосваше и на вълците, и на Базарбай — виновника за тази ужасна история. С Базарбай не желаше да има нищо общо, добре знаеше народната приказка — не го човъркай, да не размирише, но, виж, вълците трябваше да ликвидира, да ги застреля, да ги унищожи — друг изход не виждаше. Сметката му беше проста. Блеенето на овцете и агнетата непременно ще примами вълците, а той ще се скрие някъде в засада. И ако не се случи нещо непредвидено, ще може да ги застреля, когато нападнат. Но, както се казва, човек предполага, а господ разполага... Тъкмо така стана...

Почти до пладне вълците не се появиха. Бостон остави овцете в една закътана долина, която можеше да наблюдава, и залегна с пушката в единия край сред камъни и редки храсталаци. Беше добър стрелец, от дете ходеше на лов и вече доста иськкулски вълци беше убил. И затова не се съмняваше, че ще застреля вълците, стига само да успее да ги примами. Овцете и агнетата непрекъснато блееха, като се викаха помежду си. Времето минаваше, а хищниците все още не се появяваха, макар че обикновено нападаха през деня.

Слънцето взе да припича. Бостон лежеше върху фланелата си под един храст и при други обстоятелства навярно би подремнал, но сега не можеше да си го позволи. Пък и беше доста разстроен от мисълта, че го обвиняват за гибелта на Ерназар. Враговете му Кочкорбаев и Базарбай се бяха съюзили и всеки по свой начин го клеветеше, мъчеха се да го поставят натясно. И той не можеше да си обясни защо така е устроен животът: защо, за какво съвсем различни хора го мразят? А на всичкото отгоре му виснаха на главата и тия вълци, да го тормозят. Дори вкъщи не можеше да има спокойствие и кой знае какво щеше да стане, когато до ушите на жена му стигнат слуховете за свадата с Базарбай. Гостилницата беше пълна с хора, когато Базарбай ругаеше с най-обидни думи и него, и жена му, а мнозина от тях са негови недоброжелатели...

Вълците все още ги нямаше и Бостон започваше да губи търпение. Въпреки това той напрегнато се оглеждаше и ослушваше — беше нащрек, чакаше ги. Важното беше да ги забележи колкото се може по-рано, за да ги убие, преди да разкъсат някоя овца. Но да се улови моментът, в който вълците ще се появят, не беше толкова лесно. Овцете нямат нюх, пък и зрението им е слабо, с една дума, няма поглупави и по-тромави животни на света. Овцете са най-лесната плячка за вълците и само човекът би могъл да ги спаси, ето защо вълците са принудени да имат работа само с човека. Така беше и този път...

Безгрижните овце и този път не усетиха опасността. Спокойно си пасяха, като обръщаха внимание само на блеенето на агнетата и покорно им предоставяха бозките си. Нищо друго не ги тревожеше. Само Бостон забеляза опасността...

Внезапно двойката планински свраки, които улисано се суетяха недалеч от него, тревожно се разкрещяха и започнаха да прелитат от място на място. Бостон се ослуша, вдигна ударника, но не се показва от прикритието си, а напротив, още по-старателно залегна. Трябваше да действа със сигурност. Готов беше да пожертвува няколко овци, само и само да примами хищниците на открито място. Но, изглежда, вълците усетиха опасността — не бе изключено същите свраки да ги бяха предупредили за нея. Прелитайки от място на място, те бяха кацнали близо до Бостон, след което пак така високо и нахално се бяха разкрещели, макар че Бостон лежеше неподвижно в храсталака и сякаш с нищо не би трябвало да ги разтревожи. Така или иначе

вълците не се появиха веднага, оказа се, че те се бяха разделили. Акбара се промъкваше пълзешком между камъните в далечния край на долината, а Ташчайнар — точно откъм срещуположната страна (по-късно се разбра, че бе пълзял недалече от мястото, където се криеше Бостон).

Но всичко това стана ясно по-късно.

В очакване на вълците Бостон напрегнато се оглеждаше, без да може да се ориентира откъде биха могли да се появят. Наоколо беше тихо и спокойно. Овцете кротко пасяха, агнетата палаво припкаха около тях, свраките престанаха да цвърчат — чуваше се само как недалече ромоли ручей и сред храсталаците чуруликат птички. Уморен вече от силното напрежение, Бостон неочаквано забеляза как между камъните отсреща се мярна сива сянка и овцете рязко отскочиха настрана, след което неуверено примряха в уплашено очакване. Бостон разбра, че вълците ги бяха подплашили, за да разберат къде се крие човекът, обикновено в такива случаи всеки овчар започва да крещи и се втурва към овцете, но сега Бостон имаше друга цел и не се показва от прикритието си. Сред камъните отново се мярна сивата сянка и вълкът с два скока се озова пред изпадналите в паника овце. Това беше Акбара. Бостон вдигна пушката и се прицели, готов вече да натисне спусъка, но лек шум зад гърба му го накара да се обърне. И в следващата секунда, без да се цели, стреля от упор срещу връхлитащия го огромен звяр. Всичко стана за някаква част от секундата. Куршумът улучи Ташчайнар по време на скока, но той не падна веднага, а известно време продължи да лети по инерция към Бостон със злобно оголени зъби, свирепо святкащи очи и хищно протегнати напред едри лапи с дълги нокти, след което рухна мъртъв само на половин метър от него. Бостон тутакси обърна пушката, за да стреля в Акбара, но моментът беше изтърван, Акбара, изоставила повалената овца, изчезна зад камъните. Бостон се втурна след вълчицата с надежда да я уцели, но видя само как тя прескочи ручей. Стреля, но не я улучи...

Бостон си пое дъх и мрачно се огледа наоколо. Беше задъхан и блед от напрежение. Не беше постигнал главната си цел — да убие Акбара. Сега положението се усложняваше — вълчицата щеше да стане неуловима. Впрочем ако не се беше обърнал навреме към Ташчайнар, мина му през ум, и не го беше повалил с първия куршум, всичко можеше да завърши много по-лошо. Като обмисляше случилото

се, Бостон разбра, че приближавайки към стадото, вълците бяха усетили опасността и се бяха разделили, а Ташчайнар, забелязал, че човекът заплашва неговата вълчица, неподозираща засадата, без да се замисли, се бе хвърлил срещу него...

Бостон събра разпръснатите се в паника овце и се върна да огледа убития вълк. Ташчайнар бе паднал на една страна, оголил грамадните си зъби, очите му вече се изцъкляха. Бостон опипа главата му — едра почти колкото конска глава, как ли е носил този звяр такава тежест на себе си, а лапите — Бостон повдигна една и неволно се възхити: такава сила се усещаше в тези лапи. Колко път са извървели, колко плячка са повалили!

След известно колебание Бостон реши да не дере кожата на Ташчайнар. Ще я остави, не му трябва. Още повече, че вълчицата успя да избяга и той няма причини да тържествува.

Бостон постоя още известно време в размисъл, после нарами удушената от вълчицата овца и подкара стадото към къщи.

По-късно се върна с лопата и кирка и чак до вечерта копа трап, за да зарови трупа на Ташчайнар. Тази работа му Отне доста време, почвата беше камениста. Сегиз-тогиз Бостон спираше да си почине и предпазливо се оглеждаше наоколо дали случайно няма да съзре вълчицата. Бе оставил пушката наблизко, всеки миг да му е подръка...

Но Акбара дойде едва късно през нощта...

Легна върху прясната купчина пръст и остана така чак до разсъмване. А с първите слънчеви лъчи изчезна...

[1] Леки полуботушки от марокен без подметка, които се носят на бос крак. — Б. пр. ↑

VI

Бяха последните дни на пролетта, настъпваше лятото. Дойде време овцевъдите да подкарат стадата към летните пасища. Онези, които бяха зимували в предпланините, минаваха през дълбоките долини и теснини, за да може добитъкът да попасе млада планинска трева, и постепенно се насочваха нагоре към превалите. Онези, които бяха зимували в низините на кошарно хранене, извеждаха стадата по резервните пролетни пасища. Настъпи доста напрегнато време на усилен труд — прекарваха добитъка, превозваха покъщнината и което беше най-тежко — започна стригането на овцете; всичко това, общо взето, създаваше напрегната обстановка. Пък и всеки бързаше по-скоро да приключи с подготовката на лятното лагеруване, за да заеме най-хубавите пасища. С една дума, всички бяха затънали в работа до гуша... Всеки бе улисан в собствените си грижи...

В цялата околност само Акбара бродеше безцелно немила-недрага. Само тя оставаше извън кипежа на живота. Пък и би могло да се каже, че бяха я забравили. След загубата на Ташчайнар тя с нищо не напомняше за себе си, дори бе престанала да вие нощем край зимовището на Бостон.

В мрачно отчаяние бе изпаднала Акбара. Беше вяла, омърлушена, безучастна към всичко около себе си — хранеше се със случайно попаднали ѝ на пътя дребни животни и повечето време унило лежеше в някое усамотено закътано място. Дори масовото преселение на стадата, когато в планините се движат хиляди глави добитък и сред тази глъч и суетня спокойно би могла да отмъкне някое заплеснато агне, че дори овца, я оставяше съвсем равнодушна.

Сякаш светът бе престанал да съществува за Акбара. Животът ѝ бе вече в спомените. Сложила глава на предните си лапи, Акбара по цели дни лежеше, унесена в спомени за радостите и горестите и в Моюнкумската савана, и в Крайалдашките степи, и тук в Приисъккулските планини. Отново и отново се нижеха пред очите ѝ картини от миналия живот, преминал ден подир ден с Ташчайнар, и всеки път, без да има сили да понесе обзелата я мъка, Акбара ставаше,

мрачно бродеше из околността, после пак лягаше, облягаше стареещата си глава на лапите и отново се унасяше в спомени за своите чеда — спомняше си ту четирите вълчета, които наскоро ѝ бяха откраднати, ту онези, които загинаха в моюнкумската хайка, ту онези, които изгоряха в тръстиките край езерото; но най-често си спомняше за своя вълк, верния и могъщ Ташчайнар. Сегиз-тогиз си спомняше и за онзи странен човек, когото срещнаха сред дивия коноп — спомняше си как играеше той с нейните вълчета — голокож и беззащитен, а когато тя се спусна срещу него, готова да прегризе гърлото му, той прилекна от уплаха, прикрил с две ръце главата си, а после хукна да бяга... И как по-късно, вече в началото на зимата, го видя в Моюнкумската савана разпнат на саксаула. Спомняше си как се бе взирала в познатите черти, как той поотвори очи, тихо ѝ прошепна нещо и млъкна...

Сега миналото ѝ се струваше като някакъв сън, завинаги отлетял сън. Но все пак надеждата не умираше, мъждукаше в сърцето на Акбара — понякога ѝ се струваше, че все някой ден ще намери някъде последните си вълчета. И водена от това чувство, Акбара се промъкваше нощем до зимовището на Бостон, но вече не виеше мъчително и зловещо, а само се заслушваше отдалече: дали пък вятърът няма да донесе джавкането на порасналите ѝ вълчета или познатия сладостен мирис... Ех, ако бе възможно такова чудо! Как би се втурнала Акбара към своите ненагледни чеда — не би се уплашила нито от хората, нито от кучетата, би спасила, би отвела рожбите си от този плен и всички заедно биха се понесли като бързокрили птици далече оттук, по други краища, където биха заживели свободен и суров живот, както подobaва на всички вълци...

А през тези дни Бостон нямаше минутка свободно време — не му стигаха грижите около прехвърлянето на овците на летния лагер, ами трябваше да се занимава с най-различни глупави формални разправи. Както се беше заканил, Кочкорбаев писа оплакване срещу него до висшестоящите инстанции, откъдето пратиха комисия да разследва случая и да установи кой беше крив, кой прав, но всъщност и комисията не стигна до единодушие. Част от членовете ѝ смятаха, че чобанинът Бостон Уркунчиев трябва да бъде изключен от партията,

защото е оскърбил парторга, с което е нанесъл морална вреда на самата партия, останалите бяха на мнение, че това не бива да се прави, защото чобанинът Бостон Уркунчиев се е изказал по същество и критиката му е имала за цел да се повиши производителността на труда. Пред комисията бе извикан и Базарбай Нойгутов. Той даде писмени обяснения за вълчетата, които Бостон Уркунчиев настоявал да върне в бърлогата... С една дума, поведе се разследване по всички правила...

На последните две призовки Бостон не се отзова. Предаде, че му се налага да прехвърля добитъка горе в планините и да се премести там със семейството си за цяло лято, времето не чака, затова нека се оправят без него, а той ще бъде съгласен с всяко наказание, наложено от комисията. С това той доста зарадва Кочкорбаев, за когото държанието на Бостон беше само в негов плюс.

Но чобанинът нямаше друг изход. Прехвърлянето на стадата по летните пасища бе започнало и той за нищо на света не би си позволил да закъснее. През последните години караха добитъка рано заранта, след което превозваха разглобяемите жилища и цялата покъщнина дотам, докъдето можеше да се стигне с превозни средства, а по-нататък се придвижваха по най-примитивен начин — пренасяха багажа с товарни животни. Но и това доста облекчаваше и най-важното ускоряваше преместването до летните лагери. Така че Бостон първо откара добитъка на лятното пасище, където остави при стадото своите помощници, а през нощта се върна обратно, та на следващия ден да натовари на камиони покъщнината си и да замине със семейството си в планините до есента.

И този ден настъпи...

Но той бе предшествуван от нощта, когато Акбара се върна в старата си бърлога. За първи път след гибелта на Ташчайнар. Самотната вълчица избягваше да ходи там — знаеше, че бърлогата е празна, че никой не я чака. И въпреки това веднъж измъчената Акбара ненадейно изпита страстно желание да тръгне по познатия път, да мине през пролазите в храстите и да влезе в бърлогата, току-виж, там я чакат рожбите ѝ. Не успя да превъзмогне това изкушение, поддаде се на самоизмамата.

Акбара тичаше като обезумяла, без да пробира пътя, през вода, по камънаци, покрай нощни огньове, лумнали в летните лагери, покрай зли кучета, а след нея трещяха пушки...

Тъй тичаше тя, самотна и обезумяла, нагоре в планините, под застиналата високо в небето луна... И когато стигна пред бърлогата, така обрасла с бурени и трънаци, че трудно можеше да се познае, тя не посмя да влезе в своето осиротяло, забравено семейно убежище... Но нямаше и сили да си тръгне... И отново се обърна Акбара към вълчата богиня Бюри-Ана и дълго ви и скимтя, дълго се оплаква от своята злочеста участ и моли богинята да я прибере горе на луната, там, където няма хора...

Същата нощ Бостон се връщаше в зимовището, след като бе откарал добитъка в планините. Можеше, разбира се, да дочака заранта и тогава да потегли на път. Но в такъв случай би пристигнал едва привечер и би се наложило да изгуби цял ден, докато се натовари камионът и чак тогава да заміне за летния лагер, а той не можеше да си позволи да пропилее толкова време. При това в зимовището не бе останал почти никой, само Гулюмкан с малкия и още едно семейство, което чакаше реда си за заминаването, а мъже изобщо нямаше.

Ето защо Бостон така бързаше през онази нощ, добре, че Донкулюк както винаги вървеше бодро и уверено. Гривата и ушите на златистия донски жребец блестяха на лунната светлина, мускулите на яките му хълбоци леко играеха като малки вълнички при нощен вятър. Времето беше приятно — нито горещо, нито студено. Миришеше на цъфнали треви. Бостон носеше и пушка — всичко се случва нощем в планината. А у дома ще я окачи на мястото ѝ, заредена с пет патрона.

Бостон си правеше сметката да пристигне на разсъмване към пет часа и по всичко личеше, че така ще стане. Тази нощ той за сетен път се увери, че е безкрайно привързан към жена си и сила си: бяха разделени само един ден, а той вече се беше затыжил по тях и бързаше да се прибере у дома. По пътя често го спохождаше тревожната мисъл дали вълчицата Акбара няма пак да се появи и да подхване своя зловещ вой, та да уплаши Кенджеш и Гулюмкан. Бостон се успокояваше само с това, че след като бе убит вълкът, вълчицата престана да идва или поне не се чуваше да вие.

Ала напразна бе тревогата на Бостон.

Тази нощ Акбара се оплакваше на Бюри-Ана край старата си бърлога в Башатската теснина. А и дори да се намираше край зимовището на Бостон, тя никого нямаше да обезпокои — след гибелта на Ташчайнар Акбара само скръбно се вслушваше в долитащите от зимовището гласове...

И ето че настъпи онзи ден...

Заранта Бостон се събуди, когато слънцето бе вече високо. Пристигнал на разсъмване, той легна да поспи три-четири часа. Може би щеше да спи още, но малкият Кенджеш го събуди. Колкото и да се стара тази сутрин Гулюмкан да не пуска малчугана при баща му, за момент само го изтърва от погледа си, заета да приготвя багажа, и момченцето, бърборейки нещо, започна най-безцеремонно да щипе баща си по бузите. Бостон отвори очи, усмихна му се нежно и го привлече към себе си. Радваше се, че Кенджеш, който бе частица от неговата плът и кръв, расте здрав и пъргав, че за своите години е умно дете и че по външност и характер прилича на самия него, само влажните и блестящи като черни маслини очи е взел от майка си. Беше хубаво дете във всяко отношение и като го гледаше, Бостон се гордееше, че има такъв чудесен син.

— Какво, сине? Да ставам ли? Я ме дърпни за ръката! Дърпай, дърпай, ха така! Охо, ами че ти си бил много силен! Я сега ме гушни ей така!

През това време Гулюмкан беше успяла да свари любимия на мъжа си гъст калмишки чай с препечено брашно, мляко и сол и тъй като не само стадата, но дори и кучетата бяха далече в планините, Уркунчиеви можеха да си позволят поне веднъж в годината да пият чай на тишина и спокойствие. Малцина знаят колко рядко се случва такава почивка на чобаните и техните семейства. Добитъкът изисква непрекъснати грижи, цяла година, денонощно, а когато стадото е над хиляда глави, заедно с приплода, кажи-речи, хиляда и петстотин, чобанското семейство може само да мечтае за такава свободна и безгрижна сутрин. Двамата седяха и се наслаждаваха на това спокойствие, преди да започнат да стягат багажа — нали заминаваха за цяло лято. Камионът щеше да дойде по пладне, а дотогава цялата покъщнина трябваше да е прибрана.

— Ох, просто да не повярваш — току повтаряше Гулюмкан, — колко е приятно, каква благодат и тишина! На теб не знам, но на мен

хич не ми се тръгва. Хайде да не ходим никъде. Кенджеш, кажи на татко да си стои тука.

Момченцето си бърбореше нещо, седаше ту при баща си, ту при майка си, а Бостон добродушно се съгласяваше с жена си:

— Ами да. Защо да не прекараме тука лятото?

— Брей, че го каза — смееше се Гулюмкан, — ами нали само след ден-два тъй ще запрашиш към твоите стада, че дори с Донкулюк не можем те настигна?

— Вярно, дори с Донкулюк не можете ме стигна! — блажено се съгласяваше Бостон и поглаждаше четинестите си мустаци. Това беше признак, че е щастлив.

Така си пиеха те чая на софрата, възрастните седяха на пода, момченцето тичаше край тях. Гулюмкан искаше да го нахрани, но малчуганът от заранта се беше разлудувал, тичаше, дърпаше се, не можеш да го сложиш да яде. Вратата беше отворена — иначе ставаше — горещо — и Кенджеш час по час изскачаше и припкаше на двора, гледаше малките пухкави пиленца, които пъргаво сновяха около квачката. Това беше кокошката на съседа — нощния гледач Кудурмат. Той вече бе със стадото в летния лагер, а жена му Асългул щеше да пътува заедно с Уркунчиеви. Тя дори намина да каже, че е готова с багажа, остава само да сложи квачката с пиленцата в една кошница, но това ще стане вече, когато пристигне камионът. А дотогава смята да поизпере някои неща, че да могат да изсъхнат.

Така протичаше онази сутрин. Слънцето започваше вече да припича. Всеки беше зает с някаква работа. Бостон и жена му прибираха в бохчи кухненските съдове. Асългул переше — от време на време се чуваше как излива сапунената вода пред вратата. А малкият Кенджеш, предоставен сам на себе си, току припкаше навън-навътре и все гледаше да се навърта около пиленцата.

По едно време грижовната квачка поведе нанякъде челядта си да й търси зрънца. Малчуганът тръгна след пиленцата и неусетно всички се озоваха зад плевнята. Тук сред репоя и лапада беше спокойно, слънчево и тихо, пиленцата, писукайки, се ровеха из боклука, а Кенджеш им приказваше нещо, като се опитваше да погали някое от тях. Квачката не се опасяваше от него, но когато наблизко с безшумни стъпки се появи някакво голямо сиво куче, тя се разтревожи, недоволно закудкудяка и предпочете да отведе челядта си по-надалече.

А Кенджеш никак не се уплаши от голямото сиво куче с необикновено сини очи. То кротко го гледаше и дружелюбно помахваше с опашка. Това беше Акбара. Вълчицата от дълго време вече се навърташе около зимовището.

Тя се бе осмелила да дойде толкова наблизко до човешките жилища, защото от миналата нощ наоколо не се виждаха хора, не се чуваха гласове и кучешки лай. Водена от нестихващата си майчинска мъка и неугасваща надежда, Акбара предпазливо обиколи всички кошари, всички ясли и след като никъде не можа да открие своите откраднати вълчета, дойде да ги търси при човешките жилища. И ето че сега стоеше пред момченцето. Кой знае как, тя усети, че това е дете като всяко от нейните вълчета, но човешко дете и когато то посегна да погали това добро куче по главата, измъченото от скръб сърце на вълчицата затрептя от нежност и копнеж. Тя се приближи до момченцето и го близна по бузката. Кенджеш се зарадва на нейната милувка и засмяно я прегърна през врата. Тогава Акбара, премаляла от нежност, легна в краката му и взе да си играе с него — искаше ѝ се да го накърми с млякото си, но момченцето я възседна като конче. После стана и се затича, като взе да я вика след себе си. „Ела! Ела!“ — викаше ѝ то, като се заливаше от щастлив смях, но Акбара не се решаваше да го последва, знаеше, че по-нататък има хора и тъжно го гледаше със сините си очи. Тогава малчуганът се върна при нея и пак я погали по главата, а Акбара започна да го ближе, да излива върху него цялата натрупала се в нея нежност, вдъхвайки детския му мирис. Искеше ѝ се да не се разделя с това човешко дете, да живее с него в бърлогата под навеса на скалата. И внимателно, за да не го нарани, ухапа яката на дрешката му и с рязко движение го метна на гърба си — както обикновено вълците отвлечат агнетата от стадата.

Момченцето късо изписка като ранен заек. Съседката Асългул, тръгнала към сайванта да простира, притича на неговия писък и когато надникна иззад ъгъла и видя вълчицата, захвърли прането на земята и се втурна към вратата на Бостон.

— Тичайте, вълк! Отвлече детето! По-бързо, по-бързо!

Изтръпнал от тревога, Бостон грабна пушката от стената и изскочи на двора, след него хукна Гулюмкан.

— Натам, натам! Ей го Кенджеш! На гърба на вълка! — крещеше съседката, хванала се от ужас за главата.

Но Бостон вече бе съгледал вълчицата, която бързо ситнеше с пискащото дете на гърба ѝ.

— Стой, Акбара! Стой! Стой, ти казвам! — диво закрещя Бостон и хукна след вълчицата.

Акбара затича по-бързо, а Бостон се носеше след нея с пушка в ръка и крещеше с цяло гърло:

— Пусни го, Акбара! Пусни ми детето! Никой вече няма да закачи твой род! Остави сина ми, Акбара! Пусни го! Чуй ме, Акбара!

Той сякаш бе забравил, че думите абсолютно нищо не означават за вълчицата. Виковете само я бяха подплашили и тя хукна още по-бързо.

А Бостон, без да млъква нито за секунда, продължаваше да я гони:

— Акбара! Пусни сина ми, Акбара! — крещеше той подире ѝ.

А малко по-назад от него с отчаяни вопли и ридания тичаха Гулюмкан и Асългул.

— Стреляй! Стреляй по-бързо! — викаше Гулюмкан, забравила, че Бостон не можеше да стреля, докато вълчицата не пусне детето.

Крясъците и гонитбата само подлудиха Акбара, разпалиха нейния вълчи инстинкт и тя вече за нищо на света не искаше да изтърве плячката си. Като държеше с мъртва хватка детето на гърба си, вълчицата упорито тичаше напред, отдалечавайки се все по-нагоре в планините и дори куршумът, изсвирил над главата ѝ, не я накара да пусне детето. А разплаканият Кенджеш викаше ту майка си, ту баща си. Бостон отново стреля във въздуха, като не знаеше с какво друго да сплаши вълчицата. Акбара продължаваше да се отдалечава към скалните свлачища, където бе съвсем лесно да обърка следите си и да изчезне. Бостон се отчая: как да си спаси детето? Какво да направи? Защо ги сполетя това чудовищно нещастие? За какви грехове?

— Остави детето ми, Акбара! Моля те, пусни го! Не ни отнемай сина! — като уморен кон задъхано хриптеше той след похитителката.

За трети път стреля Бостон във въздуха, трети куршум изсвири над главата на вълчицата, но пак не я застави да захвърли плячката си. Тя приближаваше свлачищата. Оставаха още само два патрона. Ужасен, че още миг и вълчицата ще изчезне сред скалите, Бостон се реши да стреля в нея. Приклепна на коляно, за да се прицели: целеше се само в краката, само в краката, но бе задъхан и ръцете му трепереха. Въпреки

всичко опита да се овладее и като гледаше през подскачащия прорез на мушката как препуска вълчицата, сякаш плува по бурни вълни, прицели се и натисна спусъка. Не улучи. Вдигнал облаче прах, куршумът мина ниско покрай целта. Бостон презареди пушката с последния патрон и отново се прицели. Дори не чу собствени си изстрел, видя само как вълчицата подскочи и се строполи на една страна.

Метна пушката на рамо и като насън се втурна към падналата Акбара. Струваше му се, че тича толкова бавно и продължително, сякаш стъпва в някакво безвъздушно пространство...

И ето най-сетне, изстинал като от зимен мраз, той стигна вълчицата. И се преви одве, залюля се, изкривил лице в ням вик. Акбара още дишаше, а до нея момченцето лежеше мъртво, с простреляни гърди.

И светът, загубил всички звуци, онемя. Всичко наоколо изчезна, на мястото му остана да бушува само огнен мрак. Без да вярва на очите си, Бостон се наведе над безжизненото телце на сина си, облято в алена кръв, вдигна го бавно от земята, притисна го до гърдите си и отстъпвайки назад, кой знае защо, се загледа изумен в сините очи на издъхващата вълчица. После се обърна и онемял от скръб, тръгна към тичащите насреща му жени.

Имаше чувството, че жена му се уголемява пред очите му и ето вече към него приближава някаква гигантска жена с огромно разкривено лице и протегнати към него огромни разкривени ръце.

Той пристъпваше като сляп, притиснал до гърди сина си, когото бе убил със собствените си ръце. След него ридаше и нареждаше олюляващата се Гулюмкан, която разплаканата съседка водеше под ръка.

Убит от скръб, Бостон не чуваше риданията ѝ. Но изведнъж оглушително, като грохот на водопад, го връхлетяха звуците на реалния свят и осъзнал ужаса на случилото се, той вдигна очи към небето и диво изкрещя:

— Защо, за какво ме наказва?!

Вкъщи Бостон положи мъртвото дете в креватчето му, приготвено за предстоящото натоварване в камиона, и тогава Гулюмкан се свлече на колене и прегърнала безжизненото телце на

детето, зави така, както по-рано виеше Акбара... До нея на пода се свлече Асългул.

А Бостон взе пушката и излезе от къщи. Сложи в затвора пачка патрони, а друга пъхна в джоба си, сякаш се готвеше за предстоящо сражение. Оседла Донкулюк, метна се с един скок на гърба му и потегли на път, без да каже нещо на жена си или на съседката Асългул...

А когато се отдалечи на известно разстояние от къщи, препусна със златистия дончак по същия път, по който в края на зимата бе отишъл в Та майското зимовище.

Онзи, когото искаше да завари и когото непременно би намерил, ако ще и вдън земя, си беше вкъщи.

Този ден в зимовището на Базарбай Нойгутов също товареха покъщнината на камион, за да я изпратят в летния лагер. Заети с грижите си, хората не забелязаха как иззад кошарите се появи Бостон, как слезе от коня си, свали пушката от рамото си, презареди я и отново я метна през рамо, готова за стрелба.

Видяха го едва когато се приближи до камиона. Базарбай скочи от каросерията и учудено се взря в него.

— Какво има? — попита той, като се почесваше по тила и разглеждаше почернялото като главня лице на Бостон. — Какво търсиш тука? Защо си се вторачил тъй в мене? — възкликна той, разтревожен от някакво лошо предчувствие. — Да не е пак заради вълчетата? Нямах ли си друга работа? Поискаха ми писмени обяснения, дадох ги.

— Плюя аз на това какво си писал там — подхвърли мрачно Бостон, без да откъсва от него тежкия си поглед. — Хич не ме интересува. Дойдох да ти кажа, че не си достоен да живееш на тоя свят и аз лично ще ти тегля куршума!

Базарбай дори не успя да реагира, когато Бостон вдигна пушката и почти без да се прицели, стреля в него. Базарбай се олюля, понечи да избяга зад камиона, но в гръб го застигна втори куршум и той, като се превъртя три пъти и удари главата си в каросерията, се строполи и конвулсивно задраска с нокти по земята. Всичко стана толкова неочаквано, че от самото начало никой не помръдна от мястото си.

Едва когато нещастната Кок Турсун с вик се свлече върху тялото на мъжа си, всички отведнъж се разкрещяха и се втурнаха към убийтия.

— Стой! — високо заповяда Бостон и се огледа наоколо. — Нито крачка напред! — заплашително каза той и насочи пушката срещу всеки поотделно. — Аз сам ще ида където трябва. И затова, предупреждавам, всички да останат по местата си! Ако не, знайте, че имам достатъчно патрони! — и се потупа по джоба.

Всички стояха като заковани, никой нищо не можеше да разбере или нещо да каже, сякаш бяха загубили дар-слово. Само нещастната Кок Турсун продължи да нарежда над тялото на омразния си мъж:

— Знаех аз, че ще свършиш като куче, защото беше същинско куче! Убий и мене, убиецо! — спусна се, жалка и грозна, Кок Турсун към Бостон. — Убий и мене като куче. И бездруго бял ден не съм видяла, защо ми е тоя живот! — Тя се опита да каже още, че ето на, предупреждавала е Базарбай да върне тия вълчета, защото инак ще си навлекат беля, ама тоя изрод пред нищо не се спираше, всичко пропиваше, дори и дивите зверове, но двама от овчарите й запушиха устата и я изтеглиха настрани.

И тогава, като обгърна със суров поглед хората наоколо, Бостон тихо, но твърдо каза:

— Това е. Сега отивам сам да се предам. Повтарям — сам ще се предам! А вие всички ще стоите по местата си. Ясно ли е?

Никой не пророни нито дума. Потресени от случилото се, всички мълчаха. И докато оглеждаше лицата им, Бостон изведнъж осъзна, че бе прекрачил някаква граница, която завинаги го отделяше от тези хора, а това бяха негови близки хора, с които заедно ден след ден, години наред се беше трудил за насыщния си хляб. Всекиго от тях познаваше, те също го познаваха, с всекиго си имаше някакви лични отношения, но сега по лицата им се четеше отчуждение и той разбра, че завинаги е откъснат от тях, сякаш никога нищо не ги бе свързвало, сякаш той бе покойник, възкръснал от гроба, и им всяваше ужас.

Бостон хвана коня за юздите и си тръгна. Тръгна, без да се обръща, запътил се надолу към езерото, за да се предаде в районния център. Вървеше с наведена глава, а след него, като понакуцваше и подрънкваше с оглавника, пристъпваше верният му Донкулюк.

Това беше краят на живота му.

— Ето го и края на света — гласно каза Бостон и в този миг му се разкри една страшна истина: досега целият свят се е съдържал в самия него. Той е бил и небето, и земята, и вълчицата Акбара, великата майка на всичко и всяка живинка, и Ерназар, останал навеки сред ледовете на превала Ала-Монгю, и малкият Кенджеш, последното му превъплъщение, прострелян от самия него, и Базарбай, отречен, намразен и убит, и всичко, което е виждал и преживявал по целия си житейски път — всичко това е било неговата вселена, живяло е в него и за него, и сега, макар че всичко ще продължи да съществува, както е било открай време, ще бъде без него друг, различен свят, а неговият свят, неповторим, неподновим, е загубен и няма да се възроди в никого и в нищо. Това е неговата катастрофа, това е края на неговия свят...

На безлюдния полски път, водещ за районния център, Бостон изведнъж се обърна, поривисто прегърна коня през шията и високо и отчаяно зариде.

— О, Донкулюк, ти единствен не разбираш какво сторих! — плачеше той, като се тресеше от ридания. — Убих собственото си дете и без да го погребя, си отивам, като оставям сам-сама любимата ми жена.

После омота юздите около шията на Донкулюк и закачи стремената за дъгите на седлото, за да не удрят животното по слабините.

— Хайде, Донкулюк, върви си къщи, върви където искаш! — сбогува се той с верния си кон. — Повече не ще се видим!

Плесна коня по хълбока, подвижна му, за да го накара да тръгне, и конят, изненадан от своята свобода, потегли към къщи.

А Бостон продължи пътя си...

Синевата на Исък-Кул все повече се приближаваше и на него му се искаше да изчезне, да се разтвори в нея — искаше му се и да умре, и да живее. Също като онези пенести вълни — вълната кипва, изчезва и отново се заражда сама от себе си...

Издание:

Интерпринт, 1989 г.

Превод от руски: Минка Златанова, 1989 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.